

Verhandeling van de tegennatuurlyke gezwellen : in haare verscheidene soorten, oorzaken, teekenen, voorseggingen en genesingen vertoont ...

<https://hdl.handle.net/1874/187893>

Mil. Hosp.
E. 1098

BIBLIOTHEEK VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL
VOOR
MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

—~~—————~~—
PRACT. GEN.- HEELK. WETENSCH.
GENEES- EN HEELKUNDE.
IN HET ALGEMEEN.

77.

g

J. J. J. J. J.

É. 1098

Le prix de 2 de la
niet het gewonde hooft
aan het f. 15 f.

VERHANDELING
VAN DE *E. 1090*
TEGENNATUURLYKE
GEZWELLEN,

In haare verscheidene
SOORTEN, OORZAKEN, TEEKENEN,
VOORSEGGINGEN EN GENESINGEN

VERTOONT,

En op onwrikbare Gronden van

REDEN en ONDERVINDING,

Door vyftigjarige Konstoeffening en veel op-
merkelyke gevallen bevestigt.

Ten dienften voor Leergierige jonge Heelmeefters.

DOOR

WOUTER SCHOUTEN;

Heelmeeftter en Practifyn in Haarlem.

TE ROTTERDAM,
By **HERMANUS KENTLINK,**
Boekverkooper agter 't Stadhuis 1727.

OPDRAGT

EN

TOEEIGENING

Aan den Hooggeleerden zeer ver-
maarden H E E R

FREDERIK RUYSCH,

Nauwkeurig en beroemt Professor in de
Ontleed- Heel- en Kruidkunde : Ge-
luckig en doorgoeffent Gencesheer.

Nauwkeurig en beroemt Medelid van 't
Keizerlyk Academie der Natuuront-
deckeren.

Roemwaardig Medelid der Koninglyke
Societeit in Engeland, enz. enz.

Hooggeleerde en zeer Waarde Cousyn,

Niemand wiste ik nader,
als U Ed. dit Werk,
zynde een *Verbandeling*
van de *Tegennatuurlyke* Gezwe-

* 2

len,

O P D R A G T.

len, op te draagen, alhoewel het zelve niet voor de *Hooggeleerde en Doorgeoeffende Verstandenen*, maar alleen de *Leergierige jonge Heelmeesters*, en de *Aanqueekelingen in de Heelkonst*, als een baake, om in haar *hachelijke Konstoeffening* geen *Schipbreuk* te lyden, is toegepast.

U Ed. dagelyksche meenigvuldige *bezigheden*, *lust*, *yver* en *keurlyke Lessen*, om de *opmerkelijkste Zaaken*, zelfs de *Heelkonst* betreffende, aan al de *Weereld* openbaar te vertoonē, hebben my aangemoedigt, om in deze *Konst* dit myn *Tweede Papieren Kind*, U Ed. op 't *allergedienstigste* op te offeren. U Ed. zal het wel juist niet met een op-
ge-

O P D R A G T.

gepronkte Penne der Geleerdheit, maar in een ronde, klaare en best-verstaanlyke Styl, voor den Leerling bevinden opgesteld te zyn, waar in, myns oordeels, niet alleen de veiligste en de gemakkelykste, maar ook de alderzekerste Konstoeffening, op de Reden en ware Bevindingen gegrondvest, zal kunnen worden gevonden, als zynde zelfs, ook in de *Vertooningen*, veler zware ende *bekommerlyke voorvallen* door gewenschte uitslaagen gestaaf, en op deze wyze dus ongeveinst den *Leerling* voorgesteld en opgedist.

De *Taalkunde* moet in deze onze *Verhandeling* niet gezogt, noch daar het somtyds op een

O P D R A G T.

woordetje van *misspelding* mocht aankomen, niet berispt zyn; gedenkende, dat de *uitvoeringen* onzer Konst, niet zo veel in de *Cierlykheit der woorden*, nog op een *hoogdraavende Geleertheit* als wel in een *vastgegronde Wetenschap*, wat tot de *veiligste en alderspoedigste Genezingen* van allerlei *zwaare Toevallen* te doen zal staan, bestaat.

De grootste *onbedrevenheit* in onze *Konstoeffening* word ook wel, gelyk de *Ondervinding* ons toond, zelfs in *Taalkundige Konstoeffenaars*, vermerkt, daar andere niet zo geleerd, noch zo *Konstryk* in woorden, in de *Behandelingen* en *Genezingen* der *zwaare bekommerlyke Toevallen*,
de

O P D R A G T.

de zulke ver overtreffen. Van myn veertien jaaren af aan, ben ik in deze Konst, by *voornaame Meesters*, in een *veelvuldige Konstoeffening* opgequeekt, voortgezet en onderwezen. In het jaar 1658. tot *Amsterdam* in de tegenswoordigheid van twee *Heeren Bewindhebbers* der *Oost-Indische Maatschappye*, door de *Heeren Dr. Hartogsveld*, en *Mr. Hartman*, vry scherp ondervraagt, en uit geen klein getal *Mededingers*, zonder iemands *Voorspraak* of *Gunst* te verzoeken, in de volle *Aenzienlyke Vergadering der Edele Heeren Zeventienen*, in haare dienst, als *Onder-Heelmester*, aangenomen. Zeven jaren en

* 4

ruim

O P D R A G T.

ruim een half, heb in in myn
Ooft-Indifche Voyagien (doch met
 verhooging van rang en be-
 looning) meest in de voor-
 naamste *Krygsfurien* en *Oorlogs-
 tochten*, zoo te Land als te
 Water doorgebracht: 't Sedert
 in deze myn *volkryke Geboorte-
 ſtad* een reeks van jaren, voor-
 naamentlyk ten tyde van onze
 oude beroemde *Geneesheeren*,
 een zware *Konſtoeffening* gehad,
 dewelke 't ſedert door de wan-
 gunſtigheden eeniger nieuwe
 opkomende *Konſtbazen* in de
Geneeskonſt, eenigſints geſtremt
 wierd. Nu is den Ouderdom
 daar, de veelvuldige vermoeit-
 heden, onruſten, ende myn
toeneemende Zwakheit, als mede
uit-

O P D R A G T.

zoek, van U Ed^{ts}. bescheidenheit verwachten, dat U Ed. dit Werk, dus in *goed Hollandsch*, dat is *ongeveinst*, t'saam gestelt en beschreven, ook met een *Hollandsch hert* zult gelieven aan te nemen, niet zo veel ziende na *cierlykheit van woorden*, als op het pit en kern der zaken, wetende, dat daar de elendige menschen in de nood zyn, geen zinryke redenvoering, opgepronkte sluitreden, noch twistgierige redenkavelingen, maar veel eer vaardige handen en hulpmiddelen worden vereischt. Tot uitvoering van dit laatste heb ik den loop myns levenstyd besteed en doorgebracht, offerende U Ed. dit Papiere Wicht,

zyn-

O P D R A G T.

(zynde eene der vruchten, in myn uitgepikte ledige uren geteelt) eerbiediglyk op, niet twyffelende, of het zal onder U Ed^{ts}. *Wysheit, Aanzien en bescheidenheit*, eenigermaaten zyn bescherming en schuilplaats tegens de Lastermonden en Beknibbelaars onzes tyds kunnen vinden.

Vaar wel, *Hooggeleerde Heer* en zeer *Waarde Couzyn*: De Groote Godt wil U Ed. met Uw Beminde, onze Welwaardede Nichte, en talryke uitgezette Familie, onder zyne Vaderlyke beveiliging behoeven, en kroonen met tydelijke welstand, en na dit kort en haast vergankelyke leven,
met

OPDRAGT,

met zyn eeuwige Heerlykheit,
door onzen eenigen Vrede-
vorst, JESUS CHRISTUS,
Amen!

*U Ed. Dienstwillige
Vriend en Couzyn*

W. SCHOUTEN.

VOOR.

VOORREDEN

AAN DEN

GUNSTIGE

LESER.

Dit Stuk, behelzende eene *Verhandeling der Tegenna-
tuurlyke Gezwellen*, is, voor
het grootste gedeelte, al
een tyd lang meest voltooit by my
berustende geweest, de ledige uuren
hebben het in dien tyd, als ik my
noch met een zwaare practyk vond
omstommelt, doen opstellen, met
die gedachten, of ik mogelyk iemand
van myn Zoonen in de Genees- of
Heel-

V O O R R E D E N.

Heelkonst quam voort te zetten; of anders ten dienste van de jonge Leergierige Heelmeesters, die het, myns oordeels, om de verscheidentheden der Gezwellen, die zeer groot zyn, recht uit malkanderen te onderkennen, en in dit Werk, door veel raare en opmerkenswaardige Gevalen klaarlyk worden vertoont, ten nutte konde zyn, en aan welke het tegenwoordig met een Hollandsch hart goedgunstelyk word geschonken.

Een ander Stuk, desgelyks tot de Heel-konst behoorende, zynde een *Verhandeling aller soorten van Bekke-neelsbreuken*, vertoonende haar voorzichtigste behandeling, en derzelve veiligste Genezingen, als ook van de *veelderlei Wonden des Aangezichts en des Hals*, gedrukt by de Heer Abraham van Zomeren, Anno 1694. heb ik doenmaals aan de jonge leergierige Heelmeesters opgeoffert, daar mogelyk, na des Mans dood,

V O O R R E D E N .

dood, by de hertrouwde Weduwe, noch Exemplaren van zullen kunnen werden gevonden.

Zulks, als ook dit Werk was, en is eigen reedfel, geen Boeken uit Boeken, maar op de waare bevinding van eene vyftigjarige *Konstoeffening* gehaalt, en, daar 't voornamentlyk op aan komt, op bondige redenen gegrond.

Geen moeiljeker Verhandeling, als die van de TEGENNATUURLYKE GEZWELLEN, komen ons in de gantsche HEELKONST voor, waar ontrent de verschillentheden der Gevoelens in onzen tyd zoo meenigvuldig zyn geweest, en die zoo veele onnoedige Twistredenen, Hairklooveryen, en Twistgierige Verwarringen, hebben uitgeleevert, ende die nochtans zoo weinig tot de waare behandeling, en de Geneezinge der Gezwellen hebben te weeg gebracht; ja waar door dat men veel eer de weg ge-
baand

V O O R R E D E N .

baand heeft , tot mishandeling der elendige menschen. Dus heb ik my des te meer verftout en aangemoedigt gevonden , de Aankomelingen in de Heelkonst , tot hulp der pynlyke Lyders , die door geen ydele spitsvinnige Twistgeschillen , maar door de spoedigste Konst- en Hulpmiddelen zoeken behandelt en gered te zyn , de zaaken , die tot Verklaaringen dezer Stoffen behooren , zoo kort , klaar , en verstaanlyk voor te stellen , als my doene-lyk is geweest : Als wezende eene der noodzaakelykste Wetenschap-
pen , die tot uitvoeringen onzer da-
gelyksche Konstoeffening den Heel-
meester of heeft te weten of naarstig
te onderzoeken.

Evenwel heb ik in dit Werk maar alleen van de voornaamste foorten der Gezwellen gehandelt , om dat de rest by de oude Schryvers gespecificeert , en van een minder belang , meest onder den rang van
onze

onze Verhandelde Gezwellen behooren , ende zoo by gevolg , dezelfde kuuren vereifchende zyn ; doch die wy ook hebben befchreven , alhoewel hedendaags by veele Konftoeffenaars niet meer zoo onderscheidentlyk aangemerkt ; heb ik nochtans byzonderlyk willen opftellen , om dat ik noch daar onderlinge verfchillentheit zoodaanig bevond , dat ik die ook in haar behandeling en Genezing byzonderlyk moest vertoonen.

En alzoo uit ons lieve Vaderland , (het welke by de Zeevaard moet leven) een groot getal jonge Heelmeefters haar , zelfs met zeer Volkryke Scheepen , naar alle Geweften des Weerelds heen begeben , en dat , niet alleen in bloedige Zee- en Landgevegten , veel zwaare Gequetften , maar ook wel in langduurige en zuure tochten , zeer gevaarlyke Ziektens op Zee

* *

woe-

V O O R R E D E N .

woeden , eu zy , zonder de medehulpe der Genees-Heeren , alle de drie gewichtige deelen der Genees-Konst geheellyk op hunne schouderen hebben te torfen , zoo heb ik ook daarom de alderveiligste inwendige Hulp- en Geneesmiddelen , in de zwaarste gevallen , daar het behoorde , gevoegt ; op dat ook de jonge Aankomelingen , op Zee en lange reizen , haar Opper-Heelmeesters komende te sterven , haar verstandiglyk ende voorzichtiglyk , in een Schip vol 'Zieken en Krancken , mochten weten te gedraagen.

Ook past het een Redekundig Heelmeester , 't zy , waar dat hy zich bevind , dat hy ontrent zyn zoo gewichtige Konstoeffeningen , in des Menschen Lichaam uitwendig , ook desgelyks het inwendige verstaat , en alzoo van de Oorzaak , Opkomst , en Voortgang ,
mits-

V O O R R E D E N .

mitsgaders de Genezingen aller Ziek-
 tens, Quaalen, en Toevallen, een
 Grondige Weetenschap heeft, op
 dat hy zyn Konstitvoeringe, dus
 gestyft, op vaste Gronden, weet
 te bevestigen; en daar hy die on-
 bepaald, vry en onbedwongen moet
 ende behoord te oeffenen, ten al-
 len tyden, en in allerlei zwaare
 gevallen, reeden van zyne verrich-
 tinge weet te geven; ende niet als
 een onkundigen botterik; verachte-
 lyk en slaafs, myn Heer den Doc-
 tor; om, wat hy zal hebben te ge-
 bruiken; na de oogen zal behoe-
 ven om te zien; veel min uit na-
 buurige Steeden Heelmeesters tot
 zyn hulp te roepen; daar hy hem
 mochte schaamen, die uit zyn Stad
 te verkiesen; want zoo beleedigt
 men niet alleen zich zelve, maar
 ook alle brave ende wel in de Konst
 ervaaren Heelmeesters in zyn eigen
 Stad, die om eener onkundigheids

V O O R R E D E N.

wille, alle tot verſmaadheit ende verachtinge moeten geſteld zyn: Daar die hem nochtans, zelfs behoudens zyne Waardigheit, zeer gaarne zouden genegen zyn geweest te hulpe te koomen: En daarom vermaane ik alle jonge Heelmeesters, veel liever des te yveriger in het naſpeuren haarder Konſtbeſtrachtingen te willen zyn, op dat zy, als welgeoeffende Mannen, daar het te pas komt, de Monſterrol mogen paſſeeren. Dit Werk word dan, tot zoodanig een einde, aan U. naarſtige Weetgierige Leerlingen, gediensſtelyk toegeëigend, dien het, myns oordeels, dienſt kan doen, dewyl gy daar in een gebaande en zekerlyk de alderveiligiſte weg zult kunnen vinden, om uwen elendigen Evenmenſch voorzichtig, en op de onpynelykſte wys (het welk altyd by ons beoogt moet zyn) van zyn pynlyke toevallen te genezen.

Ook

V O O R R E D E N.

Ook heb ik, in deze myne verhandelde Stukken, de Autheuren, die voor ons in de laatst verloopen Eeuwe, of eerder geleeft, gelukkig gepractiseert, en ons, zoo gulhertig als oprecht, van haar gezegende uitvoeringen en Schriften gedient en nagelaaten hebben, niet zoo vuil, afaardig, en lasterlyk, als naaft eenige jaaren by sommige Nieuwe Schryvers zoo onbeschaamt als spooreloos geschied is, willen noch kunnen verachten, maar alschoon wy eenige van haare Stellingen geensints goedkeuren, nochtans ook die geene, die ons noch dagelyks overtuigen, goed, konstig uitgevonden, ende waarachtig te zyn, ende de waare Konstoefenaars noch in veele zaaken beminnen, en komen op te volgen, daar het behoorde, te moeten vertoonen: Zeeker, die haare Boeken doorblaadert, en, immers voor het

V O O R R E D E N.

grootste gedeelte , haar voor- ende omzichtige maniere van Genezingen bespiegelt , moet bekennen , dat ze in haare Konstoeffening den elendigen mensch veel veiliger en konstiger hebben weten te genezen , als deze lossiebollen met al haar Opium ende verhittende Drankjes komen te doen.

Nu zyn , by cenige van deze nieuwe opgekome ne Konstbaazen , alle Gezwellen , Gezwellen , zonderscheid te maaken , ende met een eenige pap of plaaster te genezen : Nu leerd men den onbedreven Leerling in alle geopende Ettergezwellen , hoe groot ons die ook mochten voorkomen , en hoe zwak , uitgeteerd , en krank , door geleedene Ziektens , dat ook de Lyders mochten zyn , de Etter aanstonds op eene reis seffens , ende met een storting tot den laatsten druppel afgetapt en te moeten uitgeperst zyn ,
en

V O O R R E D E N.

en daar mede Genezen of den brand daar in. Nu vind men geen zwarigheid den elendigen als een visch te snyden en te kerven, niet alleen na den loop der Spieren, Peesen, en Zenuwachtige Veefels, maar zelfs ook overdwars, niet aanziende wat deelen des lichaams dat men voorheeft, ofte wat schadelyke lekkingen, en de verzwaringen der elenden, hier door zekerlyk zullen ontstaan. Nu springen dusdaanige nieuwe Bouwmeesters, en zoogenoemde Verbeteraars der Heelkonst, met eenen sprong over alle de meenigvuldige voorzichtige ende noodige betrachtingen en Oogmerken by onze Vaders in de Geneesmiddelen, niet alleen ons zoo ernstig aangeprezen, maar die wy ook noch dagelyks, behoudende een Goed Gewisse, moeten opvolgen, onbedachtelyk heen, ende men waagd het dierbaar leven van zyn Evenmensch, lichter en

onbedachtzaamer, als meenig een zyn Hond of Kat niet zoude willen waagen. Plaizierig, voorwaar! is het, by ervaarene Mannen, zulken grooven plompheit ende onervaarentheit, in deze verachters der Oudheit haar Schriften te vinden, die niet zoo yverig, als deftiger Schryvers na te speuren, en op te volgen.

En daarom heb ik de opmerkelijkste misflaagen, die, of door onkunde, eenzinnigheit, of door die waanwysheit, dat men die, of die Heelmeeſter, dewelke voorgestelt word, uit enkele nydigheit, benevens hem niet wil gedogen, ende waar door wel meermaalen vry zware mistaſtingen by deeze onbedreevenen koomen te geschieden, die noodzaakelyk moeten vertoonen, volgens de voorbeelden, ons dies aangaande voorgekomen ende bejegend, zullende zulks den opmerken-

V O O R R E D E N.

kenden jongen Heelmeester kunnen dienen tot een baaken, om in de Zee van zoo een ongerust en hachelijk beroep, tot schade van den elendigen mensch geen droevige Schipbreuk te lyden.

Op vaster gronden heb ik dan in dit werk de veiligste wegen ende middelen voorgestelt. Leest, herleest, en doet 'er uw voordeel mede, zonder over de Drukfouten, die den Autheur, inzonderheit, daar zyn Werk in een andere Stad gedrukt word, doch nooit tot zyn genoegen beletten kan, te berispen.

Ontfangt myn yver tot U E: dienst, niet met een vooroordeel, noch met een nydig en afgunstig oog, gelyk eenige van dat voort, myne Verhandeling van de B E K K E N E E L S B R E U K E N hebben gedaan, maar met zoodaanig een oprecht herte van toegenegentheit

VOORREDEN.

gelyk het aan Uwe bescheidenheit
van my geschonken word. Vaart
wel.

UE. gedienslige Vriend,

W. SCHOUTEN.

DEN

D E N
D R U K K E R
A A N D E N
L E Z E R.

Mogelyk zal yder verwondert
zyn, dat dit Werk, V E R -
H A N D E L I N G V A N D E T E -
G E N N A T U U R L Y K E G E -
Z W E L L E N, enz. drieentwintig jaren
na 't overlyden van den Auteur eerst in't
licht komt.

Zo dient tot bericht, dat den Auteur
Wouter Schouten is overleden in't jaar
1704. oud zynde 66 jaren, na dat hy met
veel

De Drukker aan den Lezer.

veel moeite en arbeid dit Werk t'saamen gestelt hadde, also by een beroemt Heelmeester is geweest, die alles wat hem voorkam zeer nauwkeurig aantekende, volgens het getuigenis van den Heer Professor Ruysch, zo heeft by het op zyn krankbedde voor zyn dood noch voltooit, met een Voorreden en Opdracht aan den Heer Frederik Ruysch, Professor in de Anatomie, enz. tot Amsterdam, welke al bereikt heeft den ouderdom van 88 a 89 jaren; na dat ik in't voorleden jaar had herdrukt het Boekje, genaamt het Gewonde Hoofd van denzelven Auteur, zo wierd my kort daar na onverwagt een Brief toegezonden van de Weduwe, die nu oud is 74. jaaren, (ik niet wetende dat'er een Weduwe was) waer in zy niet duister te kennen gaf, dat het haar niet onaangenaam was, dat haar overleden Mans Werken wel getrokken en herdrukt wierden, by welke gelegenheit haar in gedagten quam, dat zy dit Werk zo langen tyd onder haar hadde gehouden, zonder het in Drukkers handen te geeven;

den

De Drukker aan den Lezer.

denkende, waar toe houde ik het zo lang
onder myn leedig leggen, het konde ook
nuttig zyn gelyk de andere Werken van
myn Man Zaliger, zo heeft zy myn het
zelve aangeboden, of ik het ook wilde
Drukken: En dus hebbe ik haare aan-
bieding aangenomen, en ik hebbe het
Gedrukt, en zo komt het in de Wereld.
Doet 'er uw voordeel mede, en vaart
wel,

B L A D W Y Z E R

DER

HOOFDSTUKKEN.

I. HOOFDSTUK.

Van de Gezwollen in't gemeen. Bladz. 1

II.

Noodige bedenking over de zo van ouds genaamde teruggdryvende Geneesmiddelen; [Medicamenta repellentia.] 19

III.

Van de Ontsteking [Phlegmone.] 61

IV.

Van het rypmaaken en openen der Ettergezwellen. 112

V.

Van de Genezing der Ettergezwellen, met groote Holligheden en Etterboezems. 127

VI.

Van doodelyke Ettergezwellen, verzweringen en Etterboezems. 168

VII.

Bladwyzer der Hoofdstukken.

VII.

*Van de Ontsteeking der Hersenvliesen, en
halve Hoofdpyn of Scheele Hoofdzweer.* 183

VIII.

Van de Ontsteeking der Oogen. 196

IX.

*Verscheide Waarnemingen ontrent verouderde,
langduurige en wederomkomende Oogs-
ontsteeking.* 225

X.

Van den Heldereren Drop of Gutta Serena. 246

XI.

*Van de Ontsteking, Gezwellen, en Etter-
gezwellen der Ooren.* 255

XII.

Van de Ontsteking der Keel [Angina.] 267

XIII.

Van de Zyderwee Pleuritis. 294

XIV.

Bladwyzer der Hoofdstukken

X I V.

Van de Ontsteeking en Gezwellen der vrouwen haar Borsten. 320

X V.

Van de Liesbuil Bubo. 331

X V I.

Van het Negenooch, Antrax, Bloedvin, Furunculus, en de Vyt Panaritum. 358

X V I I.

Van de Vochtbreuk Hernia Humoralis. 379

X V I I I.

Van de Vleeschbreuk, Hernia Sarcocoele. 408

X I X.

Van den Slagaderbreuk Aneurisma. 436

X X.

Van de roos, Erysipelas. 453

X X I.

Bladwyzer der Hoofdstukken.

X X I.

Van het Slymgezwel OEdema. 491

X X I I.

*Van het Vlies- of Pappgezwel [Atheroma],
Hooniggezwel [Meliceris], Speckgezwel
[Steatoma].* 517

X X I I I.

Van het Kikvorschgezwel [Ranula]. 541

X X I V.

Van het Wolfgezwel [Lupia]. 551

X X V.

Van het Hardgezwel [Scirrhus]. 582

X X V I.

Van het Kreeftgezwel [Kanker]. 631

X X V I I.

*Van de Hair- of Dauwworm [Herpes] en
van de Schurft [Scabies].* 703

X X V I I I.

*Van de Sicht [Arthritis sive morbus Artic-
ularis].* 705

XXIX

Bladwyzer der Hoofdstukken.

X X I X.

Van de Slymprop of Veelvoet [Polypus].
724

X X X.

*Van de Ambeyen, Speenen (Hæmorrhoides)
en Pypzweeren des Endeldarms (Fistula
Ani.*
735

X X X I.

*Van de Darm- en Liesbreuk (Hernia) Intes-
tinalis & Omentalis)*
744

X X X I I.

*Van de uitzinking des Endeldarms (Proci-
dentia Ani.)*
777

X X X I I I.

Van de beginnende Versterving (Gangræna).
782

X X X I V.

*Van 't Heetvuur (Sphacelus) en van de Af-
zetting (Extirpatio.)*
851

X X X V.

*Van de kromgegroeide en verstyfde Gewrich-
ten.*
880

X X X V I.

*Van de scheefgegroeide Schouders, Borstuit-
zetting, rug- en bultgezwellen, enz.* 899

VERHANDELING

van de tegensnatuurlyke

GEZWELLEN,

In haare verscheide Soorten, Oorzaaken, Kenteekenen, Voorzegging en Genezing.

I. HOOFSTUK.

Van de Gezwellen in't Gemeen.

1. 't Oogmerk van den Schryver.
- 2, 3. Gods Eigenschappen worden geroemt in't scheppen van den mensch.
4. Oorspronk der Gezwellen. 5. Beschryving der Gezwellen en hare verscheide soorten. 6. Nader aanmerking over den ouderdom, grootheit, stantplaats en ingehoudene stoffen der Gezwellen. 7. Dat alle de deelen onzes Lichaams gezwollen onderworpen zyn. 8. Verscheide oorzaken der tegensnatuurlyke gezwellen. 9. Der zelve teekenen. 10. Voorzegging.

11. Nootzakelykheit van de gezwellen wel van elkander te onderscheiden. 12. Zwaarigheid over 't inslaan der gezwellen. 13. Op hoe veelerhande wyze dezelve eindigen. 14. Wat zaken 'er in aanmerking komen tot de Algemeene Genezing der gezwellen. 15. Vier voorname gezwellen.

I.

't Oogmerk
van den
Schryver.

M kort te gaen, was myn eerste oogmerk, maer van eenige der opmerkenswaardigste Gezwellen te schryven; ende voor eerst, van de *Bel-Roos* te beginnen; maer zulks drong my tot een korte verhandeling van het *Roosgezwel* (*Erysipelas*) deze tot de beschryvinge van het *Bloetgezwel* (*phlegmone*) en die wederom, en alvorens tot een vertooning van de Gezwellen in't gemeen, dewyl men niet wel van het eene, zonder het ander vertoont was, onderscheidentlyk kon schryven, en aldus heb ik buiten verwagting in dit werk meer werks gevonden als eerst myn voornemen geweest is. 'k Zal dan, zo kort als doenlyk is, de Hoe-
da-

danigheid der Gezwellen in 't algemeen, waar van alle de anderen in't byzonder afhangen, beschryven.

I I.

Die het uitmuntend en verwonde- Gods Ei-
 renswaardig gebouw van den Mensch, genschap-
Microcosmus, de kleine Wereld, niet pen worden
 alleen uiterlyk, maar tot in deszelfs geroemt in
 binnenste deelen, verstandelyk wil de Scheppen
 beschouwen, en aldus, op de ontel- van des
 bare meenigte aller deeltjes, en op Mensch.
 deszelfs niet min tedere als konstige
 en ordentelyke Samenhang, Oor-
 sprong, Loop, Vereeniging, en
 Doortrengeling, van zo veel dui-
 zende grooter en kleinder Buifen en
 Pypjes, zo van Slagaderen, Aderen,
 Zenuwen, Pefen, Vesels, Melk-
 Way- en Watervaten, zyne gedach-
 ten laat gaan, en op ieders werking,
 dienst en noodwendigheid nauwkeu-
 riglyk let, moet niet als een Godt-
 vergetene Atheïst, maar als een
 Godtvruchtig Christen door ver-
 wondering worden als opgenomen,
 over de onnaspeurlyke Wysheit, Al-
 machtigheid en Goedheit des Groo-
 ten Scheppers! Die een zo konstig,
 als teder Schepsel, als daar is het

Menschelyk Lichaam , zo heerlyk weet te voltoojen , met een levendige en onsterfelyke ziele verrykt , met wysheit , deugd , en gaven begenadigt , en meermalen , schoon zo bouwvallig , nochtans tot een hoo-gen Ouderdom , zo verwonderlyk door veelvuldige rampspoeden heen geworftelt , in een gewenschte gezondheid weet te behouden.

I I I.

Want niet alleen moeten alle de uit- en inwendige deelen en werktuigen van dat schoone Konstgebouw , het Menschelyk lichaam , welgestelt en gezond zyn : maar ook alle deszels vloeibare vochten , namentlyk het Bloed , het Zenuw sap , de Gal- Gyl- Melk- en Waterstoffe , dienen gematigt en van een goede gestalte te zyn , en aldus in hare gewenschte getempertheit een geschikte omloop , en doorstraling door hun verordonneerde passagie te behouden : Of haastelyk zullen andersins de zo welgestelde raderen van dit konstig Uurwerk , en by gevolg van dit bouwvallig Lichaam , als ontradert , gedreigt zyn , om haast geknelt , verbrö-

broken, of nedergestort te worden.

I V.

Deze tedere vliezige vaten kunnen of door uiterlyk geweld, of ook wel door een quade gestalte van de straxgenoemde vochten, of ook wel door een onmatige drift, opzieding, gifting, en een te geweldige persing des bloeds komen te verwyderen, op te spannen, te scheuren, te verzweren, te verrotten, enz. Waar door dan Gezwellen, Ontsteekingen, Zweeringen, Pyn, Koortsen, en andere qualen, ontstaan, alles nadat dan de gestalte der lydende deelen, en de hoedanigheid der ontstelde vochten komen voort te brengen.

V.

Tweederlei soorten van Gezwellen komen ons met den eersten opslag, in het Menschelyk lichaam voor, want terwyl een Gezwel een verhevtheit en uitzetting van eenig deel of deelen onzes lichaams is, zo moeten die natuurlyk of tegennatuurlyk worden aangemerkt.

De natuurlyke Gezwellen zyn het opzwellen der Borsten, in Kinderbed

en zuigende, en het opzwellen des Buiks in-zwangere Vrouwen, het opzwellen van de met spys opgevulde Maag, kan voor geen tegen-natuurlyke Gezwel worden gerekent.

De Tegennatuurlyke Gezwellen *Tumores* komen ons wederom tweederlei voor, de eerste soort verschynt in een Beenbreuk, Ontleding, enz. door het uitsteeken der beenders, makende in het beschadigde deel een tegennatuurlyk Gezwel en wange-stakte, gelyk als ook doet een Darmbreuk, Netbreuk, enz. Waar van hier na, daar 't behoort, zal dienen behandelt te worden.

Ten tweeden, noemen wy een tegennatuurlyk Gezwel, het welke door ophoopinge van t'saam en byeen vergaderde Vochten, in eenig deel of deelen onzes Lichaams, zodanig is uitgezet, dat deszelfs zichtbare verheventheit tegen de goede geschiktheid der deelen, welkers beweeging doorgaans verhindert word, zulk een tegennatuurlyk Gezwel veroorzaakt, en daar van is 't dat wy tegenwoordig hebben te spreken.

Deze

Deze tegennatuurlyke Gezwellen zyn wederom tweederlei, namentlyk eenvoudig of samengesteld, de eenvoudige zyn die alleen, en uit de bedorve stoffe, ook door innerlyke quade gesteltheit der Vochten ontstaan, geen andere toevallen verzellen noch komen voort te brengen, de Gecomponeerde Gezwellen zyn met Zweeren, Kneuzinge, Wonde, Beenbreuk, Ontleding, enz. verzeld, en toevallig, of komen zelfs Zweeren, Pypzweeren, Versterving en bederving in de beschadigde deelen voort te brengen.

V I.

Voorts worden deze Tegennatuurlyke Gezwellen aangemerkt na haar Ouderdom, Grootheit, Standplaats, en Hoedanigheit der Ingeslotene stoffe; die dan ook daar na een onderscheide voorzegging ende behandeling komen te vereischen.

*Nader
Aanmer-
kingen
over den
Ouderdom,
Grootheit,
Stand-
plaats en
ingehoude-
ne stoffe der
Gezwellen.*

Ten aanzien van haar Ouderdom, zo zyn de Gezwellen noch in haar beginsel, wanneer deszelfs Vochten noch eenigfins vloeibaar worden aangemerkt; of in haar Aanwas, Staat,

en Vermindering, als wezende de vier tyden van de Tegennatuurlyke Gezwellen, dien zy nochtans niet alle bereiken; want sommige zyn veroudert, diep ingewortelt, en onwrikbaar als door een ciment al vast gemetselt en beklonken, konnende door geen middelen tot vermindering werden gevordert.

Of ten tweeden van haar Grootheit, want sommige zyn zeer klein en gering, andere grooter, en komen een of meer deelen onzes Lichaams te beslaan. Ook andere tot een zo grooten aan te groeijen, dat onder dien zwaren last het gantsche Menschelyk lichaam komt te bezwyken.

Ten derden moet op des zelfs Standplaats gelet zyn; want zy komen of in geen deelen van aangelegenheit, als in de Huit, de Spieren, enz. ontrent Vleeschagtige deelen, of hebben noodzakelyker werktuigen, als daar zyn de Zenuwen, Peesen, Vliesen, Banden, Bloedvaten, of eenig werktuigelyk deel, als een Oog, Tong, Hand,
Ge-

Gewricht, of ook wel, en met ge-
vaar des levens, de Keel, de Strot,
Longepyp, Long, Lever, Milt,
Nieren, de Blaas, of andere der in-
wendige deelen bezet en ingenom-
men.

Ten vierden, komt des Gezwels
onthoudende stoffe in onze bedenkin-
ge; namentlyk, of die van een ge-
matigde hoedanigheid, zacht, en
goedaardig is, of dat in tegendeel
heet, scherpknagende, verrot, of
anderfints qualyk gesteld word aan-
gemerkt, en aldus op een felle wys
het lydende deel geweldig komt be-
stormen.

V I I.

Doch niet alleen de zachte, maar Alle de deelen onzer lichaams zyn Ge-
ook de harde deelen, en zelfs de zwollen on-
Beenderen, zyn de Tegennatuurlyke derworpen.
Gezwellen onderworpen.

V I I I.

Des Gezwels oorzaak is uit- of in- Verscheide
wendig, of uit die beide voortko- oorzaken
mende. der tegen-

Van uitwendige kan allerhande natuurlyke
geweld, als vallen, slaan, bonfen, Gezwellen.
en stooten, niet alleen Kneuzinge,
Wonde, Beenbreuk, en Ontwrich-

tinge, maar ook een Vochtighoudend Gezwel voortbrengen, zo dat de Bloed- en andere Vliesige vaten verbroken, verscheurt, of geplettert, en toegewrongen, tusschen de deelen in uitgevloeyde en dus stilstaande Vochten, aanstonds een Tegennaatuurlyk Gezwel komen te maken.

De inwendige oorzaak is, of de veelheit, of ongematigheid en quaade gestalte der vloeyende Vochten.

De veelheit, als 't bloed of der andere vochten onzes lichaams, de vliesige vaten doen scheuren, zo dat die te veel opgezet, vervult en gespannen, dus komende open te bersten, haar doorstralend sap uitstortende, en tusschen de deelen ophooppende, de Gezwellen kunnen veroorzaakt worden.

Dan heel zelden geloof ik dat zulks geschieden kan, zo niet de uitwendige eerstbeginnende oorzaak, daar onder de koude des Luchts, ook behoort, of de inwendige quaade gesteltheit der Vochten, het opscheuren der vaten, of 't stremmen, verdikken en stilstaan des Bloeds en omvloc-

vloeyende vochten, desgelyks komen te verwekken en een Gezwel doen voortbrengen, want als der zelyver omloop te traag, te ongestadig, of ook wel te snel en te driftig geschied, zo ontstaan zeer lichtelyk Tegennatuurlyke Gezwellen, gelyk ons de ondervinding leert, en in het vervolg klaarder vertoont zal worden.

Na dat dan des lichaams vloeibare vochten ongematigt, namentlyk te heet, te galachtig en scherp, of te zuur, te koud, te slymerig, te dik, of te waterachtig worden aangemerkt, daar na zullen ook deszelfs Tegennatuurlyke Gezwellen haaren aart en hoedanigheid vertoonen.

En aldus kan dan, als gezegt is, des Gezwels oorzaak uit- en inwendig te saamen zyn, wanneer op een uitwendige beschadiging, Koorts, ontsteltheit, en inwendige quaade gesteltheit, te lichter de vloeyende vochten in 't lydende deel doen stremmen, en stillstaan, en aldus toevallender wys het Gezwel voortbrengen.

I X.

*Derzelver
teekenen.*

De teekenen der Gezwellen in 't algemeen aangemerkt, zyn openbaar, de byzondere behooren tot yder Gezwels beschryvinge in het byzonder.

X.

*Voorzeg-
ging.*

Zo ook de wyze voorzegging, die best, na dat de hoedanigheid, grootheit en standplaats van een Gezwel ons voorkomt, en na den toestand des lyders ons toefchynt, kan worden gedaan, alleenlyk dient dit volgende kortelyk aangemerkt.

X I.

*Noodzake-
lykheit van
de Gezwel-
len wel van
elkanderen
te onder-
fcheiden.*

1. Dat de Gezwellen zeer wel en onderscheidentlyk uit malkander moeten gekent zyn, of den onkundigen Heelmeester zal niet alleen lichtelyk in zyn voorzeggingen; maar ook in den weg der genezing komen te dwalen.

2. Dat de Gezwellen, uit een gematigde Bloed- en Waistoffe bestaande, in vleefige en uitwendige deelen ook daar by, niet groot, niet veroudert, noch diep ingewortelt zynde, heel zelden bekommerlyk in haar genezinge worden bevonden.

3. Dat

3. Dat daar en tegen van de Gezwellen, die uit een verbrande scherpe gallsstof, vergoorde, verzuurde slymen enz. bestaan, en doorgaans verhard, of ook wel moogelyk Kankerachtig zyn; niet veel goeds, maar wel zulks kan worden voorzegt, als daar het behoort, wat nader getoont zal worden.

4. Dat alle groote, verharde, verdikte, koude slym-klier-knurf- en vliesgezwellen, ontydig, verkeert, of al te lichtvaardig by een losbol zynde geopent, de genezing al doorgaans langdurig zal komen te maken, ende wel meermalen quaadaardige Zweeren en Pypzweeren plegen na te laten.

5. Dat in de Watergezwellen, inzonderheit als die groot in de beenen, 't Gemacht, en de Lyders zwak, ongezond en oud zyn, zeer lichtelyk een versterving kan ontstaan, die door des natuurs sobere warmte meermaals doodelyk word bevonden.

6. Dat alle zeer groote Gezwellen, tot een of meer Zweeringen, en aldus tot een al te geweldigen ont-

ontlastinge des Etters zynde geraakt of gebragt, gevaarlyk en somtyds doodelyk zyn, nademaal alle des lichaams voedende Vochten, in Etterstof veranderende en wegvloeiende, de Lyders, doorgaans komen uit te teeren.

7. Desgelyks zyn het gevaarlyke Gezwellen, die of uit een fenynige, of ook wel uit een pestige stoffe bestaan, diens inschuilend quaad zap gemeenlyk meer in de hoedanigheid, als in de hoeveelheit, de lydende deelen beschadigt, gelyk in Fenyngige en ook in Pestgezwellen de bevinding ons komt te vertoonen.

8. Meest alle Gezwellen in de Gewrichten, Banden, Peesen en Zenuwen, of ook onder de Spieren, en tegens de Beenders geplaatst, verschaffen een moeiljelyke genezinge.

9. En kan en moet ook voorzegt zyn, dat de Gezwellen des Oogappels, der Keel, des Longepyps, des Levers, der Milt, der Nieren, en Blaas, voor zo veel die ook de Heelmeester te behandelen, kunnen voorkomen, somtyds doodelyk, meermaals

maals gevaarlyk , immers ten minsten bekommerlyk moeten geacht zyn.

10. Zo ook de Gezwellen , die meer in- als uitwendige , en ontrent de van ouds zogenaamde edele deelen of tusschen de groote Bloedvaten ingedrongen , of door een *Crisis* in zwakke , ongezonde , of haast uitgereede Lyders haar opdoen , welke alle nooit gering behooren geacht te worden.

X I I.

Slaat het Gezwel door koude mid- Zwarigheid
delen en verkeerde behandeling schie- over't in-
lyk na binnen , of wykt het aldus in- flaan der
waards , niettegenstaande dat men de Gezwellen.
rechte Geneesmiddelen gebruikt , en tot deszelfs beletsel alle vlyt aanwend , zo zal wel mogelyk eerlang de magere dood , de vermeerderde Koortse , Zenuwtrekkinge , Flauwtens , enz. die van dezelve de voorloopers moeten geagt zyn , komen te volgen.

X I I I.

*Ophoeveer-
terhande
wyze de-
zelve ein-
digen,*

De Tegennatuurlyke Gezwellen eindigen op vierderlei wyze of worden andere qualen.

Namentlyk door ontdoening. als de vastzittende Vochten der Gezwellen noch tydelyk worden verdunt, ontbonden, en wederom vloeibaar gemaakt, of uitgewaasfemt, welkers maniere van genezinge doorgaans de bequaamste moet worden gekeurt.

Ten tweeden, door Ettermaking waar door des Gezwels ingeslotene Stoffe ontlaf, in alle pesten diergelyke verdachte Gezwellen de veiligste genezinge komit te verschaffen.

Ten derden, door Verhardingh, zo gelyk in de verhandeling van de verharde en Vliesgezwellen, klaar-der getoont zal worden, wanneer die door de Handgreep moeten worden weggenomen.

Of ten vierden, door bederving, ende verrotting, het quaadste van alle, alzo de veelvuldigheid of quadaardigheid des Gezwels ingelege-
ne Stoffe, de natuurlyke warmte verftikt en uitbluft, des deels wer-
king,

king, leven, en geesten verblind, overweldigt, dood, en doet stinken.

X I V.

Tot genezinge der Tegennatuurlyke Gezwellen, moeten in 't algemeen drie onderscheidene zaken worden aangemerkt.

Wat zaken er in aanmerking komen tot de algemeene genezinge der Gezwellen.

Ten eersten, dat men nauwkeuriglyk let op des Gezwels oorzaak, tyd, grootheit, nevensgaande qualen, enz.

Ten tweeden, op des Gezwels ingeflotene Stoffe, namentlyk, of die uit Bloed, Gal, Slym, Melancolie, Water, Wind, of uit Fenygige, of ook uit Pestige, Pokkige, en diergelyke besmettelyke Vochten voortgebracht is.

Ten derden, moet gelet zyn op de hoedanigheit van het lydende deel, ontrent deszelfs temperament, Teergevoelentheit, Maakfel, Forme, Werking, Aangelegentheit, enz. Waar na dat dan ook alle de middelen ter genezinge moeten geschikt zyn.

X V.

Ziet daar, Konstlievende Leerling, *Vier voo-
name Ge-
een zwellen.*

een korte Verklaaring ofte Schets van de Gezwellen in 't algemeen, van ouds heeft men die, in vier onderscheidene soorten verdeelt, als namentlyk in een Ontsteeking (*Inflammatio* of *Phlegmone*) in een ontsteeking des Aangezichts, anders Belroos (*Erisipelas*) genaamt, in een slym of koud gezwel (*Oedema*) genaamt, en in een hardt Gezwel (*Scirrhus* of *Scirrroma*) genaamt. Waar onder dat ook als nog allerlei Tegenatuurlyke Gezwellen ordentelyk kunnen geschikt zyn. Of ten ware, dat men met sommige heddendaagsche Nieuwe Konstleeraars alle Gezwellen, zonder eenige de minste onderscheid te maken, daar de verscheidentheden nochtans zoo groot zyn, leerde die slechts met een eenige plaaster of pap te genezen, om zo den leerling niet anders dan een verfoeielyke domme onwetentheit, tot schade van den elendigen, in te prenten de dwaasheit van zulke wakkere mannen, die alles weder tot een klomp van duisternis en woestheit zoeken te brengen, zal voor al de Weereld in onze Verhandelingen veel.

veelvuldig blyken. Ziet *S. V. R. Veld-Chirurgie, Cap. XIII. Van de Gezwellen.*

II. HOOFSTUK.

Noodige Bedenking over de zo van ouds genaamde terugdryvende Geneesmiddelen (*Medicamenta Repellentia*).

1. *Inleiding van dit Hoofddeel. 2 en 3. Dat de terugdryvende Geneesmiddelen voorzichtig moeten gebruikt worden. 4. 't Gevoelen der Oude over dezelve. 5. 't Gevoelen der bedendaeghsche Schryvers over dezelve. 6. 't Gevoelen van Mr. Bontekoe over dezelve. 7. Haare verscheide soorten. 8. 't Gevoelen der Ouden over de verwarmende terugdryvende middelen. 9. Hoe sommige de naam van terugdryvende in versterkende of 't saamentrekkende middelen hebben zoeken te veranderen. 10. Dat de Oude de koude terugdryvende midde-*

len. schaadelyk oordeelde. 11. Het gevoelen van Job. Thegnultius over 'a gebruik der terugdryvende middelen Lib. VI. Cap. 1. 12. Dat de koude terugdryvende middelen by de Oude in geen zwakke, ongezonde, noch in geen vergiftigde lichamen, noch in de Pest- of Pokgezwellen, noch in een Crisis, noch in de zogenaamde ontlastplaatsen of andere plaatsen van het Aangezicht, Keel, Borst, Buik, enz. noch in geen koude, wind, water, slym en verharde Gezwellen, noch in de gezwellen der Gewrichten, noch wanneer des Gezwels ingehoudene stoffe reeds vastgezet was en in andere gevallen meer, enz. mochten gebruikt worden. 13. Dat de Oude het gebruik der terugdryvende middelen zeer natuur bepaalt hebben. 14. Schaadelykheit der t'saamentrekken- de en verdroogende terugdryvende middelen ontrent de Gezwellen. 15. Antwoord op de vraag of men dan gantsch geen terugdryvende middelen mag gebruiken? 16. Een tweede antwoord op de tweede vraag, of men dezelve in Wonden, Beenbreuken of Ontlaedingen magh gebruiken?

17. Waarschouwingen voor de Leerlingen.

I.

A Leer ik my verder tot de Verhandeling van de Gezwellen inlaat, zo heeft het my goed en raadzaam gedacht, om eenige van de noodigste Aanmerkingen, raakende het gebruik van de repellerende Middelen, op te stellen.

*Inleiding
van dit
Hoofdstuk.*

I I.

In het algemeen zyn in het gebruik der Middelen, die uitwendig werden gebruikt, de zogenoemde repellerende of teruggdryvende meermaals zo bedenkelyk, en achterdenkende, dat ze of gantschelyk niet, of immers ten minsten, en al doorgaans, zeer voor- en omzichtiglyk moeten gebruikt zyn, derhalven zullen wy daar ontrent deze vier zaken tot onze betrachtinge verkiezen.

Dat de teruggdryvende Middelen voorzichtig moeten gebruikt worden.

I I I.

Voor eerst, wat by het woord repelleren van ouds verstaan is geworden, en hoe dat zulks als noch, kan worden begrepen.

Ten tweeden, wat voor soorten

B 3

van

van Middelen onder dien rang behooren.

Ten derden, waar ontrent dezelve meest of minst, of ook geensins dienen gebruikt.

En ten vierden, of eindelyk, op wat wys die op de lydende deelen behooren gebruikt te worden.

I V.

*Gevoelen
der Ouden
over de-
zelve.*

Om voor eerst kortelyk te vertoonen, wat al van ouds door 't woord repelleren verstaan is geworden, zo weten wy, dat de Oudheit de Gezwellen in vier tyden quam te verdeelen; als namentlyk, in beginsel, aanwas, staat en vermindering, waar na dat zy dan ook in ordre de verscheidenheit der middelen, tot deszelfs fluiting, ontbinding, vermurwing of rypmaking, en hunner altoos, door de meest bequaamste wegen, tot haar declinatie ende verteerung zochten te brengen. In het begin der Gezwellen zogten zy den aanwas der vochten, in 't lydende deel, door terugdryving te stuiten, om dus, waar 't doenlyk, in het begin der Gezwellen, het schaap voor den dam te stuiten.

De

De Ouden hielden 't voor Repellerende, of terugdryvende Mid- delen, die door hunne verkoelende kracht en *astringtie*, de hitte, en scherpe vluchtingheit des Bloeds, en deszelfs nevensgaande Vochten, in eenig deel t'saamen hoopende en aandringende, konden als regengaan, matigen, koelen, verdroogen, of ook verzachten, na dat de gelegentheit voorviel. *Pareus* verstond onder de naam van repellerende Mid- delen ook die, die wat astringerende en *corroborerende* wierden bevonden, dewyl ook deze wel byzonderlyk de vergadering der Vochten in 't lydende deel beletten. *Johannes Tegnultius* hielt het ook met de zulke, die niet te vochtig maar wat verdroogende, ende met eenige *corroborerende* wierden verbeterd, op dat des Bloeds meest andringende stoffe, door de naaste weg enigfints te stuiten, tot of ook in het gebrekkelyk deel, dus den toeloop mogt worden geweert. Dies, het bloed dus verdikt en ver- traagt, een meer inwaarts loopende doortocht moest zoeken, waar door al meermaals een merkelyke vermin-

dering van het Gezwel of d'ontsteking wierd bespeurt, te meer, wanneer men by de verdroogende *repellentia*, ook des Huits Pori- Zweet- of Tochtgaatjes gesloten, endus des deels *transpiratie* als verhindert zynde, te lichter, door eenige *Corroborantia* onder de eerste te mengen, de warmte in het deel wederom tot zo verre quam te vermeerderen, dat deze voor een korten tyd opgehoudene stoffe, en te bequamer, wanneer die wat vlug was, door de Bloedvaten wederom tot zich getrokken, hun voortgang nam, zo zat zy, alhoewel juist in de loop van de hedendaagsche bekende verdeeling missende; egter, myns oordeels, niet zo grof noch onwetende hebben gedwaalt, als wel in onzen tyd eenige waanwyze nieuwelingen haar hebben gezogt te beschuldigen, die zelfs wel mogelyk meer met ydele opgeblazentheit vervult, als met de geest der wysheit en ondervinding begaatt, die Schryvers na haar dood voor de Wereld hebben getragt te brandmerken, ende ten toon te stellen, want zekerlyk haare aanmerking ontrent het

het gebruik, misbruik en schaadelijkheit van de *Repellentia*, zyn zo verwerpelyk niet geweest, schoon toenmaals noch maar in het rechte begrip van de vermenging missende, leeft *Thegaultius*, *Fr. Razin*, *Pigreus*, *Pareus*, *Scultetus*, *Hildanus*, en andere, en men zal bevinden, dat haar leeringen tot genezing van de Lyders, het welk tog altoos onseenigste doelwit moet zyn, nog dagelyks in verscheidene zaaken worden met voordeel gevolgt, en haar stellingen kunnen ontrent het weinige voor- en groot nadeel der *Repellentia* met onze hedendaagsche gevoelens zeer lichtelyk overeen gebragt worden, gelyk wy mogelyk, in het vervolg dezer Verhandeling, nader zullen ver-
toonen.

V.

Wy hebben dan straks gezegt, hoe Gevoelen der heden-
daagsche
Schryvers
over dezelve. dat de Oudheit de terugdryving der t'zaamvergaderde Vochten verstond, en dat zelfs in de beneveling der onkennisse van de vermenging, als niet recht begrypende des Gezwels rechte oorzaak, en de loop des Bloeds, en der verdere omvloeiende Vochten,

ten, waar in wy dan ook (even gelyk alle andere Konsten en Wetenschappen worden verbeterd, in klaarheit versterkt, gelooven, dat door het *repelleren* of te rugdryven, het aannaderend Bloed, Zenuwsp, enz. door aangebragte koude, verkoeling, verdikking, drooging, enz. van de buitenste na inwendiger deelen kan worden gedreven; want door de verdikking der t'zaamen gevloiede Vochten, toefluiting der uitwendige Bloed- Zenuw- en Waterpypjes, daar by gevoegt zynde, de koude, verdikkende, verkoelende, en des Huits alleruitwendigste Vaatjes toefluitende Geneesmiddelen, gelyk als de *Repellentia* zyn, zo moet ook noodzakelyk het Gezwel eerlang tot meerder grootheit, of tot een moeilijker verharding zich komen uit te breiden, of andersints een inwendiger doortocht zoeken, en dus kan 't geschieden, dat door het onvoorzichtig gebruik der *Repellentia*, de Vochten, die door het stilstaan alreeds het verderf hebben begonnen aan te nemen, of die Fenynig, Scherp, en van een quaden aart zyn,
en

en in eenig uitwendig deel zich tot een Gezwel begonden te vertoonen, wederom inwaards werden gedreven, en aldus door de voortgedrevene Vochten tot onder een vlugger stoffe gerakende, met deszelfs voortgang, tot onder 't lichaam van 't Bloed, tot in de Long, tot in het Hert, en tot in het edele Brein enz. kan worden vervoert en verplaatst, van waar die dan al doorgaans, dog veelyds te laat, de begane mislagen publykelyk komen ten toon te stellen.

En aldus doen al doorgaans de *repellerende* Geneesmiddelen niet anders, dan dat ze de gestremde verdikkende Vochten noch meerder doen stremmen, verdikken, en t'samen hoopen, als dat ze noch vaster bemetzelen alles wat in of ook buiten zyn Vaatjes in de doorgangen komt te verstoppen, dat ze noch meerder verstoppinge komen te maken, en zo by gevolg 't Gezwel doen aangroeijen en verharden, dat ze des Huits uitwaassening dienende, komen te sluiten, dat ze de aannaderende vloeiende stoffe des Bloeds,

Bloeds, des Zenuwſaps, ende van 't verdikken derzelve doortocht verhinderen, en aldus het lydende deel van de natuurlyke warmte, voedinge, geeften, enz. en van 't leven kunnen beroven, ſnydende aldus het wederkeerende bloed en het *Lympha* de pas af, om door die party weer na haar oorsprong te vloeijen, zoo dat aldus niets, inzonderheit door de fynſte pypjes, konnende door pafferende, noch al meer en meer Bloeden Watervaatjes, zo door 't aanperſen van de noch vloeijende en aandringende, als door den aanwas der goore, verzuurde, en langs hoe meer ſcherp wordende vaſtzittende ſtoffe, komen te breeken, en zo haar dienſtig ſap, in het aangroeijende Gezwel te ſtorten, daar alles, dus t'ſaam gehoopt, de lydende deelen op doet ſpannen, en zo niet uitwendig, ten miſten meer inwendig het Gezwel, of ook meer andere qualen veroorzaakt.

V I.

Dat nu Dr. *Bontekoe* tegen de Oudheit inwerpt, dat door geen *repellentia* de ingevloeyde vaſtzittende verdik-

*Gewoelen
van Dr.
Bontekoe
over de-
zelve.*

dikte stoffe des Gezwels, wederom door de verstopte of ook verbroken vaatjes te rug en naar binnen kunnen worden gedreven, zulks getuigen wy met hem, en hier heeft de Oudheit wel meest in gedwaalt, als onkundig de vermenging aller omvloeiende Vochten, waarom dan ook by ons de maniere van terugdryving van eenig t'zaam gezet sap, zodanig als boven getoont is, namentlyk door een andere loop langs inwendiger deelen te zoeken, zeer wel kan geschieden, en by ons worden begrepen.

V I I.

Dus verre kortelyk van het woord *Haare* *repelleren*, nu dient vertoont, wat *verscheidē* soorten van *repellentia* dat'er zyn, en *soorten.* wat Geneesmiddelen onder dien rang behooren; om die, alschoon wy die nooit gebruiken, nochtans in haar onderscheidene qualiteiten en werking recht te kennen, ten einde, om in deszelfs gebruik of misbruik ons verstandiglyk te gedragen.

De *repellerende* Geneesmiddelen zyn dan verkoelende, koudt verdovende, of die wat veiliger somtyds
kon-

konnen gekeurt zyn , t'saamentrek-
kende, verdroogende, of ook *corro-*
borerende van kragten.

De verkoelende, koude en vocht-
tige *repellentia* zyn dan of maar een
weinig, of middelbaar, of krach-
tig verkoelende, of ook wel door
hun uitnemende koude verdoovende.

Want of schoon de stellinge der
Ouden, wegens de *Elementen*, en
Temperamenten in onze Eeuw door de
uitvinding van dienstige zaaken, by
veele niet meer zo gangbaar en zyn:
zo dient nochtans aangemerkt, dat
by de Oudheit de Geneesmiddelen
van wegens haare verscheidenheit
van krachten, ontrent hun koude,
hitte, droogte en vochtigheit, ver-
standiglyk in vier trappen of graden
zyn afgedeelt geworden, daar in de
eerste graad het minste, en het vier-
de het krachtigste beteekende, op
dat men alzo van yder Geneesmiddel
't bequaamste kon oordeelen, ten
einde op dat niet alles als een klomp
van dikke duisternis, maar yder Ge-
neesmiddel met order en wysheit
konde gebruikt zyn.

De zachtelyk verkoelende en ver-
vochtigende acht men het *Alfne*,
Lactuca, *Lens Palustris*, *Nymphæa*,
Parietaria, *Borrago*, *Cichorei*, *Spina-*
nacia, enz. Als ook het *Farina Hor-*
dei, *Album Ovi*, en diergelyken te
zyn, onder de vermengende het *Oleum*
Rosarum, *Solani*, *Unguentum Rosa-*
rum, *Populeum*, *Nutritum*, enz.
waar van dit laatste nog juist in een
looden Mortier moest worden ge-
maakt.

Onder de sterker *Repellentia*, die
noch meerder verkoelden, telde men
de *Portulaca*, *Acetos*, *Solanum*,
Papaver Erraticum, *Cucumer*, *Melo*,
enz. uit welke dat of de bladen, het
sap of de zaden voor *Medicinaal* wier-
den uitgepikt.

Onder de gene, die tot noch een
hooger trap verkoelende, of ook
verdoovende zyn getelt, zyn de *Ci-*
cuta, die, inwendig gebruikt, van
sommige doodelyk wort geoordeelt,
en volgens het getuigenis van den
beroemden *Plato*, den wereldwyzen
Socrates, na d'andere wereld zoude
hebben gezonden.

De *Campernoelie*, *Duivelsbrood*, *Paddestoel*, in 't Latyn *Fungus* genaamt, worden in haar verscheidene soorten en figuren, om haar groote koude en vochtigheit, schaadelyk voor de gezondheid geoordeelt, het heeft, zo *Hildanus*, *Fabr. Hild. cent. 4. Obs. 34, 35, 36.* volgens de bevinding getuigt, een senynigheit by zig, zo dat het in zyn tyd al eenige van de nieuwgierigste Lekkermonden, niet al te wel was bekomen, verwekkende verschrikkelyke braaken en kamergang, en andere ongevallen.

Het Swart Bilsenkruit, als ook het Geele en het Witte, worden ook in haar koude, tot in den vierden graad gerekent, en uitwendig weinig, en alleen het Witte, dat in den derden graad geschat word, inwendig ter genezinge gebruikt.

De Maankop, of Tamme Heul, met enkele, dubbelde, witte, roode, paarse, of ook gespikkelde bloemen, worden tot in den derden graad verkoelende ende vervochtigende geoordeelt, waar van de bloemen en het zaad, doch wel meest maar de
bol-

bollen, ter genezinge werden ge-
bruikt.

De *Mandragora* werd tot in den
derden graad verkouwende, dog ook
een weinig, of tot in den eersten
graad verdroogende geoordeelt, ver-
wekkende hevig braaken en Stoel-
gang, verdoovinge van het gevoel,
enz. de wortel, schors en blaaderen
worden van sommige nog wel ter ge-
nezinge gebruikt.

De Gulden Appel, Appel der lief- *Pomum*
de, word met zyn geele bloempjes, *Amorita*
en ronde roodsappige Vruchten, en
bleekgroene gekerfde bladerkens,
sterk en zwaar van reuk, en ook
verkoelende ende verdoovende be-
vonden, ende daarom van sommi-
ge maar alleen uitwendig gebruikt.

Of men nu uit dusdanige verkou-
wende en verdoovende Geneesmid-
delen, niet de bequaamste, tot pyn-
stillinge sommiger *accidenten* verkie-
zen, en veiliglyk mag gebruiken,
dat zullen wy andere laten betwisten,
en voortgaan, om ook een weinig
van de verkoelende, t'samentrekken-
de, ende verdroogende terugdryven-
de middelen te spreken, die in dus-

danige kragten een weinig of sterker werden bevonden.

Terugdry-
vende mid-
delen.

De zagtelyk verkoelende en verdroogende terugdryvende middelen zyn de *Tussilago*, *Taraxicum*, dog die gedroogt zynde, nog eenige kleine verwarming worden toegeschreven, het *Argentina*, *Consolida*, *major*, *Symphitum*, of Waterwortel, zo uit deszelfs bloemen, bladen als wortel, worden dienstige *defensiva* gemaakt, het *Trifolium*, zo de bloem, de bladers, als worteltjes, het *Millefolium*, zo het kruid als de bloemtjes, het *Bursa Pastoris*, de *Bellis*, of de Maagdelieven, die somtyds ook wel zo heet zyn, dat ze met malkander te kooi geraken, het *Nummularia*, Penningkruid, (dat meest overal gangbaar is) de *Cyanus* of Korenbloemen, *Pyrola* of Wintergroen, *Cynoglossum* *lingua Canis* of Hontstonge, het *Herniaria* of Duizentkoren, *Sophia* Fiekruid, (somtyds worden de *Sophiaas* wel Foeikruit) *Persicaria*, *Plantago*, *Centumnodia*, *Pulmonaria*, *Fragaria*, *Muscus terrestris* Aardmosch, als ook het Mosch van Eiken- Boeken- en andere Boomen, en meer Kruiden,

Bloe-

Bloemen en Wortels, die nagezocht kunnen worden.

Onder de sterker t'samentrekken- Sterker te-
rugdryven-
de middelen de en verdroogende terugdryvende middelen kunnen gestelt zyn, de bladers, bloemen en Vruchten van de Karnoelieboom, in 't Latyn *Cornus* genoemd, de bladers en Vruchten van de Eikeboom, in 't Latyn *quercus*, desgelyks van de Quee- Pruim- Mispel- Moerbezië- en Cypressebomen, de bladers en bloempjes, als ook het zaad van de Smak- of Sumachboom, de bladers en beziën van de Myrteboom, van de Sauceboom, van de Aalbeziëboom, dog inzonderheit van de zwarte, de bladeren en vruchten van Braamen, de bladeren en bloempjes van de Hagedoorn, de bladeren en klawiertjes der Wyngaartranken, de wortel en 't kruit van de Hertstongen, de Rozen na haare verscheidene soorten, de schillen, bloemen en vruchten van de Granaatappelen, de Galnoten en meer andere.

Tot deze worden nog bygevoegt Sandelhout het wit, geel en rood Sandelhout, het welk ons *Petrus Nyland*, 12 Deel

pag. 319. uit *Garcias*, *Clusius* en *Matthiolus* beschryft, koud in den derden, en droog in den tweeden graad, en daar by nochtans openende, en het Hert en de Lever versterkende van krachten te zyn, dog hoedanig een zo gantsch koud en verdroogend Geneesmiddel zulks kan doen, is my onbewust, want ik bevind het Sandelhout uitwendig op de Gewrichten en Zenuwachtige deelen gebruikt, (dog met andere gematigde *Simplicia* t'saam gemengelt,) geensints een zo koud, maar wel een bequaam versterkend Geneesmiddel in kracht en werking te wezen.

*Sanguis
Draconis.*

Het zoogenaamt Draakenbloed, een roode Traan uit zekere boom der Kanarische Eilanden, of ook elders uitgetyfert, gezuivert en ons toegebracht zynde, bevinden wy mede matelyk verkoelende, vry verdroogende, en wat t'saamentrekkende van kracht te zyn. Desgelyks ook de *Bolus* in haar verscheidene soorten, het Goud- en Zilverglid, de *Menie*, *Pompholix*, *Tutie*, *Cerusa*, gezegelde Aarde, Koraal, *Spodium*, enz. Waar by dan ook nog den Aluin,
dic;

die, alhoewel zo verdroogende en te saamentrekkende, nochtans by sommigen verwarmende word geoordeelt.

De Kampher wierd insgelyks onder de terugdryvende middelen getelt, koud van kracht geschat, ook dat ze de Mannen tot de voortteling onmachtig maakte, gelyk als ook *Beverwyk* de Kampher koud van krachten beschryft te zyn, zo bevinden wy nochtans dagelyks het tegendeel, en dat dezelve buiten alle twyfel zeer fyn van deelen, doordringende, openende, en by gevolg niet koud, maar zeer penetrant en verwarmende word aangemerkt.

VIII.

Ook heeft de Oudheid noch eenige soorten van verwarmende terugdryvende middelen weten op te tellen, gelyk als daar was de *Gentiana*, *Agrimonia*, *Absinthium*, *Mentha*, *Sabina*, *Abrotannum*, *Laurus*, *Cardamomum*, *Crocus*, *Nux Moscata*, de *Ol. Absinthii*, *Nardine*, *Mastichinum*, en andere, welke by *Pareus* aardagtige heete t'saamentrekkende Geneesmiddelen wierden genoemd. Dog heeft

*Verkeerd
gevoelen
der Oudheid*

ons de klare ontdekking des bloedsomloop, en aller vloeibare dienftige fappen, geleert dat alle dusdanige verwarmende Geneesmiddelen, alhoewel sommige eenigfints grover van deelen mogten bevonden zyn. Nogtans het aanvloeiende bloed en der vochten uit eenig deel onzes lichaams geenfints kunnen te ruggeftooten, veel min deszelfs paffagie fluiten, en alles verdikken, gelyk de uitwerking van de terugdryvende middelen is. Waarom wy dan zulke foorten van Geneesmiddelen geenfints te rug en indryvende; maar liever (immers eenige van de bovengenoemde) onder de heete *resolventia*, die het subtylste deel der verdikte vastzittende vochten verflinden en 't groffte verharden, hebben zoeken te ftellen.

I X.

Terugdryvende en Corroborende Geneesmiddelen. Haare verscheidenheit.

Andere hebben gezogt de naam van terugdryvende middelen in die van *Corroborantia* te veranderen, dog weet men dat tusschen te rugdryving en versterking een te groot onderscheit zy, dan dat men het eene voor het andere zoude komen te stellen, want
alles,

alles, wat door zyn koude verdikt, verstopt en toesluit, moet onder den rang van de terugdryvende middelen maar geensints onder die van de *Corroborantia* zyn gestelt. Zo ook wederom alles, wat door het woort *corroboreren* of versterken word verstaan, kan voor geen terugdryven worden opgenomen, ik spreek voor zo veel, door de terugdryvende middelen, die niet anders dan ongeval kunnen toebrengen, moet worden verstaan, maar andersints genomen als men daar tegen, in plaats van de schaadelyke terugdryvende middelen, de voordeelige *Corroborantia* stelt, die ter regter tyd en plaats gebruikt, kunnen doen, wat eertyds zo verkeerdelyk, door de terugdryvende middelen wierden beoogt, zo geloof ik dat een veiliger weg ter genezinge zal zyn ingeslagen.

X.

Om de schadelykheit der meest-De Oudheit
verkouwende terugdryvende midde-oordeelt de
len, heeft men ook al in de vorige rugdryven-
Eeuw, het gebruik van deze, in die de Midde-
van de *Corroborantia* willen verande-len schaa-
ren, gelyk in de boeken van *Pareus*, delyk.

Hildanus, en andere klaar is te zien, zelfs ook in de Ontstekingen en Gezwellen, die of alleen, of met een Wonde, Zweer, Beenbreuk of Ontleding verzelt, de Lyders aantroffen, zegt men of al in 't begin, de *Corroborerende*, of ook de *resolverende* en ontbindende, onder de terugdryvende middelen te vermengen, niet dat ik zulks in alle die voorvallen kan pryzen, want meest alle verkouwende terugdryvende middelen by my verdagt en van slegt aloi zyn, maar alleen tot betooning, dat ook de Oudheit alle koude, verdikkende, en inzonderheit het gevoel verdoovende, of ook, daar de Vochten wat scherp of heet waren, de noch meer pyn verwekkende en vast pakkende terugdryvende schadelyk heeft geoordeelt, en om diversche andere Schryvers van den ouden tyd voorby te gaan, ziet hier eenige staaltjens van den weleer zo beroemden *Dr. Johannes Thegaultius*, wiens Boek al in de voorgaande Eeuw, Anno 1559. niet voor de eerste maal gedrukt, maar doen al uit het Latyn in het Nederduits overgebracht, en tot *Brus-*

fel herdrukt is geworden, dus zegt onder anderen dezen Auteur.

X I.

Dat al wat koud in zyn kracht is, de Vochten verdikt, en inwaards dryft, of een *Scirrhus* verwekt.

Gevoelen
van Jo-
hannes
Thegaul-
tius.

Dat hy, zelfs in hevige pyn, alle koude, en ook de verdooven- de Geneesmiddelen, als de *Mandragora*, *Hyosciami*, en diergelyke veragt.

Dat men geensints op alle deelen des lichaams, de terugdruyvende mid- delen mag gebruiken.

Dat de verdroogende *constringeren- de* beter, dan de Koude, Natte, vervochtigende by hem wierden ge- oordeelt.

Alle verkoelende middelen moes- ten gematigt, en niet al te verkou- wende zyn, om geen vermeerdering des Gezwels, verdickinge der Voch- ten, als ook om geen pyn, verhar- ding en *Scirrhus* in't lydende deel te verwecken.

Dat alle dusdanige ingepakte ver- hardde Gezwellen, niet lichtelyk naderhand wierden ontdaan, enz.

Als eenig inwendig deel, of het gantsche gestel, door ziekte wierd aangetast, zo vermogt men ook geensints uitwendig eenige terugdryvende middelen te gebruiken, op dat toch niet iet schaadelyks (alreeds uitwaarts zynde gevordert) wederom inwaarts werden gedreven.

Dat in de gezonde en sterke menschen, wel eenige t'saam vergaderde stoffe, uit eenig deel tot grooter vaten, na de inwendige deelen konde vloeijen zonder perykel, maar andersints altyd bedenkelijk wierden geoordeelt.

Men moest ook wel toezien, dat men de t'saamentreckende Geneesmiddelen met discretie quam te gebruiken, alwaar dat eenige overvloed van een vergaderde stoffe, die grof en verdikt was, in zwacke subjecten, of ook wel scherp, heet en pynelyk wierden bespeurt. Want dan veel eer de weg behoorde gebaant te werden door 't welk de *evaporatie* en ontlastinge mogten gevordert zyn.

En op dat dan ook de pync mogt worden gemodereert, zo moest men zyn toevlucht nemen tot *relaxerende*
en

en ontbindende Geneesmiddelen, immers tot de zulke, die de grootste weedommen quamen te verzachten.

Men vermogt ook geen fenynige, pestilentielle, nog andere quaadaardige stoffe, die zig in eenig uitwendig deel openbaarde, te rug te dryven, maar dezelve moest met krachtige uittrekkende middelen meer en meer uitwaards werden gelokt. Op dat dog vooral niet schadelyx wederom onder 't lichaam van 't bloed mogt worden getrokken.

Dus verre de stellingen van dien Autheur, diens Boek al mede, als zo veel andere, hedensdaags in deze onze verwaande Eeuw, met bespottung, verachtelyk achter de bank word geworpen, *Hildanus* niet alleen, in zyn boek, van de *Observatien*, maar ook in zyn Verhandeling van de verstervinge, doet by na niet anders, dan de jonge *Chirurgyns* afte schricken van het veelvuldig, onvoorzichtig en schadelyk gebruik aller koude, verdickende terugdryvende middelen. Zo dat, indien deze Mannen, die nu van veele hedendaagsche al te waanwyze nieuwe Konst-

Kunſtbazen, zo onbezonnen worden veracht, alleen maar de opheldering van de *Circulatio Sanguinis*, enz. hadden verſtaan, noch deſtiger Schriften tot nut van den Lezer, en dienſt der Lyders, zoude nagelaten hebben, niet tegenſtaande haar *practyk* ontrent den al te grooten omſlag van Geneesmiddelen niet nagevolgt behoeft te worden.

X I I.

*De koude terugdryvende midde-
delen mogten by de Ouden in geen zwakke noch ongezonde lichamen worden gebruikt.*

Nu is de vraag, in wat voor gelegentheden de terugdryvende Midde-
len ſchadelyk of niet ſchadelyk moeten geoordeelt zyn? Ik antwoorde, dat de Oudheit die zaken al tamelyk opgeſtelt heeft, zulx het onderscheit van haare met de hedendaagsche methode niet veel verſcheelt: overmits alle zeer Verkoelende, Koude, Vochtige en verdoovende Geneesmiddelen by meeft alle de Schryvers des Ouden tyds, voor verdacht gehouden, en in veel ſoorten van toevallen, en wel byzonder op de voornaamſte deelen des lichaams wel ſcherp verboden geweest zyn, dewyl men agt moest geven op de ſterkte, zwakheit, gezondheid of ongezondheit, jaren,

jaren, Sex, en de maniere van 't leven der Lyders. Want alle verzwakte, ongezonder lichaamen, ook tedere delicate Vrouwspersoonen, Kinderen, oude Luiden, of die in ledigheid leefden, en by gevolg die eenigfints Koud van temperament, of met maar sobere inwendige hitte waren begaaft. In alle de zulke vermogt men geensints haar opkomende toevallen met dusdanige verkoelende terugdryvende middelen tegen te gaan, om geen vergaderde, verdikte, grove, noch ook scherpe stoffe der Gezwellen wederom inwards en te rug te dryven; en hier door het bloed, en alle des lichaamsvochten ontstellende, grooter ongetempertheden, Koortfen, Krankheden, en wel mogelyk de bleeke dood te veroorzaaken, of ten minsten in't lydende deel een versterving te verwekken. Daar en tegen had men in sterke, robuste, gezonde, enz. die met meerder krachten en warmte, en ook met beter Vochten waren begaaft, zo lichtelyk ontrent het gebruik van de meest veiligste terugdryvende middelen niet te vreezen,
de

dewyl het vergaderde in de zulke lichter verstrooit en verdeelt, zyn voortgang met de andere stoffe des bloeds, quam te nemen. Of kon dit niet zyn, nog altoos gevoegelyker als in de tegenstrydige lichaamen, 't zy door *discutie*, 't zy door *suppuratie*, konde worden geremedieert, zo dat, onzes oordeels, op zulx niet anders valt te zeggen, als dat ons de ommeloop des bloeds zynde bekend geworden, wy liever in allerlei soorten van lichaamen gantsch geen zoo verkoelende en verdikkende terugdryvende middelen willen gebruiken, om des te veiliger door losmaking en ontbinding, of ook door ontlasting des Gezwels oorzaak weg te nemen.

Fenynige

Quetzuren

Ten tweeden, geen Fenynige Stoffe uitwendig het lichaam toegebragt zynde, als allerlei steken, beten en quetzuren van Fenynige dieren, of ook van dollen Honden, Katten, Menschen, enz. mogt worden te rug gedreven, noch door de minste verkouwende en verdikkende Geneesmiddelen verkeert behandelt en na binnen gedreven zyn. Op dat niet door

door zulk het bloed, de geesten en nobelste deelen des lichaams, meer en meer wierden besmet; en aldus een haastig bederf en ongeneeselyk quaad den mensch overquam, welk verbod dan nog klaarder en zekerder door de bewustheit van de ommeloop des bloeds, is bekrachtigt geworden, want deze quaadaardige en fenynige stoffe, in eenige deelen onzes lichaams alreeds ingedrukt zynde, dient vaardig ontlafst, maar geensints door de toefluiting der *pori*, na binnen geprangt, of dit quaad zal eerlang, door des bloeds ommeloop, inwaards worden gedreven; en dus alles vergiftigende na zyn aart en qualiteit, ook schadelijk in uitwerking worden bevonden.

Ten derden, vermogt men ook Pestgezwel-
len noch
Pockige
quaalen. geensints eenige Pestilentielle stoffe, Pestige Gezwellen, Zweeringen, nog negenoogen, Bloedvinnen, als ook geen Pokquaalen worden te rug gedreven, op dat ook niet zulk wederom onder 't lichaam van 't bloed geraakte, en dus met dit besmettelijk, scherp, loog- en quaadaardig zap, de nobelste deelen des levens, wier-

wierden bestormt, en dus den lyder een doodelyk lyden werd toegebragt het welk dan al wederom door de ontdekking van den ommeloop des bloeds word bekrachtigt, als steunende op dezelfde redenen, die strax van de vergifte vertoont zyn.

Crisis.

Ten vierden, mogten geen qualyk gestelde vochten, dewelke by maniere van een *Crisis*, den Lyder bestormde, en zig uitwendig tot een Gezwel zettede, wederom inwaards werden gedreven: En zulx was regt, want wy weten volgens des bloeds ommeloop, de reden, en ook de bevindinge, dat door de quaade gesteltheit in eenig gedeelte, of ook in de Vochten onzes Lichaams, zeer lichtelyk de gantsche massa des bloeds, en by gevolg, meer deelen, en somwyl 't geheel, de ziekten en quaalen ontfangt. Men heeft gewistredent, dat'er geen *fluxien* kunnen voortkomen, en dat niet anders dan de Verstoppinge en de Verbrekinge van de vliezige Bloed- en Waternerven alleen, de waare oorzaak der ontfteekingen en gezwollen moeten geacht zyn, het zy zo het wil,
de

Obstructie.

de bevindinge leert ons dagelyks, dat in veel foorten van hevige of ook langduurige quaalen, door een uitwerping, t'saamenhooping of vergadering van een gantsch schadelyke, vuilaardige en fomwyl stinkende stofse, naar eenig uitwendig deel, en aldaar ter ontlastinge gevordert, en uitgelooft zynde, den Kranken als dan ook niet eer zyn gewenschte gezondheid verkrygt, daar in tegendeel 't quaad weder inwaards keerende, 't ks den lyder van 't leven berooft, 't ke vuile uitwerpsels van ongezont en quaadaardig Bloed en Weystof, hebben de Ouden door 't woordeken *Crisis* verstaan, en gewilt, dat men die door geen de minste terugdryvende middelen weder inwaarts dreef, maar zo veel doenlyk was, inwaarts ter ontlastinge vorderde, op dat niet den Lyder tot in een zwaarder of doodelyker ongeval quam te verval-
len.

Ten vyfden, vermocht men ook geen Gezwellen, noch Ontstekingen der zo van ouds genoemde Snuiters, of Ontlastplaatsen der Hersenen achter de Ooren, des Herten, on-
Emuncto-
ria.
Nog in de
zogenaan-
de Ontlast-
plaatsen

D der

der de Oxels, ende des Levers, in de Lieffchen, door eenige koude, verdikkende terugdryvende middelen wederom inwaarts te dryven, op dat niet een zo schadelyk sap, weer tot in de edele deelen wierd verplaatst. Hier voegen wy, volgens de bewustheit van des bloedsommelloop, noch maar by, dat alhoewel deze klierige en by gevolg ontfankelyke deelen, wel juist zo eigentlyk de ontlastplaatfen der Hersenen, noch van 't Hert, noch ook van de Lever, niet wel kunnen zyn, zo erkennen wy nochtans met de Oudheit de schadelykheit aller koude verdikkende terugdryvende middelen op dusdanige deelen, die, als gezegt is, klierachtig, en dus, als uit een konstig gewelf, en borduursel van Bloed, Zenuw-Way- en Watervaatjes, en allerlei vocht, zo uittermaten ontfankelyk zyn; waar in het verdikte t'saamgehoopte, als ook noch aandringende Vocht, geenfints door koude, noch meerder beklemt, maar verdunt, verwarmt, geopent, en ruimte moet worden gemaakt, of alles, wat door zyn aart noch meer verscherpt, door-
knaagt

knaagt en wegwreet, of door zyn hoeveelheit meerder verdikt, verftopt, en ophoopt, zal zekerlyk, door alle verkouwende, en verdikkende terugdryvende middelen noch zwaarder ongeval in de lydende deelen, of in de inwendige, of in die beide, en zo by gevolg in't gantsche lichaam komen toe te brengen, gelyk dan in zulks nader te onderzoeken, niet alleen de reden, maar ook in die, die dit onbedachtelyk onderftaat, de bevinding zal komen te leeren.

Ten zesden, verbood men op eenig Roos- of Galgezwel, en ontsteking des Aangezichts, Keel, Borst, Buik, enz. de terugdryvende middelen te gebruiken, op dat doch voor al zodanige scherpe galstof, niet wederom inwaarts wierden gedreven, en dus tot in de edele deelen verplaatst, een veel zwaarder of doodelyker ongeval quam te veroorzaken; dat zulks geschieden kan, leert de ondervinding maar al te veel, en de reden noch klaarder door het begrip van den ommeloop des bloeds.

*Nog in geen
Ontstekin-
gen des
Aangezichts
Keel, Borst,
Buik, enz.*

Nog in geen
koude, wint
slym en
verharde
Gezwellen

Ten zevenden, mocht ook geen
gezwel in de diepte van eenig deel
schuilende, of met een koude, ver-
dikte, verharde stoffe gevult, door
verkouwende teruggdryvende midde-
len inwaarts werdengedreven, want
als dan had men zekerlyk een groo-
ter gezwel, verharding, of immers
ten minsten een langduuriger gebrek
en ook wel een versterving, of een
noch meer diep inwaarts schuilende
verzwearinge te verwachten, welke
leere der Oudheit al wederom, door
de bekent geworden wegen der om-
vloeiende Vochten bekrachtigt
wort, want alwaar een groot Ge-
zwel in de diepte verschuilt, daar
moeten ook des deels binnenste bloed
en Watervaten voor geen klein ge-
deelte bezet zyn, of ook wel moge-
lyk de fynste Takken, Vliezen, en
Vesels zyn open gebarsten, zoo dat
de voornaamste wegen gesloten, ter
doortocht verhindert, of onbequaam
ook noch daarenboven de buitenste
Vaten, door zo verkouwende, ende
verdickende middelen toegeprangt
worden. Dus de Vochten uit, en
tusschen de Bloed- en Watervaten
uit-

uitgestort zynde, noch meerder verdikt, en noch vaster t'saam gepakt, en alles dus meer en meer van zyn warmte en bequaamheit ontbloot, en van zyn levendigheid verfleeken, zeer haast tot een zuure, vergoorde scherpknaagende stoffe ontaart, en verbastert, en zulks de meest dun vliezige deelen prikkelende, stekende en doorknaagende, zo vermeerderd nootwendig de uitbreidinge des Gezwels, in zyn grootheit, met opspanning, Pyn, Koortfen, en wat voorts de quaal tot gezelschap aankleeft; zo dat ook wel door het gebruik der verkoelende terugdryvende middelen de noch overgeblevene, kleine, inwendige warmte, het gevoel en het leven in 't lydende deel verftikt, en voort t'eenemaal uitgebluft worden, zo dat dus den Lyder Spacelus byna zo vaardig van een Heetvuur, Gangraena als van een beginnende verfterving kan worden vermeerft.

Ten achtften, mochten (gemerkt Nog in de Gezwellen der Gewrichten de verscheidenheit der deelen des lichaams) geene zo koude vervochtigende terugdryvende middelen, op de Gewrichten en Zenuwachtige

deelen worden gebruikt, om aldus met noch een veel meerder verdiktheid, t'saamgepakteit, en onthouding der vastzittende Vochten, en by gevolg een veel grooter onmacht, slappigheid, loffigheid en onbequaamheit in 't lydende deel te verwekken, welke laatste insgelyks door de opgehelderde ommeloop des bloeds is bekrachtigt.

*Nog door
des Gezwels
ingelegene
stoffe veel
vast zit.*

Ten negende, wierden alle dusdanige terugdryvende middelen verboden, wanneer de Vochten alreede gestremt, tot een gezwel gezet, en zig vastgezet hadden, want die dus volkomentlyk t'zaamgezet zynde, zo stont die stoffe noch meer verdikt, en ontwyffelbaar tot een Verhardingh te worden, het welk al mede door de bewustheit van de ommeloop des bloeds word bevestigd.

En aldus mogt in veel andere diergelyke gevallen geensints worden terug gedreven, als, ten tienden, de t'zaamvergaderde stoffe zeer koud, waterachtig, en winderig, als in de water-slym- en zuchtgezwellen, of grof, verdikt, verhard, en aardagtig,

tig, als in de Kalkbuil, Kropzwee-^{Thophi,}
ren, en diergelyke ons voorquam, ^{Scrophula.}
zo wierden ook insgelyks alle terug-
dryvende middelen verboden.

En wederom ook over de andere
boeg, enten elfden, als de Vochten
zeer vinnig en fcherp, in veelheit
met hevige pyn, Koorts, flauwtens
enz. het lydende deel bestormde, zo
mogt door geen terugdryvende mid-
delen verkoelt noch verdikt zyn,
om niet by dit alles een haastige ver-
sterving, door versticking en uit-
bluffing der innerlyke warmte te ver-
wecken, 't welk al mede door de
wetenschap van des bloedsommelloop
wort bekrachtigt.

XIII.

Doch benevens dit alles, heeft ^{De Ouden}
noch de Oudheit zulke enge palen ^{hebben 't}
in 't terugdryven gestelt, dat zedie, ^{gebruik der}
immers voor 't grootste gedeelte ge- ^{terugdry-}
noegsaam uit de Konstoeffening heb- ^{vende mid-}
ben verbannen, want alle verkou- ^{delen zeer}
wende en verdikkende terugdryvende ^{naauw be-}
middelen mogten niet anders, dan in ^{paalt}
het begin, op eenig gezwel of ont-
steking gebruikt zyn, en ook als dan
nog met eenige ontdoende middelen

worden vermengelt, en wyders alles daar henen bestiert, dat nooit geen vastzittende ofte byeen vergaderde stoffe des gezwels of ontsteking nog vastter wierden bemetselt: In somma, dat ook als noch de leere der Oudheit, in alles, wat voorgesteld is, geensints vernietigt, veracht noch bespot, maar in haar waarde gehouden, en achtervolgt moet zyn, want of schoon de Oudheit de zaken in 't stuk van de terugdrievende middelen als onkundig van den ommeloop des bloeds, niet zo klaar en begreep nog verstond, zo is die nogtans met yver en naarstigheid bezig geweest, den leerling te vermanen, zeer voor- en omzichtig ontrent het gebruik van de terugdrievende middelen te zyn.

X I V.

Schadelyk-
heit der
t'samen-
trekkende
verdrogen-
de terug-
drievende
Middelen
ontrent de
Gezwollen.
Pori.

Wat nu de zo verkouwende t'samentrekkende en terugdrievende middelen aangaat, die nemen al mede doorgaans geen goed einde, want door hun t'saamentreking, droogte en koude, worden de gaatjes en pypjes noch vastter gestopt, de Vochten verdikt, de zwelling verhard en vergroot, en alle de naast aan gelegene bewegende

de werktuigen verframt en verstyft: Ja zelfs ook wel de gewrichten, tot een gantsch onbeweegelyke toefant gebragt, gelyk wy in de Verhandeling van de verstyfte Ledemaaten moogelyk breeder zullen vertoonen.

X V.

Nu mocht iemand vragen, of men dan gantsch geen terugdryvende mid- Antwoord op de vraag of men dan gantsch geen terugdryvende mag gebruiken, delen mag gebruiken? tweede dient antwoort, dat wy veel liever de zachte, openende, ontbindende, en der gestremde Vochten losmaakende, als de Vochten noch meer verdikkende, ende vastpakkende Geneesmiddelen willen gebruiken, als doorgaans hebbende ondervonden, hoe voordeelig by ons de eerste, en hoe schaadelyk by dien, die het ondersteunt, de laatste geweest zyn. Dan zo het noch iemand mogte lusten, de zogenoemde terugdryvende middelen te willen verkiezen, dien recommandeer ik dan noch veel liever de zachte en verkoelende, als het *Lens Palustris*, de *Nymphæa*, *Parietaria*, *Semen Catoniorum*, de *Gummi Arabicum*, *Tragacantha*, het *Farina*

Hordei, en diergelyke, als die vry kouder, en meerder verdikkende worden bevonden, gelyk de *Portulaca*, *Sempervivum*, *papaver hortense*, *Solanum*, *Acetosa*, enz. Veel min zou ik houden van die nog meer verkouwende; zelfs ook het gevoel verdooven, gelyk als de *Mandragora*, het *Hyoscyamus*, de *Cicuta*, en andere. Doch wederom over de andere boeg, kunnen uit de maatelyk verkoelende ende verdroogende terugdryvende middelen, de *Tussilago*, *Taraxicum*, *Argentina*, *Consolidamajor*, *Bursa Pastoris*, *Bellis*, *Cyanus*, *Pyrola*, *Plantago*, *Pulmonaria*, als ook de Roozen, de Blaaderen van zwarte Aalbeziën, ende meer andere worden gekozen, als ook het mosch van verscheidene Boomen, in Wyn, of anders gekookt, en wil men nog sterker t'saamentrekkende ende verdroogende terugdryvende middelen gebruiken, zo kan men de bequaamste uit de gene verkiesen, die op haar plaats genoemt zyn, doch die onder de eerste soorte van terugdryvende middelen de verwarming, en onder de tweede de versterking zoekt

te voegen, zal myns oordeels, best doen, waar mede wy dan ook deze vraag voor beantwoort houden.

X V I.

De tweede vraag is, of men niet veilig en met voordeel op, of ontrent alle Wonden, Beenbreuken, Ontledigingen, Kneuzingen, Zweeren, enz. de matig verkoelende terugdryvende middelen mag gebruiken? ten antwoord dient, dat wy ter plaatse daar 't hoort, van zulx op een onderscheidender wys verhopent te spreken, doch om (als met een woort) myn meening te uiten, zo zeg ik, dat ontrent Wonden met groote bloedstorting, de matig verkoelende, t'saamentrekkende, en toesluitende middelen, niet alleen goed, maar ten hoogsten noodig zyn, dat in Beenbreuken, Ontledigingen en Kneuzingen, die wel in 't begin, maar vorders de versterkende beter en dienstiger, dan de terugdryvende middelen behooren geacht te zyn, om redenen by onste voren getoont, en in allerlei soorten van Gezwellen genoegzaam meenen bewezen te hebben. Wat de Zweeren belangt, veel

*Antwoord
op de twee-
de vraag.*

Labia.

veel *Unguentum Nutritum*, of diergelyke verdikkende, vette, en des Huits stoppende, koude Geneesmiddelen, rontom dezelve, doorgaans harde kanten te stryken, veracht ik, om vorige redenen, verkiezende veel liever de warmte, opening en ontbinding aller vast t'saamvergaderde, gestremde en onthoudene Vochten.

X V I I.

*Waar-
schouwinge
voor den
Leerling.*

Nu zouden wy noch van het misbruik der verkoelende, koude en vochtige Geneesmiddelen iets kunnen zeggen, maar daar van zal in het vervolg, en daar het te pas komt, byzonderlyk worden gesproken.

Dus verre heeft het my goet gedacht, een korte Verhandeling over het stuk van de zogenaamde teruggdryvende Geneesmiddelen te doen, eer wy tot de Verhandeling van de Gezwollen voortvaaren, dewyl zulks aan den Leerling in het vervolg den weg zal baanen, om de hoedanigheid der Gezwollen in 't byzonder, en de kracht der vereischte Hulpmiddelen klaarder, ende

de volkomender te begrypen, als ook tot aanmaninge, de boeken der Oudheit niet zo lichtvaerdig en als verfoeijelyk agter de bank te werpen.

III. HOOFSTUK.

Van het Gezwel Phlegmone
Ontsteeking.

1. *Verdeeling der verscheide soorte van ontsteeking.*
2. *Deszelfs beschryving.*
3. *Oorzaken en verscheide gevoelens hier ontrent.*
4. *Waarschouwing.*
5. *Teekenen.*
6. *Voorzegging.*
7. *Genezing en wat daar ontrent den Heelmeester te betragten staat.*
8. *Teekenen van verdwyning der Ontsteeking.*
9. *Teekenen wanneer de ontsteeking tot een verzwearing overgaat.*

I.

Vierderlei soorten van Gezwellen komen den Heelmeester in zyn konstoeffening voor, daar onder dat
alle

alle Tegennatuurlyke Gezwellen gevoegelyk worden gerangeert.

*Oedema,
Scirrhus.*

Deze vierderleie foorten zyn Ontsteeking, Gal- of Roosgezwel, slymgezwel, en Knoets- of verhard Knurfgezwel, hier vinden wy een groot velt geopent, waar van dat ik maar de voornaamste zaaken, zo ontrent de verscheidenheit dezer Gezwellen, als onderhoorige soorten, en met opmerkelyke voorvallen doormengelt, kortelyk denk te verhandelen.

Om in de Konstverklaaring de gewoone loop te volgen, zo beginnen wy eerst van het Bloedgezwel.

*Phlegmone,
Erysipelas,*

Ontsteeking is een Gezwel tegen natuur, door Opgiftinge des Bloeds, meest in een Vleeschachtig deel met een geweldige hitte, rootheid, steekete, klopping en spannende pyn invloeiende.

I I.

*Phlegmone,
Inflammasio.*

Zy komt ons, of met een vehemente brand, hitte, roodigheid, spanning, pyn, en een continueele Sterke Koortse voor, en dan kan zy, als meest met een geweldige Onstuimige Gistinge des Bloeds en Galstof

stof zynde bezet, een ware Ontsteking word genoemd.

Maar in een bleeker gedaante en *Pituita*, minder hevigheit, 't zy met Slymstof, 't zy met Way- of Scurbutig-sap vermengt, of dat ze met eenige *Scirrheuse* hardigheit verschynt, zo kan zy een niet ware ontsteking worden genoemd.

I I I.

De Ouden hebben des Gezwels Oorzaak in 't generaal drierlei te zyn verklaart, namentlyk in de uitwendige Oorzaak, de voorgaande Oorzaak, en de bygevoegde Oorzaak, op dees ordentelyke Stelling, (als nu noch door de bewustheit van des bloeds ommeloop gestyft) kan op dusdanig een wys, de Oorzaak van een Ontsteking vertoont zyn.

De uitwendige oorzaak geschied door allerlei uitwendig geweld, die de deelen kneuzende, pletterende en de Bloedvaten verbreekende, toefluitende, of ten minsten ontstellende, en de verdere welgeordonneerde t'saamenhang der deelen quetzende, en aldus, by gevolg, het omloopende Bloed enz. doet stilstaan, en ophoo-

Causa Pro-
catartica.

Causa Ant-
ecedens.

hoopende tot een Gezwel formeert; met een gevolg en hevige pyn, ontsteeking, vermeerdering en uitbreidinge des Gezwels, toeneemende Koorts, ontsteltheit des Lichaams, enz.

*Causa Ex-
terna.*

Onder deze uitwendige Oorzaak, behoort ook de koude des Luchts, ende (voornamentlyk als de Mensch verhit is) alle schielyke ontfangene koude, die zo vehement kan zyn, dat zy haast het verdunde bloed ende de verdere om- en doorvloeiende Vochten verdikt, doet stremmen en stilstaan, zulx dat deszelfs doortocht verstoppende, de eerste oorzaak van de Ontsteeking, ofte van dat Gezwel kan zyn, het welk ons na den aart van deszelfs onthoudende stoffe voorkomt.

Primitiva

Noch kan tot deze uitwendige Oorzaak gevoegt worden alle hevige Gemoetsbewegingen, toorn, gramscchap, en diergelyke beweginge des Gemoets: Dewyl die zeer licht de grootste Ontsteltenis in de andersints welgeschiktheit van des Bloeds ommeloop, kunnen veroorzaken, zulx dat in eenig uitwendig deel te lichter

ge-

gestremt en vastgezet zynde, een ontsteeking of een ander Gezwel veroorzaakt.

De voorgaande oorzaak komt door *Causa Antecedens.* de inwendige vol- en veelheit des Bloeds, of in de vermengelde ontsteeking door den overvloed van des bloeds nevensgaande vloeibare Vochten, het welk, of door de uitwendige eerste oorzaak, of door deszelfs veelheit, groote en gestalte, of ook door die beide de aanleiding een ontsteeking veroorzaakt.

By deze inwendige oorzaak verstaan wy dan niet anders, dan zodanig een gesteltheit des bloeds, die op de uitwendige oorzaak, ook zeer lichtelyk de inwendige voortbrengt. *Causa Coniuncta.*

De bygevoegde Oorzaak, is die Bloedstoffe, die in het lydende deel door stremming, verdicking, opheeping, enz. blyft stil staan, en dus de ontsteeking veroorzaakt en voortbrengt, zo groot, zo geweldig en zwaar, of ook minder als de overvloed der onthoudene stilstaande Vochten tot des Gezwels uitbreidinge komen te verschaffen.

E

Doch

*Causa Pre-
catarotica.
Causa Ex-
terna.
Causa In-
terna. Cau-
sa Antece-
dens.*

Doch hedendaags stellen veele de oorzaak van de Ontsteking, en by gevolg van alle Gezwellen maar tweederlei te zyn; namentlyk de voorttreckende uitwendige en voorgaande of inwendige oorzaak te wezen, dewyl doch de bygevoegde Oorzaaken noodig, en als onaffcheidelyk aan de laatste is behoorende, of voor een en dezelfde kan worden genomen.

Dr. Stephanus Blankert zegt van de Ontsteking: *De Oorzaak is vry wat duister, en breekt tegenwoordig menigen kop, enz.*

Zie daar de wysheit van zulk een deftigen en beroemden Schryver. Leest deze Verhandeling, zo zult gy zo klaar als den dag de ware oorzaak vinden.

Deze gestremde Bloedstoffs in eenig deel onzes Lichaams dan aldus valt gezet zynde, maakt aanstonts een zeer pynelyk Gezwel, met een geweldige hitte, roodigheid, steekete, spanning, uitbreiding en uitzetting der lydende deelen: Geen wonder, want in het lichaam word

(voor-

(voornamentlyk als een scherpe Gal het ontstelde bloed verhit, ontstoke en gaande maakt) een geduurige Koorts immers doorgaans gemerkt, met ongedurigheit, nachtwaaking, benauwtheit, hitte, dorst, drooge tong, enz. en door deze drift, hitte en gistinge, (die als dan in het bloed en vooral niet minder in het gebrecklyk deel is) alle Bloedvaten en Vaatjes krachtig opgezet, want alle Gistinge der Vochten een ruimer uitbreidinge zoekende, en die niet vindende, en zulk met een groot geweld makende, zo komt door deszelfs uitbruischende kracht wel alles, wat zo een geweldige werking tegen hield, te scheuren te breken, en aldus barsten in dit Gezwel de fynste Bloedvaatjes open, en storten haar andersints voedzaam doch nu ontstelde Bloedstof, in overvloed tuschen de Spieren, Vliezen, Zenuwen, Pezen en Vezels uit, waar op dan deszelfs stilstand, verdiktheit, stremming, broeijing, vergoortheit enz. meer en meer zynde gevolgt, zo moet noodwendig eerlang dit groot Gezwel, indien 't niet tydig

E 2 word

Gangraena, wort ontbonden, en uitgewaassemt, ter ontlastinge der onthoudene stoffe tot een Ettergezwel, of door versticking tot een beginnende versterking komen uit te barsten.

Plithora Deze vastgestelde, klare en ontwyffelbaare, zo uit- als inwendige Oorzaaken van het Gezwel, kunnen de verloochenaars van de Volsappigheid, om haar nieuwe Stellingen te handhaven, en niet gelooven, zoekende de Oorzaak van de Ontsteeking niet in de Bloedstof, maar in de ryzende deeltjes van het Zenuwsp, het welk verdikt, en dus door zyn stilstand dit gezwel makende, en de Bloedvaten verdruckende, des Gezwels kloppende pyne veroorzaakt; zo dat, door zulx, het bloed in zyn doorloop vertraagt en belemmert, de broeijing, de roodigheid en ontsteeking maakt, maar geensints de eigentlyke stoffe van de ontsteeking kan zyn, en uit deze belemmering van des Bloeds doortocht ontstaat wel een Koortsje. Dus beschryft Dr. *Blankaart*, in zyn *Chirurgie*, *Lib. III. Cap. 2.* de oorzaak van een Ontsteeking, in zyn nieuwe

Konst.

Konstkamer der Heelkonst, waar op wy in 't vervolg ons antwoord zullen geven.

Dat dan de onthoudene stoffe der Ontsteeking niet uit het bloed, en maar alleen uit het verdikte Zenuwsap ontstaat, zoekt men ons uit deze volgende Redenering te bewyzen, zy vragen ons dan eerstelyk, dat zo wanneer deze Ontsteeking uit de Bloedstoffe, die tusschen en Spieren, Pezen, Vliezen, en Vezels blyft staan, voornamentlyk ontstaat, hoe dat het dan bykomt, dat in een verspreidinge en onderloopinge des Bloeds, door een geplettertheit uit de Bloedvaten gedrongen, doorgaans zo weinig, en menigmaal geen Koorts ter wereld, veel minder zo een ontsteking, opspanning, rodigheit, hitte, Klopping, pyn en onmacht der lydende deelen, als ordinaar in de Ontsteeking word aangemerkt? En hoe dat een zo grooten onderscheit tusschen het eerste en tweede kan zyn, nademaal de wezentlyke zaak, en deszelfs stoffe, zo weinig van malkanderen schynt te verschillen.

De tweede vraag of questie is, waarom dat een ontsteeking zo licht door een zweering tot ontlastinge komt? Of wel tot een versterking en verrottinge uitberst? Daar in tegen-
Echymosis. deel (zelfs in een zware overlooping des bloeds, des zelfs stoffe niet alleen doorgaans zo licht, zonder de minste zweering, ontlasting of verrotting, word overwonnen, maar nooit tot een bequame Etterstof kan werden gevordert.

Op 't eerste kan, myns oordeels, dit volgende geantwoort, dat tusschen de oorzaak dezer twee qualen, als ook tusschen deszelfs onthoudende bloedstoffe, zo van die, dewelke de Ontsteeking, als die, die de onderloopinge maakt, een groot onderscheit zy; want eerstelyk, wat de oorzaak belangt, wy moeten zeker gelooven, dat een ontsteeking nooit zonder voorgaande en geduurige Koortse, ja meermaals met geen kleine beroering des bloeds, te voorschyn komt, nu dat de Koorts uit een zo grooten ontseltheit in 't lichaam, en ongeregelde beweging des bloeds, en uit deszelfs opzieding,
 ten

ten minsten ryzing en opgifting voort-
 komt, waar door de natuurlyke huis- *Oeconomiæ*
 houding verscheidenlyk beroert wort,
 zulx stellen wy met dien beroemden
 Engelsman, Dr. *Thomas Willis* voor
 ontwyffelbaar vast, als mede dat door
 dusdanige beweginge, opgiftinge en
 ryzinge des bloeds, de ontstekingen
 der waare *Bloed- en Galgezwollen*
 ontstaan, als in de *Breinvlies- Oog-* *Phrenitis*
Keel- Ribbevlies- en Longontsteec- *ophthalmia*
kingen, die onder den rang der ont- *Angina,*
steekingen behooren, klaar genoeg *Pleuritis,*
 word ondervonden. *Peripneumonia.*

Door welkers ongeregelde bewe-
 ging, gifting en ryzing des bloeds,
 de bloedvaten (gelyk te voren gezegt
 is) krachtig worden uitgezet, ver-
 wydert en opgespannen, ja wel zo
 geweldig, dat eerlang de fynste tak-
 jes komen uit te barsten, en aldus
 deze werkende en opgiftende stoffe
 een meerder plaats en uitbreidinge
 zoekende, zo geschied meer en meer
 de verbreeking, niet alleen van de
 menigvuldige haarswyze Vaaten, *Vasa Capil-*
 maar ook der zo tedere zeer dunvlie- *laria*
 zige Watervaten, als ook der zo ge-
 voelige Zenuwtjes, Vezels, Vlie-
 zen,

zen, enz. zulx dat deszelfs uitzype-
rendfap, met de onthoudene bloed-
stof vermengelt en vastgezet zynde,
een zo uitermaaten pynlyke ontstee-
king, of ook wel een min pynelyk
gezwel, na dat dan den aart van des
zelfs onthoudene stoffe zy, komt
voort te brengen.

Daarentegen word een onderreen-
loopinge des bloeds alleen door een
uitwendige beschadiging veroor-
zaakt, zonder dat een alteveelheit,
ontsteltheit, of quaade gestalte in het
bloed word bespeurt, en zo by ge-
volg, zonder cenige gifting in een
welgestelt lichaam. Daar in dat een
geschikte onderlinge vereeniging on-
trent des bloeds ommeloop komende
aan te houden, geen ongeregelde
aanpars der Bloedstoffe geschied: en
aldus, door zodanige middelen, die
geensints in een ontsteeking mogen
gebruikt zyn, licht worden genezen.
Of ten waare in tegenstrydige licha-
men, die (zelfs op de minste uit-
wendige beschadiging) door de in-
wendige gestalte der Vochten, deze
ontsteeking desgelyks onderheevig
zyn, daar in dan ook (even als bo-
ven

Fermenta-
tio

Harmonia

ven gezegt is, de ontsteeking, doch toevalliger wyze, worden geboren.

En zo is dan ook de verscheidenheit tuffen d'onthoudene Bloedstof van de ontsteeking, en een *Ecchymosis* groot, want in het eerste zyn de Vochten (ik spreek van een ware ontsteeking als woedende) en doen de veelvuldigeteergevoelende deelen met een geweldige drift van malkanderen scheuren en breeken, met de grootste pyn, hitte, brant, roodigheit, opspanning, Koorts, ongedurigheit, nachtwaa-king, enz. Daar in tegendeel in een onderlooping des bloeds, door Kneuzing veroorzaakt, de ingelegene stoffe niet alleen met een grooter hoeveelheit Way- en Zenuw sap bezet en vermengt is, en zulx door deszelfs verdiktheit en koude stilstaande, en by gevolg het scherp gevoel, de ontfeltheit en pyn tot zo verre verminderende en verdoovende, zoo is 't geen wonder, dat deze quaal doorgaans zo licht, zonder opkomende Koortfen, of toevallen, door loutere verwarming, door verdroogende terugdryvende middelen, als

*Corrobo-
rantia.*

ook door dienstige versterkende mid-
delen wort vermeertert en overwon-
nen.

Op dusdanig een wyze de Ontste-
king, en een onderloopinge des
bloeds, wel en afzonderlyk van mal-
kanderen moete onderscheiden,
zo is dan ook het antwoord op de
tweede vraag uitgevonden, en kan
zeer lichtelyk worden begrepen,
waarom een Ontsteeking zo licht tot
een Zweering en Ontlasting der ont-
houde stoffe, uitbarst of ook wel
tot een versterving ende verrottinge
komt, want alle de strax verhaalde hoe-
danigheden van de Ontsteeking moe-
ten, indien dit Gezwel niet ten spoe-
digsten verdwynt, of tot een Etter-
gezwel, of door verstieking der
onthoudene Vochten, Geesten, en
Warmte, tot een versterving, stank,
en verrotting uitbarsten. Daar in
tegendeel in een verrotting gantsch
geen Koorts, Ontsteeking, hitte,
ryzing, uitbruizing noch Kooking
zynde, deszelfs verdikte, verkoude,
geronne bloedstoffe onmogelyk tot
een zo wel gekookte Etter, als in de
Ontsteeking kan worden gebragt.

Een

Een waare Ontsteeking, zo die ons dagelyx voorkomt, en daar dan ook de heete, scherpe, en zo licht ontroerde Galstof, onder speelt, zo pynelyk, heet en vol vuur, en kan, noch moet daar geenfints, ontrent des zelfs onthoudene stoffe, by zulx het geen in zich zelfs, zoo koud, verdikt en geronnen, ja zonder eenig inwendig vuur, hitte, geest en werking stil leit, in vergelykinge worden gebragt.

Evenwel is 't bekend, dat sommige hier uit een sluitreden, en, zonder iets verder te overwegen, een vast gevolg hebben gemaakt, dat nooit het bloed, stilstaande of buiten zyn vaten uitgevloeit, ja zelfs niet in een ontsteeking, in Etter veranderen kan; want (zeggen zy) men ziet het in alle Gekneustheit en onderlopinge des bloeds, dat zulx buiten zyn Vaten gedrongen, stilstaande, en zig dus tusschen de deelen onthoudende, hoe verwarmt, gestooft en gebroeit, geopent zynde, in zyn uitloozinge geen de minste Etterstof vertoont; ergo, het bloed in het Bloedgezwel Ontsteeking komt tot
geen

geen Etter, maar wel deszelfs ingelegene Zenuwſap, *caz.* en daarom is de zogenoemde Ontſteeking geen Gezwel van de Bloedſtof, maar van de ſtraxgenoemde ſappen beſtaande, die door deszelfs verdickinge en ſtilſtand, als mede door de verſtopte weegen opgehoopt zynde, de belemmerde om- en doorvloed des bloeds in't gebreckelyk deel veroorzaakt, makende door zulx de klopping, de roodigheit, broeijing, en een gewaande hitte, en aldus een zweering ontſtaande, zo is den Etter geensints uit het bloed, maar uit een verdikt en verkoud Zenuwſap, het welke de eigentlyke ſtoffe des Gezwels geweest is, voortgekomen.

Plethora.

Uit deze ongegronde Stelling van des bloedgezwels oorzaak, waarin men dan ook de Bloedrykheit, die ons in de ſterke lichaamen zo klaar als oogſchynelyk voorkomt, durft loochenen, ontſtaat het, dat hedensdaags zo veel nieuwelingen in de Praettyk (die veel meer de Boeken van *Bontekoe*, *Blankaart*, *Overkamp*, *Geheema*, en andere, als die van beter ge-
oef-

oeffende en ervarenere Mannen hebben doorbladert, na de voorschriften van haare schaadelyke Leermeefters en Timmerlui van haar nieuwe Gebouwen der Heelkonst, zulke openbaare fouten begaan, gebruikende (zelfs in een volkomen ende waare Ontsteeking, en in allerlei hevige Ontsteekingen) zo sterk verhittende, ontsteekende, verdroogende en der fynste stoffe des Gezwels verflindende Geneesmiddelen, dat zy de vehemente pyn (door de noch meer verwekte aanpars des bloeds, en der ontstelde Vochten, de brandende Hitte, Ontsteeking, Koorts, Ongeduurigheid, Nachtwaking, enz. noch grooter makende, alles als in een volle gloet en in vuur en vlam komen te zetten, en willende op deze wys de verstopte Bloedstof ruimte verschaffen, en de by haar zo gewaande, verkouwende, verdikte, gestremde Vochten verdunnen, en wederom vloeibaar maken, zo beschikt men het zo, dat wel haastig een beginnende versterving, *Gangraena* door versticking kan worden veroorzaakt.

Of daar de ontsteeking of ook een ander Gezwel, niet met zodanig een hitte, maar met meerder slymerigheid en koude mochte vervult en opgezet zyn, daar verslint men door zulke verhittende Geneesmiddelen het fynste gedeelte van de ingelegerde Vochten, terwyl het groffte en slymachtigste gedeelte tot een meerder verharding t'saamgedroogt zynde, tot een hard Gezwel wordt vastgelymt ende beklonken.

Opent een waare Ontsteeking die ten deele tot Etterwording is gevordert, tot in haar binnenste boesem, al eer de onthoudene stoffe tot zyn volkoomen rypheit volkoomentlyk mochte gebragt zyn. Wat zal in't begin anders uitvloeijen als een hoeveelheit van bloed, doormengelt met een klein straaltjen Etter, en geen Weiter weerd? Of word door 't opdrukken des vingers wat meer ende nochtans geen volkomen rypheit van de Ontsteeking aangemerkt, zo zal men noch al in 't openen niet anders, dan een onvolkomen, ende noch niet genoeg gekookte Etter, of bloed en etter t'saam vermengelt, uitloozen,

ge-

gelyk men dan meermaals, door de zwaare pyn genoodzaakt werd, de opening voor den tyd van gewenschte Etterwording te maaken, daar in 't begin niet anders dan bloed, maar ryp gemaakt zynde, een welgekookten Etter ontlast word.

En of schoon den Etter voor een gedeelte uit het verdikte Zenuwsap, (gelyk wy ontwyffelbaar stellen) voortkomt, zo nochtans moet de onthoudene Stoffe van de Ontsteeking zo koud niet geacht zyn, dat men zo gantsch onbedacht als onbedreven, de genezing door zulke overmate verhittende Geneesmiddelen; even gelyk als *Dr. Overkamp* die voorstelt, zouden bestaan te onderneemen.

I V.

Dus verre moesten wy onze gedachten en penne op de eigentlyke oorzaak en het wezen van de Ontsteeking laten gaan, dewyl overzulx (om de Stelling der Oude gantsch onder de voet te werpen) nu al eenige jaaren zo veel gehairklooft en getwistredent is, verhopende dat deze onderrichtinge tot waarschouwin-

ge voor den Konstlievenden Leerling dienstig zal zyn, op dat hy niet door een verkeerde beseffing, door schadelijke Leermeefters verleid, de pynlyke menschen verkeerd handelt; maar op een veel zekerder grondslag gebaander spoor, en door veiliger Geneesmiddelen zyn Evenmensch zoekt te behouden.

V.

Teekenen.

De teekenen van een waare Ontsteeking zyn (dunkt my) in 't geene aangetoont is, genoegzaam vertoont, namentlyk ontfeltheit in 't gantsche bloed, een geduurige en somwyl sterke Koorts, meermaals met ongeduurigheit, nachtwaking, benauwtheit des herten, drooge tong, flauwtens, enz. verzelt, en in het lydende deel een zeer scherpe hitte, roode couleur, hevige pyn, met klopping, spanning, opzwellung, hardigheit en wederftreving: Welke teekenen altemaal klaar genoeg be- toonen, dat dit Gezwel uit een veel heeter stoffe, als daar is een koud en verdikt Zenuwſap, is bestaande.

De vermengelde ontsteeking ver-
toont de teekenen der onder het stil-
staande bloed vermengelde Vochten;
gelyk als ik mogelyk in het vervolg
breder zal vertoonē, of alreede ge-
zegt is.

V I.

De Ontsteeking der uitwendige ^{Voorzeg-}
deelen ontlasten wel meermaals de ^{ging.}
inwendige van zwaare opkomende
Ziektens, maar zeer groot, zeer
geweldig, of uit een fenynige, quaad-
aardige, pestige, of ook verrotte
bloedstoffs voortgekomenzynde, zo
verandert diewel seer ligt in een begin-
nende versterking en heetvuur: hy is ^{Gangraena}
gevaarlyk in de Brein- en Panvliezen, ^{Sphacelus}
in 't aangezicht, in de Keel, Lon-
gepyp, Long, in de Ribbevliezen,
in de Blaas, en in andere inwendige
deelen, als mede in 't Gemacht, en
bekommerlyk in de Gewrichten, in
grootte spierachtige deelen, onder en
tusschen de binnenste Spieren, on-
trent de Beenvliezen, en in de Ze-
nuwen, Peezen, enz. Wyders
moeten de Voorzeggingen, na de
vordere toestand des Gezwels, en

de verscheidenheit van de lyders geschikt zyn.

V I I.

*Genezing
en wat daar
ontrent den
Heelmeeſter
te betragten
ſtaat.*

Tot de Genezing worden vierderlei betrachtingen vereiſcht.

Eerſtelyk moet (gelyk in alle andere ziekten en quaalen) een goede maniere van leven gerecommandeert zyn, de Lucht dient gematigt, en zo ook de ſpys en drank eerder een weinig verkoelende als noch meer het bloed ontſteekende te zyn, de Olie, Vettigheden, oud ſterk Bier, de Wyn, Brandewyn, Tabak, Peper en andere Speceryen; en al wat het bloed kan verhitten, ontſtellen, en al te driftig maken, zyn uittermaten ſchadelyk: De ſlaap, de ruſt en ſtilte kunnen veel goed doen. Hardlyvigheit, onruſt en toorn, maken zo wel de Koortſen in- als uitwendig de Ontſteekingen noch zwaarder, en ſomtyds gevaarlyk.

Ten tweeden, moet aanſtonds de al te ſterke drift, ontſteltheit, Giſting en werking des bloeds (zo veel mogelyk is) tot bedaren gebragt zyn, en daar deſzelfs overvloed, en ſcherpe hitte de oorzaak van

de ontsteeking mocht zyn, die worden vermindert na gelegentheit van zaken.

Tot zulks is, daar dit Gezwel groot en geweldig, met zwaare Koortsen, enz. vermengt, of andersints bekommerlyk ons voorkomt, een wel in de Konstgeoeffende Geneesmeester noodig, om den Hant-Konstenaar, daar het behoort, in 't stuk van de Algemeene Geneesmiddelen te hulp te komen, dan zulx den Heelmeeester overal niet gelukkende, en dat hy hem genoodzaakt vind, dit pakje van zorg en wyze bestiering alleen op zyn schouders te moeten torssen, zo zullen hem deze voorschriften dienstig kunnen zyn, om zich, daar na, in tyd van nood verstandiglyk te gedragen.

Wy moeten dan noodzaakelyk (eer wy iets komen aan te vangen) nauwkeurig letten op de eigentlyke oorzaak van de Ontsteking, op deszels heftigheid, grootheit, nevensgaande Koortsen, enz. En of dit Gezwel uit de hitte en volheit de bloeds, of uit deszels quade gesteltheit is voortgekomen.

Noodzaakelyk moet een goed Heelmeeſter, in alle voorvallen, doch byzonder in de ontſteeking, kenniſſe van de nevensgaande Koortſe hebben op dat hy weten mag, of die ook quaadaardig, of eenigſints beſmettelijk zy, en alzo het Gezwel en de Ontſteeking uit een peſtige ſtoffe, of met een blus Koortſe vereenigt, (gelyk wel gebeurt) mocht voortkomen; op dat hy doch voor al niet (dit zo zynde) door onvoorzichtig purgeren en Aderlaten, dit holziek Paard tergende, alles wat ter ontlaſtinge uitwaards gevordert mocht zyn, weêr tot in 't bloed komt te trecken, maar liever alſints wel toeziende, dat hy ontrent de Grondregels der Konſt, de wyze voorzichtigheit komt te gebruiken.

Zo moet men dan altoos de Genezing van de algemeene of inwendige oorzaak, de Opziedinge, Gifting, Ryzing, of ten minſten ontſteltheit, of ook quaade geſteltheit, die in het bloed is, beginnen, en die op de allerveilgiſte wys zoeken of weg te nemen, of te bedwingen.

Is'er hardlyvigheit, en durft men om de heftigheid van de nevensgaande ziekte, of verdachte Koortsen, enz. geene buikzuiverende middelen gebruiken, zo opent men des lichaams verstoptheit veel veiliger met een Zetpil. Of noch bequamer met dusdanig een zachte en weekmakende Klisfeer.

R \bar{x} Rad. Lilior. alb. rec. \bar{z} i

Althœæ \bar{z} ß

Herb. Malv.

Violar.

Mercurial.

Flor. Chamœmill. an. mi

Melilot.

Sambuc. an. pi

Coq. inf. q. aq. Com. ad Colat. hujus \bar{z} vij

adde el. diacathol. \bar{z} iß

Sal. Gemm. Di

m. f. Clyster.

Doet dan na deszelfs ontlastinge, zodanig een Aderlating op de Arm, de hand, of de voet, als de niet quaadaardigheid van de ziekte, ende de volheit en hitte des bloeds, het begin van de quaal, en de krachten vereischen; want op alle deze ende meer zaken, moet wel gelet worden,

Derivatie.

op dat men niet te los toegaat, en in 't verkiezen van het naastaan gelegen deel, ter ontlastinge, of tot noodige afleiding, nooit de beschadigde deelen zelfs en komen te nemen.

Febris Intermittens.

Men doet deze Aderlaating, niet in het hevigste van de Koorts, waar wanneer (onder een maatelyk zweeten) die eenigfints is afgenomen: of in een tuffenpoozige Koorts, wanneer die t'eenemaal is geëindigt, en eer de naastkomende weder begint, doch in een waare Ontsteeking zal, doorgaans, niet alleen een geduurige Koorts, (gelyk te voren gezegt is) dit Gezwel voortgebracht hebben, maar ook gezelschap houden.

Is 't een Vrouwspersoon, die haar gewoonlyke Maandstonden vertragen, of door schrik en ontsteltheit opgeslagen zyn, en waar door mede wel een Ontsteeking voortkomt, zo zal men haar de Aderlaating niet in den Arm, noch op de Hand, maar op de voet, indien ze niet bevrucht is, doen, om het bloed aldus eenigfints nederwaarts te trekken; of ten ware dat de Ontsteeking in beide de
bee-

beenen (zo als fomtyds wel gebeurt) geplaatst was; of dat een zeer hevige Oog- Keel- Long- of Ribbevlies-Ontsteeking de naaste plaats, in de bovenste deelen, begeerden.

Wy moeten geensints luisteren na zulke onbezonnen nieuwe Leermeefters, die zo veel klare bevindingen met de voeten vertreedende en verachtende, getuigen, dat het onverschillig is, in wat deelen de Aderlating geschied, dewyl doch het bloed door des menschen lichaam rontom loopt; zulx in vergelykinge stellende by een vat, daar men de Kraan in willende steeken, het evenveel is, van welke zyde men deszelfs Vocht aftapt: Waarlyk zulke wakkere bazen toonen haare groote onervarentheit in de Konst; ja tot zo verre, dat wy daar tegen niet behoeven te schryven, nademaal dagelyks de contrarie bevindingen, de verkeertheit dezer dwarsdryvers zonneklaar konnen getuigen. *

F 4

Be-

* Zie de Notulen van A. de Heide, in Thomas Willis tweede Deels derde Boek, pag. 386.

Bezet de ontsteeking geweldiglyk den arm of hand, of die alle beide, zo kan men een ader openen in den gezonden arm; is't een Vrouwspersoon, waar in de Maandstonden ophouden, zo verkiest men de voet der beschadigde zyde, en wederom anders bezet de ontsteeking de Heup en Lendenen, zo verkiest (indien het noodig is) in een Manspersoon de Aderlaating op den arm van de meest lydende deelen: In een Vrouwspersoon kan de voet van de minst beschadigde zyde, of ook wel de andere na gelegenheit van zaaken worden genomen.

Hernia Humoralis.

Bezet de ontsteeking de Schaamdeelen in een Manspersoon, (gelyk een heftige Vochtbreuk ons voorkomt) zo kan den arm van de meest beschadigde zyde word verkozen in een Vrouwspersoon een zwaare ontsteeking, door eenig uit- of inwendig ongeval ontstaan in de schaamte-lyke deelen kan in een onmaatige vloeijing, op de hand, of in het Kraambedde, daar des bloedsvloeijing ontydig ophoud, doch alles met discretie op de voet worden voorgehouden.

Be-

Bezet een waare en nochtans niet quaadaardige ontsteeking de Dye, het Been, of de Voet, of die alle, zo kiest in een Manspersoon (indien 't noodig is) den Arm van de meest lydende deelen, en in een Vrouwspersoon de voet van de onbeschadigde zyde.

Doch is de ontsteeking niet zoo hevig, fel en geweldig, noch uit een zo heet en opziedende Bloed- en Gallstof, noch uit een zodanige volheit, maar uit een minder Galachtig Bloed, met Slym vermengt, ont-*Pituita.* staande, zo moet de Aderopening gantsch niet noodzaakelyk worden geoordeelt; of ten waare dat, om de nevensgaande Koortse, een kleine ontsteltenis in de verkeerde beweging des bloeds mocht worden gemaakt; als wanneer met aflating van maar drie, vier, of ten hoogsten vyf oncen bloed, meermaals alle d'ontsteltheit (uit des bloeds Gisting ont-*Fermentatio.* staande) kan worden wech genomen.

Want gelyk als de Wyn (die in verscheidene zaken eenige gelykheit met ons bloed heeft, daar die zouw

beginnen te werken, zulx door maar een weinig Gezwavelde Lucht kan worden gestuit, zo ook ons bloed, aan 't ryzen; opgiften en werken zynde geraakt, kan (als 't op zyn tyd en ordentelyk geschied) al dikmaal door kleine en geringe Hulpmidde- len, en door maar een weinig van deszelfs opryzende stoffe t'ontlasten, en uit te laten, in zyn ontstelde be- weging gestilt, en wederom tot be- daren gebracht zyn, gelyk ons niet alleen de reden, maar ook de dage- lyksche bevindingen, menigvuldig komen aan te wyzen.

Vind men het, wegens de niet quaadaardigheit, noch hevigheit van de ziekten, ende nochtans vereisch- te toestand der ontsteeking, gera- den, om 't lichaam te zuiveren, zo kunnen dusdanige zachte buikzuive- rende Geneesmiddelen worden geor- donneert. Als by exempel;

℞ Manna ʒi
 Crem. tart. ʒʒ
 Decoët. hord. q. s.
 ꝑ. s. haustus.

Anders, en een weinig sterker.

℞ Rhei opt. ʒi
Crem. tart. ʒi ʒ
Fol. Senæ ʒij
Sem. Anisi. ʒi
Coq. in Aq. fumar. hujus Colatur ʒij adde
Syr. Rosar. Solut. ʒʒ
m. f. haustus.

Of,

℞ El. diaprun. Solutiv.
Succ. Rosar. an ʒʒ
Diaturb. cum Rho.
Crem. tart. an. ʒi
Aq. Cichorci. ʒij ʒ
m. f. haustus.

Of,

℞ Cass. recentis extract.
El. diacatholic. an. ʒi
Resina Jalapp. gr. vi
Aq. Cichor. ʒij
m. f. haustus.

Of,

℞ Cass. rec. extr. ʒi
Resin. Jalap. gr. viij
Aq. Fumar. ʒij
f. haustus.

of,

Of,

Rx Aloës Lucid. ʒiʒ
 Myrrha.
 Rhabarbarum opt. an ʒi
 Ol. menth. gtt. iv
 m. f. pillul. dof. iij. iiij. v

Of,

Rx Fol. sen. Mund. ʒʒ
 Rhabarb. opt.
 Polipod. an. ʒij
 Pass. Corinth. ʒiʒ
 Sem. Anis. ʒi
 Cinamon. Dij
 f. puppa.

Zo een popje in een pints kannetje zoet bier, eerst een uur of twee aan den warmen haart, en dan in de Kelder gezet, en des morgens een roemertje warm gemaakt, dan gedronken.

De Francfortse pilletjes, uit Aloës, in Succ. Violar. gewasschen, bestaande, de Pilla Ruffi, en diergelyke, kunnen mede, daar men in ziekten en quetzuuren, die uit den bloede voortkomen, zachtelyk zoekt te zuiveren, met nuttigheit worden gebruikt.

Of

Of indien men, wegens de hevigheit van de ontsteeking of quaadaardigheid van de ziekte, gene buikzuiveringen dorst voorschryven, zo moet (als te voren gezegt is) by occasie, daar het behoort, een Clister, of Zet-pil worden verordonneert. *Supposito-
rium.*

Want daar de ontsteeking dus hevig verschynt, en met des zelfs nevensgaande Koortse uit een zo scherpe hitte, en wel meermaals uit een quaadaardige stoffe voortkomt, daar moet men in zodanigen ontstelt bloet noch de buik te zuiveren noch Aderlaaten, om geen meerder ontroeringe en ontsteltheit te verwecken, want gelyk alle verhittende ziedende vetten en olyachtige deelen, door het omroeren noch hooger opvliegen, zo wil ook de Galstof, noch iets quaadaardigs zoo veel niet geroert zyn; en daarom zal men als dan op een veiliger wys, door gemaatigde, ende geensints te heete zweet verwekende en hertsterkende middelen, de onstuimigheid van des bloeds ongeregelde beweging zoeken te stillen, en de inwendige oorzaak van de

de ontsteeking op' dusdanig een wy-
ze trachten weg te nemen, als by
exempel :

℞ *Diascord. Fracastor.*
Coisf. Alkerim. an ʒʒ
Ocul. Cancr. pp. ʒi
Rob. Sambuc. ʒiij
Aq. Borragin. ʒijʒ
m. f. haustus.

Of, in hevige dorst, brand, hitte
en droogte

℞ *Ocul. Cancr. pp. ʒi*
Sal. prunell. ʒi
Syr. Papaver. errat.
Rob. Sambuc. an ʒij
Aq. Betonic. ʒiv
m. f. mixtura.

Of, daar de stoffe eenigfints quaad-
aardig is

℞ *Spec. Margarit. Frig. ʒʒ*
Ocul. Cancr. pp.
Corn. Cerv. an. ʒi
Syr. Byzantin.
Papav. alb. an. ʒij
Aq. Meliss.
Betonic. an. ʒij
m. f. mixtura.

Of daar de pyn en ongedurentheit groot, en de slaap weinig is, dit volgende

℞ Conf. Hyacinthor. ʒʒ
Pulv. Ocul. Cancr. ʒi
Laud. Opiat. gr. i
Syr. Papav. Errat.
Rob. Sambuc. an. ʒiʒ
Aq. Betonic. ʒij
m. f. haustus.

of,

℞ Aq. Meliff.
Cardui-Benedict. an. ʒijʒ
Syr. Papav. Alb. ʒij
Rob. Sambuc. ʒvi
m. f. mixtura.

Lepelswys, tot dat de slaap eenig-
sints mocht verwekt zyn, gebruikt.

Maar in de quadsappige, onge-
zonden en zwakke lichaamen mogen
het *Laudau-Opiat.* of diergelyke slaap-
verwekkende, en by gevolg verdo-
vende middelen, nooit, of immers
niet anders, dan met de grootste om-
zichtigheit worden verordineert.

Anderfints in de bloedryke en die
vol hitte en brand, en zeer dorstig
zyn,

zyn, daar kan dusdanig een bloed-
verkoelend en verquikkend middel
verordineert zyn.

℞ Decoct. hord. ℥i
Syr. Violar.
Berberor.
Rob. Sambuc. an. ℥vi
Spirit. Vitriol. gutt. xij
m. f. Julapianum.

of,

℞ Aq. meliss.
Cardui-Benedict.
Borrag. an. ℥ij
Syr. Berberor.
Rob. Sambue. an. q. s.
m. f. Julapianum.

Somtyds een middel heet van ge-
bruikt.

Doch wil men, om de haatelyk-
heit, die sommige hedendaagsche
Geneesmeesters, tegens de bloed-
verkoelende Dranken opnemen, die
niet gebruiken, zo zal dusdanig een
atkooksel noch dienstiger zyn bevon-
den.

℞ Hord.

℞ Hord. mund. ʒi
 Rad. Scorzoner. ʒij
 Herb. Betonis.
 Violar.
 Lactur. an. mi
 Flor. tres cord. an pugill. i
 Raf. Corn. Cerv. ʒi
 Pass. Corint. Contus. ʒiβ
 Coq. in s. q. Aq. Com. ad ʒxxiv. colatur. adde
 Rob. Sambuc. ʒvj
 Sal. Prunell. ʒi
 m. f. Apozema.

Hier dikmaals een Roemertje heet
van gedronken.

of,

℞ Rad. Scorzoner. ʒij
 Gramin.
 Cichor. an. ʒi
 Herb. Violar.
 Endiv.
 Primul. ver. an. mi
 Flor. Borrage. pi
 Uvar. Corint. Contus. ʒij
 Coq. in Aq. Com. ad ʒxx. Colatur. adde
 Rob. Sambuc. q. s.
 m. f. Apozema.

of,

of,

℞. Hord. mund. mi
Rad. Sborzoner. ʒij
Raf. Corn. Cerv. ʒi
Cons. Flor. Borrage. ʒʒ
Coq. in aq. Com. ad ʒxx. Colatur. adde
Rob. Sambuc. ʒvi
Sal. Prunell. ʒi
m. f. Apozema.

Nota, daar Hoest, Kortbofſtigheit en rauwigheit in de Longepyp word gemerkt, daar moet niet alleen de *Sal-Prunell*, maar ook al wat eenige zout- zuur- schraal- of scherpigheit of amperheit by zich heeft, worden vermyd.

En dus verre zal dan, myns oordeels, genoeg gezegt zyn van 't gene tot de inwendige middelen mocht behooren. Zulx hebbende opgestelt, op dat ook een jong Heelmeester, daar het de nood vereischt, en by gebrek van de voorschriften der Geneesheeren, niet verlegen, maar bereidvaardig ter hulpe van haaren Evenmensch zoude staan: Om op de voor- en omzichtigste wyze, de best-

dien-

dienftigfte bovenftaande middelen te gebruiken. Andersints hem, daar het kan zyn, recommanderende, dat hy nooit te traag, te nalatig, te waanwys, noch al te beschroomt wil zyn, om een wys Heelmeester, die ook de Konft van de *Chirurgie* verftaat, tot zyn hulpmiddel zoekt, op dat hy, niettegenftaande dat hy de Konft wel oeffent, zyn eer, goeden naam, by voorval van ongelukkig fucces, voor al niet aan het onbescheiden oordeel der dwaaze onwetenheit en afgunftigheit als in de waagschaal komt te ftellen.

De derde betrachtinge beftaat in de wegneming van de byeenvergaderde opgehoopte ftoffe, die dit Gezwel Ontfteeking voort gebracht heeft.

En moet hier al weder naarftig getet en onderscheit gemaakt zyn, of dit Gezwel ons als een waare of vermengelde Ontfteeking voorkomt, als ook op den tyd, de hevigheit, plaats, de grootheit, goed- of quaadaardigheit des Gezwels, mitsgaders de Sex, de jaren, de krachten, het faizoen des jaars, enz. Waar na dat

dan alle de zaken ter geneezinge, voorzichtiglyk moeten gereguleert zyn.

Daar dan de ontsteeking noch in't begin, klein en goedaardig, in den Lyder ons in zyn volle kracht voorkomt, daar kan dit volgende middel worden gebruikt.

℞ *Aq. Stillat. Sambuc.* ℥x
Spir. Vin. ℥iv
Caphur. ℥ss
Sief. Alb. ℥i
m. f. Epithemā.

Of is'er alreeds te veel gezwel, opspanning en hardigheid, zo kan dusdanig een ontbindende stoving worden verordineert.

℞ *Flor. Sambuc.* mi
Rosar. Rubrar. pi
Herb. malv.
Verbasc.
Parietar.
Scabios. an. mi
Coq. in Cerevis. dulc. ad ℥xxx. Colat. adde
Spirit. Vin. q. s.
f. Fucus.

Hier

Hier een zagte Wolle lap in nat gemaakt, styf uitgenepen, en zo heet als doenlyk is op 't Gezwel geleit, en als 't begint te droogen, wederom ververst.

Maar veel liever gebruik ik (zelfs in het begin der Ontsteeking) een verzachtende, resolverende, en ontbindende pap, dewelke men op zyn tyd, en beter met ordre kan ververschen, als een stoving, die zeer haast droog word, en dan al wederom dient ververst, en by het afwezen vanden meester te koud of té nat, of andersints verkeert gebruikt word. Gelyk als ik in myn boekje van het Gewonde Hoofd, in het jaar 1694. gedrukt, in 't vierde Hoofdstuk van de Bekkeneels Breuken, op pag. 44, 45. omstandiglyk heb vertoont en aangewezen: Als by voorbeeld.

℞ Rad. Althææ. ʒi

Herb. Verbasc. malv.

Scabios.

Flor. Sambuc. an. mij

Chamomill. mij

melilot. mi

Coq. inf. q. Cerevis. dulc. Colat. Cont. adde

Far. Hord. ʒi

G 3

Orob.

Orob.

Lin. an. ʒ℔

m. f. Cataplasma.

Of is de Ontsteeking niet zo hevig, met minder ontsteeking, of ook met slym, zwart bloed, enz. vermengelt, zo moet tot scheiding en ontbinding des Gezwels wat meer verwarming worden gebruikt: Als by exempel

℞ Rad. Althææ ʒi

Herb. malv. mij

Scord.

Scabios.

Agrimon. an. mi

Flor. Chamomill. an. miiij

melilot.

Sambuc. an. mi

Coq. ex s. q. Cerevis. Opt. ad perfect. mollit.

Coctis Colatur. Contus. adde

Far. Lin. Secal. (rogge meel)

Orob. an. q. s.

m. f. Cataplasma.

In scherpe en zeer pynelyke Ontsteekingen, acht ik alle Zalf, Olie, en Vertigheit schadelyk, dewyl zy de onthoudene Galtsot licht doen rotten, en lichtelyk een beginnende versterving en heet vuur kunnen verwek-

wekken, daarom dat ik de ontdoende pappen, wanneer ik verhoop het Gezwel te ontdoen, niet gewoon ben voor te schryven.

Zo ook niet de sterker verhittende ontdoende middelen, als de *Abfinthium*, *Mentha*, *Anethum*, *Origanum*, *Salvia*, *Rorismarinus*, *Lavendula*, *Abrotanum*, *Thymus*, *Sabina*, *Baccæ Lauri*, *Semina*, *Cumini*, *Fœniculi*, *Levistici*, en diergelyke, dewelke men andersints onder de ontdoende middelen telt. Alle dewelke dat ik in een waare Ontsteeking zeer schaadelyk acht; dewyle zy in zodanige zwaare Ontsteekingen alles in vuur en vlam komen te zetten, en de Koortsen, pyn en opspanning onlydelyk maken. Onze bootschap moet zyn, de hevige pyn, en deszelfs oorzaak, op de zachtste en veiligste wys te stillen, maar geen quaad tot quaad de elendige menschen aan te jagen.

De Apotheekeers droogen de Kruiden en Bloemen alvorens op 't vuur tot een Poeder, waar door deszelfs voornaamste krachten vervlieden, en deze met de verordineerde Meelen vermengelt, en tot de dikte van een

pap gekookt en opgeleid zynde, zo zal die doorgaans in 't naaste verband, gelyk als een deeg, aan de huid van het pynelyk deel vastkleevende worden bevonden. Wy daar en tegen knippen de Kruiden en Bloemen, en stooten de Wortels, tot dat ze genoegzaam gekneust zyn, doen alles, murw gekookt, door een Zeef, en stooten de Melen (doch maar zo veel als noodig is) daar onder, vermengende zulx vorder tot de behoorlyke dikte van een pap, die dusdanig gebruikt, geensints tegens 't pynelyk deel zo vast zal komen aan te kleeven.

De dikte of lyvigheit van een pap moet ook niet altyd alleens zyn, zachter en vochtiger moet zy tot heete en zeer pynelyke Ontsteekingen, en als dan voornamentlyk op drooge Peesen Zenuwachtige deelen, die lichtelyk de opkrimpelingen onderwaarig zyn, worden gebruikt, als elders op klierachtige en vochtige partyen, tegens de keel, op groote gewrichten, koude gezwellen, enz. Of die dit niet en betragt, zal mogelyk meerder en moeijelyker qualen verwekken.

Des-

Desgelyks mogen ook op de Keel, Hals, Borsten, Gemacht, Oxels, Lieschen, Gewrichten; enz. de pappen wel wat meer verwarmende en versterkende worden gemaakt, omdat deze deelen vochtiger, en eenigfints kouder, ook by gevolg ontfankelyker zynde, wat meer verdrooging, verwarming en versterking noodig hebben, dog alles, na dat de hoedanigheid der gezwellen het vereischt.

Wy zullen dan door de bovenstaande of diergelyke zachte, verdunnende, ontbindende en pynstillende pappen de zwaarste ontsteekingen, hitte en furie der ontsteeking, die uit het Bloed en de Galle voortkomt, tot bedaaren en vermindering zoeken te brengen; gelyk als ik menigte dezer Gezwellen, doch onder 't gebruik van de bovengemelde algemeene middelen tot een voorspoedige ontdoening (zonder eenig Eitergezwel) ter gewenster genezinge hebben gebragt.

Dog als de ontsteeking, in zyn grootste hevigheit gestuit, de Koorts, de ontsteeking, de spanning, en pyn,

vermindert, en aldus de hoop van 't gezwel te zullen ontdoen, ons voorkomt, zoo zal men ook sterker ontdoende middelen, die de nog vastzittende stoffe des Gezwels vorder tot verdunning vorderen, komen te gebruiken; om die dus ten eenemaal met haar tai en lymerig overblyffel weg te nemen.

Desgelyx wannecr de ontsteeking niet zo heftig, rood, pynlyk, en ontsteeken, maar met wai, slym of Galstoffe vermengelt, ons voorkomt, daar moeten ook op dit zugtig, slymerig, of verhard Bloedgezwel, de pappen krachtiger verwarmende, en het slym verterende, worden gemaakt, doch altyd zo, dat ze zo wel de dikste, lymigste, en alderlichtst verhardende Stoffe des Gezwels, komen te overwinnen, en te ontdoen, en zulx kan op dusdanig een wyze geschieden.

℞ Rad. Lilior. Alb.

Althææ.

Brion. an. ʒi

Herb. Agrimon.

Meliss. an. mij

Violar.

Bismalo.

Scord. an. Mj

Flor. Chamomill. Mij

Melilos Mj

*Coq. ex f. q. Cerevis. opt. Colatur. Contus.
adde*

Far. Lin.

Orov. an. q. f.

m. f. Cataplasma.

Is't noodig, zo kan wat Brandewyn hier by gevoegt worden.

Maar nooit daar intreckinge der Peezen en Zenuwen, of een kromheit en inkrimpinge der Litten, of een vastgroeiing door een *Callus* in de *Juncturen* gevreesd word. Want dan zal de Brandewyn, en al wat zoheet, doordringende en indroogende is) de verstyftheit noch meerder verwecken, en alles noch meer doen vast metselen en beklinken.

Tot de vordere verdryving van het Gezwel, kan men noch wyders de middelen veranderen, na de verscheidenheit van zaken, altoos betrachtende, dat men tot de doorzetting van de slymigste stoffe des Gezwels, die ons doorgaans het meest en langdurigst quelt, de verzachtende onder

der de ontdoende weet te vermengen, om die dus vermurwende niet alleen des te beter te doen smelten, maar ook op dat op deze wys best de verlooren actien der lydende deelen wederom kan en mag worden verkregen.

Op de Keel, Hals, Oxels, Lieschen, en diergelyke klierachtige deelen, als ook op de Gewrichten des Schouders, des Elboogs, der Heupen, der Kniën en Voeten, daar de Ontsteeking of tot een gewenschte resolutie en vermindering komt, of daar ook des Gezwels ingelegerde stoffe door Etterwording voor het merendeel ontlafst is, vermag men niet al te lang te pappen, of de klierachtige deelen zullen wel mogelyk al te los, te slap, te veel opgezet en verwydert, te ontfankelyk, en de Gewrichten te veel verslapt en losgemaakt worden, en daarom gebruik ik als dan veel liever versterkende, verwarmende en verteerende Ceroenplaasters, die de noch meest verdikte slymige overblyffels des Gezwels voorts komen te consumeeren, en die met een de verzwakte deelen versterken,

ken, gelyk als daar zyn de *Emplastra Petri Datbeni*, *Sticticum*, de *Labdano Mucilaginum*, en diergelyke. Evenwel daar op lettende, dat men in de zodanige, die niet wel Zalf noch vettygheit kunnen verdraagen, zulx veel liever nalaat, en als dan met de versterkende pappen aanhoud, als dat men weer op nieuws een ontsteeking zoude verwecken.

V I I I.

De teekenen van een gewenschte Teekenen van verdwyning der Ontsteeking. resolutie, zyn de vermindering van de Koorts, de ontsteltheit en pyn, en wanneer (voornamentlyk als den lyder vry maatelyk zweetende en doomende is gehouden het Gezwel niet schielyk, maar met verdrag, en op een eenparige wyze tot vermindering komt, als ook in de pap die men afneemt, een goorachtige vunse lucht, gelyk als ik menigmaals heb ondervonden, word aangemerkt.

Als de Ontsteeking dus, door een gewenschte resolutie, t'eenemaal wort overwonnen, zo vallen de zaken ten alderbesten uit, maar gelyk de Gezwellen niet altyd zo gewenst eindigen,

gen; zo ook niet de Ontsteeking; die zo veel te lichter als alle de andere soorten van Gezwellen tot een zweringe komt; of ook wel ter verrottinge uitspat; als deszelfs onthoudene stoffe heeter; onstuimiger; en meer opgiftender werd bevonden.

Dewyl het dan zo licht kan gebeuren, dat een ware ontsteeking (schoon ook hoe voorzichtig en na de Konst gehandelt) tot Etter, en by gevolg deszelfs licht in Etter gekookte en veranderde stoffe, ter ontlastinge komt uit te barsten, zo moeten wy de ongegronde beschuldiging van de Heer *Bontekoe*, daar hy de Heelmeefters, die de Gezwellen tot Etter laten komen, wel dapper heekelt, geensints achten; want daar wy meermaals in een geweldige Ontsteeking van een zwaare beginnende verfterving en een gevaarlyke Heetvuur de lydende deelen zien gedreigt; hoe bezig en zyn wy als dan niet; om op de alderspoedigste wyze den Etter; en zo de ontlastinge van het inschuilende quaat, in plaats van stank; verrotting, en het verlies der aangetaste

dee.

Sangroena.
Sphacelus.

deelen te verkrygen : Wy laten dan alle dusdanige nieuwe Konstbazen rammelen na haar believen, om verder op zekerder gronden, en veiliger wys, onzen Evenmensch (daar het doonlyk is) te herstellen.

I X.

Zo wanneer dan de ontsteeking of *Teekenen* ook eenig ander Gezwel, de Kanker *wanneer de* en 't verouderde hartgezwel alleenlyk *Ontsteking* (daar 't verouderde hartgezwel alleenlyk *tot een ver-* uitgezondert) tot geen ontdoeninge *zweering* kan worden gebragt, zo dat de Koorts *overgaat,* pyn, zwellling, opspanning, ontsteeking, klopping, enz. toenemende, het Gezwel zekerlyk schynt te zullen tot Etter komen, zo moet het werk ook aanstonds daar henen gevordert zyn, zo door krachtige rypmakende pappen of plaasters, na dat dan den aart des Gezwels, de gelegenheit van het lydende deel, de jaaren, de krachten, enz. zullen vereischen, gelyk omstandiglyk in de naastvolgende Verhandeling getoont zal worden.

IV. HOOFDSTUK.

Van het rypmaken en openen der
Ettergezwellen.

1. *Inleiding van dit Hoofddeel.* 2. *Hoe en waar door een Ettergezwel behoortlyk ryp gemaakt en verder geneezen word: Als mede welke inwendige middelen hier noodzaakelyk zyn.* 3. *Teekenen dat het Ettergezwel ryp is.* 4. *Op wat wyze de opening geschieden moet.* 5. *In wat gevallen de opening haastiglyk dient te geschieden.* Met eenige verdere *Aanmerkingen.*

I.

*Inleiding
van dit
Hoofddeel.*

WY hebben in 't Eerste Hoofd-
stuk gezegt, dat de *Tegenna-
tuurlyke Gezwellen* op vierderlei wy-
zen komen te eindigen, van de eer-
ste en aldergemackelykste, nament-
lyk de ontdoening is nu afgehandelt,
volgt de tweede, daar de Gezwellen
door ontlasting der ingelegerde stof-
fe, dat is, door uitstorting des Et-
ter

ters eindigen, waar van wy in het vervolg al vry wat hebben te zeggen.

De kleine en groote Verzweeringen, Etterboefems, enz. worden hedenstaags van de Heelmeefters verscheidentlyk behandelt: Ik zal van zulx, het geen my de Reden, Ondervinding, en goede uitvallen hebben geleert, den jongen Konstoeffenaar gaarne mededeelen.

I I.

Daar dan de waare Ontsteeking vol vuur en hitte, vry hevig en groot, door teekenen van een verwakkerde Koorts, aangroeijende pyn, ontsteeking, klopping, spanning, enz. genoegzaam vertoont, dat geensints zal kunnen te ontdoen, zo moet men aanstonds, door de best dienstigste rypmaking de koking en rypmaking dezer opgehoopte woedende scherpe stoffe, tot een bequamen Etter, en dus ter ontlastinge zoeken te vorderen, op dat den lyder van zo veel rampen, die hem zo onlydelyk drukken, ten spoedigsten mag gered zyn.

Hoe en waar door een Etter-geswel ryp gemaakt en genezen word: Als mede welke inwendige middelen hier noodzakelyk zyn.

Tot zulk een einde kan dusdanig een rypmaakende pap, zo warm als 't den lyder kan verdragen, twee- of driemaal in 't Etmaal worden gebruikt.

℞ Rad. lilior. alb. Zij

Herb. Alth.

Violar. an. Mj

Flor. Chamomill. Mij

Samb. Mj

Melilot. Mij

Ficum. No. viij

Coq. in s. q. Cerevis Opt. Colatur. Contus adde

Farin. Fœnigrac. Zijß

Alth.

Lin. an. 3ß

m. f. Cataplasma.

Wanneer geen beginnende versterking gevreeft word, mag wel wat Boter tegens 't verband, onder de heet gemaakte pap geroert worden. Of men kan ook de pap nog wat sterker rypmaakende maaken.

℞ Rad. lilior. Albor. Zijß

Cepæ Zij

Fol. Brassicæ

Herb. malv. an. Mj

Flor. Chamomill. Mij

Sambuc. Mj
Melilot Miv

Ficum ʒvj

Coq. s. q. Cerevis opt. Colatur. Contus adde

Farin. Foenigræc. ʒij

lin. ʒj

m. f. Cataplasma.

Of,

ix Cepæ ʒij

flor. melilot.

Chamomill. an. Miv

ficum. ʒvj

Coq. s. q. Cerevis opt. Contus. adde

farin. fœnigræc. ʒij

Lin. ʒvj

m. f. Cataplasma.

Onder dusdanige heet gemaakte pap, kan tegens yder verband een goede klomp van ons *Unguentum Balsolicum* worden gesmolten: Of byzonderlyk tegens de meeste uitpui-ling gevoegt zyn, waar over de pap behoorlyk heet gevoegt wezende, de rypmaking 't spoedigst zal worden bevordert.

Daar ook de quaal een groote plaats beslaat, en een groot spierryk deel, of meer deelen heeft ingenomen,

daar kunnen de pappen, of in een grooter hoeveelheid, als straks gezegt is, worden gemaakt, of alleen dus sterk rypende, op de voornaamste plaats des gezwels, daar den Etter gevordert word, gebruikt zyn, en dus de overige zwellings, met een andere meer gematigde ondoende pap worden bezorgt.

Het *Unguentum Basilicon* word op dusdanig een wys by my gemaakt.

Rx Colophon.

Resin.

Pix.

Cera flava.

Axung. porc. an. libr. unam.

Ol. Olivar. libr. unam & semis.

f. s. a. Unguentum.

Pix.

Colophonia

De Pik en Harst byzonder, en de andere t'saam gesmolten, en dan de eerste onder de laatste gedurig omroerende, gegoten; anders doende, zal de Pik tot een klont wederom t'famen loopen, en de Zalf zyn voornaamste kracht en werking niet kunnen doen, gelyk als ik die, dus kwalik gemaakt, meermaals by luiden uit den Apotheek gehaalt, heb ondervonden.

Het

Het gebeurt ook wel, dat men twyfelt, of de Ontfteeking tot een Ettergezwel, of tot een beginnende verfterving uit zal barften, als dan moet men op beide verdagt zyn en werken, en onder de boven voorgefchrevene pappen, die meest uit verzachtende middelen beftaan, ook andere dienftige Wortels en Kruiden vermengen, die de rypmaaking niet verhinderen, en nogtans des deels verfterving wederftaan, als by voorbeeld:

℞ Rad. Angelic.

Vincetoxic.

Althææ an. ʒi

Herb. Scordi.

Phillandr.

Rut. an. Mij

Meliff.

Malv. an. Mj

Flor. Chamomill.

Meli ot. an. Mij

Calendul. Mj

Ficuum ʒiv

Coq. in s. q. Cerevis Opt. Colatur. Contus adde

Farin. Fœnigræc.

Lupinor. an. ʒjß

Orob.

Lin. an. ʒvj

m. f. Cataplasma.

H 3

Op

Op deze wys zal men de twee vereifchte oogmerken, die als dan moeten betracht zyn, gelykelyk kunnen voldoen: De Geneesmiddelen veranderende, na dat dan het gezwel of tot een Ettergezwel, of tot een beginnende verfterving zal willen uitbarften.

Onder dusdanige middelen uiterlyk te gebruiken, kan men ook, om des Gezwels ingelegerde stoffe meer en meer uit te zetten, en 't werk te vorderen, inwendig de maatelyke zweetverwekkende en hartsterkende Middelen aanpryze.

De Geneesheeren behooren ook als dan de pynelyke lyders met geen ontydige, en voor dien tyd geheel schadelyke buikzuiverende middelen te quellen gelyk als ik weet, dat door onervarene fomtyds geschied, en meermaals door my is verhindert geworden: Om dat, door zulx, de vuile stoffe des Gezwels, door het omloopende bloed weêr inwaards word getrokken, en zo de Edele deelen, het Hart, de Hersenen, Geesten, enz. op nieuws besmet en vergiftigt zynde, weêr zwaarder Koortfen, be-
naauwt-

naauwtheden en flauwtens verwekt, en (op zyn alderbest genomen) de vordering van de rypmaking komt te veragteren.

Dog alle kleinder en minder foorten van gezwellen, tot Etter kometen, hebben juist niet van nooden, dat men door pappen deszelfs rypmakinge zoekt, want men al veelyds het werk door verzachtende en rypmakende plaasters en zalven, die een maatelyke verwarmende kragt in zig hebben, volvoeren kan, gelyk als daar zyn het *Emplastrum, Petri d'Arbeni, Meliloti, Labdani, Mucilaginum*, enz. voornaamentlyk, als de vereifchte Gommen daar in niet gespaart zyn, vorder ook ons *Unguentum Basilicon*, doch evenwel in alle Ontsteekingen, of daar de pyn zeer geweldig mogt zyn, het gebruik van de pappen den voorrang gevende.

In de heete Gewesten van Oost-Indien, en elders, daar de Lugt veel fynder, de doorwaasemingen grooter, en het Bloed, het Zenuwsap, en de Geesten fynder en vlugger in haare bewegingen worden aange-

merkt, zyn my (zelfs tot verwonderens toe) zeer weinig diergelyke Ontsteekingen, veel min zeer groote Ettergezwellen voorgekomen, ook heb ik aldaar tot de grootste Ettergezwellen zelden eenige pappen gebruikt, maar doorgaans alles spoedig door een bequaame stoving of ook wel door de best dienstigste plaasters overwonnen.

I I I.

*Tekenen
dat het Et-
tergezwel
ryp is.*

De teekenen, dat het Gezwel zyn gewenschte rypheit heeft bekomen, zyn, als de geweldige roodheid, de vinnigste pyn, en de Koorts eenigzints schynen vermindert te zyn, men verneemt op de plaats van de meeste uitpuilinge, een zachtheid onder de vinger, den Etter wykt gins en weder, enz.

I V.

*En op wat
wyze de
opening
geschieden
moet.*

Of die nu door des Natuurs werking, door het steekmesje, of door een brandmiddel dient geopent, word licht uit dit volgende begrepen.

Als de stoffe vlug, en vol vuur, niet diep, en maar even onder de Huit is geplaatst, zo maakt die wel meermaals van zelfs een spoedige opening,

ning, en onder een wys bestier, een vaardige genezing.

V.

Maar daar de Etterstof door haare In wat gevallen de opening haastelyk dient te geschieden: met eenige verdere Aanmerkingen. hoeveelheit, of ook door haare hoe- danigheid, in het lydende deel de naaft aangelegene Zenuwen, Pesen, Vliesen, Banden, of Beenderen beschadigen kan, of lichtelyk tot in de binnenste deelen kan worden ver- plaatst, zo moet ten alderspoedigste en zo vaardig als 't doenlyk is, de opening door het steekmesje gemaakt Lancetta zyn, om de Etter tydelyk te ontlasten.

Doch staat, of komt het Ettergezwel ter verkeerder plaats, namentlyk in het opper- of bovenste deel des gezwels open te barsten, zo moet (om geen lang gefutsel ontrent de genezing te maaken) de opening nederwaarts worden gemaakt, op dat dus de spoedigste ontlastingen veiliglyk mogen bevordert zyn.

Doch is den lyder zeer schrikachtig voor het steekmesje, en heeft men Lancetta. den tyd, de gelegenheit, en een bequaame plaats, daar de veelheid des Etters ons de gelegentheid aantoon-

Causiticum. om de ontlastinge door een Brand-
middel te zoeken , zo kan die kon-
stlig en voorzichtig in 't werk gestelt
worden.

*Afluaale
Cauterum.* Het werkelyk brandyzer , waar
mede de Ouden de Ettergezwollen
plachten te openen , is nu tot dat ge-
bruik , als al te wreed en te beuls ,
genoegzaam uit de Konst verban-
nen.

Wanneer de Ettergezwollen vol-
komen ryp gemaakt zynde , van zelfs
doorbarsten , zo volgt wel meermaals
de kortste genezing , als den Etter
niet diep , en maar onder de Huit ge-
plaatst is geweest , en goedaardig
zynde , geen naast aangelegene dec-
len beschadigt heeft : Andersins moet
men het niet afwachten , of de ver-
keerde barmhertigheid zal kleine ag-
ting voor den Meester , en een lang-
duriger , moeilijker en pynelyker
genezinge voor den Lyder verwek-
ken.

En zulx kan ook wel ten alder-
hoogsten gevaarlyk , ja zelfs doode-
lyk zyn , als in een verzwakt en haast
uitgeteert mensch , een zeer groot
Gezwel te voorschyngekomen , den
veel-

veelvuldigen Etter in het doorbreken teffens uitbarst, als wanneer door het verstuiven van de nog kleine overgeblevene Natuurlyke warmte, en door het bezwyken van de weinige levenskrachten en geesten, den lyder zeer lichtelyk voorts ter neder zal komen te storten; daar in tegendeel, zo de Etter tydig en voorzichtig, met verdrag, en by beurten, door een beknopte opening, met de vlym gemaakt, word uitgelaaten, den Lyder, onder den zegen des Allerhoogsten, en het gebruik van dienstige hertsterkinge en voedzel, nog mogelyk zoude kunnen gered zyn.

Men begaat ook in dusdanige groote Ettergezwellen der verzwakte lyders de zelfde fout, wanneer men die, in plaatse van door de vlym, voorzichtiglyk de behoorlyke Ontlastinge te geven, zo onvoorzichtig, als beuls, met een Scheer- of ander snymes t'eenemaal in zyn uitgestrektheid open snyd, om dus ontrent de genezing, quansuis met geen verzworene Etterboezems, nog holigheden gequelt te zyn, latende al dus, regt tegen de wyze grondregels
der

der Ouden, alle de menigvuldigheid des opgehoopten Eiters, teffens op eenen reis uitstorten, waar door dat dusdanige arme lyders, wel zeer haast tot zo verre kunnen gebragt zyn, dat deze Konstbazen in hun nieuwe Konstoeffening met geen verzwoene Eitertoefens der dooden meer hebben te worstelen.

Ziet men ter behaaginge, en op 't verzoek der Lyders bequame gelegentheit, om het ryp gemaakt, en niet diep schuilend Eitergezwel, door een *Corosyf* te openen, zoo neem ik een weinig van de levendige Kalk, die met de sterkste Zeepefieders Loogh, en een weinig Zeep is vermengelt: Hier mede besmeer ik een klein plat wickje, zo groot als een besemstuiver; ik leg een welklevende plaaster, met een gaatje in 't midden, tegen de meest uitpuilende plaatse des Eiters, en dan het wickje met *Corosyf* in 't midden des plaasters tegen de bloot gelatene huid, om die zo ver dood en door te byten, als de opening des plaasters daar toe gemaakt is, en men voegt nog een andere klevende plaaster daar
over

over heen, en wyders 't verband na behooren, zyn dan de materialen van dit *Corosyf* krachtig genoeg, zo zal in vyf a zes uren, of immers ten langsten tusschen den morgen enden avond, op een vry zagte wys, een genoegzame doode vlek in de huid gemaakt zyn, hier de vlym doorgesfoken, veroorzaakt geen pyn, maar wel het gestadig uitvloeijen des Etters, die voorts door een vette *Basilicon* plaaster kan uitgelokt worden.

Nog moet in't openen der Ettergezwellen dit volgende betragt zyn,

1. Dat men 't Gezwel opent op de voornaamste plaats des Etters.
2. Zo veel het wezen kan in de benedenste plaats.
3. Na de loop der Spieren, Pefen en Vefels.
4. Dat men, daar het de kragten toestaan, en den Etter niet in een te grooten overvloed uitgestort staat te worden, de opening groot genoeg maakt, inzonderheid daar men geen genoegzame binding doen kan, als mede daar de Etterstof koud, dik, slymig en traag ter uitvloeiinge word
ge-

geoordeelt, in dusdanige worden vry groote openingen vereischt.

5. Dat men de onder en naast aan gelegen Zenuwen, Pefen, Aders, Slagaders, enz. voorzichtig komt te vermyden.

6. Dat men den Etter, daar zy veel en 't lichaam zwak is, voor al niet altemaal teffens, maar als boven gezegt is, voorzichtig en by pofen, na dat dan de krachten komen toe te laten, ontlaft en uitlaat.

7. Of ten laaften, dat men toch alles met de minfte pyñ en meeste verzeketheid handelt, en aldus zo spoedig en veilig, als 't doenlyk zy, de genezinge zoekt te betragten.

V. HOOFDSTUK.

Van de Genezinge der Ettergezwellen, met groote Holligheden en Etterboesems.

1. Dat de Ettergezwellen niet altyd geneeselyk zyn. 2. Hoe in groote Ettergezwellen of Etterboesems de genezinge kan verkregen worden. 3. Tot welke Ettergezwellen geen pypjes of steekwieken behooren. 4. Dat men uit de groote Ettergezwellen de Etter niet altemaal op eene reis moet laten loopen. 5. Nuttigheid en hoedanig de Steekwieken in deze Ettergezwellen behooren te zyn, en derzelver misbruik. 6. Nuttigheid der holle pypjes, en hoe die moet gemaakt zyn. Als ook een kort bestier van het verband. 7. Schadelykheid van de Egyptische Zalf of Smearsel in de Ettergezwellen. 8. In welke gevallen de opening der Ettergezwellen dient vermyd te worden, en dat de snyding val-

volgens den loop der Veefelen moet geschieden. 9. Welke bevestigd word door een Historisch voorval. 10. Doctor Vander Sterre en de zynen worden tegengesproken over het maken van grote openingen. 11. Nog eenige voorvallen. 12. Nog iets rakende de verdere genezing der Ettergezwellen.

I.

Dat de Ettergezwellen niet altyd ongeneeslyk zyn.

DEn Etter ontlast, en het Ettergezwel behoorlyk na de Konst gehandelt zynde, zo zal doorgaans, in een welgestelt lichaam, en daar geen deelen of deeltjes van aangelegentheid beschadigt zyn, de genezing voorts zeer lichtelyk kunnen werden volbragt; maar somtyds gebeurt het anders, en dat des Lyders herstellinge of langduurig en zwaar, ten minsten bekommerlyk, of ook wel onmoogelyk word bevonden.

I I.

Hoe in grote Ettergezwellen de genezing kan verkregen worden.

Als een ontsteeking, of ook eenig ander Gezwel, tot een verzweering die groot, of ook diep inwaards schuilende is, en met aanmerkelyke holligheden of Etterboezems, ons

voor-

voorkomt, zo moet op de volgende wys ons oogwit, dat is de herstelling des lyders, zo veel doenlyk is, be-
tragt zyn.

De Ontlastplaats in het benedenste deel des Gezwels bekomen hebbende, zo dient de gemaakte opening, open gehouden, tot dat alle de Etterstof is ontlast, en de rontom gelegene deelen, tot de vereifchte dunte en vastigheid zyn gebragt en begroeit en zulx geschied door ontlasting van *Cannulae* zig zelfs, of door Steekwieken, of door Pypjes.

I I I.

De Ontlastinge van zig zelfs, wil wel in sommige, dog niet in allerlei soorten van Ettergezwellen, de opening door een Brandmiddel gemaakt, kan doorgaans langst zonder Pypje of Steekwiek, open worden gehouden, de Negenooog en Bloedvin, en diergelyke behoeven ook dit Gereedschap niet; als mede geen Ettergezwellen, die als half verrot, van zelfs opbarstende, grote gaten komen te maken, alle welke ik doorgaans genees, zonder

Tot welke
*Etterge-
zwellen*
geen Pypjes
of Steek-
wieken be-
hooren.
Antrax.
Furunculus

eenige Steekwicken of Pypjes daar in te gebruiken.

Sommige hedendaagsche Nieuwmodense Geneesheeren, bestaan het gebruik der Steekwicken en pypjes, als ondienstig, nadeelig, en t'eene-maal schaadelyk, geheel te verachten en te verwerpen; willende dat een gemaakte opening door de vlym, genoegzaam van zelfs, zonder die te gebruiken, open zal kunnen worden gehouden, maar dat deze manier los en ongegrond is, leert ons de bevinding dagelyx anders; want al hebben wy in een Ettergezwel al in een vry groote en taamelyke ruime opening ter uittocht voor den Etter gemaakt, zo niet een Steekwiek in die opening word gestooken, zo zal die voor het grootste gedeelte van stonden aan wederom komen toe te zuigen, en dus den Etter binnen gehouden, ons dringen, die wederom (zelfs niet zonder verwondering der bystaanders, over onze tastelyke plompheid en onvoorzichtigheid) op nieuws te maken.

't Gebeurt wel somtyds, dat in 't Gezwel, een zo vlugge Etterstof schuilt,

schuilt, dat die de vleefige bekleedfels der Spieren doorboort hebbende, tegen de buitenfte Huit aanspeelt, als wanneer men gevoegelyk, met de opening ontrent twee- of een vingerbreed lang te maaken, de Steekwieken nalaten kan, die men andersints, ten minften in de twee of drie eerfte verbanden, verpligt is behoorlyk te gebruiken.

Andere, ziende de gebreklykheid van deze Konftoeffening, en dat zulx al doorgaans niet wel wil gelukken, hebben, om geen Steekwieken noch Pypjes te gebruiken, de ryf gemaakte Ettergezwellen, (fchoon ook hoe groot) door des Huits ondergelegene deelen, in haar lengte t'eenemaal open gefneden, latende op deze wys niet alleen alle de veelvuldige opgehoopte Etter, tegens de welgelegde Grondregels der Konft, op eene reis uitstorten, maar vegen onbeschroomt, als loutere plompaarts, en op zyn beuls, door Spieren, Pefen, Zenuwen en Vefels heen; gelyk als dien grooten opfnyder in woorden; en in de Gezwellen, eenen *D. V. D. S.*

hem niet ontziet te ſchryven , naar welkers voorbeeld zig veele waanwyze broddelaars niet ſchaamen , de elendige menſchen als beulen te ſnyden en te kerven , makende met een Scheermes , of loutere knipſchaar , alzo het hen beſt behaagt , openingen , die niet alleen de lengte van een vinger of twee , maar van een geheele ſpan of meer ſpatie , komen te beſtaan . In plaatſe van door een zagt en wys beleid te werken , veroorzakende door hun beuls en verſchrikelyk ſnyden , dat , zo zy nog al , ten beſten genomen , de Spieren , Peeſen , en groote bloedvaten komen te myden , ten minſten een meenigte Zenuwachtige Vlieſen , Veſels , Watervaten , en kleine Adertjes en Slagadertjes , worden af- en doorgesneden , en dat by gevolg een gedurige lecking en uitzypering van zo veel afgetornde deelen , en deeltjes , noodzaakelyk moet ontſtaan , maakende aldus een langduurige en zeer pynelyke genezing , en wanneer men daar nog by de nieuwe Konſtoeffening inſlaat , en de deelen zo heet , en dor maakende , pappen van *Absinthium* ,

Menz

Mentha, Salvia, Mayorana, Bacca Lauri, met *Spiritus Vini, Matricalis*, enz. vermengelt, op de Pees- en Zenuwachtige deelen gebruikt heeft, zo pronken deze verkeert gehandelde Lyders wel voor altoos met verstyfde, verdorde, verdroogde, en t'saam gekrompe Gewrichten, voornaamentlyk de hand en vingers, moettende voor al haar leven de bottigheid van haare mishandelaars betreuren; gelyk ons daar van de staaltjes en met een het na-getalm, om hulp, wanneer het te laat en te verre gebracht is geweest, al menigmaal zyn voorgekomen.

Zo groot een Held en Meester, om in des menschen vleesch, even gelyk als in een Westphaalsche Ham, te snyden, heb ik gekend, die onder dit werk vervaarlyk vloekte; dezen ontzag noch schaamde zich niet, de grootste Holligheden en Etterboezems, meermaals door agteloosheid en verkeerden handel veroorzaakt, t'eenemaal in haare lengte en veruitgestrektheid open te snyden, ja zelfs de zulke niet verschoonende, die door een Uitteeringe haare kragten

Atrophie.

verteert zyn geweest, door de ver-
magerde Spieren, zelfs in 't boven-
ste van de Dye, en in andere deelen,
om, tot aan het been, de grond te
bereiken, heen te vegen, zig nog op
zulx beroemende, met veragting van
andere Konstoeffenaars, die tot hun
stout bestaan, in zulke uitgeteerde
verzwakte menschen, met reden ge-
weigert hadden, haare toestemming
te geven, gelyk my zelfs voorgeko-
men is.

't Geviel eens, dat ik een raadple-
ging met dezen onbarmhartigen
Konstbaas, ten huize van een aan-
zienlyk Koopman, geweigert heb-
bende, zo verzogt men my des an-
deren daags, met nog een ander Ge-
neesmeester; en (zonder dezen Konst-
baas) wy visiteerden, door ordre
van de Opzieners der Mennonite Ge-
meente en Vrienden, een zyner Ly-
ders, namentlyk een Jongman, oud
negentien jaaren, gantsch dor en ver-
magert, die (om een Beenvreeter in
het onderste Wervelbeen van 't Hei-
ligbeen na te speuren, met een in-
snyding van een groote span lang,
tot aan het gebeente van de straxge-
nocm-

noemde plaats, niet na de lengte, maar meest overdwars door de bovenste Bilspiere, afgryfelyk was gehavent geweest, zonder dat in het bedorve been iets was gevordert: deze groote scheiding was na een langduurige gemartel, van die geweldiglyk door opvulling van wicken open te willen houden, nu wederom tot op een kleine ronde holte na, toegelopen, die noch tot aan het Heiligbeen doorging. Ook had dezen verduldigen Lyder noch een kleinder Pypzweertje in den Opperarm, daar ook, door alles tot aan het Opperarmbeen open te snyden, op dezelve wyze mede geleeft was, zonder dat ook deze insnyding eenig nut had gedaan. Want als men al door zulk het been tot zo verre ontbloot, onderzocht, en voor de inpersende logt, aan vorder bederf wel stoutelyk hadde blank gestelt, zo en was noch zo aanstonds de nette gestaltenis van de Beensbederving niet te vinden, en het gene men vond, had tyd van doen, om van 't gezonde been af te scheiden, en onderwyl quamen zo groote wonden, tegens wil en dank, tot zo

*Solutio**Os Sacrum**Os Humeri*

verre weêr te genezen, dat, en in den arm, en in de lenden, maar een kleine Pypzweer, als boven gezegt is, overlieten. En daar op wilde nu onzen Man weder aan't snyden, met een bedreiging, den Lyder nog anders te zullen kerven, hier door niet alleen hy, maar ook zyn Vrienden, zynde verschrikt geworden, was zulx de oorzaak dat ik tot deze raadpleeging verzogt wierd.

*Palliativa
Cura.*

Wy hebben hier op een onderhoudende Genezing aangeprezen, en my dit werkje zynde aanbevolen, zo heb ik op die wys, als wy naderhand zullen zeggen, dien Jongman in't kort zo verre gebragt, dat een of twee beentjes uit den arm, en tot noch toe gene uit de lenden, zyn opgedaagt en uitgenomen, zo dat hy hem zelfs met Plaastertjes bezorgt, ende van dien tyd af aan, wanneer men de vrees en schrik voor het snyden uit zyn herte verjoeg, gezond en welvarende is geworden.

Maar overmits het niet genoeg is, dat men, tot waarschouwinge aller jonge Konsttoeffenaars, de mislagen der onbarmhertige Heelmeesters ten
toon

toon stelt, zo betaamt het ons daar benevens een veel veiliger, zekerder, korter en onpynlyker Konthandeling te vertoonen.

I V.

Wy zeggen dan, dat een Etter-Dat men uit de grote Ettergezwellen de Etter niet altemaal op eene reis moet laten loopen. gezwel van byzondere groote en aan-geleghentheid, geopent zynde, de Et-terstoffe doorgaans zeer voorzichtig, en niet altemaal t'seffens, moet worden uitgelaaten, om redenen, die te voren omftandiglyk zyn aangewezen.

V.

Dat ook (als men een groot Ge-Nuttigheid en hoedanig de Steekwieken in deze Ettergezwellen behooren te zyn, en derzelver misbruik. Turunda. zwel tydig opent) doorgaans nog al een goed deel van des Gezwels ingehoudene Stoffe tot Etter gemaakt en gevordert moet zyn, zo dat men als dan niet qualyk doet, dat men de qualykgemaakte opening door een zo korte Steekwiek, als tot aan 't bereik des Etterhols word vereifcht, eenige dagen na Konst en Reden openhoud, op dat doch vooral den vullen Etter mag worden ontlast en uitgeworpen, eer dat men de opening, met de Steekwiek al te vroeg uit te

nemen, toe laat zuigen, of komt te genezen.

Men zal, of men kan my [tegenwerpen, dat zo lang als een Steekwiek de opening stopt, dat ook zo lang Etter van het eene tot het ander verband word opgehouden en besloren, makende aldus nog een meerder holte, of immers ten minsten, een veelvuldiger en langduriger ontlastinge van de Etterstof, en dit is waarachtig, ook daarom het langduurig gebruik der Steekwieken grootelyks te mispryzen. Om deze oorzaak heb ik voor een gewoonte, met de derde of vierde dag, \S zo dan de Etter niet en vermindert, aanstonds een pypje en vereischte bindinge te gebruiken, door dewelke dat ik dagelyx zeer groote Ettergezwollen, Holligheden en Etterboesems, zoo gewenscht en voorspoediglyk komt te genezen.

Eerstelyk komen ons die Steekwieken te pas, welke van zodanigen groote zyn, datzede eerstgemaakte opening tot een bequaame rondte verwyderen, en met haar einde tot

aan de plaats des Etterhols komen te reiken.

Zy moeten niet al te dik gemaakt zyn, op dat ze niet met kragten ingebragt wezende, en dus de opening al te vinnig opspannende, op nieuws pyn, Koorts, en ontsteltheit verwecken.

Zy mogen ook niet al te lang zyn, op dat ze niet tegen de Pefen, Vliesen en Zenuwen komen te steken, als mede niet te kort, want dan zal den Etter (inzonderheid als die dik, flymerig, koud en traag is) wederom licht in zyn holligheid worden befloten.

Als mede niet te dun, of gelyk sommige Heelmeefters zo verkeerd doen, aan het begin en einde van eenerlei dikte, en zo vast en hard als spykers in een gedraait, zo dat ze dus tegen de teergevoelige Vliesen en vordere deelen aanstekende, een zeer bittere pyn en zware toevallen veroorzaakt.

Want niet zonder reden hebben de oude Meesters haare Nakomelingen aanbevoelen, de Ettergezwellen, Wonden en Pypzweeren van alle

alle deszelfs Tegennatuurlyke Stoffe te ontlasten, maar zig geenfins van al te lange Steekwieken, veel min doortochten, te bedienen, en vooral daar ontrent voorzichtig en spaarzaam te zyn, daar de lydende deelen zeer gevoelig, bewegende, en de toevallen licht onderwarig, worden bevonden.

De doortogten weler in geschoote Wonden, verwekten in den elendigen een bittere pyn; zo ook de nog hedendaagsche gebruikelyke al te lange Steekwieken en Pypjes, enz. waar van ik, uit zeer veel voorbeelden, maar dit eenige zal vertoonen.

Een behoestigen worm, komende tot Haarlem 't kosje zoeken, oud dertig jaaren, van een grof, flymerig en droefgeestige aard, kreeg uit den overvloed dezer quaade vochtigheden, een groot Ettergezwel, in't Gewricht van de Knië, het lichaam door een ervaren Geneesheer redelyk wel gezuivert, en de onthoudene Stoffe des Gezwels, door een jong Heelmeeſter, nu al eenige weken uitgeleid zynde, zo quam nogtans geen genezinge voort, maar wel een geduu-

duurige toegift van hevige Pyn, Koorts, Flauwtens, Nachtwaking, verlies der Eetlust, nieuwe Ontsteking, enz. Ik eindelyk door den Lyder daar by verzocht zynde, bevond, dat den Heelmeeſter in de zeer pynelyke opening, die regt tegens de Kniëſchyf aanquam, een al te lange, dicke, ſtyf in een gedraaide Steekwiek gebruikte, die hy, wel vet met *Baſilicum* zynde beſmeert, eenigzins met geweld ter opening inbragt, verweckende aldus een zeer bittere pyn in deze teergevoelige deelen: Ook wierden de rondom gelegene kleine Holligheden of Etterholen, in yder verband, door een vruchteloze inſpuiting, die al vry wat aan de verhittende en ſcherpe kant was, noch meerder verſcherpt, verwydert, opgeblaazen en overlaſt, immers niet verbetert. Den Etter was uittermaten ſcherp door 't ziltige ſlym, dat tuſſchen yder verband, door de Steekwieken dus opgeſtopt zynde, een grooter ophoopinge maakte, het *Emplaſtrum Sticticum Paracelſi*, endaar op een drukdoek en ſtyve binding beſloot het

ver-

verband. Dan ziende, dit niet wel te zullen gelucken, zo heb ik terstond een andere weg ter geneezing ingeslaagen, hem onder vier oogen de oorzaak van de bittere pyn en wangenenezing vertoont, maar een klein kort Steekwiekje laten gebruiken, de inspuiting onnodig gekeurt, een pynstillende pap voorgeschreven, een zagter binding in 't werk gestelt, en voorts een kort loode pypje, als mede een zachte buikzuivering uit slym afdryvende middelen bestaande, geordonneert. Hier door verdweenen wel haast de Pyn, de Koorts, en vorder ontsteltheid; doch hier op een weinig te vroeg myn afscheid nemende, moest ik weder aan 't werk, en daar op andermaal dezen weg inslaande, zo is de gewenschte Geneezing voorspoediglyk gevolgt.

De Steekwieken moeten dan niet zo styf en zo vast als spykers in een gedraait zyn, maar kort, en een weinig dicker aan haar beginsel, als aan het einde, niet scherp, maar rond toe loopende, en van zacht pluxel maar losjes gedraait. Menigmaal

maal heb ik my moeten verwonderen, dat deze noodige betrachting, zoo weinig aldus, en meermaals gantsch anders in't werk gestelt wierd.

Ik besmeer die veel liever met ons *Unguentum Basilicon*, als dat ik dezelve in eenig verhittend en scherp aftreksel indoop, gelyk nu ook al mede by sommige Nieuwelingen de manier begint te worden.

Het is ook onnoodig, de losgeraakte teergevoelige deelen der Ettergezwellen, die goed en levendig zyn, met zuiverende, scherpe, en vaagende middelen te pynigen, nademaal die zo gemakkelyk, als den Etter ontlast is, aan en tot malkanderen komen te vereenigen.

V I.

Maar wanneer door de grootheid Nuttigheid der holle pypjes, en hoe die moeten gemaakt zyn des Gezwels, gelegenheid der plaats, en veelheid des Etters, eenige, zelfde minste holtens, ofte ondergelegen verzworene Etterboesems ofte holligheden worden gevreesd, of alreeds daar zyn, zo moet men (wanneer nu een of meer bequaame openingen gemaakt zyn) de Steekwieken, die al te veel stoppen, en den

Et-

Etter doen ophoopen, niet meer; en in plaats van dien bequaame pypjes gebruiken, alzo die de opening open houden, en de Etter zeer gevoegelyk doen ontlasten.

Deze pypjes pryzen sommige der Ouden zeer aan, dat van Zilver moesten worden gemaakt, doch die niet zo curieus is, en wat veel practyk heeft, zal zig, met die van dun geslagen Lood, zeer wel vergenoegen, te meer, dewyl die zo wel in d'onkostelykheid als bequaamheid, het Zilver overtreft; en geen Mynstof zo wel met onze natuur overeenkomt; gelyk, zelfs in de quaadaardige Kankergezwellen, en meer andere qualen, veelvuldig kan worden aangemerkt.

Deze Pypjes moeten haare grootheid, wytte, lengte, enz. hebben, na dat dan de opening en de zwearing vereischt, en ook vooral, zoo als men tot de geschiktheid van het lydende deel zal bevinden te behoo- ren.

Zodanig, dat ze de opening bequamelyk open kunnen houden, en den Etter uitgang geven, evenwel

zo dat de ondergelegene deelen door geen sterkstekende puntjes, lengte, of ongelykheit kunnen beschadigt worden.

En dient bezorgt, dat zy met haar einde de voornaamste zitplaats des Eters kunnen bereiken, wat spits, dog niet al te eng toeloopende, ende met drie a vier vleugeltjes voorzien.

De plaasters, die hun bedekken, moeten vol knipjes zyn; op dat des Gezwels onthoudene stoffe, ruimte, ter uitvloeiinge, mag bekomen.

Wyders kunnen bequame Drukdoeken en Zwachtels de verzworene deelen ter genezing groot voordeel doen.

Zyn het Vleeschachtige deelen, zo voegt men de Drukdoeken tegen de grond van de holte, men begint de omwindinge een weinig lager, en maatelyk sluitende, tot aan de opening, daar dan een spelt gestoken en voort losser gebonden moet zyn; op deze wys kan de Etter uitgelooft, en alles wat vleezig en goed, dog door de zwering los geraakt is, weer te

saam en aan een gevoegt worden ; gelyk als ik dagelyks kom te onder- vinden, dat zeer groote verzworene Etterboezems voorspoedig geneezen en aan een gelymt komen te worden.

Insputtingen worden by my heel zelden gebruikt, alzo die doorgaans de lydende deelen ontstellen ; evenwel daar, of de stank, of de veelheid des Eters ons nootzaakt die te gebruiken, daar kan voor de stank en verrotting dit volgende worden verordineert.

R. Rad. Scord.

Meliss.

Agrimon.

Summit Absinth. an. Mj

Coq. in s. q. Aq. Corn. Colatur. ʒx adde

Pulv. Myrrh.

Aloës. an. ʒʒ

Mel. Rosar. ʒʒ

m. f. Injectio.

Of, daar de bederving zeer groot is, dit volgende :

R. Spir. vin. ʒv

Theriaca Opt. ʒij

Pulv. Myrrh.

Aloës. an. ʒʒ

m. f. Injectio.

Waar

Waar mede dat ik doorgaans de stank en verrotting kom te overwinnen.

V I I.

't *Unguentum Aegyptiacum* gebruik ik heel zelden, om dat die voornamentlyk van de t'saamtrekkende A-luin, 't Spaans Groen, en den Asyn haar kracht heeft, en dat alle teder gevoelige deelen, niet wel dus scherp, maar liever met grooter omzichtigheid en bescheidenheit willen behandelt zyn.

En is 'er geen stank noch verrotting, maar wel een te groote lossigheid der van een gezworene deelen, zo kandusdanig een lymrige of ver-
Injectio Agglutinaus.

Rx Herb. Consolid. Maj.

Sanicul.

Alchimill.

Primul. Ver. an. Mj

Flor. Hyperic.

Centaur. min. an. Pj

Coq. in aq. Com. ad Colatur. ʒx adde

Pulv. mastiche.

Oliban.

K 2

Myrris.

Myrrh. an. ʒʒ

Tutic. pp

Alum. Crud. an. ʒj
m. f. Injectio.Cannula.
Compres-
sus.
Ligatura.

Wil men nog meerder opdroging zo kan men die door de *Flor Rosar. Rubr. Balauft. Nux Cupress. Cort. Granator.* enz. noch meerder opdrogende maaken. Doch op de voorverhaalde wys, door het pypje, drukdoeken en binding, en een bequame pap, stoving, of plaaster, geneesik voorspoedig zeer groote verzwoene Etterboesems, zonder inspeuitinge te gebruiken, die wel by gelegentheid goet zyn, maar nooit (gelyk vele die quaade gewoonte hebben) geweldiglyk en met een zo grooten drift en kracht, maar wel zachtelyk en met verdrag moeten ingebracht worden.

Voorts kan men, tot meerder opdrooging des veelvuldigen Etters, wanneer het de quade gesteltheit des lyders niet verbied, dusdanig een stoving gebruiken.

R2 Vin.

℞ Vin. Rubr. opt. ℥xx
Alumen. ℥x
Coq. ad Consumtion. tert. part. Colatur
F. Fotus.

Of,

℞ Flor. Rosar. Rubr. Mj
Balauft. ℥ij
Nuces Cupress.
Cort. Granator.
Alumen an. ℥j
Coq. in vin. rubr. Opt. Colatur. f. fotus.

In deze, of diergelyke, de drukdoeken nat gemaakt, styf uitgedrukt, en heet tegens de holte aangevoegt zynde, zoo zal het (wanneer daar een goede binding by komt) onder den zegen des Alderhoogsten, zeer zelden aan een gewensten uitslag happen.

V I I I.

Evenwel, zo het mogt zyn, ge- In welke gevallen de
lyk veeltyds gebeurt, dat het Etter- gefallen de
gezwel zeer groot, en de holtens opening
veelvuldig, en in verscheidene plaat- der Etter-
sen, ons mochten voorkomen, zoo gezwollen
moeten daar het behoort, dog altyd dient ver-
op de veiligste en bescheidenste wys, wydert te
worden, en
dat de sny-
K 3 een

*ding, vol-
gens den
loop der ve-
selen dient
te geschie-
den.*

een of meer vry groote openingen ge-
maakt zyn, immers daar het de ge-
legentheit van de beledigde deelen
toelaat; want zekerlyk, wy weten,
of behooren te weten, dat het in veel
deelen van ons lichaam zoo veilig
niet is in te snyden als in een West-
faalsche Ham, den Etter moet wel
ten spoedigste worden ontlast, maar
de ruukeloosheit verre van ons ge-
weert zyn.

*Membrana
Carnosa.*

't Gebeurt ook wel, dat of de
scherpe of ook veelvuldige Etterstof-
fe, het Vleefig bekleedsel, het wel-
ke onder de huid de Spieren dekt,
verzworen, verrot, en aldus met
stinkende, immers ten minsten met
doode fledders, ter opening uit wort
gedreven, als dan wil daar ter plaat-
se zeer bezwaarlyk deze magere huid,
aan de bewegende en meermaals af-
geknaagde Spieren vast hechten; en
in dit voorval vind men zich wel en
doorgaans, om kort te gaan, genoot-
zaakt, dat gedeelte der losse en van
onderwaarts half verslete dunne ge-
knaagde huid, tot zo verre te ope-
nen, als de verhaalde groef en beder-
ving strekt, een scherp, fyn, en

*Sinus.
Corruptio.*

voor:

voornamentlyk aan de punt welsnydend Knipschaartje is hier toe wel bequaam, maar fomwyl gebeurt het, dat de holte neerwaarts, en alzoo dieper en dieper inwaards afdaalt, zo dat in deszelfs gront niet wel met de vlym, zo voordeelig en veilig, als men wenscht, geopent kan zyn, en dat nochtans dit Etterhol door geen konstige bindinge; noch aangestelde devoiren, van wegens de geduurige zakking des Etters kan worden vermeestert: Als dan is 't den tyd, dat den Hantkonstenaar word genootzaakt, niet een schar, dat wat te hard en te beuls, en nochtans fomwyl gepleegt word, maar wel een Groef provet tot de Groef ingebracht zynde, die met een dienstig Snymes na de loop der Spieren en Vessels te incideren, en zulx moet niet anders, dan daar 't hoog nodig geacht word, en als dan noch op de aldervoorzichtigste en bescheidenste wyze geschieden, en daar op de holte met ronde gerolde wicken of wickjes verwydert, en wat opgezet zynde, zo zal deze holligheid, die of door de quaadaardigheid des Etters,

of door deszelfs gelegenheit, of ook door die beide, de gewenschte Genezing weigerde, ten genoegent ontdekt, en zo van de grond op gezuivert en ter Genezing konnen gebragt zyn.

Dan sommige vegen, wanneer zy diepschuilende Etterboesems niet zo daatelyk konnen vermeesteren, zo stout en onbeschroomt toe, als of geen Aders, Slagaders, Pefen en Zenuwen konden worden beschadigt: Ontziende zelfs geen dwarsche snydingen, in zodanige deelen, die vol Vefels en Watervaten aangemerkt, en aldus afgesneden, noch een veel meerder elenden, pyn, toevloeying, Koortfen, uitstorting der dienstigste sappen, of immers ten minsten, een geduurige uitlekkinge van het Zenuw sap en vezwakking der lydende deelen komen te verwekken. De grootste beulen zyn tegenwoordig by de zodanige de beste mannen; men snyd en kerft de arme menschen al meermaals daar't niet en behoort, zonder eens aandachtig de lesse der oude Meesters te overwegen, die ons wel ernstig hebben aanbevoolen,

len,

len, de snydingen, daar die noot-
zaakelyk mochten zyn, nooit an-
ders, dan na den loop der Spieren
en Vefelen te volbrengen.

Daar ook noch eenige fledders van
verzworene Pefen zyn te verwach-
ten, daar zullen de daar ontrent ge-
legene holligheden niet eerder tot
een gewenschte vastigheid kunnen
worden gebragt, voor dat die t'ce-
nemaal zyn afgefcheiden en uitge-
worpen, waarom men ook als dan
zo veel niet met pypjes, drukdoe-
ken en zwachtels behoeft te yveren,
nademaal dat doch de Genezing niet
eerder, als na deszelfs ontlasting kan
worden voltrokken.

Als ook de ontfteeking tot Etter
zynde gekomen, of desgelyx enig
ander Ettergezwel, een Zenuw- of
Peesachtig deel, gelyk de hand en
vingers, bezet heeft gehad, daar moet
men zich ook (zo meermaals gezegt
is) niet alleen onder de Genezing,
maar inzonderheit tegens het einde
van de Genezing wel wachten, dat
men geen al te verhittende en te ver-
droogende middelen gebruikt, of de
oorzaak zal wel moogelyk op des

Heelmeefters quaade toeverzicht kunnen wordengefchoven, zo wanneer na de Genezing de hand en vingeren niet zo rekkelyk als wel behoorlyk, maar door het inkrimpen des Huuts, der Pefen, Vefels, Banden en Vliefen gansch krom begroeit en verftyft bevonden worden.

En daarom moeten in alle dusdanige Eitergezwellen ontrent Gewrichten en pezige deelen, maar zachte middelen worden gebruikt, op dat men vooral deszelfs loffigheid en bewegelykheit, daar het doch na de Genezing voornamentlyk op aankomt, mag behouden.

Een pap van de enkele *Malva*, in mollig zoet vier guldens Bier gekookt, geftooten, en met een weinig Lynzaat-meel, Olie van witte Lelien, of met wat Olie de Palm vermengelt, heeft my menigmaal, ten einde van de Genezing der Eitergezwellen, daar de deelen wilden inkrimpen, geen kleine dienst gedaan.

Doch van de ingekrompene en verftyfte Ledematen, zal, op zyn plaats, daar't behoort, wat omftan-
di-

diger dienen gehandelt; zoo my de gelegenheit niet ontbreekt, zullende nu maar alleen noch tot slot der waarnemingen van groote Ettergezwellen en Etterboesems, en tot bevestiging, dat men die niet naar den nieuwen trant zo lichtvaardiglyk in haar wyduitgestrektheit moet open snyden, dit volgende vertoonen.

I X.

Daniel de Graaf, oud ontrent zes en dertig jaaren, van een zwak, Welk bevestigd word door een Historisch verhaal. mager, droefgeestig gestel, kreeg, na dat ik hem, met behulp van den Geleerden Heer Dr. *Johannes Sifmus*, van een vry zware versterving in de voet gered, en op een weinig na hadde genezen, wederom, met een nieuwe verheffing van Koorts, een zoo groot steenhard, en bruin blaauw couleurig Gezwel in, ende langs de Kuitspieren des beens heen, dat het zelve, onder de knië beginnende, aan de hiel eindigde. Matarantia, Confortantia Cataplasmas. Met een loutere Estermaakende en versterkende pappen dien vuilen bocht spoedig ryp gemaakt zynde, zo heb ik my wel gewacht, in dezen uiter-

maaten verzwakten lyder, op die heillooze nieuwmodense wys, een groote insnyding te doen, alhoewel dat ik nu de gantsche kuit des beens, zelfs in weinig uuren, met een zeer groote boesem vol Etters, oordeelde bezet te zyn: Ik maakte dan maar een taamelyke opening met het snymes, in 't midden van dit groot uitgestrekt en zeer opspannend Gezwel, en daar op vloog de Etter, in een klein oogenblik tyds, zo vervaarlyk uit, dat ik die niet alleen aanstonds weêr genoodzaakt was, door de alvoorens daartoe gemaakte steekwiek te stoppen, en door een beknopt verband te sluiten, maar ook genoeg te doen vond, om dezen gantsch krachteloozen lyder, met oude geurige Rhynsche Wyn, dien ik ook tot dien einde al vaardig hadde, te verquikken, en zyn bouwvallig gestel te ondersteunen; onderwyl liet ik den veelvuldigen Etter by beurten en dikmaals uit, na dat dan de sobere krachten quaamen toe te laaten, en aldus kreeg ik lens: En binnen twee a drie dagen tyds, de zaaken tot zo verre gevordert, dat ik

ik slechts door een pypje van Lood, en een goede binding te gebruiken, opwaards na de holte der Knië een gewenschte vastigheid kreeg, als mede onderwaards, na dat ik daar noch twee openingen had gemaakt, en daar ik ook door het gebruik der holle pypjes voorspoedig te recht geraakte, en onderwyl groeiden de krachten wederom aan, zo dat eerlang dezen elendigen sukkelaar, zonder dat aan hem eenige andere snydingen zyn gebruikt, door Gods genadigen zegen, in zyn gezondheid herstelt is geworden.

X.

Den Konstlievenden Jongeling er-
innere zich noch eenmaal uit deze
aanmerking, dien ik uit zeer veel
andere diergelyke uitgepikt heb, de
schadelykheid en verschrikkelykheid
der leerlinge van de zodanige, die de
nieuwe Bouwmeesters en Reforma-
teurs van onze Konstoeffeningen wil-
de genoemt zyn, dewelke in haare
Schriften, zo ruukeloos als onbe-
dacht, den Leerling stoutelyk dur-
ven aanpryzen, zeer groote open-
sny-

*Dr. Vander
Sterre en de
Zyne wor-
den tegen-
gesproken
over 't ma-
ken van
Groote
Openingen.*

fydingen in allerlei groote en geweldige Ettergezwellen en Etterboefems te doen; gelyk als ook dien voorheen genoemde Doctor by de Boeren zo onbefuisft toeveegt, zeker indien wy ook onzen Lyder, daar strax van gesproken is, zo rouw en onbezonnen hadden gehandelt, hy was aanstonds, door het uitlyegen van alle den Etter gesneuvelt geweest.

Maar die geoeffende Mannen zyn geen kleintje met dusdanige holligheden en groote Etterboefems verlegen, en die kunnen zy, volgens haar beproeft verstand, niet redden, zonder (zelfs door de spieren, en al wat haar voorkomt, heente vegen. Wel gewisselyk, zyn wy dan noch veel grooter Konstenaars, spoediger Helpers, en veelzachter Genees- en Heelmeesters, als die afaardige beulen, dewyl wy, op de bovenstaande wys, menigvuldige zeer groote holligheden en Ettergezwellen, zo gewent als kort en voorspoedig hebben genezen.

Zy maken malkanderen wys, en voeren 't ons, daar men geroepen wort,

wort, om haar te helpen, in 't by-
zyn van de Lyder en omstanders, te
gemoet, dat de pypjes verharde kan-
ten en Pypzweeren maken; dit is zo
onwaarachtig, en toont haar onerva-
rentheit zo klaar, dat ik met waar-
heit kan zeggen: Dat my nog nooit
(die wel gebruikt zynde) het min-
ste ongeval, dies aangaande, is voor-
gekomen.

Door een provet, fileet, of wat
anders, onderzoeken zy op een rou-
we, harthandige, en dikmaals on-
noodige wys, (waar in dat de voor-
zichtigheid schynt verbannen) na
de grond, loop, en lengte der
holligheden, straks toont men aan
yder, dat tot zo verre, al is die hol-
te een span of anderhalf lang, want
het komt die Baazen op zoo een
kleintje niet aan, moet opgesneden
zyn, dewyl doch, na hun goeddun-
ken, de quaal niet anders, als op
deze wys, kan gezuivert en van de
grond op worden genezen.

En aldus worden deze elendige
menschen misleid, en zo onbarmher-
tig als een visch gekorven en gesne-
den, daar die meermaals, ja door-
gaans

gaans zoo vaardig , zacht en veilig (gelyk door een wys bestier de bevin- ding ons dagelyks toont) ter ge- wenschter Genezing konnen gebragt zyn.

A. K. een man oud veertig jaren, van een grof, lymerig, traag en droefgeestig gestel, vond ik niet alleen zeer verzwakt en door gedurige Koortsen bestormt, maar ook met een zeer groot ingewortelt Gezwel, ('t welk allerwegen zeer hard en vast gepakt was) den gantschen arm van de schouders tot in de vingers bezet. In de buitenste zyde des Elleboogs was een veroudert Ettergezwel, en daar in voor eenige weken een lou- tere snede gemaakt, waar door (al- zo die al vry wat overdwars was) uit de Veselen en Watervaten een gedu- rige lekkinge zynde ontstaan; ook als noch veel Wey van onderwaards ter opening uitgevloeit quam: Ik bevond, door zachtelyk het tintel- yzer in te brengen, noch een lange uitgestrekte opwaardsgaande holte boven den Elboog, die zich in deze opening eindigde, als ook noch ee- nige kleinder Etterboezems daar
rantom

Lympha.
Specillum.

rontom heen, de vingers waren, van wegens de verharde Gezwellen, byna volkomentlyk en den Elboog voor geen klein gedeelte verstyft, en voor zo veel ik konde bemerken, waren de pappen van Saly, Alsem, Philandrium, en diergelyke, met Brandewyn gemengelt, dewelke het fynste gedeelte der stilstaande vochten wel verdunt en verteert, maar ook met een derzelve lymigste stoffe dus vast gemetselt hadde, hier d'oorzaak van, zo dat meest alles op een gantsch andere wys, als tot noch toe geschied was, de Genezing quam te vereischen.

Aanstonds heb ik dezen krachte-Cataplasma. Emolliens. loozen lyder, een krachtige verzachtende pap over den gantschen arm, handen vingers gebruikt, den rechtuitgestrektleggenden Elboog, zoo veel doenlyk was, gekromt, en door ons *Unguentum Basilicon* wat rykelyk, op de groote, en ook op enige kleinder openingen te leggen, gezocht een beter Etter te verkrygen, die dan wel haast, op deze wys, vry beter, vetter, en balsemachtiger voortquam. Toen liet ik my aan de

L groot-

Tendines.
Musculi.

grootheit van des Gezwels hol-
ligheden zoo veel niet gelee-
gen zyn, verhopende die ter rechter
tyd wel zonder snyding vereenigt
te krygen: Want ik vond noch
al wat werk, om een zo groot en
uittermaaten verhard Gezwel, het
welke tusschen de Spieren en Pees
alomme zo vast gepakt lag, te ver-
murwen en te verdunnen, ende des-
zelfs daar in zo vast bemetselde stof-
fe te ontbinden en weder vloeibaar
te maaken; ten einde, om langs die
weg de rekkelykheit der deelen, en
de beweging der Ledematen weêrom
te verkrygen.

En dit alles is my na wensch vol-
komentlyk gelukt, als wanneer dit
groot en verhard Gezwel verdunt en
geslonken, voorts door een matelyk
sluitende binding alle der zelve hol-
ligheden vast aan malkanderen zyn
geconsolideert, en de gewenschte
rekkelykheit der deelen, door da-
gelyx dikmaals te bewegen, en voorts
door zagte lenigmaakende smeersels
uit de Olien, de Palm, Lynzaat en
van witte Leliebloemen, daar onder
een weinig *Unguentum Althææ* en

Em-

Emplastrum Mucilaginum zynde gesmolten, bestaande, want heeter en dorst ik, van wegens d'opkrimpinge, niet gebruiken, waar mede niet alleen de volkome Genezinge, maar ook het gewenschte bewegen, in de Elboog, Hand en Vingers, is gevolgt.

Nu tot een klaar bewys, dat alle overdwarsche snydingen, onvermydelyk de Wei- of Watervaaten niet *Vasa Lymphatica*. minder als andere deelen overdwars moeten treffen, en dat die, dus afgeknot zynde, al mede wat moeyelykheit verschaffen. Ziet hier, uit veel andere, een klaar exempel: Een Vrouw, ruim 40 jaaren oud, van een dor, mager, heet en scherp Galachtig lichaamsgestel, dewelke uit een zwaare Krankheit, Gezwel, Ontsteeking en Ettergezwellen in 't been, noch een zweeringje aan den binnensten enkel in 't lidt van de voet, met een overdwars achterwaards na de hiel toe streckende holte over hadde gehouden, ik zocht in de grond dezer holte de openinge door de vlym te maaken, om alzo daar de Etter vangende, alles

ten spoedigsten tot een goed einde te brengen: Maar haar Geneesheer, daar zy zeer veel af hield, en die na den nieuwen trant was, was my hier in zodanig tegen, en had in myn afzyn die menschen wys gemaakt, dat niet aldus, maar wel slechts met een klein sneetje door de loop van die holte te maaken, de grond moest bereikt en ontdekt zyn, en dat als dan de Genezing veel spoediger konde geschieden. Zy dan, dus omgezet zynde, bad my, zulx op die wys te doen, niettegenstaande dat ik haar de lecking, dien ik uit de overdwars afgesnedene Vaatjes zekerlyk te gemoet zag, hadde voorzegt: Ik bragt dan een Groefprovet in, en sneed de holte, gelyk het dien wyzen Arts begeerde, in zyn tegenwoordigheid, tot in derzelve Grondplaats open, toen had men een dwerswonde van ruim twee vingeren breed lang, waar uit dat eenige dagen en nachten het heldere water van onderwaards uit de overdwars afgeknotte Watervaten, (dien ik aldaar in dwerswonde meermaals veelvuldig te zyn, heb aange-merkt) al geduriglyk druppende en

fomwyl onder 't verband met een
 ftraal quam uitvloeyen, toen bevond
 men myne voorzegging waarachtig,
 en dat de bevinding, wel meermaals
 de Leermeeftrefte der onervarene
 moet geacht zyn, evenwel met een
 opdroogend Poeder van *Olibannum*,
Mafix, *Sarcocolla* en *Bolus Armeniis*
 drooge wickjes, Drukdoekjes tegen
 het grootste Watervat, en een goe-
 de binding, floot ik noch haalt dit
 opwellende Vocht, als wanneer toen
 ook noch de Genezing van onze ge-
 maakte dwerswonde volbracht moest
 zyn. Van dien tyd af aan, nam ik
 vastelyk voor, nooit ter behaaging
 van eenig Geneesheer Lyder, of
 Omftaanders, dusdanig de opening
 overdwers te maaken, dewyl ik my
 konde verzekeren, dat de Genezing
 op een veel korter en gemackelyker
 wys, zo voorheen vertoont is, kon
 worden getroffen.

Hier mede meende ik deze verhan-
 deling te besluiten; doch schiet my
 noch een diergelyk Konftstuk, (het
 welk ik mede nooit wel zag geluk-
 ken) in de gedachten, daar in be-
 fttaande, dat men, in plaats van een

dienstige pap, die de deelen zachtelyk stooft, de pyn stilt, de Zweetgaten opent, en de stilstaande Vochten verdunnende, gewenschte Genezing verwekt, in tegendeel een gansch verkouwende, verdickende, en Zweetgaten toesluitende *Diapalma Dissolutum* bestaat te gebruiken. Zynde niet anders dan het *Emplastrum Diapalma*, met wat Olie van Rosen en Wynasyn gesmolten, die, zelfs daar de ontstekingen noch tegenwoordig zyn, als 't vyfde wiel aan de wagen te pas komt; doch om haar oogwit konstelyk te bereiken, zoo leggen zy eerst een kleine dicke drukdoek na de loop en recht op de plaats van de holte, en daar dan deze beroemde plaaster koud overheen, dus drucken zy het gebreckelyk deel vry vast, zonder in de opening iets te gebruiken, en dit is het Kunstje om de verholde Etterboesems tot een te krygen, en spoedig te genezen. Maar ik heb in dezulke steeds ondervonden de sobere uitkomst van deze Kinderlyke practyk, die tot verscheidemaal dat ik die bygewoont heb, en daar men heel breed van opgaf, slecht is
uit.

uitgevallen, verweckende nieuwe pyn, Koorts, Gezwel, ontsteking, met een verharde huid rontom en een zeer verdunde, onder de plaatse van de nederdruckende drukdoek; zo dat men daar op t'elkens genoodzaakt is geworden, de opensnyding van de Groef in haar lengte toe te staan.

X I I.

Is'er dan noch een byzondere zaak *Noch iets* of zacking des Etters, zo dat die daar *rakende de* t'elkens post vat, en met moeiljk- *verdere Ge-* heit, gesuckel, en pyn ter opening *nezing der* uit moet worden gedreven; zo maakt *Etterge-* men veel liever noch een opening tot *zwellen,* in die holte; of wil den Etter door des deels diepte, en het gevaar van Bloedvaten, Pefen, Zenuwen of andere deelen te quetsen, ons geen bequame gelegenheit genoeg verschaffen, noch ophopen, zo kan de opening door een Steekwiek eenige uren wat opgestopt worden, op dat alzo door de vermeerdering en ophooping des Etters, de plaats tot bereik van ons oogwit mag worden getroffen.

HET VI. HOOFDSTUK.

Van de doodelyke Ettergezwellen, Verzweeringen en Etterboesems.

1. *Welke Ettergezwellen ongeneesfelyk zyn.* 2. *Eenige waarnemingen hier over.*

I.

Welke Ettergezwellen ongeneesfelyk zyn.

IK heb in 't voorgaande Hoofdstuk gezegt, dat Genezing der groote Ettergezwellen en Verzweeringen, wel meermaals langduurig en zwaar, ten minsten bekommerlyk, of wel onmogelyk worden bevonden, van de eerste soorten dunkt my omftandig genoeg gesproken te zyn, van de andere, dien ik ongeneesfelyk oordeel, heb ik dit volgende noch te vertoonen.

De ongedaanheit en ongezondheit des lyders veroorzaakt, in Koude Landen en Saizoenen, wanneer de

Voch-

Vochten zo licht fremmen, zeer licht zodanige Ettergezwellen, en Verzweeringen, die bezwaart en wel fomtyds onmogelyk ter Genezinge kunnen gebragt zyn.

Onmogelyk is de gewenschte Genezinge te verkrygen, wanneer de quade gesteltheit des Bloeds, Zenuw-
saps, en de Weivocht, of die der Ingewanden, of ook wel van die alle gezamentlyk tot zo verre gekomen is, dat alles wat genuttigt word, tot een zo quade gestalte komt, dies alle vloeibaare stoffe, dus ongematigt in haar omloop, tot in 't verzwakt en gebreckelyk deel gekomen, in Etterstof komt te veranderen, zoo dat zelfs alle noch eenigfints dienende humeuren en sappen, en zo by gevolg des levens sobere krachten wegvloeiende, deze elendige Lyders, door een uitteringe komen te sterven.

I I.

Verscheide voorvallen zou ik van *Ecnige* zulx kunnen voortbrengen, maar de *waarne-*
ze twee a drie zullen genoeg zyn, om *mingen*
uit de Klaauw de Leeuw te kennen, *hier over,*

en om de jonge Heelmeefters aan te maanen, op diergelyke ontmoetingen wel te willen verdacht zyn, ten einde om zo wel ontrent deszelfs behandeling, als mede in wyfelyk te voorzegggen, wat dat 'er te duchten is, zich verftandiglyk te gedraagen.

Op den 23 May des jaars 1680. ben ik ten huize van zeker aanzienlyk Koopman verzocht, oud ontrent 50 jaaren, van een dor, mager, en fcherp geftel: Deze kreeg, na een langduurig gefuckel, een Klein, Koud en flymig Ettergezwelletje in de Spierachtige deelen van 't been, het welk van my, in 't byzyn van den beroemden Heer *Dr. Simon van Zyl*, die zyn Geneesheer was, geopent zynde, dagelyx meer en meer een veelvuldigen rypen Etter uitfpoog. Wy verhoopten in 't eerft hier door de vermeerdering van zyn gezondheid te zullen verkrygen, maar zulx ontschoot ons, dewyl de Etter niet eer tot vermindering wilde komen, voor dat weer een ander onpynellyk Ettergezwelletje niet verre van 't eerfte te voorfchyn quam, 't geen

dan

dan mede geopent zynde, noch een veel grooter hoeveelheit van Etter, dan het vorige, dat nu genas, quam te geven: En zulx wederom eenige dagen voortgaande, zo quam weder een nieuw Gezwel, en daar op eerlang het vierde voort, dewelke (zonder dat wy die behoefde ryp te maken) zo vaardig de volheit van Etterstof toonden, dat die al mede, om geen ondergelegene deelen te laten verzweeren, genoodzaakt waren te openen, en of schoon deze Ettergezwellen in zulk een veelheit ontlasting bequamen, zo verminderde nogtans des Lyders langduurige suckeling niet, dies wy zyn verstandige Huisvrouw zyn uitteering en haast genaakende sterf tyd geensints ontveinsde; alhoewel dat hy noch redelyk spys en goed voedzel gebruikte, en door geen zonderlinge hoeft noch kortborstigheid afgemat wierd; want niettegenstaande alle de aangewende in- en uitwendige middelen, waar van de eerste in versterkende middelen, afzietzels uit *Radix Cina*, *Salsa Parilla*, enz. en in goed voedsel bestonden, zo nochtans quaamen nu
meer

meer en meer dusdanige Ettergezwel-
len in de dyen en beenen te voor-
schyn, die, indien ze niet tydig
wierden geopend, een zeer schiel-
ke wasdom en grootheit kregen, en
ter ontlastinge zynde gebragt, on-
mogelyk waren te sluiten, of op te
droogen; zo dat dus ten laastten, in
weerwil van al onzen arbeid, zoo
grooten uitloozing des Etters ge-
volgt is, dat hy in 't laast van July
van alle zyn krachten berooft, en
gantsch uitgeteert zynde, is komen
te overlyden.

Zo is my noch onlangs, nament-
lyk in't Jaar 1703. een diergelyk ge-
val voorgekomen, in een uitgeteerd
Dochtertje, dat ik de Armen, Han-
den, Schouders, Lendenen, Heu-
pen, Dyen en Beenen, met een me-
nigte van zeer groote Gezwellen be-
zet vond. Deze quamen zeer schiel-
lyk op, en wierden terstond door
zulk een grooten hoeveelheit van
welgekookten en rypen Etter ver-
vuld en opgespannen bevonden, dat
sommige doorbrekende, zy als in de
Etter zwom, ik opende eenige, die
haar de pynelykste waren, waar uit
den

den Etter met een groote onstuimigheid vloog, doch genas en door versterkende opdroogende plaasmiddelen voorspoedig; maar deze Gezwellen quaamen, niettegenstaande het goed voedsel, dat wy haar lieten gebruiken, hoe langer hoe meerder in zulk een veel- en grootheit te voorschyn, dat ik, om haar toenemende zwakheit, afliet, die meer te openen, zo dat zy, na noch eenige weken lydens, gantsch uitgeteert zynde, haar elenden en quaalen bestierf. Nooit zag ik zoo een menigte Gezwellen in een uitgeteerd Schepsel, zo schielyk opkomen, zo vol opgespannen van rypen Etter, en zoo groot, dat sommige, die van een Kindshoofd ophaalden, wy hadden met onze komst terstond haar dood voorzegt, gelyk het nu ook op deze wyze quam uit te vallen.

Een zwacken armen hals, van Houtzager in het zwaar Kuipers Klaphout, tot Korendraager gevordert, bezweek mede onder dien last, want hy gevoelde hem als vertilt en verrekt, en eerlang zoodanig een zwaarte, loomheit en traagheit van
de

de rechter zyde, den Oxel, Heup, Dye, en in het gantsche been, en zulk van groote Gezwellen, Pyn, Koortfen, enz. gevolgt, dat hem een zwaare Krankheit, droogen Hoest en uitteering haast van alle zyn krachten beroofden. Daar by verzocht zynde, vond ik een verschrickelyk groot Gezwel, van de rechter lies af tot in de voet, en aldaar, door verfsticking der onthoudene stilstaande Vochten, geen kleine versterking en wegrotting, de gantsche Dye was opgevult en schommelende van de menigvuldige Etter, als mede de rechter Oxel, Schouder, en Zyde, met flauwtrens, nachtwerking, ylhoofdigheid, geduurige Koorts, en een sobere pols. Met den ervaaren Geneesheer *Dr. Johannes Werkborst*, alles beschouwende, vonden wy zyn toestand t'eenemaal hoopeloos, evenwel de dye en het been met versterkende pappen, verzorgende, zo heb ik eerst het Gezwel des Oxels, met een kleine opening door het Snymes geopent, en dagelyx (doch by beurten) zeven of acht oncen, want meerder dorst ik om

om zyn zwakheit niet, witten en welgekookten Etter afgetapt, en daar op telkens de opening met een Steekwiekje, Kleevende Plaafter, Drukdoek, enz. gestopt, op dat niet tegens onzen wil, dien geweldigen bocht teffens, en zo met een de nog weinige levenskrachten quamen uit te storten. Den Heer *Werkborst* verklaarde my, dat hy noch nooit de Etter uit geen Gezwel met zulken grooten snelheit en force uit zag vlieden; want in een oogenblik tyd was de Kop vol Etter, en ik nam de wiek zo vaardig niet uit, of de opening moest terstond weér worden gestopt. Onderwyl versterkte wy de Krachten, door Vleeschnat, en diergelyk voedsel, zo veel het kon zyn, en begon dezen armen lyder merkelyk op te luiken, en meer en meer het voedsel met smaak te gebruiken, en kreeg ik nu met het aftappen des Etters, onder den Oxel en tegens de zyde eindelyk ledig, en zulx te lichter, met, zo ras de Etter wat verminderde, d'opening met een pypje te bezorgen, en Drukdoeken in goede oude heetgemaakte Roodé Wyn
op

op 't Gezwel te appliceren, toen maakten ik ook een opening in het benedenste van het groote Etter Gezwel der Dye, daar de Etter ook met even zo geweldige snelheit en Kraecht, als eerst in den Oxel uitvloog, doch dien ik mede op dezelve wys, by beurten aftapte, maar even, gelyk by voorgaande ervaring onze verwachting was, zo viel het ook uit, namentlyk, dat wy geloofden, dat meest alle de noch eenigfints voedende sappen tot Etter zoude versmelten, en zo de noch weinige levenskrachten komen te verteren. De beginnende versterking des voets was wel gestuit, maar aldaar ontbrak het ons aan Etter, tot de Scheiding dienende, onderwyl namen de Koortsen wederom toe, en desgelyx de vermagering, zwakheit, droogte des monds, de flauwtens, enz. zo dat hy eindelyk t'eenemaal zynde uitgedroogt, uit dit zyn elendig en rampzalig leven in den Heere gerufft is.

Gelyk als door zwaare Kneuzing en Verplettingen der zachte deelen, de groote Bloedvaten, die nog-

tans

tans met vry sterke Vliesen bekleed zyn, opfcheuren en barften kunnen, zo gebeurt het ook meermaals, dat niet alleen de veelvuldige Zenuwagtige Vefels, maar wel inzonderheit de zeer dunvliezige Watervaat-ten door zwaar geweld en groote verreckingen komen te fcheuren en open te barften, waar uit dat naderhand wel (myns oordeels) dusdani-ge groote ja doodelyke Gezwellen en Verzweeringen, zo als strax van dien elendigen Korendraager verhaalt is, kunnen veroorzaakt worden. Ik moet van iets diergelyx, uit meer andere, noch dit volgende vertoo-nen.

Een Timmerman, zynde een zeer gefchikt Jongeling, ontrent vier en twintig jaaren oud, storte van een hooge zoldering dooreen luik, doch bleef door het fchielyk uitfteeken van zyn armen, noch by de Oxelen hangen, zo dat door dien zwaaren fchok (zo als het ons naderhant toe-fcheen) na alle waarschyndykheit, eenige van de voornaamfte Waterva-ten, Vefelen, Vliesen, enz. in en ruffchen de Spieren der Rugge, Zy-
M de

de en Lendenen zyn verbroomen en opgescheurt geworden. Het Weivocht, dat noodige vocht, tusschen de Spierachtige deelen uitvloeyende, groote vergaderinge gemaakt, en hem al een geruimen tyd heeft doen klaagen van zwakheit, vermagering, moeijelykheit des ademhalens, rugzyde- en lendepyn, nu eens zyn gewoone Geneesheer, en dan eens zyn Meester bezoekende, doch alles met weinig vrucht: Eindelyk is hy gansch dor en vermagert tot my gekomen, klaagende van een zeer groot en pynelyk Gezwel in de Lies: Dit ziende, en daar op na de eerste beginselfen en de oorzaak zynes ongevals vorschende, vond ik de oorsprong, en met een zo grooten Gezwel en ophooping der vochten in de Heup, van om hoog langs de boord van het *Os Ischium*. Heupebeen tot in de lies afgezakt; zo dat ik reden had, vry wat zwa-
 righeit te maken, om zo een groote en langduurige vergadering van verzuurt, vergoort en verrot Zenuw sap, nu in een vuilen Etter verandert, in zodanig een dor en vermagert lighaam, ter ontlasting te vorderen.

Noch

Nochtans in het byzyn van den Geleerden Heer Dr. *Abraham Kinkhuisen*, dezen geweldigen Etterzak in zyn benedenste deel, ontrent de regter Lies geopent hebbende, zo is dien vuilen en zeer stinkende Etter, wel by poosen en langzaam, ontlast het lichaam geduriglyk door zacht voetsel verquikt, door Geneesmiddel versterkt, en uittërlyk alles door versterkende plaasmiddelen, en zuiverende Insputinge verzorgt, en door dit alles den Lyder wel eenige weken, merkelyk in zyn toestant verbeteret geworden, en tot zo verre gevordert, dat hy en zyn vrienden nu wederom eenige hoop tot zyn herstelling begonden te krygen. Maar zulx duurden niet lang, want met 'er tyd verwackerde weder den droogen hoest, en vermagering door een geweldige toevloed des veelvuldigen Eitters, zo dat die langs hoe meer toenemende, en aangroeijende, alle des Lyders Kragten wegnam: en was de stank verrotting zo onverdraaglyk groot, en de ontdekking van zeer groote Ettergezwellen

len allerwegen tuffchen en onder de Spieren der Borft, des Schouders, der Rugge, en Lendenen tot in de regter Heup zo meenigvuldig, dat wy het overal, waar dat wy voelden, met Etter geloofden vervult te zyn, waar in wy, om zyn uitgeteertheit, en byzondere zwakheit geen openinge dorften maken, bemerkende dat aldus alle de Weyvogten, en vordere Sappen tot ftinkenden Etter wordende ten deelen ontlaf, ten deelen onthouden, geen hoop ter behoudenis konde verffchaffen. Zo dat dezen uitgeteerden elendigen Jongman eindelyk zeer Godtzaliglyk in den Heere geruft is.

Os Coxendicis.

Het doode lichaam in deze groote Etterboefem onderwaards geopent hebbende, vonden wy die van de regter Lies af, langs de Opperboort van het

(het welke zonder Beenvlies, ontfchilt en bedorve was) agterwaarts na, en langs de rugge tuffchen deszelfs Spieren en de Penszak dervoe-gen opwaarts te gaan, dat die zich tot omhoog onder de Schouderbladen

den wyd en zyd strekten, en bemerkte men der zelve holte nu dies algemeen, en deszelfs holte zo groot en ruim te zyn, dat men wel van onderwaarts de hand en ganschen arm daar in konden brengen, maar verwaarlyk was de stank des veelvuldigen Eiters, die wy in een emmer onder de tafel lieten uitstorten, in de Borst vonden wy de Long goed, en noch onbeschadigt: maar het hertezakje, zo vast aan het Hert vereenigt, dat het zelve, als een eigen Vlies, geen de minste affcheidinge toeliet, ik zwyge van enig vocht daar in te vinden, het welk ik vyf a zes dagen daar na tot Amsterdam door onzen Welwaarden Couzyn den Professor *Frederik Rhuis* in een ander vermagert en dor lichaam, nochtans in een Lepel overvloedig daar uit zag nemen, die zulx aan de aanschouwers liet zien en proeven. Anders vonden wy in de Borst van dezen Jongman niet aanmerkens waardig, maar in de Buik was de Lever droog en verhart, zo ook de Milt, en daar by zo blaauw, dor, knobbelig en gezwollen, dat na geen mild geleck,

de blaas was door zyn Kleinte, want hy waterde in zyn laatste Krankheit weinig, niet te vinden, en dit was dan wel het opmerkenswaardigste dat ons met haast, om de geweldige stank in dit lichaam voorquam, zynde genoegzaam om ons in dat gevoelen te bevestigen, dat door een zwaaren schok en verbrekinge der Vlies- en Watervaten, dusdanige rampen den mensch kunnen treffen en van het leven beroven.

Veel meer andere diergelyke opmerkenswaardige exempelen zyn my voorgevallen, doch die ik door de gedurige veelheit van lyders niet heb aangeteekent; te meer, om dat men zo wel uit weinige als uit den overvloed het pit en het oogwit der zaken kan komen te trecken.

HET VII. HOOFSTUK.

Van de Ontsteeking der Hersenvliesen, en halve Hoofdpyn of Scheele Hoofdzweer.

- 1. *Verscheide benaamingen van Ontsteekingen.*
- 2. *Hoofdpyn en haare verscheide toevallen.*
- 3. *Twee Waarneemingen?*
- 4. *Scheele Hoofdzweer.*
- 5. *Een Waarneeming.*
- 6. *Een tweede, met de Geneezing van de Scheele Hoofdzweer.*
- 7. *De nuttigheid der Spaansche Vliegen.*
- 8. *Waarneeminge van den Schryver in zich zelfs.*

I.

GElyk de Ontsteeking byzondere *Verscheide* deelen onzes lichaams beslaat, *benaa-min-* gen van *Ontsteekin-* gen, zo verkrygt ze door zulx ook haare byzondere benaamingen, zo als die der Breinvliesen, Ontsteeking der Hersenen, der Oogvliesen, Ontsteeking der Ooge, der Keelontsteekin- *Phrenitis.* *Ophtalmia.* *Angina,* gen,

Pleuritis. gen, der inwendige Borstvliesen;
Perepneu- Zyde wee, en der Longe Ontstee-
monia. king, genoemt word. Als mede
Furunculi worden de Bloedvinne, de Neegen
Antraces. Ooge, de Liesbuil, de Vyt, de
Bubo. Vochtbreuk; en diergelyke Ontstee-
Panary- kingen ende Gezwellen, onder de
chia. Ontsteekingen getelt. Het lust
Hernia my, de gewichtigste zaken van deze
Humoralis. bovengenoemde, in dit vervolg wat
 nader en kortelyk te vertoonen.

I I.

Hoofdpyn
en haare
verscheide
toevallen.
Cephalal-
gia.

Van de Ontsteking der Breinvliesen zullen wy de Verhandeling by de Geneesheeren (die deze ziekte best past te geneezen) opzoeken. De Hoofdpyn komt ons of in- of uitwendig voor: De inwendige, die door het stremmen of stilstaan der ongetemperde scherpe Vochten, de Breinvliesen bestormt; als mede door vuile dampen die deelen bezwaart, word na haaren aart, of uit deszelfs oorzaak best onderkend, die uit dronkenschap voortkomt, gaat wel doorgaans haast over, maar zulx dikmaals gebeurende, is machtig genoeg,

noeg, om de Edele Ziel, en het Lichaam rampzaliglyk te vermoorden.

Anderfints is de Hoofdpyn wel meermaals, met meer nevensgaande quaalen vergezelschapt, en komt ook wel een woedende rasernye uit haar, *Phrenitis* wanneer die uitwendig is, te volgen, die met een hevige brandende Koorts zeer haast des levenskrachten en geesten uitbluffchen kan, of immers, ten minsten, een zwaare Krankheit verschafft, die niet eer overgaat, voor dat den Zieken ten uitersten heeft geleden.

III.

Op onze uitreis na Oost-Indiën, *Tweede aar-*
in 't jaar 1658. overviel ons in het *nemingen.*
Scheepsvolk dusdanig een rampspoed op Zee, waarschynelyk door het te veel of onmaatig gebruik, of liever misbruik, van Brandewyn en Tabak, daar toch Zeevarende luiden geweldig op zyn verslingert, daar by komende het oud scherp Scheepsbier, de heete brandende Lucht en Zonneschyn, zo dat wy met onze

twee Heelmeesters genoeg te doen vonden, om haar met tydige kleine Aderlaatingen, Klisteren, zachte Zweetmiddelen en Gerstewater met Hartshoorn, Zoethout, Korenten, enz. gekookt, te ondersteunen, krygende door dusdanige middelen een gewenschte en goede tusslag, want ontrent een derde deel van ons volk (dus neêrgeslaagen) voorspoediglyk wierden herstelt. Doch kort daarna besprong ons ander volk, die tot noch toe waren gezond geweest, een besmettelijke Koorts en Krankheit, met een raazende Koorts, die zo afgryfelyk was, dat wy ons wel wachten, de minste Aderlatinge te doen, alzo de Pestbuilen, Bleinen, Gezwellen, het Peper Koren, de Keel- en Neusbloeding, met groote flauwens, benauwtheit des Herten, duistere Pols en verschrickelyke hitte, droogte en brand in de Mond, Tong, Keel, enz. beneffens de vervaarlyke rasernyen, en al wat dusdanige ziekens doorgaans verschaffen, te voorschyn quamen. Deze bliezen meest alle, al schuimbeckende, zonder eenig verstand, de bange ziel uit het
lic

lichaam, en nam deze woedende Krankheit van het getal van hondert en t'feventig, in weinig dagen ontrent dertig menschen weg, en noch door Godts goedheit een voorspoedig einde. Alzo wy een frisscher Lucht en het Eiland *Sumatra* bezeilde, van waar 't ons gelukte noch met gezond volk, tot voor *Batavia*, aan te landen.

Doch wat deze, en meer andere ziekzens en quaalen der Hersenen raakt, die willen wy alle den Geneesheer aanbevelen, alleen dit noch zeggende, dat voor eenigen tyd buiten *Haarlem* een lompen dronkaard, die onmaatig op de Brandewyn verzot was, de Kleine Pyp zyns Beens gebrooken hebbende, onder myne handen geraakende, en, tegens ons verbod, veel Brandewyn zuipende, met een loutere Koorts in een raa-*Phrenitis.* zende Koorts verviel, die hem, dewyl men hem nu de Brandewyn weigerde, ten bedde uit joeg. Hy kroop des nachts, door een te kleine toeverzicht, ten huize uit, en langs de weg, daar hy de spalken en het verband van hem weg wierp, doch hielp

hielp hem weêr in 't bed, en wy hem door een zacht en voorzichtig slaapvorderend middel, stilte, donkerheit enz. tot stilte, zo dat hy wel weder voorspoedig hersteld en genezen, maar evenwel niet van zyn vuile Brandewyns lust, die hem bybleef, gered is geworden.

I V.

Scheele
Noofd-
zweer
Hemicra-
nia.
Pericra-
nium.

De uitwendige Hoofdpyn, die meermaals, van wegens deszelfs standplaats, de naam van halve Hoofdpyn verkrygt, bezet gemeenlyk de teergevoelige deelen van het Panvlies. Het zyn stilstaande Vochten, die na haaren aard het Panvlies ontstellen, en meer in haar hoedaanigheid als hoeveelheit bestaande, de pyn, die zich meermaals zeer heftig, en somtyds hardneckig, langs de gantsche zyde des Hoofds en des Aangezichts uitbreid, de nachtwaking, ongeduurigheid, en vordere moeijelykheden verschaffen.

Deze halve Hoofdpyn komt ook wel inwendig de Breinvliesen te bezetten, maakende een zodanige pyn,

on:

ongeduurigheid, en nachtwaaking, als van de raazende Koorts gezegt is: Alleenlyk is in deze Ziekte, de Krankheit en Koorts, niet zo hevig, en meermaals van weinig belang, na dat dan de stilstaande Vochten, scherp en ongematigt worden bevonden.

V.

Deze quaal, voor zo veel die ons ^{Een waary} meest uitwendig voorkomt, roept ^{neeming.} meermaals niet alleen den Geneesheer maar ook den Heelmeester tot hulp, meermaals heb ik (zelfs de uitwendige halve Hoofdpyn) zo vehement en hardneckig gezien, dat in het ^{Os Coronæ} Kroonbeen, een verzwearing wierde ^{lis.} gevreeft.

Zeker jong Koopman en Wedu- wenaar, behield na een zoodanigen vehementen Hoofdpyn, ter linker- zyde des voorhoofds, een klein Ge- zwel, het welk in 't voorhoofd en onderwaards, nevens de bal des Oogs, tegens de holte van 't Kroon- been, een ontlasting van al ontrent drie maanden verkregen hebbende, zo wierd ik eindelyk door den Ly- der,

Vena
Frontis.

Caries Ossis.

der, den Genees- en Heelmeeſter; daar ook by verzocht: Ik vond twee kleine verengde Pypzweeren, namentlyk een in't voorhoofd ter zyde de loop van de voorhoofdsader en het anderwaards, als gezegt is, in deze beide ſtuitend provet op het bloote been, wy worſtelde eenige dagen met hulpmiddelen, die men gewoon is, in dusdanige Pypzweertjes te gebruiken, doch vruchteloos; dus vreezende, dat hier een Beensbederving mocht ſchuilen, zo heb ik, op algemeene toefſtemming een reſolute inſnyding in 't voorhoofd tot op het been gemaakt, en kort daar aan nog eens ſcheuins opwaards, dit werk vervat, dewyl wy aldaar 't Panvlies bedorven, en het been aldus van zyn dekfel en bekleedſel ontfchilt bevonden; dus tot de plaats van de Grondquaal genadert, hebben wy 't been met het Poeder van *Myrrhe* en *Mastix* beſtrooit, het ſtedderig Panvlies gered, en daar op de neerzypeling der Vochten na beneden ophoudende, zo is de onderſte Pypzweer, tegens het hol der Oogen, ook eer wy het noch verwachtende

was

waren, voorspoedig opgedroogt, en die in 't voorhoofd, zonder beenschilfers uit te werpen, ook volkomen genezen geworden. Daar op dezen vervroolykten Weduenaar, ons dankbaar voldoende, wel haast met een brave jonge Juffrouw, niet door een moeijelyk verband van Heelmeesters, maar door die van een lang gewenschte Huwelyxknoop vereenigt is geworden.

V I.

Op den derden December 1690. Een tweede met de Geneezing van de scheele Hoofdzweer.
ontbood my zekere Timmermans Vrouw, dien ik insgelyx met een onlydelyke Hoofdpyn (dewelke langs de eene zyde des Voorhoofds, des Oogs, des Aangezichts, en na het flinkeroor zich verspreidende) bestormt en aangetast vond, zo dat zy nacht noch dag, op de stoel noch in het bedde, geen rust noch slaap kost vinden: Hebbende zulx naast eenige weken uit een schielyke schrik behouden, en te vergeefs verscheiden Dranken van haar Geneesheer gebruikt, zo dat zy die wederom afge-

gedankt hadde, alzo die haar alle ver-
zochte rustmiddelen hadde geweigert
te verordineeren; dewyl zy dan in
gevaar stond, om van 't verstand be-
rooft te worden, enz. het welk den
man ook aan my (dewyl de schroef
met haar al wat los begon te worden)
bevestigde.

Ik heb deze Vrouw terstond, want
het avond was, een slijpje met Ger-
stemeel voor het voorhoofd en over
de linker Slaapspier geordonneert,
een tamelyke groote Blaardracht ag-
ter het oor, in de pynelyke zyde ge-
maakt, en alzo den afgang genoeg
was, haar dit volgend Drankje voor-
geschreven:

℞ Conf. Hyacinthor. ʒʒ
Pulv. Ocul. Cancr.
Spec. Diatragacanth. Frig. an. ʒi
Laud. Opiat. gr. ij
Syr. Papaver. alb.
Betonic. an. ʒiʒ
Aq. Betonic. ʒiv
m. f.

Haar belastende voort het warme
bed, de stilte en rust te zoeken, en
dit dan t'sessens warmtjes in te ne-
men.

men, waar door zy tot een gewenste slaap en verlichting van pyn gebragt is, en daar op een kleine aderlating van vier a vyf oncen bloed uit de linkerhand (om dat zy twyfelde zwanger te zyn) doende, en de blaardragt vyf a zes dagen open houdende, zo is deze Vrouw, vrolyk en wel te pas, zonder van dusdanig een middel gekte worden, van haar geweldige Hooftpyn verlost geweest.

V I I.

Op deze wys heb ik meermaals de Nuttigheid der Spaansche Vliegen. Lyders van haar halve Hoofdpyn voorspoedig genezen. Met een welgemaakte blaardragt, kan op zyn tyd en daar 't behoort gebruikt veel goed gedaan worden; doch moeten de Spaansche Vliegen altoos zeer voor- Cantharides. en omzichtig gebruikt zyn.

Dat ook de slaap- en rustmiddelen die uit verdoovende middelen bestaan, niet altyd veilig zyn, staat ons bekend. Maar ook waar, wanneer, hoedanig en op wat wys, die niet alleen goed, maar ook nootzaakelyk zyn, staat yder Heelmeeſter of te weten, of naarſtelyk te onderzoeken.

VIII.

Waarneem-
ming van
den Schry-
ver in zich
zelfs.

De Hoofdpyn, dien ik doorgaans met een vinger konde bezetten, is my, van myne jongheit af aan, de langduurigste quelling geweest, die ooit my besprong in myn grote Oost-Indische reis, heeft my in alle de menigvuldige uitgestane ongemakken, vermoejingen, onrusten en gevaren, geen andere qualen als deze bestormt, zy heeft my ook hier in ons Vaderland noch al een goed getal jaren gequelt, dikmaals heb ik my een ader doen openen, of ook my zelfs geopent, en altyd na een kleine ontlasting van maar vier a vyf oncen bloeds, een gewenschte verlichtinge verkregen; doch dit ongeval gestadig met de vier of vyf maanden weêr sterk aangroeiende, en myn bloed als dan na de Aderlaatinge beschouwende, vond ik het (zelfs als 't al een etmaal hadde gestaan) wel zeer schoon van couleur, en vast van snee, maar ook zo droog, dat byna gansch geen Vocht noch Waistof, daar by wierd gemerkt. Ik besloot hier uit, dat niet anders, dan de

al

al te groote droogte en dikte van 't bloed, in my de Hoofdpyn veroorzaakte; inzonderheit in heete Zomers, door zware practyk, veel lopens, en een te sterke transpiratie en verteering der fynste sappen en geesten verwekt: Gebruikende daar op voortaan meest alle morgens na myn ontbyt, vier, vyf a zes kopjes heete Theedrank, en als my de Hoofdpyn ook dan noch besprong, des namiddags noch eens, en ik kan met waarheit zeggen, dat ik van dien tyd af aan (myn bloed meer dunte en by gevolg bequamer doorstraling in deze lichtverstopte Bloedvaatjes verkregen hebbende) zeer gewenscht van myn gestadig weêraangroeiende Hoofdpyn verlost ben geworden.

HET VIII. HOOFDSTUK.

Van de Oogontsteeking. Haare beschryving, verscheidentheit, oorzaaken, teikenen, voorzeggung, en zeekerste Genezing.

Beschryving van de Oogontsteeking. 2. Haare verscheidenheit. 3. Haare teikenen. 4. Voorzeggung. 5. Geneezing, en wat daar ontrent dient in acht genomen te worden. 6. Een Aanmerking.

I.

Beschryving van de Oogontsteeking.

DE ontsteeking der Oogvliezen is een Gezwel met roodheit, hitte, pyn, traanen, verhandering van 't Gezicht, verzelt.

Dat de ontsteekingen, niet alleen de Vleeschige, maar ook de vliesige deelen kunnen treffen, blykt hier zichtbaarlyk in de Oogen, en be-
tuigt ons, dat ook de vliessen die al
van

van ouds, onder de koude en zadelijke deelen onzes lichaams wierden gerekent, nochtans de ontstekingen onderhevig zyn.

I I.

Hare verscheidenheit bestaat voor-^{Haare ver-}naamentlyk in de verscheidenheit der ^{scheiden-}stoffe, die de ontsteeking maakt, ^{heid.} die of algemeen of quaadaardig, hardneckig, en wel besmettelyk worden bevonden.

De algemeene ofte ware Ontsteeking ^{Ophthal-}komt doorgaans uit een heet ^{mia.}bloed, met een scherpe Galstof gemengelt, voort, maakende een zeer pynelyke Ontsteeking der Oogen.

De onwaare komt uit een gemengelde bloedstofte voort, daar onder, dat een ziltig slym, scherp serum, ^{Pituita.} of ook zwart galachtig Vocht, het bloed verzellende, het gebrek voortbrengen, en overzulks by veele een bastaart Oogontsteeking genoemd ^{Ophthal-}wordt. ^{mia.}

Somwyl bezet zy, voor het meereendeel, de vliessen der oogen alleen,

*Tunica
Cornea.*

en dan wel inzonderheit het Hoornachtige vlies, die meermaals met uitpuilende zomen, tot buiten haar stantplaats uitgezet komen te worden, ook word wel het gantsche deel des Oogappels uit haar holte tot buiten het aangezicht uitgedreven, ten minsten heeft ook de oudste der oogdekzelen ingenomen.

Simplex.

Ook komt zy enkelt, dat is, met geen andere quaalen vergezelschapt, of ook wel dubbelt, namentlyk met andere toevallen, als met een ontsteking der Breinvliesen, met een ontsteking des Aangezichts, met Kinderpocken, Maselen, Zweeringe, doorknaaginge van het Hoornachtig vlies, met verstoppinge der Gezicht Zenuwen, met verwondinge, enz. als ook of noch in haar aanwas, of alreede veroudert en vastgezet, ons voor te vallen.

Composita.

I I I.

Teekenen.

De oorzaaken zyn uit- of inwendig, of ook door die beide ontstaande. De uitwendige komen door allerlei uitwendig geweld, door vallen, slaan,

flaan, stooten, enz. ook door verwonding, door vuur, rook, stof, sterke wind, heete Zonneschyn, en alles wat van buiten deze tedere deelen kan beschadigen, en het Gezicht ontstellen.

Inwendig door een aanpersing van de qualykgestelde Bloed- Gal- of Waistof, of het welk reeds ingevloed zynde, en aldaar verdikt, gestolt en opgehoopt, de tedere Bloeden Traanvaatjes verwydert en doet opspannen; zulx, dat ook wel de vliezen des Oogs door 't aandringen en niet doorstralen der vochten, met hevige pyn en ontsteltheit tot buiten haar Standplaats worden gedreven.

Doorgaans heerscht in dit voorval een scherp, verhit en Galachtig Bloed in het lichaam, het welk onmatig opdringende, met een hevige pyn des hoofds de Breinvliezen bestormt, en aldus uit de naast bygelegene tacken van de Slaapslagader tot in de kleine fyne Slagadertjes der Oogen zeer krachtig aandringt, en aldaar door de eerste oorzaak alrede gestremt, of stremmende, en ver-

*Arteria
Carotides*

dickende alle deze tedere deeltjes verwydert, opspant en ontsteekt; zo dat zelfs de alderfynste Bloedvaatjes (anders byna onzienlyk) tot een verwonderenswaardige grootheit worden opgezet en verwydert, gevende zelfs de Traankliertjes, door dit aanperfen der scherpe Vochten een groot getal van traanen.

I V.

*Voorzeg-
ging.*

De teekenen van een waare ontsteeking der ooge zyn roodigheit der oogen, inzonderheit in het bindvlies, of het wit des oogts, met een scherpe hitte, steekende pyn, geduurige traanen, somwyl met een ontsteking in 't aangezicht, drift in het bloed, Hoofdpyn, ongeduurigheit en nagtwaking, en doorgaans met een geduurige Koorts vergezelschapt gaande.

Of is deze Bloedstoffe met een scherp water of ziltig slym gemengt, zo is de geweldige hitte, de pyn, de ontsteeking, en zelfs de roodigheit in het aangezicht minder, meermaals zonder Hoofdpyn en Koorts, doch
met

met wat meer vocht en vastbacking der oogscheelen.

Of is 't bloed zwartgallig, zo zyn ook de traanen wat minder, 't gezicht is nevelachtig en donker en evenwel (schoon ook de ontsteeking als dan zo groot niet schynt) zo bevind men nochtans dezelve doorgaans vry moeijelyk, herdneckig, ende langduurig ontrent de Genezinge te zyn.

V.

In alle hevige oogontsteekingen word den lyder met blindheit gedreigt.

Genezing en wat daar ontrent dient in acht genomen te worden.

Want in dezulke is de pyn uitnemende groot, van wegens het subtyl en teder gevoelen der Vliesen en Zenuwen, die zo dicht aan haar oorsprong en verecnigt beginsel, dus fel door den geweldigen aanpers des Bloeds en der scherpe Vochten geprickelt, bestormt en uitgerekt wordende, meermaals d'elendige lyders als raazende komen te maken, van wegens de ongeduurigheit, pyn en opspanning, en zulx by uitnemenheit, als de ontsteeking de pan-

Breinvliessen insgelyx heeft ingenomen.

Dit quaad kan zoo heevig zyn, dat de oogvliessen, te zeer opgespannen, van malkanderen komen te barsten.

Of dat door een te geweldige opzwellling des gantschen oogs, en zulx van wegens de veelheit der ingedronge en nu stilstaande Vochten, deszelfs bederf, verrotting, enz. een algemeene versticking, versterving, en uitblusschinge des levens in het lydende deel veroorzaakt; zulx de elendige lyders niet alleen het Oog, maar ook wel het leven daar by komen in te schieten.

Of zet zich ook wel een zeer scherp en loogachtig drupje vocht by deze ontsteeking regt in de straal des oogs, of ook wel tusschen de verdubbeling der oogvliessen zo vast en aan 't zweeren, dat eerlang de straal des Gezichts en het Hoornvlies doorgeknaagt zynde, des Oogs dienstige vochten en geesten verstrooijen, zo dat wel een ongeneesfelyke blindheit in dit lydende deel door zulx veroorzaakt word.

Hard-

Hardneckiger, langduuriger en lichter wederkomende, is de oogontsteeking ook in de Kinderen, als in de bejaarden, voornamentlyk als die zeer vochtig van lichaamsgestel, vol zout of goor slym, of ook met een scherpe Galstof bezet, gevonden worden.

De Oogontsteeking uit de mazelen of Kinderpocken voortkomende, voornamentlyk als die niet genoeg uitgebroeit zyn, of die ook in, of kort na een brandige ziekte ontstaan, worden ook al doorgaans moeijelyk en hardneckig in de Genezing onder-vonden.

In langduurige droogtens, heete Zomers, sterke Zonneshyn, enz. word de Oogontsteeking ook meer-*Ophthalmia.* maals zeer vehement, licht weérkomende, en zeer pynelyk aangemerkt.

V I.

Tot de Genezinge worden byzon-*Aanmer-* derlyk vierderlei betrachtingen ver-*king.* eischt.

Tot de eerste waarneming behoort een goede manier van leyen, daar in be-

bestaande, dat alles wat een ontstelt en verhit bloed maakt, de Galstof ontsteekt, of scherpe dampen (hier spreek ik tegens't gevoelen der dwarsdryvers, en evenwel door de bevin- ding) na de Hersenen verwecken, moeten worden afgekeurt, en vermyd: De Wyn, Brandewyn, zwaar en oud Bier, de Loock, Mostaart, Ajuin, Tabak, gekruide Spys, en alles wat hetzig is, verboden en nagelaten: het al te heldere daglicht, sterke Zonneschyn, het vuur, de rook, te veel etens, inzonderheit regens de nacht, en zwaar voedsel, de nies- en braakmiddelen, desgelyx toorn, ontsteltheit, droefheit, kryten en schreeuwen, ook Bacchus en Venus, zullen deze quaal veel eer grooter, als kleinder komen te maken.

In tegendeel dient de lucht getempert, de spys en drank gematigt en luchtig te zyn, als ook het slapen en waken, en wat dies meer is, ordentelyk bestiert, en alles tot een behoorlyke regelmaate aangestelt te worden.

De tweede betrachtinge bestaat voornamentlyk daar in, dat de toevloeiing (of om met de nieuwe te spreken) den aanpars des bloeds, of der scherpe vochten, op 't vaardigst gestuit, en van deze tedergevoelyke en felle pynlydende deelen afgeleit worden, doch niet door zeer sterke buikzuiveringen, maar wel door bequame weeklyvigmaakende middelen indien ook de brein- en panvliezen met dezelfde ontsteeking mogten bezet zyn, en by gevolg door zulx den lyder met een geweldige Hoofdpyn, hitte, Koorts, nachtwaaking, en raazernye, of ook nog daar by uitwendig met een hevige Belroos mogt worden bestormt, zo zal niet alleen het klisteren veel dienstiger en veiliger, maar ook noodzakelyk moeten geoordeelt zyn.

De Aderlaating dient niet alleen eens, maar ook somtyds wel andermaal in 't werk gestelt: Voornamentlyk in die volsappig zyn; doch altoos na dat ook de nevensgaande qualen de grootheit van de ontstekingen de jaren, de Sex en de krachten komen te vereischen.

Wy

Viscatoria. Wyders moeten dienstige Blaardrachten agter de ooren, of somwyl ook wel in de nek, wat dicht tegens 't agterhoofd aan geplaatst worden, en die door Ettermaakende plaasters ter dracht gevordert, wat lang open gehouden, of somtyds vernieuwt zyn, na dat dan de nood of langdurigheid komt te vereischen.

Setaceum. Van de gescharificeerde, of ook looze koppen op de schouders, desgelyx van de halsdracht, kan zich een yder, na dat hem de nood van den lyder, en ook zyn goeddunken daar toe aandringt, bedienen, zo als het hem wel gevalt, veel lyders heb ik, zo door de halsdracht, als wel inzonderheit door het zetten van fontanellen van blindheit, die haar of overquam, of dreigden, gelukkig verlost.

Het maatelyk doomen en Zweeten, doch vooral niet door bloedverhittende middelen, acht ik, daar de pyne zeer hevig en scherp is, zeer voordeelig, dewyl door zulx een algemeene ontlastinge der ontstelde sichepe vochten over 't geheele lighaam verzachting word aangebragt.

Daar

Daar den Heelmeester genootzaakt is, zonder Geneesheer de Konst te oeffenen, gelyk het my in alle myn Oost-Indische reizen, en zelfs in zo veel zware Oorlogstochten en furien rien is wedervaren, en gelyk het op de Dorpen veel Heelmeesters gebeurt, van deze of diergelyke inwendige Hulpmiddelen ter gelegener tyd bedienen.

℞ Ocul. Cancr. pp ʒi
Sal. prunell. ʒj
Syr. papav. alb.
Betonic. an. ʒʒ
Aq. Meliss. ʒiv
m. f. mixtura.

Of,

℞ Conf. Hyacinthor. ʒʒ
Spec. Diatragacanth. Frig.
Ocul. Cancr. pp. an. ʒj
Syr. papav. errat. ʒij
Aq. Betonic. ʒiv
m. f. mixtura.

Of is 'er rust, stilte en slaap van nooden, zo kunnen de zachte Rustmiddelen met omzichtigheit worden gebruikt. Als by exempel,

℞ Rob.

℞ *Rob. Sambuc.* ʒiʒ
Laud. Opiat. gr. j
Croc. Brittan. gr. iij
m. f. Bolus.

Of,

℞ *Hord. mund. ad moll. Coct.* ʒiʒ
Sem. papav. alb.
Cucumer. an. ʒiij
Conzus f. cum
Decoct. Hord. ʒxij
Emulsio, cui addo
Julap. Rosar. ʒij
m. M. detur usui.

Somtyds een Theekopje heet van gebruikt tot dat 'er slaap en rust begint te komen.

En om het bloed van zyn scherpe Galle, hitte en ontseltheit te verbeteren, zo kunnen de Atkookfels in't derde Hoofdstuk, van de ontsteking voorgesteld, of ook deze onderstaande, met voordeel werden gebruikt.

℞ *Hord. mund.* Mʒ
Rad. Scorzoner. ʒj
Raf. Corn. Cerv. ʒʒ
Herb. Betonic.
Violar. an. Mj
Tres Flor. Cord. an. Pj

Coq.

2

Coq. in Aq. Com. q. s. Colatur. ℥xv. admisce
 Rob. Sambuc. ℥j
 Sal. Prunell. ℥j

m. f. Apozema

De Slagaderopening in de slaap des Arterioſa
 Hoofds, weleer in 't gebruik, word ma.
 tegenwoordig, moogelyk wel uit
 vrees voor een Slagaderbreuk, ster- Aneurisma
 ke bloedvliet, enz. zeer weinig in't
 werk geſtelt; en deze Heelmeeſters
 hebben groot gelyk, want de hulp-
 middelen moeten nooit bekommerly-
 ker en zwaarder, dan het Gezwel of
 de ziekte zelfs is, gemaakt zyn. U-
 venwel meen ik, dat ze by wylen
 wat goeds doen kan, en die de grond
 des Slagaders behoorlyk en wel met
 kleine dicke Drukdoekjes belegt en
 bezorgt, en 't werk door de hooft-
 band knaphandig weet te ſluiten, dat
 die voor de toevallen zeer weinig zal
 hebben te vreezen.

Ook wierden weleer, na het ge-
 bruik der algemeene middelen, voor
 de Oogontteeking de Halsaders met Vena Uvula
 goed gevolg in de hals geopent, ge- laris.
 lyk by den welgeoeffenden *Fabritius*
Hildanus, *Cent. 4. Observ. 14.* te zien

○

is;

is; doch hedendaags geneest men dit quaal veel veiliger, zonder dezen weg, die in ongeduurige Lyders al wat gevaarlyk moet geoordeelt zyn, in te slaan.

De derde betrachting bestaat in de wegneming van alles, wat in het lydende deel 't gezegde quaal heeft veroorzaakt.

Namentlyk al wat uitwendig toegebracht, hindert, als stekende hairtjes, Zand, Stof, Rook, Vuur, scherpe lucht van Tabak, enz.

Wyders moet op de hoedanigheid der ingevloede en vastzittende stoffe gelet zyn.

Is die zeer heet, Galachtig en scherp, en door het aanpersen der vloeibaare vochten, noch in het aangroeijen met Nachtwaking, Koorts, ongedurigheid, en een uitnemende pyn, zo dient van stonden aan, op de voortreffelyke spreuk van den Griekschcn *Hippocrates* gedagt, daar hy zegt: 't Is een Goddelyk werk de pyn te stillen.

En daar toe pryzen sommige de *Narcotica*. verdovende Gencesmiddelen krachtig aan, dewyl zy 't gevoel van de
ly-

lydende deelen verdoven, de slaap verwecken, d'ontsteking verminderen, en by gevolg d'onmaatige hitte des bloeds bedwingende, dus aanden ongeduurigen lyder veel goeds toebrengen.

Doch dient hier op ook geweten, dat zy niet machtig zyn dezès quaals oorzaak weg te nemen, ook dat zy zo in- als uitwendig zeer omzigtig, en niet als in de bitterste pyne dienen gebruikt, dewyl zy het lydende deel uittermaaten verzwacken; en daarom altyd met andere dienstige middelen behooren verbeterd te zyn.

Wyders moet de Genezing door de bestdienende Oogwaters worden betracht, die, in het begin van dit gebrek, (onder waarneming der twee voorgaande betragtingen) wel een weinig verkoelende en terugdryvende mogen zyn; doch altyd met eenige verdunnende middelen dienen gemengt, welke laatste naderhand meer en meer dienstig moeten geoordeelt zyn, en eindelyk t'eenemaal versterkende en 't Gezicht opklarende, als by exempel, in 't begin

℞ *Aq. Plantag.*
Rosar. an. ʒi
Alb. Ovi ʒij
Croc. Britt. gr. iv
m. f. Collyrium.

Of in hevige pyn,

℞ *Mucag. Sem. Cydonior. Contus.*
Pfill. Contus.
In Aq. Rosar. extract. ʒij
Trocisc. Alb. Rhas. ʒj
Opii. gr. iij
m. f. Collyrium.

Of,

℞ *Aq. Rosar.*
Euphrag.
Plantag. an. ʒʒ
Lac. muliebr. ʒj
Succ. Semp. viv. ʒij
Pulv Sachar. Cant. Alb. ʒj
Sief. Alb. cum Capbar. ʒj
m. f. Collyrium.

Het zog moet niet met een geheel Oogwater gemengt, maar apart gehouden, telkens vers gemolken, en staag onder een weinig Oogwaters gebruikt zyn, want het zeer haast goor word, en dan 't Oogwater scherp zoude maken.

Heel

Heel zelden gebruik ik slymachtige middelen, of die byzonder verkoelende zyn, voor de oogen: Gelyk die niet anders dan met onderscheid, in 't begin, en als gezegt is, in de alderuitnemenste pyn kunnen te passe komen.

Somwyl komen ook matelyk verkoelende en pyntillende beschuttende plaasters over het voorhoofd, en slapen des Hoofds van een gewenschte nuttigheit te zyn, zo als ik tot dien einde ons gewoon beschuttende pleister van Vigo, meermaals met een voorspoedig gevolg gebruikt heb, en somwyl, daar de pyn zeer veement was, zes of acht Grein *Opium*. In wat *Olium Solanis* ontiaan, daar onder doende. Cf,

℞ Pulv. Flor. Rosar. Rubr. ʒij

Calendul.

Primul. ver.

Balaust. an. ʒj

Far. Hord. ʒiʒ

Ol. Salan.

Rosar.

Cer. Alb. an. ʒj

Acet. Calendul. q. s.

f. *Emplastrum Defensivum*.

Of men kan ook van deze vyfeerstgenoemde enkele, een doorgestikt zakje maken, en binden het warm gemaakt tegen 't voorhoofd, en over de slapen des Hoofds.

Of ook in nevensgaande groote hoofdpyn dit volgende op 't voorhoofd gebruiken:

℞ *Aq. Rosar.* ʒij
Solani.
Betonic.
Plantag. an. ʒj
Acet. Calendul.
Sambuc. an. ʒvj
m. f. Fotus.

Of daar de pyn der Oogontsteking zeer heftig en scherp is, kan ook wel dusdanig een papje op de oogen worden gelegd:

℞ *Medul. pomor. dalc.* ʒij
Flor. Rosar. Rub.
Sambuc. an. ʒj
Rasur. pan. Biscoct. ʒijβ
Far. Hord. ʒj
Vitell. Ovi. No. j
Croc. Brittan. ʒi
Coq. in Lact. Vaccin. in formam Cata-
plasmatis.

Of,

℞ *Medull. pomor. Coctior.* ʒij
Vitell. Opi. No. j
Far. Hord. ʒj
Lact. Vaccin. q. s.
Croc. Opz. ʒj
m. f. Cataplasma.

Of als 't wat verder is, kan tot meerder ontbindinge der Gestremde Vochten, dit volgende gebruikt zyn ;

℞ *Pulv. Flor. Rosar. rubr.* ʒij
Chamomill.
Melilot.
Sambut. an. [p]
Far. Hord. ʒij
Coq. in Decoct. Betonic. sive Cerevisia
dulc. in formam.
Cataplasmaticis. adde Croci Brittan. ʒi
F. Cataplasma.

Evenwel gebruik ik op de oogen geen pappen, als in de grootste pyn, of daar de Oogscheelen zelfs ook zeer ontstoken en gezwollen zyn.

't Kan ook gebeuren, dat het oog minder ontstookten, en niet zo pynelyk is, 't welk voor een groot deel

uit een ontstelde en verzwakte Maag kan ontstaan, en alsdan kan men niet alleen licht en goed voedsel, en niet te veel teffens, maar ook tot des Maags versterking, wat conferf van Rozen, van Rozemaryn, en van Oranje schillen ordonneren. Men kan in dit geval uitwendig een versterkende plaaster op de Maag leggen.

De pyn der oogontsteeking zynde gestilt, zo moet men de middelen, na dat den toestand der zaaken vereischt, weten te veranderen, als by exempel, tot herstelling van 't Gezicht, dit volgende:

℞ *Aq. Euphrag.*
Rosar. an. ʒijß
Fœnicul. ʒj
Pulv. Sachar. Cant. alb. ʒijß
Tutia pp
Sief. alb. an. ʒß
Croc. Britt. gr. iv
m. f. Collyrium.

Of tot meerder opheldering van het Gezicht:

℞ *Aq.*

℞ Aq. Foenicul. ʒj
 Rosar.
 Sambuc. an. ʒʒ
 Vin. alb. Dulc. ʒvj
 Capbur. gr. vj
 Croci Opt. gr. iv
 m. f. Collyrium.

Of,

℞ Aq. Foenicul. ʒijʒ
 Croci Opt. gr. vj

t'Zaam op een weinig vuur een klein uurtje endoor een floersje door- gedaan zynde, dikmaals maatelyk warm, hier van in de oogen gedrupt.

De vierde betrachting tot Gene- zing der oogontsteeking, bestaat voornamentlyk in de wegneming der overgeblevene qualen des oogs, im- mers, voor zo veel die redelyk ende geneselyk zyn; als daar zyn de ver- duistering des Gezichts, de verstop- ping der Gezichtzenuwen, Parels, *Obstructio Nervi Optici.* Vlecken, Zweertjes, doorknaging der Vliezen, enz. van dewelke wy in het vervolg het noodigste zullen vertoon.

Of

Hoc

Hoe ongemeen fel en vreeselyk de vensteren van de ziel (die niet min verwonderenswaardige als voortreffelyke deelen onzes lichaams) ik meen de oogen, door overmaat van scherpe vochten kunnen worden bestormt, zulx hebben wy niet alleen in de voorgaande Verhandeling van de Oogontsteeking vertoont, maar ook in zeer veel menschen, die door dit ongeval wierden aangetast, ondervonden.

Onder vele anderen hebben wy dit gebrek zeer geweldig en zwaar bevonden, in de Huisvrouw van een welgestelt Lywaad Bleeker tot Aelbertsberg: Deze ontrent vierenveertig jaren oud, en van een zwart Gallig en zout slymerig lichaams gestel, kreeg in 't laatst van November des jaars 1680. met een scherpe geduurige Koorts, een geweldige ontsteeking in 't rechter oog, die eerlang, met een ongemeene zwaare en verschrickelyke pyn, de gantsche zyde des Aangezichts quam te bestormen.

Den Geleerden Heer Dr. *Abraham Kinckhuizen*, uit Haarlem, en Mr. *Brommert*, Heelmeester van het Dorp, hadden alreeds met slopmaakende, Klisteren, Aderlaating, en sommige plaasmiddelen op de gebrekkelijke deelen te gebruiken, hun pligten betoont: Maar deze quaal spat-ten (recht regen haare gedaane de-voiren) zo vreeselyk uit, dat ik, op haar verzoek, ontrent den vierden dag, mede in 't worstelperk, van dit woedend hollende Paard geraak-ten.

Ik vond deze lydende Magdalena door een geduurige Koorts bestormt, en gantsch afgemat door ongeduurigheid, nachtwaaking, en vehemente scherpe steekende pyn; geen wonder, want de gantsche bal des Oogs wierd door de veelvuldige ingedrongene scherpe vochten, (als krachtig voortgestouwt zynde) ten hoofden uit, en voor een gedeelte tot buiten het aangezicht uitgedreven: Het bloedroodverwige bindvlies, bedekte, door des zelfs ge-
 weldige opzwellung, uitbreiding, opspannig, enz. de omtrek van den

*Membra-
na Conjun-
ctiva.*

Ne-

Palpebra.

Negenboog; en zwol met een noch langs hoe meer toenemende hardigheid, uitpuiling en spanning, zodanig ten hoofde uit, dat de oogschellen als opgespalkt, wyd open stonden, ook vonden wy de middelste straal des oogs, dervoegen bezet, geobstrueert en verduistert, dat zelfs een brandende kaars in deze donker gemaakte Kamer en bedstede, dicht voor het oog gehouden, nochtans het minste licht niet by haar kon worden gemerkt; dus vreesden wy niet alleen voor een volkomen blindheit des rechter oogs, maar ook voor het ander, het welk nu al mede door een geweldige ontsteeking, en sterk aangroeiend Gezwel wierd bestormt, ja zodanig, dat ook daar in het Gezicht al t'eenemaal schein verloorren.

Dusdanig een sobere toestand gezamentlyk overwegende, zo heb ik voor 't aldernoodzaakelykste geoordeelt, niet tegenstaande de groote zwellling en ontsteeking des aangezichts, dat men aanstonds tot de alderwaardigste afleidinge der zo geweldig aandringende scherpe Vochten moest

moest koomen, zulx goedgekeurt zynde, zo heb ik terstond, achter yder oor een groote blaadracht gemaakt, en des anderen daags (dewyl 't nu tegens den avond was, noch daar by de Seton in de nek voorgeslagen, 't welk in dezen hoogdringende noot van de twee andere Heelmeesters ook ingang verkregen, en by den lyder, de man en vrienden toegestaan zynde, zo heb ik dit van ouds beroemd doch hedendaags zo veracht hulpmiddel in't werk gestelt, waar in wy dan ook niet ongelukkig geweest zyn, want door deze alderspoedigste gemaakte Blaar- en Etterdrachten, onder 't gebruik der openende Kliften, zachte afzettingen, hartsterking, enz. als mede door zachte pynstillende en ontdoende Gencesmiddelen, tot ontbinding der Gezwellen en der vergaderde stoffe, zo als in de Verhandeling van de Oogontsteeking vertoont is, op de lydende deelen te leggen, zo zyn (door Gods Genadigen zegen) de zaaken in weinig dagen zo verree gevordert wierden, dat de zo hevige vloeijing der Vochten, of, om met de nieuwe te spreken, die overdadige on-

ongeregelde aanpars des bloeds en der scherpe Vochten, voorspoedig geweest en afgeleid zynde, de oogen met haar vliessen geslonken, en wederom tot in haar plaats gekeert zyn, wyders is ook de hevige pyn, de ontsteeking, en by gevolg de scherpe Koortsen, nachtwaking en ongedurigheid hand over hand afgenomen, en daar op het Gezicht, waar aan wy t'eenemaal hadden gewanhoopt, weder te voorschyn gekomen: alleen bleef in het rechter oog de binnenste straal ter halver ronte nederwaards noch bezet, en aldus tot aan den omtrek van den Regenboog, met een witachtige schil, doch die noch dagelyx scheen te verminderen, overtrokken.

Wy hebben dan noch de Seton, die nu in overvloed een taai en zeer slymerig vocht uitloosde, open gehouden, en als die wat scheen te vertragen, en dan de toevloeying (voornamentlyk na het rechter oog weêr datelyk scheen te verwackeren, somwylen noch een Blaardracht achter het rechter oor gemaakt, tot dat wy den vorderen toevloed der scherpe Voch-

Vochten van de lydende deelen wat verder zoekende af te leiden, een Fontanel op de rechter arm hebben gezet, en die ter dracht gebragt zynde, de Seton Genezen.

Wy vervolgde met versterkende, *Colliria* en op een zachte wys afvagende oogwaters in de oogen te gebruiken, de Genezing zo gelukkig, dat men naderhand voor en dicht by haar staande niet konde bekennen, welk oog dat eenig ongemak had gehad, want zy haar Gezicht, doch onder 't houden van de Fontanel op den rechter arm, en die zy noch tegenwoordig, namentlyk in't jaar 1694 draagt, door Gods Genade volkomen weder verkregen heeft.

Dit voorval en goeden uitflag uit veel meer andere zware oogontstekingingen, die my zyn voorgekomen, en op dezelve wyze (de *Setacium* uitgezondert) gehandelt, zo oogfchynlyk, als gelukkig, langs den weg van afleiding door de Blaadrachten, halsdracht en Fontanel verkregen, zelfs daar alle de andere in het werk gestelde middelen t'eenemaal vruchteloos wierden bevonden, verplichten ons,

na de uitsporige lessen van *Bontekoe* & *Blankaart*, en alle de zulke, die dusdanige Operatien; zo ongefondeert als onverzocht verachten, geensints te luisteren, maar ook de ondervinding (die de leermeeftresse der zotten is) ten minsten zo veel plaats en geloof te geven, dat men de wegen, waar langs dat dusdanige pynelyke menschen moeten en kunnen gered zyn, niet zo lichtvaardig als obstinaat, door schadelyke leeringen komt te sluiten.

HET IX. HOOFDSTUK.

Verscheide Waarneemingen ontrent verouderde, langdurige en weëromkomende Oogsontsteeking.

1. 't Gevoelen van de Heer Dr. Step. Blankaart, over de Fontanellen of Etterdrachten. 2. Wederlegt. 3. Verkeerde handel van sommige nieuwe Konstoeffenaars ontrent de Aderlaating. 4. Door andere verbeterd. 5. Wanneer, en in wat gevallen de Etterdrachten gebruikt worden. 6. Dat de afleiding en terugtrekking niet ontrent kan worden. 7. 't Welk blykt door de werkingen der Etterdrachten. 8. Verscheide Waarneemingen.

I.

DEN vermaarden Verbeteraar der Heelkonst, Dr. Stephanus Blankaart, redeneert, in zyn bygevoegde

de Notulen van de weder op nieuws Gedrukte beroemde Heelkonst van dien braaven *Thomas Fiennus*, aldus:

Epilepsia. Men pleeg tegen de *Vallende Ziekte*,
Gevoelen en andere *Hoofdquaalen*, 't zy door
 van Dr St. *branden*, of *Snydingen*, eenige *Zweer-*
Blankaart gaten, ofte *Fontanellen* te maaken, die
 over de *bedendaags* door de onkundigen noch in't
Fontanel- werk gestelt worden, en zo het dan ge-
 len of *Et-* *beurt*, dat de quaal komt op te houden,
 terdragten. zo wyt men het op de *Fontanel*, daar
 het veeltyds meer door de *Geneesmiddelen*,
Dieta. of goede levenswet toekomt, dan door
 de *Fontanellen*, want gemeenlyk helpen
 zy niet met allen.

Wat voor een hulpe zouden zy ook
 konnen toebrengen? Want in die zweer-
 gaten zypert geduurig een Galachtige
 stof, die daar met 'er haast vergoort,
 om dat de pypjes doorgebroken zynde, de
 zelve niet regelrecht door zyne pypjes
 konde heen passeren: Ei lieve zeg my
 dan eens, hoe de vergooring van dit uit-
 zyperend Vocht, eenige hulp kan by-
 brengen? Men heeft dit oudtyds verzon-
 nen, om dat men geen kennis van de
 omloop des bloeds had, want hadden zy
 die gehad, zeekerlyk men zoude deze
 kon-

konstige Zweergaten nooit in 't werk gestelt hebben. 't Is dan te vergeefs van sommige bewezen, dat de Ouden den omloop des bloeds soude geweten hebben, want hadden zy die geweeten, zekerlyk men zou beter Handgrecpen in de Heelkonst gehad hebben.

I I.

Dus redeneert dezen Goeden Man, *Wederlegd*: en toont, dat hy noch weinig of nooit het uitwerksel van die Hand-Konst gezien heeft, en daar uit een zonneklaar bewys van zyn onervarentheit in de oeffening der Heel-Konst: Hy oordeelt hier, en op meer plaatsen, van de Operatien en behandeling onzer Konst, zoo als een blinde van de couleuren, daar onderwyl de Hand-Konstenaars in de Geneesmiddelen, die met dit Kalf veel jaaren hebben geploegt, de ware geschapentheit der zaaken gantsch anders komen te ondervinden. Men redeneert als de jonge Scholieren, en men oordeelt de dingen, na dat die ons in de eerste bevattinge schynen voor te komen, zonder eens dieper

in te zien, om ter degen, en zo het behoort, alvorens te beseffen, hoe wonderbaar, en aan veele noch onbegrypelyk, dat zo vele der inwendige werkingen, in dat groot en verwonderenswaardig Konst-Gebouw van 't Menschelyk lichaam, 't zy dat wy slapen of waken, komen te geschieden.

Wat staan niet noch vele van des Natuurs Geheimenissen, zoo in de Menschelyke lichamen, als mede in de Dieren en Planten, ontdekt te worden? En wat komen ons niet veel zaaken noch duister voor, daar maar weinig Geneesheeren om eenige inwendige ziekten te Genezen, worden t'saam verzocht? Hoe weinigen zelden gebeurt het, dat zy in haare Gevoelens ontrent de toestand van de quaal, het lichaam en Hulpmiddelen, wel en eenpaarig overeenkomen? Altemaal klare bewyzen dat noch zeer veele verborgenheden in de binnenste Kabinetten, Spelonken en cellerjes van het Menschelyk lichaam schuilen, en dat des natuurs werking daar ontrent meermaals zo konstig en wonderbaar speelt, dat
zelfs

zelfs den Aldergeleerdsten, en in de Konst wel geoeffende mannen, zulx noch niet genoegzaam hebben kunnen doorgronden.

Doch deze goede man bekend voor alle de weereld, dat hy noch niet en weet, wat voor een ding dat de Natuur is, daar nochtans onzen Grootten Schepper, in alle Schepselen zo wonderbaar yder na zyn byzonderen aard, de natuur des levens heeft ingeplant, waar in de Goddelyke Wysheid, Almacht en Goedheit tot in der Schepselen minste deeltjes kunnen werden bespiegelt.

I I I.

't Sedert die edele ontdekking van Verkeerde handel van des bloeds omloop, zyn mannen op sommige en ook in ons Haarlem voortgeko nieuwe men, die geensints de minste Ader- Konstsoeffe- laating wilden gedogen, steunende naars on- zo vast en onverzertelyk op die nieu- trent de we Gronden, dien zy, volgens hun Aderlaa- waanwys begrip, in haar Hersenen ting. quamen te smeeden; dat, hoe rampzalig ook in den elendigen hare zaken uitvielen, zy nochtans geensints

*Pleuritis.**Obstructio.*

begeerden daar van af te staan: Tot dat ze ook noch daar en boven ontrent haar zelfs ongelukkig practizerende, alle jong in de bloei van haar leven gestorven zyn. De hevigste tegens de Aderlaatinge kreeg zelfs een Zydwec, dien hy (doch niet door zyne Gemeene Braakdranken, maar door zyn verhittende middelen zocht te verdryven, doch metfelde daar door de Verstoppinge noch vaster, ook dus by gevolg een sterker aanpars des bloeds, mitsgaders zwaarder pyn en Koorts verwekkende, liet hy hem (toen de krachten haast waren verteert, tot tweemaal toe 't bloed aflaten, begaande aldus een dubbelde fout, zo dat hy 't bestierf, en dus zyn eigen eenzinnigheid met de dood heeft moeten bekoopen.

Ziet dus rampzalig kan hy dwalen, die voor een welbekende en meest altyd veilige, een onbekende, ongebaande en onveilige weg inslaat, ja zodanig, dat hy ook zelfs in de put van zyn eigen waanwysheit en styfzinnigheid komt te versmoren.

I V.

Zulx heeft, van dien tyd af aan, Door andere
re verbeterers andere jonge Geneesheeren doen omzien, en die (op dat spoor geraakt zynde) een veiliger weg doen verkiezen: Gebiedende een kleine Aderlaating, daar die noodzaakelyk wierde gekeurt. Ook heeft 't federt de Reden, als die wat nader nagevorft wierd, de bevinding gestyft, zulx dat men van doen af, niet tegenstaande al het uitsporig dryven en schryven van Dr. *Bontekoe*, en zyn dappere medestanders, de gematigde Aderlaating in tyd van nood, als voren heeft goedgevonden aan te pryzen.

De gewenschte gevolgen, zelfs door maar een geringe Aderlaating, doen somwyl (doch maar voor een tyd, het menschelyk oordeel en wys vernuft stilstaan, tot dat men door een naauwkeurig onderzoek de oorzaak, tot in haar binnenste, nader beschouwende, eindelyk klaarder en klaarder de reden uitvind. Dus kan het ook zyn, met het zo menigmaal goed en gewenscht gevolg, door de

tanellen verkregen, zelfs daar allerlei andere bedenkelijke Hulpmidde-
len te voren gantsch vruchteloos zyn
gebruikt geworden.

V.

*Wanneer en
in wat
gevallen de
Etterdrag-
ten gebruikt
worden.*

Het is immers zeker, dat in de
ongezonde lichaamen, het of aan de
goede gesteltheit der deelen, of aan
derzelver vochten, of ook wel aan
die beide moet haperen, het bloed
houd niet altyd de vereifte geschikt-
heit in zyn omloop, veel minder de
vochten, die van het bloed geschei-
den, en Goor, zuur, scherp, ver-
rotrende, bytende, en de deelen of
deeltjes door- en wegknagende kon-
nen worden bevonden: Deze komen
door humae ongetempertheit, onbe-
quaamheit, enz. zeer lichtelyk in
eenig teder en vliesachtig deel, zoo
als ook zyn de oogen, de Pan- en
Breinvliezen, stil te staan, en dus
verdikt en gestremt, en haar tedere
pypjes doorgeknaagt wezende, al-
daar haare zo scherpe stoffe in over-
vloed uit te storten, door zulx kan
sen vry hevige opwellinge, en een
ge:

geduurigen sterken aanpers en toevloeying der Vochten ontstaan; ja zodanig, dat (gelyk als ik dikwils met opmerking hebbe gezien) geen Aderlaatingen, Buikzuiveringen, Klifteenen, Blaadrachten, noch opgeleidde noch ingedrupte Geneesmiddelen, bequaam noch machtig genoeg geweest zyn, om te beletten dat deze deelen (ik spreek nu van de Oogen) niet geduriglyk, of telkens weder aan komende, dus fel en onvermydelyk wierd bestormt.

Wat dan? Zal men nu door dien geduurigen aandrang en toevloed der scherpe Vochten, die zich dus dagelyx komen te gewennen tot de oogen uit te storten, een onvermydelyke blindheit verwachten? Of liever door Wysheit en Konst in eenig daar toe verkoren deel onzes lichaams een afleiding zoeken te maken? Ten einde, om door een kleine Etterdracht een zo langduurende ontlastinge van dit scherp Zenuwsp, Slym, Gal, en wat meer de quaal heeft veroorzaakt, te weeg te brengen, tot dat dees ontfankelyke vochtige, verzwakte, tedergevoelige, en noch

P 5 tans

tans zo noodzaakelyke deelen onzes lichaams, door de afleidinge zulker scherpe vochten van dien geweldigen aanpers en toevloed mochten bevryd zyn; en aldus door een veel bequamer ontlastinge zynde verlost en genoegzaam herstelt, ons oogwit mocht worden bereikt? Als wanneer, na gelegentheit van zaaken, de Fontanel noch langer open gehouden, of wederom toe genezen kan worden.

V I.

Dat de afleidingen te rugtrekking niet ontkent kan worden.

Want waarschynelyk is 't, alhoewel dat het Dr. *Bontekoe* loochent, en des bloedsommelloop, die doch niet altyd zo fix en ordentelyk toegaat, ons in haar eerste bevattinge eenigfints anders schynt te vertoonen, dat 'er een afleiding, rugtrekking, enz. ontrent de loophoudinge der vochten in ons lichaam geschieden kan, dewyl wy het dagelyx zo ontwyffelbaar kunnen bemerken, dat zelfs alle de redenen, die daar tegen schynen te sryden, voor de waarachtige, en zo veelvuldige ondervindingen

dinge, het zeil van eigen waanwys-
heit elk laatdunkentheit behooren te
stryken.

V I I.

Ondervinden wy niet dagelyx, dat ^{*t welk*} door een geduurige Etterdracht des ^{*blykt door*} Fontanels, eerlang dien onmaatigen ^{*de werking*} aanpars en toevloed der scherpe voch- ^{*der Etter-*} ten, in haar opwellinge na die zo ^{*drachten.*} lang bestormde en verzwakte Oog-
vliezen gelukkig worden gesteu't en
afgeleid; zo dat de lyders haar dier-
baar Gezicht (indien 't noch tydelyk
geschied) op deze wys komen te be-
houden.

Zeer veele exempelen zou ik van
zulx hier kunnen vertoonen, doch
uit dien overvloed zullen alleen deze
weinig (zo het my toeschynt) ge-
noeg zyn, om de Leer- en Konstlie-
vende Jongeling, zo het behoort, de
nuttigheid van de Fontanellen in de
verouderde, langdurige en staagwe-
derkomende zware Oogontstekingen
aan te wyzen.

VIII.

VIII.

*Verscheide
waarneemingen.*

Het Dochtertje van de Heer B. Gr. noch geen vier jaaren oud, en van een ongemeen scherp Galachtig humeur, wierd (terwyl de Vader noch een Speelreisje na Oost-Indiën voor Bevelhebber deed) zo sfel van een langduurende en staag weêrkomende Ontsteeking in beide de oogen aangetast, dat, na veel martelens en het vruchteloos gebruik van alle bedenkelijke in- en uitwendige Hulpmiddelen, onder het wys bestier van den ouden Dr. *Vlackveld*, ik mede in 't spel raakte. Ik keurde, terwijl tot nu toe alles dus vruchteloos uitviel, en dat men aan 't behoud van 't Gezicht t'eenemaal begon te wanhopen, de Fontanel het eenigste en noodzaakelykste Hulpmiddel voor dit elendig Dochtertje te zyn, op hoop, langs dezen weg dien onmaatigen toevloed en opwelling der zo scherpe Vochten, zo wel van de oogen te zullen afleiden, dat die eerlang in een beter toestand verhoopten herstelt te zien.

Ongaarne quam dien ervaren Geneesheer, en ook de Moeder, tot de Fontanel, doch de vrees voor blindheit, en de ingeboezemde hoop van noch door de Etterdracht het Gezicht te behouden, maakte dat men tot dit laatste besloot. Ik heb dan dit Kind de Fontanel op den arm gezet, ter dracht gebragt, en voorts door kleine Fontanelballetjes, dien ik gemeenlyk daar toe gebruik, de Moeder die dagelyx eens of tweemaal te laten verbinden, aanbevelen, waar door dat dan ook wel haast de oogen van die veelvuldige zwaare toevallen verlost zyn geworden, het Gezicht helderde dagelyx meer en meer op, tot dat de Ontsteekingen t'eenemaal opgehouden, noch voor eerst eenige kleine vlekjes tegens het Hoornvlies in beide de oogen over-*Membranae* gebleven zyn, doch dien ik ook door *Cornea* des Heeren zegen, door dit volgende Poedertje somwyl eens in de oogen te blaazen, gelukkig heb overwonnen:

Rx Sach. Cand. Alb. Zij

Tutie pp. ʒʒ

f. pulvis subtilis.

Fin.

Eindelyk het Gezicht al eenige jaaren zynde herstelt geweest, zoo heb ik de Fontanel (dewyl nu de Vrysterlyke tyd genaakte) wederom toe genezen: En is zy tegenwoordig tot een brave jonge Juffer opgewaschen, waar aan men niet kan merken, dat zy ooit eenig ongeval in de oogen gehad heeft.

Het Zusters Dochtertje van een aanzienlyk Raadsheer van Amsterdam, ontrent elf of twaalf jaaren oud, en van een zeer ziltig en slymerig lichaams gestel, had nu al een goed getal maanden aan een verouderde en hardneckige Ontsteeking in beide oogen gesuckelt: Zy mocht geensints lyden, dat men de oogleden een weinig opende, om in te zien, of ook de middelste straaLEN der oogen, met aangroijende vlekken of schillen mochte bezet zyn; zittende t'eenemaal lusteloos meest gantsche dagen met het aangezicht voor over gebogen, en met de handen voor de oogen, en ziltig scherp water, het welk naderwaards de deeltjes des aangezichts ontvelde, vloeyden haar geduurig met hevige pyn
ten

ten oogenuit. Ik, om iet anders op deszelfs Hofftede, buiten Haarlem, zynde verzocht, wierd my ook wegens dit Dochtertje om raad gevraagd, doch de veroudertheit en hertneckigheid van de quaal verstaande, en wat voor Hulpmiddelen waren gebruikt, zo heb ik haar lieden geraden, dat men een Fontanel onder de Knië, in het been moest zetten, dan zulx haar verscheidene Geneesheeren (als een te grooten last) wel degelyk afgeraden zynde, zo wou by die Heeren en Juffers myn raad niet over de brug. Maar een geruimen tyd daar na, weër op de Hofftede komende, zo vond ik deze Dochter, als tot in een ander mensch verandert: want zy hadden haar eindelyk, als alle bedenkyke Hulpmiddelen vruchteloos en waren bevonden geweest, dat deze quaal noch langs hoe meer verergerde gestyft door d'aanradinge van een der voornaamste Geneesheeren van Amsterdam, een Fontanel in het been doen zetten, en sedert den tyd van die Etterdracht waren alle toeyallen geweeken, en zy tot dus verre

verre in haar gezondheid hersteld geworden.

Het Zoontje van zeeker Wynkooper, oud negen a tien jaaren, van een vry scherp en galryk temperament, behield uit een zwaare Belroos, die niet al te wel in achtinge was genomen, een zo vehemente, langduurige, en staag weêrkomende ontsteeking der beide oogen, die door het opkomen van vliezige schillen de vrees van 't Gezicht te verliezen, doch daarenboven verdubbelde, zo dat alle hoop van Genezinge haast t'eenemaal uitgebluscht scheen te zyn, de zuivering des lichaams, de Aderlaating, Blaadrachten agter de ooren, enz. noch ook het gebruik van dienstige Oogwaters, beneffens een goede manier van leven, waren machtig genoeg om dit holziek paard te bedwingen: Eindelyk heb ik de jonge een Fontanel op de linker arm gezet, en daar door in't kort dien onmaatigen toevloed, opwelling en uitstorting der zo scherpe vochten van de oogen afgeweert, en die tot zo verre herstelt, dat ook de vliezige schillen, en parels (gelyk men

nien die plag te noemen) van het Gezicht, door 't gebruik van een diergelyk Poedertje, als boven gemelt staat, meest t'eenemaal zyn overwonen.

L. J. bejaarde Dochter, van een vochtig, koud, ziltig en slymerig gestel, was meest alle jaaren tot verscheide maalen onder myn handen, zo van hardneckige zwaare ontstekingen in de oogen, met uitloozing van veel vocht en scherpe traanen, als ook groote Kliergezwellen ront- *Scrophulæ*, om in de Klieren des Hals, die, 't zy dat zy quamen te verzweeren of niet, zeer hardneckig en wederstrevig in haar Genezing wierden bevonden, hoe dat dit ongezond lichaam, door dienstige slymafdrivende Geneesmiddelen van zyn onnatuurlyke slym gezuivert is geworden, en dat de Maandstonden ordentelyk waren gevordert, zo quamen nochtans de vorige qualen staag wederom: Eindelyk overwon ik al de afradinge van zodanige onverstandige menschen, die het stellen van de aanbevolene Fontanel wederstreefden, en zetten ik die nu onder de Knie in het been, dewelke

Q

eer-

eerlang een veelvuldigen Etter uitloozende, zo is zy insgelyx zeer gelukkig van haar staag aan weder opkomende scherpe Oogontsteekingen, en van het toenemend getal van aangroeiende Klier-Gezwellen, volkomenlyk verlost geworden, en nu al een goed getal jaren (alleen dat zede Fontanel noch behoud) Genezen geweest.

De Zoon van zeeker Ambachtsman, oud veertien a vyftien jaaren, van een slymerig en droefgeestig lichaamsgeftel, wierd van zyn Ouders (dewyl hy door zwaare verouderde Oogontsteekingen en vliezige slymbeletzels in beide de oogen, nu niet meer zien kon) tot in myn huis geleid. Ik bevond niet alleen zulx, maar ook noch een zeer verhard en verouderd Klier-Gezwel, zoo groot als een vuist, in de Krop- en Halsklieren geplaatst, en alles zo hopeeloos, dat ik den Geneesheer, die nu het lichaam al vry wel meende gezuivert te hebben, en de Ouders, het zetten van een Fontanel op den linkerarm, want ook het Klier-Gezwel aan die zyde was, als het alderneed-

zaakelykste en bestdienstigste hulpmiddel heb voorgesteld, het welke (alhoewel de Fontanellen by jonge Geneesheeren haast uit de Weereld schynen verbannen) dien Heer nochtans toestond, als begerig zynde om op myn redenen dien ik hem voortbragt, daar van de uitwerking te zien. Gelyk dan ook zulx zo overgelukkig in't werk gestelt en uitgevoerd is geworden, dat ik voorts de geringe Ouders, de dienstigste Geneesmiddelen wyders te gebruiken, heb aanbevolen, en dezen jongman daar op, eerst een tyd lang, daar na eens bezoekende, zo heb ik hem, zelfs eenigzints tegen myn verwachting, zoodanig herstelt gevonden, dat ik hem waarlyk niet meer kende want het zo groot en hardneckig Klier-Gezwel, als mede de quaalen der oogen, waren nu zo verdwenen, dat het Gezwel des Hals, door een verdunnende plaaster, dien ik haar doenmaals hadde voorgeschreven, en eerst vry vruchteloos wierd gebruikt, nu teenemaal was overwonnen, en in het herstelde Gezicht niet anders dan maar een zeer klein vlekjen of

*Membrana
Cornea.*

twce, doch byna onzichtbaar in het Hoornvlies wierde gemerkt. Dezen Jongman was nu gezond en vrolyk van Geest, en de Ouders verblyd en dankbaar, dat ik, door des Heeren Genade en zegen, haar Zoon van zyn qualen en gevreesde blindheit zo gelukkig hadde verloft.

Veel meer diergelyke staaltjes zou ik kunnen vertoonen, maar al te veel walgt, en zal dit genoeg zyn, tot overtuiging der gener, die (hoe onervaren in onze beroemde Konst) haar nochtans onderwinden Boeken te maken, twiſtzaaken vol verwerringen voort te brengen, en van de Handgriepen der Heelmeeſters zoo onbezocht als ſpoorloos te ſchryven.

Evenwel moet men niet denken, dat ik zo licht een Fontanel zet, geenſints, want het is waarlyk een holligheit in dat ſchoone Gebouw van het menſchelyk Lighaam, en (volgens ons Hollandiſch ſpreekwoord) goed, en met een geheele huiſe te gaan ſlapen. Veelvuldige zwaare Oogontſteekingen, heb ik, zonder de Fontanel te zettē, genezen, en doe het noch da-
ge-

gelyx, maar evenwel, daar ons deze quaal, zonder dit Hulpmiddel, als onredelyk en ongeneesfelyk voorkomt, daar wil ik veel liever (om geen rampzalige blindheit af te wachten) myne Lyders met een Fontanel, als met verlies van het onwaardeerlyk Gezicht, zien afgevaardigt.

HET X. HOOFSTUK.

Vertoog van de heldere Drop,
Verstopping der Gezicht-Zenuwen,
dat die voornaamentlyk
door de Seton of Halsdrächt
moet worden genezen.

1. Beschryving van den heldere Drop.
2. Deszelfs oorzaaken.
3. Geneezing van een Indiaan door de Seton.
4. Een Waarneeming.
5. In- en uitwendige Geneesmiddelen.
6. Dat 'er in de Hersenen Eitergezwellen ontstaan.

I.

Beschry-
ving van
den Heldere
Drop.

DAt door een zeer heete brandende Lucht en sterke Zonneschyn de Ontsteekingen in de Oogen, en door een schielyk ontfangene koude en verdikking der Way- Slym- Zenuwsappen, enz. als mede door grove dompen de Gezichtzenuwen kunnen worden verstoppt, zulx leert ons de

de dagelyksche bevinding, het eerste is ons eens onder de Zon weder- varen, dat wy recht boven ons dit groot en geweldig brandend Licht passerende, in die zwaare hitte en sterke Lucht ons meeste Scheepsvolk met deze quaal hevig vonden be- stormt. Deze algemeene Oogont- steking quam ons als iets besmette- lyx voor, nademaal de gezonde haar klaagende mackers nauwlyx moch- ten in 't Gezicht zien, of hadden 't ook, dit gebrek was evenwel niet hardneckig, dewylik haar alle, door des Heeren zegen, voorspoedig ge- nas.

I I.

De Gezichtzenuwen kunnen (ge- Deszelfs
lyk strax gezegt is) door een schie- Oorzaken.
lyk ontfangene koude en verdicking
van des oogs inwendige vochten ver-
stopt worden, desgelyx door al-
lerlei uitwendig geweld, van vallen,
slaan, bonfen, enz. waar door deze
syne gekneusde vochten gestremt en
verdikt, de Gezichtzenuwen derma-
ten toeparsen, dat geen Geesten kon-
nen doorstraalen, tot doorlating van
het

het zo dierbaar Gezicht : Insgelyx door onmatig fniezen, en door Snuifpoeders, waar door de vochten met een al te groot geweld tot in de Gezichtzenuwen kunnen worden gedreven, als mede door scherpe hoofdpyn, door voorgaande stuipen, en inwendige slymen, die de weegen des Gezichts toedrukken, ook door het gebruik of liever misbruik van veel zwaare Wynen, die veel rauwe dompen doen na de Hercenen stygen, en dus de wegen des Gezichts verstoppen : Alle dusdanige oorzaken zyn kenbaar genoeg, en al te gemeen, om daar veel van te zeggen, dat ook zulx door het gebruik van zodanige spyze, die licht een opwalming van haar voortbrengende dompen naar 't brein veroorzaakt, ontstaan kan, zulx heb ik hier te Lande niet veel, maar in Oost-Indiën, daar de inwendige warmte minder, en de ingewanden zwacker worden bevonden, dikmaals aangemerkt, en wel voornamentlyk door het dagelyx eten van heete gekookte Ryst, waar door ons volk van dit ongeval wel zo schielyk wierden getroffen.

troffen, dat de oorzaak, door zulx voortgebragt zynde, lichtelyk was te vinden.

III.

Een Zwartten Indiaan, in het *Ko-* Geneezing van een Indiaan door de Seton.
ningryk Arakan, die my dagelyx met zyn Schuitje oppaste, om aan Land of aan Scheepsboord te brengen, klaagde my, dat hy den dag niet veel, en des nachts gantsch niet konde zien, ja dat hy hem dan, zelfs dicht by 't Kaarslicht, en ook heldere Maneschyn, t'eenemaal blind bevond, hebbende zulx nu alreeds eenige maanden, maar noch nooit zo quaad niet, als nu gehad.

Ik heb deze Zwarte Schuitemoeder de *Arakanse Wyn*, *Oure* genaamt, en die men aldaar in een groote overvloed uit de Bomen tapt, en wat veel gedronken lichte zinnen en vrolyke Hersenen maakt, verboden: Gelyk mede den *Arak*, gekruide Spys, grof en zwaar voedsel, en inzonderheit het gebruik van heete Gezoode Ryst, die de Indiaanen, in plaats van Brood, gewoon zyn te

eeten, want zyn oogen waren uitwendig wel, en door geen de minste Ontsteeking, Vliezen, noch Parels bezet, de beide Oogappels vertoonden haar helder en klaar, dies kon ik genoegzaam beseffen, dat door het veelvuldig gebruik van heete gezooode Ryst, der zelve grove dompen na de Hersenen opgekloppen, de Gezichtzenuwen hadden verstoppt, waar door de Dierlyke Geesten wierden verhindert tot in de Oogen te stralen, of ook het Gezicht tot in de Hersenen door te laten; dies heb ik hem wyders een goede maniere van leven aanbevolen, de pillerjes van ons *Extractum Catholicum*, tot verscheidemaal laten gebruiken, doch dit alles en hielp gantsch niet, dies heb ik hem dicht tegen 't achterhoofd in den Neck de Seton gezet, ter dragt gebragt, en dagelyx, door zulx, hoeveelheit van slymerig Vocht ontlast; waar door hy wel haast, zyn vorig Gezicht gelukkig weder bekommende, my (zoo lang als ik aldaar diep te Landewaards in dat

Ko-

Koningryk was) zyn dienst en dankbaarheit betoont heeft.

I V.

Als wy, Anno 1659 en 1660. in *waarneem-*
ing. onze Oorlogstochten door de Oos-
 terlykste Gewesten van Oost-Indiën,
 namentlyk, *Tarnata, Banda, Am-*
boina, Ceram, Goram, Salloacki,
Mannebocki, Solor, ende *Makasser*
 omzworven, vond ik dit gebrek
 onder ons volk zeer gemeen te zyn,
 waar van niet alleen d'uitwendige
 ongemacken, maar ook (en wel
 inzonderheit) door al het quaade
 voedzel van * *Sagouw*, zwarte half
 bedorve Ryft, Gerstige zoute Visch,
 en zout Vleesch, 't geen in de ver-
 vaarlyke stinkende Peekel byna tot
 slym vergaan was, en om het wei-
 nig en sober randsoen, dat zy daar
 van kregen, rauw wierd genuttigt,
 de voornaamste oorzaaken ontwyfel-
 baar

* Het geraspte uit de Sagouwboom, in
 Vormen in de brandende Zon steenhard
 gebakken, en voor brood gebruikt, is
 een taai, lymmerig en ongezonder voed-
 sel.

baar moeten geweest zyn: want een al zulk quaad voedsel teelden grof bloed en quaad sap, gal, en vuil slym in overvloed aan, bedervende de tederste ingewanden, verwekkende het Scheurbuik, roode loop, waterzucht, enz. als mede (zo als gezegt is) de Heldere Drop, want door dit bedorven, zwaar en grof voedsel stegen veel vuile grove dampen uit de Maag na de Hersenen opwaards, en deze vielen dan lichtelyk, nevens de vervuilde slym, tot voor, en ook in de Zenuwen des Gezichts, waar door, de doorstraling der Geesten verhindert zynde, deze wonderbare geschapene deelen, ik meen de oogen, ten deele of t'eenemaal haar zo nodige werking quamen te verliezen.

De zulke onder myn handen gerakende, zyn ook op dezelfde wyze, als boven gemeld is, namentlyk door des lichaams zuivering, door dienstige slym afdryvende middelen, en maar voor eenige weken de Halsdragt te gedogen, tot haar vorige gezondheid gebragt geworden.

V.

Hier te Lande is 't my meermaals ^{In- en uitwendige} ook dus met goed gevolg gelukt, ^{Geneesmid-} doch moet men in deze Koude en ^{delen,} vochtige, ten minsten ongestadige, Gewesten van Hitte en Koude, zo wel de inwendige Maag- en Zenuw- versterkende middelen, als de zachte en meesdienstigste buikzuiveringen, benevens een goede maniere des levens komen te ordonneren, uitwendig kan ook een bequaam Kruit- ^{Cucophag} mutsje, zoo het Vrouwspersoonen, of Kinderen zyn, met verwarmende Geneesmiddelen op de Hersenen worden gedraagen, en wyders het werk verricht zyn, na gelegentheit van zaaken.

V-I.

Somwyl ikomen ook wel, na een ^{Dat'er in} langduurige en vehemente Hoofd- ^{Hersenen} pyn, zwaare Ontsteekingen, en ^{Etterge-} geweldige Gezwellen uit de Herse- ^{zwellen} ^{ontstaan,} nen, tot in de Zenuwen des Gezichts te voorschyn: Als wanneer de

de inwendige wegen tot de door-
straalinge der Geesten, al doorgaans
bezet, verstopt, ja somtyds verrot
zyn, eer dat uitwendig eenig Ge-
zwel word gemerkt; zoo dat wel
met de schielyke opzwellinge, en
het uitbersten des Eiters, het gant-
sche lichaam des oogs, ten hoof-
de word uitgedreven; gelyk my
tot verscheide maalen is voorgeko-
men, doch als dan komt ook de
ziel zyn leeme hutje wel binnen kort-
ten tyd te verlaaten.

HET XI. HOOFDSTUK.

Van de Ontsteking, Gezwellen, en Ettergezwellen der Ooren.

1. *Dat de Ontsteekingen der Ooren zeer zwaar kunnen zyn.*
2. *Korte Beschryving van 't Oor.*
3. *Oorzaken van de Ontsteeking der Ooren.*
4. *Deszelfs Teekenen.*
5. *Genezing*
6. *Plaaslyke Hulpmiddelen.*
7. *Wat te doen, zo men een Ettergezwel verwacht te ontstaan.*
8. *Hoe men de Viscatoria zal bereiden.*
9. *Dat de stinkende Ettergezwellen niet moeten opgestopt worden.*

I.

DE inwendige deelen der Ooren Dat de Ont-
zyn ook zeer pynlyke Gezwel-steekingen
len en Ontstekingen onderhevig, die der Ooren
(dewyl zy deszelfs gevoelykste dee-zwaar
len al doorgaans bestormen,) aan de konnen
lyders wel somtyds een raazende pyn zyn.
verschaffen, of zweeringen, die nu
licht,

licht, dan wat zwaarder, ook wel niet te veilig, en meermaals niet mogelyk om te genezen, worden bevonden.

I I.

Korte Beschryving van 't Oor.

Deze quaal moet ook uit- of inwendig aangemerkt zyn.

Doch om dit wel te begrypen, zo dient alvorens verstaan, dat de Ooren na inwendig, door den Kromholligen ingang tot aan het Trommelvlies worden beschermt, zo wel voor alderhande schadelyke diertjes in de Ooren te kruipen: Als mede, op dat niet eenal te geweldig, te zwaar en te krachtig geluit, de zin, de kracht, en werking van der zelyer inwendige deelen, zoude komen te quetsen.

Want deze zyn uitermaten gevoelig, en door iets schadelyks licht beschadigt, van wegens deszelfs gemeenschap met de Hersenen, want het buitenste Breinvlies bekleed en omvangt den binnensten omtrek des Oors, het Trommelvlies komt uit dit Moedervlies voort, wordende
door

door behulp van drie kleine beender- Incus, Sta-
tjes, het Aambeeld, Stegelreep, en pes, Malleo-
't Hamertje, trommelwys opgespan- lus, Nervi
nen, en de Zenuwen des Gehoors Auditorii.
in haar verdeeling, door dit gehele
Trommelvlies uitgebreid, en aldus
het ingaande geluit terstond door het
zelve zynde ontfangen, de Hersenen
medegedeelt en toegebragt.

Dit Trommelvlies is dan zeer ge-
voelig, en aan deszelfs goede gestel-
heit veel gelegen, alzo het zelve wel
het voornaamste behulp tot de Ge-
hoorkracht geeft.

I I I.

Maar zeer pynlyke Ontstekingen Oorzaken
zyn (als gezegt is) ook deze teder van de
gevoelige deelen onderworpen, waar Ontsteking
van de oorzaak uit- of inwendig wort der Ooren.
aangemerkt.

De uitwendige zyn vallen, slaan,
stooten, zwemmen, door de al te
schielyke ontfangene Koude, enz.
als mede door verbrandheit, hitte,
verstopping van de Gehoorweg door
iets onnatuurlyx, door inkruiping
van eenig Gedierte, door al te scher-
pe Geneesmiddelen, enz.

R

De

De inwendige zyn ongemaatigde scherpe vochten, 't zy of koud en slymerig, ook wel ziltig, stinkende en quaadaardig.

Een scherp vocht, uit een heet, scherp, fyn bloed, of uit een ontstelde Gal, en ook wel uit een quaadaardige Stoffe ontstaande, komt meermaals uit de Hersenen zelfs, of uit haar alvorens ontstokene vliezen en dekselen nederwaards afgevloeit, makende een ontsteeking in of tuschen het afdaalende Moeder- en Trommelvlies, en aldus deze gevoelige deelen opspannende, steekende en knaagende, zo volgt Klopping, ruiffching, en menigmaal een zeer bittere pyn, met scherpe Koortsen, nachtwaking, ongeduurigheid, enz.

I V.

*Deszelfs
Teekenen.*

De Teekenen zyn door het strax verhaalde, en door het Gezicht, en het Oordeel kenbaar genoeg, en moeten uit den toestand der zaaken, der lydende deelen, den tyd, de oorzaak, pyn, de nevensgaande Koortsen, enz. de Voorzeggingen wysselyk geschikt zyn.

De

V.

De Genezing dient tegen de oor- Genezing
zaak overgestelt, is die uitwendig,
zo moeten de deelen worden gehan-
delt na dat dezelve beschadigt zyn,
daar van dat in ons Gedrukte *Trak-
taat van de Bekkeneelsbreuken*; om-
standiger word gehandelt, iets tegens
natuur in het oor geraakt zynde,
dient uitgelicht, en dan zal d'ont-
steeking al doorgaans (zoo die niet
groot is) haast vertrecken.

Doch is de oorzaak inwendig, de
ongetempertheit heet en scherp, en
dat (zo als het zeer licht kan gebeu-
ren) na een groote pyn, een meer-
der opzwellinge volgt, alsdan moe-
ten hier wederom aan twee oogmer-
ken worden gedacht, daar in bestaan-
de, dat men den aanwas der scher-
pe vochten voorzichtig weert, en 't
vergaderde wegneemt.

De toevloeying der ongemaatigde
stoffe, zo die zeer pynelyk, heet en
hevig mogt zyn, steuit ik (indien
het des lyders jongheit, ouderdom,
zwakheit, of quade gesteltenis niet
verbied noch verhindert) door een

tydige kleine aderlaating op den arm, van de gepynigde zyde, of indien de Maandftonden der Vrouwspersoonen mochten voorhanden zyn, op den voet; voorts kan het zachtelyk den buik zuiveren, of indien ook zulx niet veilig mocht worden geoordeelt, het Klisteren, voor of ook na de Aderlaating groot voordeel doen.

De zachte zweet- en rustverwekkende middelen op haar tyd gebruikt, zyn alhier dienstig, gelyk die in de Verhandeling van de ontsteking overvloedig zyn te vinden.

V I.

Plaatslyke
Hulpmid-
delen.

De plaatselyke hulpmiddelen moeten pynstillende en verzachtende, of indien het een beschaadigende stoffe zy, wat sterk uittreckende zyn, tot pynstilling kan dit volgende worden gebruikt:

R \ddot{z} Ol. Amigdalar. dulc. rec. express. ʒij
Alb. Ovi. ʒj
Croc. Or. gr. iv
Opii gr. ij
misc.

Met

Met Katoen warm hier van in 't
oor gestookken en somtyds vernieuwt,
ofte

℞ *Lact. Muliebr. rec.* ʒʒ
Croc. Or. gr. vj
Opii gr. ij
Misce.

Dikmaals warm in 't oor gedrupt,
Meer andere verzachtende en pyn-
stillende middelen kunnen worden
verordineert, doch overwin ik de
pyn veel liever, en doorgaans zeer
voorspoedig en gelukkig, met dus-
danige pynstillende ontdoende en uit-
waasemende pappen,

℞ *Rad. Liliior. albor.* ʒj
Herb. Althææ.

Malv.

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mʒ

Coq. in Cerevis. dulc. q. s.

Colatur. Contus. adde Far. Hord.

Foenugr. an q. s.

Croc. Britt. ʒʒ

Ol. Liliior. Alb. ʒʒ

m. f. Cataplasma

Doch is 'er uitwendig eenige ontsteking van aangeleegentheit, zoo moeten hier, en ook elders, geen Olien onder de pappen gemengelt zyn.

V I I.

*Wat te doen
zoo men een
Etterge-
zwel ver-
wagt te
ontstaan.*

En overmits de verdoovende, of verkoelende middelen, niet zo hoog by my te boek staan, en dat al doorgaans de geduurige Koortze, de ongeduurigheit, de Nachtwaking, de Klopping en stekende pyn, enz. ons zeker getuigen, dat 'er een Ettergezwel in deze gevoelige ontdoende middelen, tot deze pynlyke ontfelde deelen te stooven, te Koesteren en te verwarmen, op dat aldus de verdikte schaadelyke stoffe mag worden verdunt, of tot een zwering gevordert en rypgemaakt zynde, ten spoedigsten uitgelokt en ontlast mag zyn: Tot dien einde gebruik ik een Kleine Steekwick, wat vet met ons *Basilicum* bestreken, in 't Oor, ik maak een groote Blaadracht daar achter, en bestommel het lydende deel, of deelen; want de pyn strekt zich somwyl over den hals en het hal-

ve

deel; ik neem van deze fyngeftoote Spaansche Vliegen zo veel alstot een Blaadracht van een halve Schellings groote genoeg is, vermeng die met een weinig Wynazyn, en voeg die dus vochtig op de alvorens gemaakte platte wiek, en leg die kort achter het oor, met een welkleevende *Diapalm*- of andere plaaster overdekt, een Drukdock en dubbelde doek om de Kin daar over, ter wederzyds aan de slaapmuts gespelt, en wel voor 't verschuiven verzeekert, dusdanige Blaadrachten, zo voor de hevigste pyn der Ooren, der scheele Hoofdzweer, der Oogontsteeking, des Tandpyns, alsook in beroerthedens, slaapziectens, enz. maar in deze twee laatste legt men die in de Nek, wyders in zwaare Jichtpynen, gelyk wy (daar 't hoort) zullen zeggen, laat ik ontrent vierentwintig uren beruffen, eer ik haar afneem, dan houw ik deze Blaadracht vier a vyf dagen, door een Ettervorderend Geneesmiddel ter dracht, en aldus is het, dat ik deze Blaadrachten in Mannen, Dochters, Kinders, en zelfs

zelfs bezwangerde Vrouwen, dagelijks gewoon ben te gebruiken, zonder ooit eenig ongeval, diesaangaande de Waterwegen, of in de uitloozinge der pis te hebben gemerkt.

Doch komt ook wel, zelfs, na een geringe pyn en ontsteeking, in 't oor een vuile zweering, met stank en verrotting te volgen, die niet haastig moet opgedroogt zyn, of eerlang zullen veel zwaarder qualen den lyder bespringen.

I X.

Deszelfs Genezing valt doorgaans *Dat de* zwaar, langduurig, en ook wel *slinkende* gevaarlyk; want de Hersenen den *Etterge-* overvloed van haar schadelyke stof *zwellen* se dusdanig ontlastende, zoo dient *niet moeten* dezelve geensints gesteuut noch op *opgestopt* gestopt, maar wel de quaal zelfs, *worden.* ontrent haar oorsprong, door een goede manier van leven, af- en uit *Dieta.* leiding der quaade Vochten, en door de Hersenen, Maag, de Vlies- en Zenuwachtige deelen te verster-

R 5 ken:

ken : Doch in alles , na dat den toestand der zaaken vereischt , verbeteret , en dus de oorzaak wegge- noomen , en 't quaad , daar het we- zen kan , behoorlyk uitgeleid zynde , zo zal de Genezing doorgaans wel tydig volgen.

Wat nu noch vorder van deze Oorquaal dient aangemerkt , kan wyders in ons *Traktaat van 't Ge- wondde Hoofd* , en der *Bekkeneels- breuken* , omstandiger worden ge- vonden.

HET XII. HOOFDSTUK.

Van de Ontsteeking der Keel.

1. *Beschryving van de Keelontsteeking.*
2. *Deszelfs verscheidenheit.* 3. *Moet na de verscheidenheit der deelen, dewelke dezelve bezet, onderscheiden behandelt worden.*
4. *Deszelfs Teekenen.* 5. *Oorzaaken.* 6. *Voorzegging.* 7. *Wat zaaken 'er tot de genezing dienen in acht genomen te worden.* 8. *De Genezing.* 9. *Wanneer het Ettergezwel in de Keel geopent moet worden.* 10. *Geneezing van meer andere Gezwellen en Ettergezwellen in de mond.* 11. *De Strotsneede.*

I.

DE Keelontsteeking is een Gezwel in de Keel, of in deszelfs naast aangelegene deelen, doorgaans met een geduurige Koorts, met steekende pyn, met hoest, benauwt.

Beschryving vande Keelontsteeking.

nauwtheit, enz. de weg des adems', des voedzels, of ten minsten het zwelgen, en een gewenschte rust belettende.

I I.

*Deszelfs
verschei-
denheit.*

Zy moet met onderscheit, en op die wyze, gelyk wy van de ontsteeking hebben gezegt, zyn aangemerkt, en moet haar verscheidenheit niet alleen na deszelfs ingelegene stoffe, maar ook na des quaals Standplaats geschikt zyn.

Wat de Aanmerking op deszelfs ingeslotene Stoffe belangt, zo stellen wy een waare of volkomen Ontsteeking der Keel te zyn, wanneer een verhit bloed, of alleen, of met een zeer scherpe Galstof gemengt, deze deelen bestormt, en een onvolkomen of niet waare Ontsteeking der Keel, daar het stilstaande bloed van dit Keelgezwel, met slym doormengelt, het lydende deel is benauwende.

I I I.

*Moet na
verschei-
denheit der*

En zo word wyders haare verscheidenheit (zo als strax gezegt is) na

na de verscheidenheit der deelen dien deelen, die
hy beslaat genomen. dezelve be-

Namentlyk, of dat die des Strot- zet, onder-
tenhoofds Spieren, en Lucht- scheiden
Longepyp, wezende den noodigen of behandelt
weg des Adems, bestormt ende be-
nauwt. worden,

Of die den Slokdarm, de weg des
voedsels, besluit, waar onder dan
des Keels beginfel, de Amandelen,
de Lel, de Tong, het Verhemelte,
en Quyl-Klieren, die somwyl geza-
mentlyk zeer vervaarlyk komen op
te zwellen, moeten en kunnen gere-
kent zyn.

Deze twee genoemde soorten van
Keelontsteekingen, *Cynanche* en *Sy-
nanche* genoemd, (het welk in de
uitspraak ontrent even eens klinkt)
kunnen dan beide gevoegelyk onder
de naam van een waare Keelontstee-
king gestelt zyn.

Of zy beslaat, met een zichtbaar
Gezwel, voor't meere deel uitwen-
dig de genoemde naast aan gelegene
deelen des Hals, en zulx kan geen
waare en volkomen Keelontsteking
worden genoemd.

Ook komt wel een bozen Negen-
oog (die in Pesttyden besmettelyk
kan zyn) de Amandelen ofte Keel-
Klieren te bestormen.

I V.

*Daszelfs
Teekenen.*

De Teekenen zyn, of zichtbaar,
als het Gezwel en de ontsteking voor
't oog zich vertoont, en als dan kan
uit de hoedanigheid en het wezen des
Gezwels, de daar in onthoudene
Stoffe (even als in de Verhandeling
van de Ontsteking breeder vertoont
is) klaar genoeg onderkent zyn.

Of, als gezegt is, onzichtbaar,
daar nochtans de arme lyders, in de
uiterste benauwtheit zynde, de bin-
nenste Spieren der Longepyp, of des
Strottenhoofds, zyn bezet, en alzo
de wegen der ademhaaling word toe-
gewrongen, de stem belet, enz.

Wil dan geen voedsel en zelfs geen
drank noch vocht doorgaan, zo is de
Keel, Maagpyp, of Slokdarm (al-
zo men dit deel zal believe te noe-
men) met dit Gezwel meest bezet,
kan den lyder niet zwelgen, zo zul-
len de Amandelen, de Lel, de Tong,
enz.

enz. zyn opgezwollen, en in de Strottenhoofds Spieren zal ons (als gezegt is) de benauwde ademhaaling, de heefschheit, verlies der Spraak, enz. de plaats der meest lydende deelen genoegzaam komen aan te wyzen.

V.

De oorzaak komt van uit- en inwendig, de uitwendige is al door-^{Oorzaken}gaans ontstaande uit eenige voorige hitte, en daar op schielyk ontfangene Koude, daar op een haastige stremming, verdicking en stillstand van het om- en doorvloeiende bloed, met Gal, slym, of wat meest de opzwellinge gemaakt heeft, word veroorzaakt. De inwendige verschynt door een sterke Gisting, ontstelt-heit, onmaatige drift en toevloed der sterkaanpersende vochten, die (de- wyl in 't Gezwel alles stillstaat) niet konnende doorloopen, het Gezwel haastig doet groeijen, en meermaals tot verstickens toe, in zyn grootheit kan doen

Voegt ook noch tot deze uitwendige oorzaak een quaade en ongeregel-

gelde maniere des levens, het onmatig gebruik van Tabak, Brandewyn, Gedistilleerde Wateren, scherp oud Bier, Peeper, Gengber, sterk gekruide Spys, alle verhittende ende noch meer het bloed ontsteekende Geneesmiddelen. En wederom over de andere boeg, inzonderheit als de mensch verhit is, te schieelyk een Koude Drank in het lyf gejaagt, desgelyx al te verkoelende, te vochtige, en de Klierachtige deelen te veel verslappende Geneesmiddelen, ook alles wat wrang en zuur is, uit- of inwendig op 't Keelgezwel gebruikt, zal recht bequaam zyn, de quaal en benauwtheit kragtig te doen groeijen.

Als mede door een sterkverhittende Lucht en brandende Zonneschyn, die, door zyn verteerende stralen, ons Bloed en Galle ontsteekt, ons vermagert, droog, verdort, en (wegens de te veelvuldige uitwaassening) de Krachten, de Geesten, en beste sappen kan doen verslinden, zo dat wel meermaals haastig een gevaarlyk Keelgezwel en ontsteeking kan worden veroorzaakt.

Wat

Wat noch wyders de oorzaak betreft, die kan in onze Verhandeling van de Ontsteeking breeder nagezien worden.

V I.

Alle schielyk en heftig opkomen-^{Voorzeg-}
de Keelgezwellen en Ontsteekingen^{ging.}
zyn gevaarlyk, maar die de inwendige Spieren van het Strottenhoofd hebben ingenomen, moeten voor de alderzwaarste geacht zyn, dewyl die den mensch zeer haastig doen stikken; om dat dan den weg des adems word toegewrongen, die van de Keel- of Spysvoerder bezet wel den doorgang des voedsels. Maar de Lyders noch adem konnende scheppen, syn niet in 't gevaar van dus haastig te smoorren.

Meermaals berst deze laatste soorte wel tot een zeer pynlyk Ettergezwel en Zweering ontrent de Racchen en Amandelen uit, en dan kan de noot, Koorts, pyn en benauwtheit, door Konst en vlyt haast worden verjaagt.

Zo niet dusdanige KeelGezwellen met Kracht verdunt of uitgelokt en

ryp gemaakt worden, en aldus deszelfs verdikte sterk opgiftende, of ook wel flymige stoffe, de fluimen, den Etter, enz. haar uittocht en ontlasting bekomen, en dat, of door verzuim, te weinig toeverzicht, of door een verkeerden handel, deze vergaderde vuile stoffe, wederom inwards wykt, of nederwaards zakende, op de Long valt, zo zal wel mogelyk binnen weinig uren, de quaal en benauwtheit, als mede de vinnige Koortfen niet alleen ten uiterste kunnen komen te verwackeren, maar ook wel doodelyk worden bevonden.

Wanneer dan de fluimen, zo vast als lym, de weegen stoppen en vast blyven hangen, zo dat ze, of door machteloosheit, of door geen genoegzaamen yver behoorlyk worden ontlast; dat de Koortfen toenemen, de hoeft, ongeduurigheit en de benauwtheit aangroeijen, de tong dor en droog, den adem stinkende, de dorst en inwendige brand groot is, de schuim en het zwadder de mond uitbruisst, en dus de Krachten zeer vaardig verstuiven, zo kan verzekert zyn,

zyn, dat de dood met dubbelde schreden nadert.

Deze Keelontsteekingen en Gezwellen wyken zeer licht inwaards, en dan vermeerderd de ziekte, benauwtheit, en het gevaar des lyders meermaals met een gevolg van een haastige dood.

De uitwendige Hals- en Keelgezwellen, Ontsteekingen, enz. zyn niet zo gevaarlyk, en dikmaals t'eenhemaal zonder gevaar, zoo die niet door een verkeerden handel gevaarlyk worden gemaakt.

V I I.

Ontrent de Genezinge der Keels-Wat zaken
ontsteeking moet dan gelet zyn op de er tot de
hoedanigheit van het meest lydende Genezinge
deel; ten tweeden, op de grootheit dienen in
en heftigheit des gebreks; ten der- acht geno-
den, op den tyd des Gezwels en men te
ontsteeking; ten vierden, op de hoe- worden.
danigheit der vergaderde stoffe, die
de Keelsontsteeking gemaakt heeft,
als mede noch wyders op de jaaren,
de Krachten, de Sex, en verdere
toestand des lyders; want het komt

hier al vry wat op de Keel aan, dies moeten hier alle nodige bedenkingen zo wel ontrent het gebruik der best-dienstigste Geneesmiddelen, als mede over de verder uitvoering der Hand-Konst, en niet minder ontrent een voorzichtige Voorzegging, want alles hier meermaals in groot gevaar staat, in betrachtinge worden genomen.

Eerstelyk dient dan gelet wat plaats de Keelsontsteking beslaat, namentlyk, of die meest uit- of inwendig ons voorkomt, want de uitwendige vry wat gevoegelyker, als die, die in de diepte schuilt, te redden zal zyn, of dat dezelve in de voorste of opperste deelen des Monds, als onder en in de Tong, in 't Verhemelte, Lel en Amandelen voortkomt, of dat dit Wurggezwel (want aldus mag dit quaal wel genoemd zyn) de Spieren en vordere deeltjes des Strottenhoofts, de Longepyp, en zo by gevolg den tederen weg des adems beslaat: Of ook wel de Keel en Maagpyp innemende, de wegen voor 't voedsel verhindert; want gevolglyk als deze eerste soorte, zelfs door
het

het openen van het Ettergezwel kan worden geholpen, alzo bezwaart ja gevaarlyk, of wel doodelyk zal de Keelsontsteking, die deze tedere bin- *Angina.* nenste deelen bestormt, worden bevonden.

Ten tweeden let men op de groot- of Kleinheit dezès Gezwels en ontsteking, want somwyl maar een eenig deel, of eenige t'saam, en ook wel alle deze boven genoemde deelen bezet zyn, zulx met een ook de grootheit van de benauwtheit en 't gevaar verschaffende.

Ten derden, moet ook den tyd des ongevals worden aangezien, en daar op gelet zyn, of de Vochten noch in haar toevloeying en aanpers in en tot de lydende deelen, of in haar vastzittinge worden gemerkt, waar na dan ook wyders de zaken volkomen moeten gereguleert zyn.

Ten vierden, moet men de hoedaanigheid van de vergaderde stoffe beschouwen, want daar die gantsch lymcrig, Koud, dik en traag mogt zyn, daar zal geen zo vaardige rypheit tot ontlasting kunnen te weeg

gebragt worden, ook zal die als dan veel meer in de diepte ingepakt haar verblyf, als uitwendig haar ontlasting zoeken; voegt hier by de jaren, de Krachten en toestand des lyders, als mede het gemaatigt of ongemaatigt Saizoen des jaars, enz. alle deze zaaken goed, of ook hinderlyk, het oogwit tot een goed einde, voordeel of schaade kunnen verschaffen.

VIII.

Genezing.

Nu tot de Genezing zelfs, waar in wy de vierderlei inzichten of betrachtningen, zo als die in de Verhandeling van de Ontsteeking ver- toont zyn, moet bevlytigen.

Deszelfs eerste betrachtning of oogmerk kan volkomen op de Keelontsteking worden gepast, alleen met dit onderscheid, dat geen verkoeling ontrent deze lydende deelen mag worden gezogt; inzonderheit, daar de wegen van den adem mogten bezet zyn; op dat men geen meerder verdicking in des Gezwels gestremde, verdikte, vastzittende vogten veroorzaakt,

zaakt, en dus de benauwtheit en het gevaar vermenigvuldigt.

Zo moet ook de tweede betrachting op dezelfde wys, zo als van de Ontsteeking gezegt is, worden bevyert: Ten einde op dat het sterk opdringen des bloeds, met de Gal, of ook andere Vochten gemengelt, op het spoedigste mag worden geweert.

Komt des Keelsontsteeking uit een heet, scherp, opziedend bloed, met een oploopende Galstof gemengelt, en belet ze den weg des adems, of ook des voedsels, zo zet men indien den lyder niet veel afgang heeft terstond een Klister, men doet (wanneer de quaadaardigheid der ziekte, zulx niet verbied) daar op voort een genoegzame aderlating op den arm, van de meeslydende zyde, sommige maaken daar by noch een Blaadracht achter de ooren, of in de nek, ordonneeren looze of andere Koppen op de schouders, zuurdeeg met gescherfde Wynruit, Mater, een weinig Zout en geraspte Mierickwortel onder de voeten, enz. waar by dan wel het Klisteren, ja zelfs de Ader-

lating, indien het de nood vereischt, vervat word, wyders moet men zich na de tweede betrachtting of oogmerk zo die omftandig van de ontsteeking vertoont is, gedragen.

Den Heelmeeſter zyn derde oogmerk of betrachtting zy, dat hy dit quaad uit de lydende deelen zoekt weg te nemen, daar in beſtaande, dat hy met alle naarſtigheit de vergaderde, opgehoopte, en nu meer en meer vaſt-zittende ſtoffe, zoekt los te maaken, te verdunnen, en voor zo veel doenlyk zy, weêr vloeibaar, of wil dit niet gelucken, ten ſpoedigſte tot ontlaſting zoekt te brengen; op dat haafteyk de gewenſchte ruimte, in deze toegewrongene deelen, tot verlichting voor des lyders benauwtheit mag worden verkregen; tot deze derde betrachtting behoort ook de Aderlaating onder de tong, daar 't noodig is.

Veel misbruiken worden ontrent dit Keel-Gezwel gepleegt, het onwetende volk noemt doorgaans allerlei, en zelfs groote ontsteekingen in de Keel, de Huig, en zoeken, met wat Peper en Zout aan de lel te brengen,

gen, die weg te nemen, en maken aldus de ontsteeking noch grooter: Andere neuswyze plompaarts weten door Konst, een of meer hairen boven op 't hoofd te vinden, en die zo uittermaaten behendig of uit of opwaards te lichten; dat de Konst fix en de quaal voort verlicht is. By sommige Konstoeffenaars heb ik al mede (myns bedunkens) verscheidene fouten ondervonden, en zulx door te verkoelende, te vervochtigende, en by gevolg voor deze Klierachtige deelen al te verflappende middelen te gebruiken, als het *Oxicraat*, het *Aqua Plantaginis*, *Rosarum*, *Solani*, *Syrripus Succu Acetosae*, *Portulaca*, en diergelyke, tot Gorgelwaters, waar door deze Keelontsteekingen en Gezwellen, zeer licht inwaards worden gedreven. Andere stellen vry sterke t'saamentreckende Geneesmiddelen in 't werk, die deze Klierige deelen wel niet zoo ontfankelyk komen te maaken, en doen inkrimpen, maar ook met een de verdikte stilstaande vochten noch vatter beklinken; en zo het Gezwel de benaauwtheit en Koortsen doen groeijen, belettende
 dus

dus de ontbinding, of ook de ontlastinge van de vergaderde stoffe. Andere, van de nieuwste mode, gebruiken wederom daar en tegen, en dat zelfs in de alderhevigste Keelontsteekingen en Gezwellen, al te verhittende Geneesmiddelen, gelyk als Peper, Mostertzaad, Salie, Roosmaryn, Tabak, en diergelyke, makende dus de hitte, de brand, ontsteeking, dorst, droogte, en de benauwtheit, zo niet hopeloos, ten minsten noch veel grooter.

Of men beveelt ook wel (zelfs in de gevaarlykste Strot- en Keelontstekingen) een Zwaluweneft in zotte Melk of Water gekookt, 't welk (indien het wel bereid, en behoortlyk gebruikt word) wel goed is, maar zulx, of andersints een fletse verkouwende pap, word wel zoo vochtig en hompsloms opgeleit, dat het sop by den hals inloopt, op de Keel, en men laat, zonder de hand van een goed Heelmeester te willen gebruiken, dit natte Geneesmiddel zo los, en meermaals maar lauw, tegens dit zo gevaarlyk Strot- en Keelgezwel gebruiken, dat alles van stonden

den aan koud word, en hier door deze lydende noch meer verkouwende, en de wegen des adems en des voedfels verdruckende, zo moet noodzakelyk het Keelgezwel meer en meer inwaards komen te wyken, zoo als ik dikmaals, daar dan eerst by verzocht zynde, heb ondervonden, als wanneer ik dusdanige lyders in't uiterste gevaar wel meermaals gevonden heb, en in staat gebragt, van door dien verkeerden handel haast te versmooren.

Veel veiliger en met voorspoediger en geluckiger uitslag kunnen (zels zeer gevaarlyke Strot- en Keelontsteekingen en Gezwellen) worden gehandelt, zoo als ik aan een groot getal menschen hebbe ondervonden.

Ik bevind meest altyd, dat in't los en rypmaaken der vastzittende stoffe en in't uitlossen van de verdikte vastzittende fluimen, de gantsche Genezing bestaat. Om dan zulx voorspoedig uit te werken, ben ik terstond met deze of diergelyke beweekende en rypmakende Gorgeldranken in de weer:

R. Rad.

℞ Rad. lilior. Alb.
 liquorit. ras. an. ʒiij
 Herb. Alth. pʒ
 Flor. Chamomill.
 Sambuc. an. Mj
 Melilot. Mʒ
 Ficuum No. viij
 Coq. in Aq. Com. Colatur. ʒxvj. adde
 Syr. Violar.
 Rob. Sambuc. an. q. s.
 m. f. Gargarisma.

Zulx dikmaals, matelyk heet ge-
 maakt zynde, mede Gegorgelt, of
 ook een Roemertje van gedronken,
 of

℞ Flor. Chamomill.
 Melilot. an. Mj
 Ficuum. No. x
 Liquerit. Ras. ʒiij
 Coq. in Aq. Com. Colatur. ʒxvj adde
 Syr. Capill. Ven. q. s.
 m. f. Gargarisma.

Of ik laat ook wel de lyders zoet
 mollig vier Guldens Bier, met klein
 gesneede Vygen gekookt, op dezelf-
 de wyze gebruiken.

De rauwigheit, hoest, Kortbor-
 stigheid, heeschheit, enz. die som-
 wyl

wyl wel een Keelsontsteking verzel-
len, kan men door dusdaanig eene
sinking desgelyx trachten te reme-
diëren.

℞ Syr. *Hysopi*
Liquerit.
Capill. Ven. an. ʒvj
m. f. Linctus.

Uitwendig gebruik ik dusdaanig
een pap :

℞ *Rad. Lilior. alb. ʒvj*
Ficum No. x
Herb. Althææ.
Verbas. an. pj
Flor. Chamomill.
Melilot. an. Mj
Coq in Cerevis. dulc. Colatur. Contus adde
Far. Foenugrec. ʒj
m. f. Cataplasma.

Zoekt men noch meerder rypmaa-
king der fluimen, of van het Ge-
zwel, zo kunnen meerder Vygen en
Melilote Bloemen, als mede wat
Boter, of ook ons *Basilicum*, onder
de pap gebruikt zyn.

De pappen moeten vooral behoor-
lyk worden gebruikt, en zulx zoo
heet

heet als 't de lyders kunnen verdraagen, en met een zachte warme wolle lap daar over gevoegt, zodanig bezorgt zyn, dat alles zyn vereifchte warmte kan en mag blyven behouden: Om aldus des te bequaamer de lydende deelen te Koefteren en te ftoffen, en de lymigfte taaje verdikte ftoffe te eerder tot haar behoorlyke verdunning, vloeibaarheit, of andersints tot een gewenfchte rypheit en ontlasting te brengen.

Of ik gebruik, en al doorgaans met een voorspoedigen uitflag, in plaats van de pappen, het *Emplastrum de Melilota*, waar in dat de Vygen verdubbelt zyn, of alleen, of met het *Emplastrum de Labdano*, of *Petri Datbeni*, of *Mucilaginum* daar onder vermengelt, waar mede dat ik zeer veel Keelgezwellen en zwaare Ontsteekingen, door de bevordering der ontlasting, van de ryp- en losgemaakte fluiimen, of des Eppers, heb genezen.

Voorts moeten de Geneesmiddelen uit- en inwendig, na den toestand der zaaken, worden verandert.

I X.

Zo wanneer dan aldus, door de be-
 quaamste verzachtende en rypmaken-
 de middelen ons oogwit, in de rypma-
 king van dit gevaarlyk Keelgezwel
 verkregen mogt zyn, zo moet men,
 wanneer het Ettergezwel niet haast
 doorbarft, en daar het den grooten
 nood, de pyn, en benauwtheit vor-
 dert, den lyder door spoedig de ope-
 ning te maaken, zoeken te red-
 den.

*Wanneer
 het Etter-
 gezwel in
 de Keel ge-
 opent moet
 worden.*

*Maturan-
 tia Rmol-
 lientia.*

Daar den Etter dik, taai, lymig
 en traag is, daar schuilt ze gemeen-
 lyk dieper, als daar des zelis verga-
 derde stoffe heet, fcherp, en vlug-
 ger van aart, veel vaardiger door de
 beletselen doorboort, en aldus wel
 de opening, of zelfs maakt, of im-
 mer den Heelmeeftier als in het ge-
 moed komt, ende den weg baant.
 In deze traager voortkomende zwee-
 ringen moet de opening, daar het
 veilig gefchieden kan, wat grooter,
 en dieper, als anders gemaakt zyn,
 dewyl die ook haastiger, als in de
 heeter Gezwellen, genegen is toete
 zuigen.

In-

*Speculum
Oris.*

Indien dan de rypheit van het Ettergezwel, uit de zachtigheit, witeheit en uitpuilinge des Gezwels wörd bespeurt, zo zal men met de Mondspiegel, als iemand het oude gebruik zoude willen volgen, of anders, en veel liever slechts met een gemeene Mondspatel in de slinkerhand genomen, de Tong, zo veel noodig of doenlyk zy, nederdrucken, en met een bequaam Snymesje, of wat tot dit werk goedgekeurt mocht zyn, 't Gezwel ter benedenster plaatse, of immer daar de meeste Etter schuilt, zo gevoegelyk openen, als doenlyk zy, de etterstoffe uitgeloost zynde, zo kan de zweeringe, en ook met een de ontsteeking, door een zuiverende en versterkende Gorgeldrank doorgaans lichtelyk worden geneezen: Als

R. Rad. liq. Raf. ʒʒ
Flor. Chamomill.
Melilot. an. Mj
Rosar. rubr.
Balaust. an. pi
Herb. Verbasc.
Agrimon. an. Mʒ
Ficnum Opt. ʒj

Coq.

Coq. in Cerevis. dulc. Colatur. adde
 Syr. Liquerit. q. s.
 m. f. Gargarisma.

Of is men genoodzaakt van wegen
 de losheit en slapheit dezer Klierach-
 tige (en by gevolg) ontfangelyke
 deelen des Monds en der Keel, meer
 opdroogende en t'saamentreckende
 middelen te gebruiken, zo kan dit
 volgende worden verordineert:

℞ Rad. liq. ras. ʒijj
 Flor. Rosar. rubr. Mj
 Balaust. Pj
 Cort. Granator.
 Nuc Cipress an. ʒij
 Fol. Querc. Mj
 Coq. in Aq. Chalybeat. Colatura.
 adde. Syr. Rosar. rubrar. q. s.
 m. f. Gargarisma.

Beslaat dit Keel-Gezwel ook voor
 een groot deel de uitwendige deelen
 des Hals, en des Strots, en dat men
 te vreezen heeft, dat dit Gezwel,
 het welk ons meermaals zeer groot
 voorkomt, en zo wel de in- als uit-
 wendige deelen beslaat en benauwen-
 de, deszels veelvuldige Etterstoffe

tot in de holligheid van de Borst, of langs het Strottenhoofd en Longepyp, tot in de Long neder mocht komen te zacken, zo zal men door alle bedenkelijke middelen, dezelve trachten uitwaards te locken: Gebruikende tot dien einde het *Emplastrum de Melilota*, of een zeer krachtige uitwaards treckende pap, daar in dat geen Vygen, Ajuin, noch *Melilote Bloemen* in gespaart zyn, en zo wanneer dit gelukt, en dat men het Ettergezwel genoegzaam na buiten gelokt en verkregen heeft, zoo moet ook aldaar de opening op de voorzichtigste wys gemaakt zyn, en den Etter worden ontlast, vermydende de Halsader en 't Strottenhoofd enz. Onder het maken van deze opening met de slinkerduim ende vingers het Ettergezwel van onderen en ter zyden opwaards lichtende, op dat men dus doende met des te meerder zekerheit de punt van de vlym wel tot in het hol des Etters, maar voor al tot in geen ondergelegene deelen te treffen, mag komen te bestieren.

Larynx
Vena
Jugularis.

X.

Wyders moeten deze Gezwellen, gelyk van de Ettergezwellen geleert is, gezuivert, en ter Genezing worden behandelt.

*Geneezing
van meer
andere Ge-
zwellen en
Etterge-
zwellen in
de Mond.*

Voorts komen ook noch in de Mond zodanige Ettergezwellen, die wel geen Keelgezwel verbeeldende, nochtans met een hevige Koorts, ongeduurigheid, pyn, ontsteeking en opzwellung der deelen vergezelschap gaande, ten spoedigste moeten rypgemaakt en geopent zyn, indien men niet wil, dat deszelfs doorgaans zeer scherpe stoffe, zelfs de beenderen verrot en bederft: Gelyk ons d'exempelen meermaals van nalatige Konstoeffenaars of Lyders zyn voorgekomen. Want zelts kleine Ettergezwellletjes komen wel wegens haar zeer groote scherpe stoffe, met alle de voorverhaalde nevensgaande ongevallen verzelt, haar stantplaats tusschen of onder, of ook tegens de Vliesen en Zenuwtjes, die de Tand en Kiezen vast hechten, of tegen of onder het Beenvlies der Kaakbeenderen te nemen, veroorzakende een ra-

zende pyn, en wel haast 't bederf des beens, indien men niet aanstonds door de bequaamste wegen lucht en opening zoekt te maken, meermaals heb ik ook wel, daar 't de nood vereifte, met een veerdige verlossing van de hevige pyn en toevallige Koorts, de Kies, die doorgaans aan 't rotten is, waar onder dit grootste quaad schuilt, uitgetrocken, en zo de quaadaardige stoffe terstond ontlast. Doch moet men zich altoos, na gelegenheit der zaaken ontrent de allervaardigste en dienstigste Hulpmiddelen komen te reguleren.

X I.

*De Strot-
sneede.*

*Laryngoto-
mia.*

Nu zou noch wel in dit Hoofdstuk passen van de Strotsnede te spreken, dan ik gedraag my aan de beschryving van veel beroemde Mannen, doch byzonder aan die van den wel in de Konstgeoeffende *Thomas Fiennus*: Te meer, dewyl ik noit zag van eenig Heelmeeester dusdanig een Konstgreep aanvangen, want wie zal die anders, als in de uitterste nood, beftaan? En dan alvorens aan den lyder en vrienden dienen te verzekeren, ja
zelfs

zelfs behooren verzekert te zyn, dat deze bekommcrlyke Handgreep niet anders kan uitgevoerd worden, als met het uiterfte gevaar van het leven des lyders, en noch daar benevens met geen kleine Konftwaaging, om de goede naam des Handkonftenaars te verliezen; want hoe wel, hoe voor- en omzichtig dat deze opening zal gemaakt zyn, zo zal die zeker noch evenwel met vele moeiljkheden en ongevallen vergezelschapt zynde, de Genezing wederftreven; gelyk in onze Gedrukte Verhandeling van de Strotwonde breder kan nagezien worden.

HET XIII. HOOFDSTUK.

Van de Zydewee.

1. Beschryving van de Zydewee. 2. Des zelfs verdeeling. 3. Oorzaaken. 4. Teekenen. 5. Van de Longsontsteking. 6. Van de onrechte Zydewee. 7. Teekenen, om de Zyde pyn, Kolyk, en andere bedrieglyke pynen, van de Zydewee te onderscheiden. 8. Des zelfs doodelyke en quaade teekenen. 9. Wanneer'er een Etterborst te vreezen staat. 10. Genezing der Zydewee, en wat daar ontrent dient waargenomen. 11. Een waarscbouwing voor de jonge Heelmeesters. 12. Genezing der Zydewee zonder Aderlating, hoe rampspoedig. 13. Nuttigheit der Klisteeeren. 14. Plaaslyke Geneesmiddelen. 15. De veragters der borstopenende middelen worden wederlegt. 16. Hoe noodzaakelyk de Borstzuiverende Geneesmiddelen zyn. 17. Een opmerkelyk voorval. 18. Wat te

te doen, als 'er in de Zyde een Ettergezwel ontstaat. 19. De behandeling van een Etterborst. 20. Dat de Longsontsteeking op dezelve wyze, als de Zydewee, moet geneezen worden.

I.

VAN de Zydewee, dewyl deze ziekte wel voornaamentlyk den Geneesheer raakt, zullen wy niet meer verhandelen, dan den Heelmee-ster, die quaal belangende, nodig is te weten.

*Beschry-
ving vande
Zydewee.
Pleura.
Pleuritis.*

De Zydewee is een ontsteking van 't Borstvlies, en deszelfs naast aan gelegene deelen, met steekende pyn, bezwaarlyk ademhaalen, geduurige Koorts, ongeduurigheid, Hoest, nachtwaaking, enz.

II.

Zy is in een ware, en niet ware, dat is bastaart Zydewee, afgedeelt.

*Deszelfs
Verdeeling.*

De ware beslaat de verdubbeling van het Borstvlies zelfs, en komt ook

Membrana Pleura. (gelyk wy in onze verhandeling van de ontsteeking hebben gezegt) uit een scherp, verhit en opgiftend Slagaderlyk bloed, 't welk deze teergevoelige deelen, door deszelfs stremming en stilstand opspannende, ontstekende, en van malkanderen als opscheurende, de vrye ademhaling, en alle welgeschikte order komt te verhinderen.

Beslaat ze met een diergelyke ontsteking de Long, zo word die een Longontsteking genoemd.

Peripneumonia.

Somwyl is ook het Middelfrist, of het Middelschor, of ook 't Hartzakje met een diergelyke ontsteking bezet.

Diaphragma.

Mediastinum.

Pericardium.

Musculi Intercostales.

De niet waare, of de bastaart Zydeuwee, beslaat inzonderheit de binnenste tuffchenribbige Spieren, en die komt ook uit een minder verhitte bloedstof te ontstaan, want die als dan met wai, slym en winderigheid zynde verzelt, een minder ontsteking komt te maken.

Die in deze quaal het Gevoel van den naarstigen *Willis*, ontrent zyn Verhandeling van het Scheurbuik, opvolgt, namentlyk, dat ook een ver-

verzuurt Zenuwſap zich met de zoutſte deeltjes des bloeds vermengt, en aldus in de vlieſen en veſels een opgiſtinge maakt, en zal, myns oordeels, niet ver van de weg gedwaalt zyn.

I I I.

De oorzaak is 't bloed, of alleen, *Oorzaaken* of vermengelt, het welk of door een ſchielyk ontfangene Koude verdikt en geſtremt, of door dezelfs quaade geſteltheit door een uitbruiffchende Giſting in deze deelen geſtort, ſtilſtaande, en door het aanperſen van de noch ſteeds aankomende ſtoffe, voor zo veel die vloeibaar is, ophopende, de bloedvaten, de vlieſen en vezels zeer krachtig opzet, opſpant, en doet ſcheuren, verweckende alle de tekenen en toevallen, waaraan de Zydewee uit andere qualen moet regt gekent zyn.

Wat wyders de oorzaak betreft, kan in de Verhandeling van de ontſteking nagezien worden.

I V.

Teekenen. Men kend een ware Zydewee aan de groote stekende pyn in de zyde, onder of tusschen de ribben, somwyl ook wel recht voor in de borst, in of ontrent de verdubbeling van het Middelschot, of agter dicht tegens de Ruggegraat, waar op dat alle Heelmeesters wel degelyk behoren verdacht te zyn, met hoeft, geduurige Koorts, een radde Kortjaagende pols, bezwaarlyk Ademhaalen, enz.

*Media-
stini-
um.*

V.

*Longont-
steeking.* Is 'er een Longontsteking by, zo zullen ons de uitwerpsels van de bloedige fluimen, zulx klaar genoeg komen te vertoonen.

*Peripneu-
monia.*

V I.

*Onrechte
Zydewee.* De onwaare of bastaart Zydewee, kent men aan het lichter verschieten van de pyn, die ook, meer uitwendig zynde, zo zwaar niet treft, maar dat die gantsch zonder Koorts, of dorst,

dorst, gelyk *Blankaart* beschryft, zoude zyn, zulx leerd ons de dagelyksche bevinding anders.

V I I.

Een Zydepyn, zonder Dorst of Koorts, komt de menschen in deze Koude vochtige Landen meermaals over, voornaamentlyk na voorgaande ziekten, suekeling, enz. die haar in hun zwakheit te vroeg in de Koude begevende, door d'inademing van een te barre windige lucht, zeer haast kunnen worden getroffen, dan zulx kan geensints, ook zelfs voor geen bastaard Zydewee worden geacht, nademaal deze Zydewee voor niet anders, dan een winderige opblazing, door weiachtig vocht, in de tusschenribbige spieren en veselen, door ingeädemde Koude, stilstaande, en ook dus, zo als in de Zydewee het adem halen belertende en beknellende, moet onderkent zyn, en die zeer licht, immers doorgaans, door een bequaam Zweetdryvend middel, en uitwendig door een verwarmende en verdunnende Ceroenplaaster van het

Teekenen om de Zydepyn, Koulyk, en andere bedriegerlyke pynen van de Zydewee te onderscheiden.

Em-

Emplastrum Petri Datbeni, de *Mucilaginum*, enz. zonder de aderlating (dien ik geheel schadelyk oordeel) kan worden genezen.

Zo moet dan niet alleen een waare maar ook een bastaard Zydewee van dusdanig een Zydepyn wel onderkent zyn, op dat men niet het eene voor het andere nemende, den verzwakten het warme bloed aftapt, noch zwacker maakt, haar lyden verdubbelt en wederom in doet storten, de vertraagde, zwacke, langzame pols, zonder Koorts, dorst, hitte, bloedige fluimen, enz. verzekeren ons genoegzaam, dat hier geen Zydewee (die de Aderlating vereischt) maar wel en alleen maar een Zydepyn, uit Koude en zwakheit der inwendige warmte, word gevonden.

En wederom, dat men dan ook een waare Zydewee niet voor een winderige Zydepyn keurt en komt te behandelen, doende geen Aderlating daar die zo noodig vereischt word, en op dat men geensints, door eenige middelen die zeer heet en quafluis windbreekende zyn, de scherpe hitte, pyn, Koorts en benauwtheit, noch

noch zwaarder en heviger komt te maaken, zoo als wy (tot des Lyders vermeerdering van haar rampspoeden en pynen) zoo menigmaal zien gebeuren.

Noch meer, wy moeten ook de plaats van deze Zydepyn recht onderscheiden en kennen, want ook een zwaare Kolyk, wel meermaals met een zeer hevige pyn zo krachtig tegens de Korte Ribben en het Middelfrist, opwaards aandringt, dat de onbedrevene zekerlyk gelooven, dat hier een Zydewee verschynt, noch onlangs wierd ik des nachts uit den bedde geschelt, en by een oud man van ruim sestig jaaren verzocht. Ik vond het huisgezin in onrust, en men had alles vaardig, om dezen Lyder voor zyn gewaande Zydewee, een Aderlaating te doen, en juist vond ik door de gestadigheid van zyn pols, en de grondplaats van zyn quaal, dat niet een Zydewee, maar zwaar Kolyk dien man had getroffen: Ik ordonneerde hem aanstonds een verzachtende en openende Klister, als mede verwarmende Kruiden, Bloemen en Zaaden, tot een stoving, en
daar

daar op de stilte, het zachtelyk zweeten, enz. waar door dien lyder wel haast van zyn Zydewee verlost wierd. Menigmaal is my zulx gebeurt, en daarom is 't noodig, dat ook den Heelmeeſter een Zydewee van alle andere ſoorten van Zydepynen recht weet te onderscheiden.

VIII.

*Dezelfs
doodelyke
en quaade
teekenen.*

Wykt de pyn door geen tydelyk Aderlaaten noch maatig zweeten, vervallen de Krachten, als mede het wezen der Lyders zeer ſchielyk, willen de Fluimen en Kladden niet voort, en is 'er een drooge tong, ſcherpe hitte, een duistere korte radjagende pols, met eenige beving en trecking verzelt, en een toenemende benauwtheit in 't ademhaalen, nachtwaking, en komt 'er een gereutel in de borst, zoo nadert het einde van 't leven des lyders te poſt en met dubbelde ſchreeden.

Daar en tegen, zo de pyn door de Aderlaating vermindert, en zo voort door een maatelyk zweeten begint te verdwynen, wanneer de Fluimen en
Klad-

Kladden opkomen, en uitgeloofft worden, de Koorts, de benauwtheit, fcherpe hitte en droogte verminderen, zo staat'er een gewenschte Genezing te verwachten.

I X.

Hervat zig de Zydewee, zonder een genoegzame rypwording en ontlasting van deszelfs onthoudene stoffe, zo volgt zeer licht een Eiterborst, waar van hier na breeder zal worden gehandelt.

Wanneer'er een Eiterborst te weezen staat. Empipoma.

X.

Tot de Genezing is 't noodig dat men den aanwas, aanperping of vloed der noch bykomende stoffe zorgvuldig weert; tentweeden moet men het stilstaande, verdikte en gehoopte, wederom of tot zyn vloeibaarheid, of ter ontlasting zoeken te brengen.

Genezing der Zydewee en wat daar ontrent dient waargenomen.

Gelyk als tot Geneezing van de ontsteeking gezegt is, zo staat ook tot de eerste betrachting een goede maniere des levens tot aller tyd vast,

en

en moet (gelyk doenmaals) en ook in de Verhandeling van de Keelsontsteeking vertoont is, altoos aanbevoelen zyn de vermyding van alle Koude Drank, en van alles wat wrang, zuur en schraal, noch een grooter verstopping en meerder verdicking, als mede wat heet, droog, bitter, scherp, en 't ontstelde bloed noch meer ontstekende, een grooter benauwtheit, pyn en ontsteltheit zal komen te maken.

Om de sterke drift en aanpersing des bloeds in de lydende deelen te stuiten, moet aanstonds, zonder uitsstel, een Aderlaating in den arm van de beschadigde zyde gedaan zyn, en zulx, wanneer den lyder wat bloedryk is, ende vry wat ruim, het welk wel somtyds ten tweede- ja ten derdemaal, zo de pyn zich staag weder verheft, en de Krachten het toestaan, moet vervat zyn, daar in zelfs de zwangere Vrouwen, en ook de Kinderen (doch die heel zelden) meer als een Aderlaating behoeven, niet verschoonende; doch moet in alles op den tyd van de ziekte, en op de jaren, de Sex, de kragten enz.
een

een zeer nauwkeurige toeverzigt genomen worden.

X I.

Want wy moeten ontrent de Ader-^{Waar-}laating in de Zyde wee, niet zo rouw ^{schouwing} noch onvoorzichtig te werk gaan, ^{voor jonge} dat wy niet zouden acht geven op de ^{Heelmeesters.} Krachten, de jaaren, de Sex, en vorder op de goede of quade gesteltheit des Lyders, en niet zo in't groden elendigen Lyder zyn bloed tot zo lang op eene reis af te tappen, tot dat hy zyn adem wederom vry en onbelemmert door kan haalen, volgens de lesse, die zeeker Schermer Geneesheer S V. R. in zyn Boekje *De Nieuwe Veld Chirurgie*, de jonge Heelmeesters belieft te geven, daar hy, in zyn *Vierde Hoofdstuk pag. 67.* zegt: *Want zo lang moet gy het bloed laten loopen, tot dat by door de pyn niet vermindert zal worden zynen ademen willen te haalen, zonder opmerking te nemen op de veelheit van't uitgeloopte bloed, niet in verscheidene reizen, maar in eenmaal.* Ik antwoorde, dat men daar de Zydepyn zich alreeds vastgezet heeft, gelyk men doch niet altyd

zo tydig by den Lyder gehaalt word, dat men veel eer al zyn Bloet en Krachten zoude verspillen, als dat hy zo aanstonds door zoo een ongeregelde Bloedaftapping zyn vryen adem bekomen zal, zonder dat dien stouten Leeraar de jonge Heelmeefters op de Krachten, tyd, of toestand en heevigheit van de ziekte, de minste aanmerkinge belaft te neemen: Voorts wil hy, dat men terftond, na zulken zwaaren aftappinge des bloeds (’t welk de fontein onzes levens is) den elendigen lyder een sterke Braakdrank uit het Spiesglas in Wyn geweekt zal ingeven; dus zyn die Man pag. 80. zyn vordere woorden. *Ook moet men niet te gierig zyn in’t geven van Braakmiddelen, want te weinig gevende is ’er niet genoeg om door te werken, en nochtans te veel om niet te werken, zo dat den Lyder, door te weinig te geven, in doodsbenauwtheit en gevaar raakt, ’t welk door de gestelde maate noch door iets meer, (schoon de helft meer) niet geschied, in’t Leger en op Zee moet ruime maat gegeven worden, enz. Zo den verstandigen Lezer noch wat verder dit zyn Hoofdstuk*

ftuk doorleeft, hoe dezen Geneesheer (die al mede de oude Geneesheeren en alle haar erbarmenswaardige medestanders, gelyk hy die in zyn *Voorreden* noemt) met de grove Kerfbyl toehakt, hy zal zich over des mans stout bestaan en praectyk verwonderen moeten. Want na dusdanig een buitensporige ontlasting door het Aderlaaten, Braaken en afgang, zal men al voort, om de vochten vloeibaar en de pypen geopent te maken, zij *The-riaci Andromachi*, met dertig druppen *Balsam Sulphur* ingeven, en hem dicht toegedekt dapper doen zweeten, en zulx om 't half ermaal tot drie- of viermaalen toe herhalen, tot dat den Lyder geen pyn meer gevoelt, en zo die zich weër verheft, zo zal men een pilletje *Opii Crud.* of de *Tinctura Opii Tartarisati*, tot veertig, vyftig, ja zestig druppen, na des pyns grootheit, voorts de *Tinctura Croci* enz. dingen die vol vlugtig Zout en Speceryachtige Olie zyn, den Lyder ingeven, tot de eerste zweering volbragt is, zal men hem dorst laten lyden, ende niets te drinken geven, enz.

Pectoralia.

Zie daar de behandeling van de Zyde wee, door dezen Konftoeffenaar, waarlyk ik beklag de armelyders, die Simfons Krachten zullen moeten hebben, of bezwyken, in dus behandelt te worden, zonder eenig befef noch vlyt aan te wenden, om in allen dezen, de zwarte Gefchroei de, dorre, gedroogde Tong, Mond, Keel, Verhemelte en Longepypen, door de onlydelyke brand, hitte en dorft, door de zo hoog nodige borftopenende middelen te bevogtigen beweeken en verquicken, om aldus de vastgebackene Fluimen, die als lym die deelen t'faam doen kleven, los te maaken, en zoo haar ademtoogende doodsbenuwde elendige lyders ruimte en lucht te doen verkrygen, wie fchrikt niet voor zo een verfoeijelyke praetyk en quade handeling, den elendigen aangedaan? Ik waarfchouw alle jonge Heelmeefters, zo rouw, wild, woest, noch onbezonnen niemand te mishandelen, maar op een veiliger, zachter en Chriftelyker wys, zo als door deftiger Schryvers zo klaar geleerd word, uw zwaare Konft te oeffenen, of anders veel liever

ver 'uwe handen t'huis te houden ,
als tot een plaag en verfoeijelyken
moordenaar der elendigen te verftrec-
ken.

XII.

Geneezing
der Zydewee
zonder A-
derlaating,
hoe ramp-
spoedig.

Sommige (al te waanwyze) Konst-
oeffenaars onzer Eeuw hebben de Zy-
dewee, zonder de Aderlaating, wil-
len genezen, onder de zulke is ook
dien beroemden Geneesheer *Bontekoe*
geweest, uit welkers School al meer
van dat soort van schaadelyke men-
schen zyn voortgekomen, hy ver-
bied, met zo veel buitensporige uit-
druckingen, als blyken van zyn on-
ervaarentheit, het Aderlaaten, en
beveelt daar en tegen, wel stoutelyk
en onbeschroomt, den *Opium* te ge-
bruiken. Anderewerkende, quans-
wys, op de vastgezette Verstop-
ping, verdicking en stremming des
Bloeds, hebben ook desgelyx getragt
de Zydewee, zonder het Aderlaten, te
verdryven door verhittende Zweet-
middelen: En aldus de arme lyders,
door noch veel heviger pynen afge-
mat, van zwaare geduurige Koort-
sen,

fen, brandende hitte, dorst en benauwtheit, in weinig uuren gantsch afgemat zyn geweest, zo heeft men ook dan noch, hoewel te laat en ontydig, deze elendige afgematte Lyders, het bloed doen aftappen, voorwaar ten minsten een dubbelde fout, van deze waanwyze Mannen, die om haar driften en schadelyke dryveryen te volgen, haaren pynlydende Evenmensch, die haar zyn dierbaar leven toevertrouwd, quamen te marteliseeren, gelyk wy zeker weten, dat by dusdanige nieuwe modense Geneesheeren in ons Holland voor eenige jaren zoo wanschickelyk is gepraactizeert geworden.

XIII.

*Nuttigheid
der Klifteen.*

Na de behoorlyke Aderlaating, kan dan veel veiliger een Klifteen, indien de hardlyvigheit zulx vereist, gestelt, en voort een maatic zweetdryvend middel aanbevolen zyn, op dat niet alleen de sterke drift en aanspers des bloeds verhoed en geweert, maar ook wat alreeds eenigfins vastgezet is, ontbonden, en wederom
los

los en ter vloeibaarheit, of ook ter uitwaassening zy gevordert.

X I V.

Tegens de pijnlijke zijde kan men ook onderwijl een verzachtend hulp-^{Plaaslyke Geneesmiddelen.} middel, van het *Unguentum Althææ*, *Oleum Palmæ*, *Chamomillæ*, *Liliorum Alborum*, en diergelyke, met heetgemaakte Servetten daar over, of een doorgestikt zakje van *Folior. Verbasci*, *Malva*, *Florus Chamomilla*, enz. of droog, of in zoete Melk gekookt, en stijf uitgeparit zijnde, gebruiken; dan zelden zoek ik, tegens het dikmaals ontblooten der deelen aanzien- de, dit gemors, en liever, ook in het begin, deze plaaster aan te pryzen :

℞ *Emplastrum Petri Datheni* ʒj
Mucilagin. ʒʒ
Olei Palma ʒiij
f. Emplastrum.

In een bastaard Zydewec gebruik ik het *Emplastrum Petri Datheni* alleen, of met een weinig *Emplastrum Meliloti*, of de *Mucilaginibus* saam

gesmolten, alles na dat dan de gestelt-
heit der lichamen, en de hoedanig-
heit van de onthoudene stoffe komt
te vereischen.

Zijn de stilstaande vochten alreede
vastgezet, en blijft de Zydepijn na
de Aderlaating, na het Klisteren, en
na het maatelijk doomen en zwee-
ten aanhoude, zo moeten ten spoed-
digste de onthoudene stilstaande voch-
ten tot rijpheit en ter ontlasting wor-
den gevordert.

Tot zulx komen de zo verhitten-
de, ende het bloed noch meer ont-
steekende *Mixturen*, *Drankjes*, *E-
lexiria* en *Olien* geensints te pas:
Maar wel de van ouds gebruikelyke
ende noch hedensdaags goed bevon-
dene *Borstmiddelen*, die bequaam
zijn de taaije vastzittende slymerige
fluimen te vervochtigen, te bewe-
ken, rijp en los te maken. Als by
exempel:

Pectoralia

℞ *Hord. Mund.*
Rad. Gr. min. an. ʒj
liq. ras. ʒij
Herb. Taraxic. tot.
Tussilag.
Malv.

Violar.

Violar. an. Mj
Pass. Corinth. ʒj
Ficuum No. x
Coq. in Aq. Com. ad Colatur ʒxx. adde
Syr. Capill. Veneris. q. s.
m. f. Apozema.

Of,

℞ *Hord. Mund.*
Rad. Scorsoner an. ʒj
Althææ recens. ʒ℔
Liq. ras. ʒij
Herb. Taraxic. tot.
Malw.
Capill. Ven.
Farf. an. Mj
Pass. Exacinator. ʒj
Ficuum No. viij
Coq. in aq. Com. ad Colatur ʒxx. adde
Syr. jujabin. q. s.
m. f. Apozema.

Ook kan den lyder dusdanig een
Linctus dikwils gebruiken.

℞ *Syr. Capillor. Ven.*
Liquerit. an. ʒvj
Althææ. fernelii. ʒiv
m. f. Linctus.

Dan in de gene, die van de zoetigheden afkeerig zyn, kan men de Syroopen nalaten te gebruiken.

X V.

*De Verach-
zers der
borstope-
nende mid-
delen wor-
den weder-
legt.*

Sommige hedendaagsche nieuwe Kunstoeffenaars (verachtende alle dienstige Borstmiddelen, willen veel liever met verhittende, doordringende Geneesmiddelen, het quaad overwinnen, maar de dagelyksche ondervindingen geven ons de sobere uitwerkselen van dit laatste, en de goede gevolgen door de Borstmiddelen overvloediglyk genoeg te kennen.

X V I.

*Hoe nood-
zakelyk de
borstzuive-
rende Ge-
neesmidde-
len zyn.*

Want byaldien de Fluimen, dewelke door hun taaije lymmerigheid, in haar enge pypjes en doortochten als lym blyven hangen, niet door bequaame beweekende en vervogtigende, zoetzappige Geneesmiddelen los en ryp gemaakt worden, zo weten wy zeekerlyk, dat geen verlichting van de benauwtheit, geen verlossing van de nevensgaande Koortse, noch herstelling der Lyders kan worden

ver-

verwacht, en dat hen de ziekte eerlang in het graf zal komen te slee-
pen.

XVII.

Een jong Heelmeeſter, die by my Een opmer-
kelijk voor-
val. geſtaan, veel zwaare voorvallen ge-
zien, zyn Meesterschap verkreegen,
en toen myn Scheerneering (daar ik
van aſftond) overgenoomen hadde,
begon (recht tegens myn goede ver-
maaning) wel yverig in de Boeken
van *Bontekoe*, *Blankaart*, en *Over-
kamp* te ſtuderen, en verviel wel haast
mede tot derzelver grollen en dwaal-
lingen, loochenende de volheit des
bloeds, en veel andere kenbaare zaa-
ken, willende naauwlyx iemand
(ſchoon ook hoe nodig) meer Ader-
laaten. Deze kreeg zelfs, uit een
openbaare volheit des bloeds (want
hy al vry wat gezet, robuſt en bloed-
ryk was) een Longontſteking, ver-
koos tot zyne hulp een Geneesheer
van dezelfde ſoort. Des lyders Huis-
vrouw ontbood my op de vyfde dag
van zyn ziekte: Ik vond haar man
doodkrank, en hem onder't gebruik
van

van Kleine Drankjes, en niet anders, met een borst vol Fluimen, drooge Tong, Keel en Verhemelte, brandende hitte, dorst, benaauwtheit, duistere Pols, en verval van Krachten te worstelen: Ik ried hem terstond zeer ernstelyk aan, den Heer Burgermeester *Le Febure* tot zynder hulp te laten verzoeken; het welk zyn Huisvrouw beloofde aanstonds te zullen doen, doch dit bleef steeken, en ik vond hem den naastkomende dag te agniseren, klaagende nu aan my, met de dood op de lippen, over de onkundigheit van zyn Geneesheer, en dat hy nu in alle zyn vastgedroogde en opgehoopte Fluimen, waar op gantsch niet was gewerkt, en dien hy (zonder iets te kunnen loozen) dus altemaal by hem hadde behouden, moest smoren, gelyk als 't ook was, want hy stierf noch op dien zelven dag, belastende aldus de rampzaalige vruchten van zyne verkeerde Gevoelens, in de fleur, in de Kracht, en opgang van zyn bloeiend leven, het welke hy op de nu verhaalde wyze, met een

cen zoo ontydige doodt verwisselde.

Wy verkiezen dan veel liever een veiliger weg, en houden het met de wyze en voorzichtige Oudheit, die ons, op veel veiliger paden, het spoor heeft gebaant, en ons (schoon by veele hedendaagsche waanwyzen veracht) nochtans, immers tot noch toe veel veiliger middelen hebben voorgeschreven en nagelaten.

XVIII.

Komt uitwendig, door een te lang was te doen verblyf der onthoudene stoffe, een als'er in de Gezwel in de Zyde, zo moet zulx Zyde een door een Krachtige uittreckende Etterge- plaaster ten alderspoedigste uitwaarts zwel ont- staat. gelokt en ryp gemaakt worden, hier helpt dan weder het matelyk zweeten, en het niet spaarzaam gebruik van 't *Emplastrum de Melilota*, is des Gezwels ingeslotene stoffe (zo veeltyds gebeurt) verdikt, taai, lymig en traag in 't opkomen, zo doen ik meer Vygen onder de straxgenoemde plaasters, gedenkende aan 't Goddelyke Geneesmiddel, waar door den

Ko-

ning Hiskias genas. Als 't Gezwel rijp is, zo dient het wat tydig geopent, of anders zullen mogelijk meer verzworene holligheden zig opdoen, als den Heelmeester en de Lyders lief zullen zijn: Voorts moeten dusdaanige zweeringen, even als in de Verhandeling van de Ettergezwellen genoegzaam getoont is, genezen worden.

XIX.

Behandeling van een Etterborst.

Komt'er een Etterborst, zo worden veelvuldigen Etter, of door de Longe, zo sommige meenen, tot zich getrocken, en door de Locht-pyp, al hoestende, uitgeworpen; of, als dit niet wil gelücken, zoo moet, wanneer den Lyder nog Kragten heeft, in de meest lydende Zyde, een openinge tot in de holligheid van de borst gemaakt zijn, waar van wy in de Verhandeling, van de als dan noch resterende Algemeene Handgrepen breeder denken te spreken.

X X.

De meermaals genoemde Longontsteeking verscheelt in zijn oorspronk ende behandeling weinig van een Zydewee, de bloedige Fluimen, den korten adem, gedurige Koorts, de Hoest, de bedwelnde en radt jagende pols, zullen ons deze ziekte, uit een ordinare verkoudheid, die de zieken doorgaans meenen dat haar bevangen heeft, genoegzaam doen onderkennen, en ons de tydelyke Aderlating, niet alleen, maar ook ontrent de zelve Hulpmiddelen, als die in de Zydewee genoemd zijn, aanbevelen.

HET XIV. HOOFDSTUK.

Van de Ontsteeking en Gezwel-
len der Vrouwen haar Borsten.

1. *Dat de Vrouwen velerhande toeval-
len aan hunne Borsten onderhevig zyn.*
2. *Dat de Gezwellen en Ontsteekin-
gen der Vrouwen haar Borsten mogen
en kunnen onder de Ontsteekingen ge-
stelt te worden.*
3. *Derzelver Oor-
zaaken en haare verdeeling.*
4. *Dat
de niet zoogende Vrouwen en Maag-
den deze Ettergezwellen onderworpen
zyn.*
5. *Dat deze Gezwellen zeer
voorzichtig dienen behandelt te wor-
den.*
6. *Derzelver Genezing.*
7. *De
schadelykheit der heete Geneesmidde-
len.*
8. *Wat een Heelmeeſter te doen
ſtaat, zo het Borſtgezwel wil zwe-
ren.*
9. *Op wat wyze het Gezwel
(ryp zynde) moet geopent worden.*

I.

*Dat de
Vrouwen*

HEt ſchoone Vrouwe Geſlacht is
in het uitſtaan van de alderpyn-
lyk-

lykfte rampspoeden niet misgedeelt, velerhande
toevallen
aan haare
Borsten
onderhevig
zyn.
met smarte moeten zy haare Kin-
ren baaren, ende wanneer zy, na zo
veel geworstel en 't uitstaan van de
bitterste pyn en elenden, nu tot zo
verre gevordert is, dat zy haar vrugt
met blydschap aanschouwt, en van
deszelfs bekleedsels na wensch verloft
is, zo treffen haar als dan noch wel
zeer pynlyke gevolgen van Krim-
pinge, Naween, Flaauwtens, Ze-
nuwtreckingen, Koortsen, Opstop-
pinge der Kraamvloejinge, en onge-
vallen in de Zog- of Melkgevende
Borsten: Deze schoone bollen en
pronkfieraaden van het Vrouwelyk
Geslacht, worden doorgaans twee a
drie dagen na de Verlossing krachtig
opgezet en gezwollen, en gelukkig
zyn ze, wanneer die tydig uitgezo-
gen en wel behandelt zynde, een
gewenschte Melk, tot onderstand,
verquicking en noodig voedsel van
haar klein Schepseltje, komen te ge-
ven. Maar wanneer het recht anders
gaat, en dat in deze Klierachtige,
en by gevolg ontfankelyke deelen,
Tegennatuurlyke verhardde Gezwel-
len, pijnlyke ontstekingen, en noch

Fistula. pijnlijker Zweerigen, Verrottingen, Pypzweeren, Kankers, enz. voortgebracht komen te worden, en dat van zulke rampen de beginselen worden gemerkt, zo moeten noodzaakelyk voor de eerst-opkomende zwaarigheden zo vlytig de dienstigste middelen aangewend worden, dat de laatste voorzigtiglyk worden geweert en voorgekomen; want het valt doorgaans lichter deze laatstgenoemde quaalen, als het noch tyd is, wyselyk te verhoeden, als dat die tot in haar volkomenheit zynde gesteigert, ter gewenschter Genezing kunnen gebragt zyn.

I I.

Gezwollen en Ontstekingen der Vrouwen haar borsten mogen ontkomen onder de Ontstekingen getelt worden. Onder de algemeene Ontstekingen worden ook deze Gezwollen en Ontstekingen der Vrouwe borsten doorgaans gevoeglyk geplaatst, als komende gemeenlyk uit de vetste, Melkachtigste, en dus by gevolg uit de meestvoedende stoffe des bloeds, waar uit ook dit Kliersap der Borsten bestaat. En zulx kan wel met de naam *Lympha.* van Weivocht genoemd zyn, maar komt

komt niet, ten zy dat eerst met de bloedstofte vereenigt is geweest, en daar uit voortgekomen, in de Borst-Klieren tot Melk verandert en bereid word, als in d'ophouding der Kraamvloed, als de borsten, na de Verlossing zoo krachtig opzwellen, ende in meer diergelyke gevallen, ontwyffelbaar kan worden aange-merkt. *Lochie.*

III.

Dus dan het voedende bloed, en daar uit het verste en alderbequaamste Weivocht door de wonderbaare werking des Natuurs, in de Borst-Klieren tot Zog, dat is, in een bequaam, voedend en Melkachtig sap, 't geen smaak en zoetigheid heeft, verandert zynde, kan licht door eenig uit- of inwendig toeval, ontstelt en van alle deszelfs goede hoedaanigheden worden berooft; zo dat aansonds gestolt, gestremt, verdikt, vergoort en aan 't gisten, rotten of aan 't zweeren rakende, de Vrouwen een pyn toebrengen, dien zy wel meermaals boven de bittere smarte van 't Kinderbaaren komen te achten. *Oorzaken en haare Verdeeling. Lympha.*

De uitwendige oorzaaken zyn alle ontfangene Koude, waar door dit fyne en zo licht ontfelde Kliersap, zo licht verdikt, stremt, wrongelt, en dus niet meer ommeloopt, noch vloeijen kan; zoo dat een zeer haast toenemend Gezwel, met pyn, ontsteking, en wel, doch niet altyd, met een scherpe Koortse voortgebracht word: Daar toe kan mede een verkeerdt, te Koud, te zuur, en te raauw voedsel, verkouwende Geneesmiddelen, als mede toorn, gramfchap, schrik en ontfeltheit byzonder toebrenge.

De inwendige oorzaken zyn quade gesteltheit der Vochten, ophouding der Kraamvloeijing, en der Maandstonden, voorgaande Koortsen, suckeling, ongezonderheit enz. zo breder in de Verhandeling van de Longontsteking vertoont is.

I V.

Dat de niet zoogende Vrouwen en Maagden deze Ettergezwollen Zoo komen mede wel in andere, ende niet zuigende Vrouwen, zelfs in jonge Dochters, Gezwollen, en Ontsteekingen in de deelen der borsten te ontstaen, en die insgelyx als

als andere Kliergezwellen, uit mal-onderwor-
kanderen moeten onderkent en behan-pen zyn.
delt zyn.

V.

De Gezwellen der Vrouwe Bor-Dat deze
sten moeten, hoe goedaardig ons die Gezwellen
schynen voortekomen, altoos voor-voorzichtig
zichtig worden behandelt: want on-dienen be-
der het gras schuilt wel een Slang, handelt so
en onder een verhard Kliergezwel, worden.
byzonder in deze deelen, wel de vast-
gezetheit van een diepingewortelde
Kanker.

VI.

Tot de Genezing moet (even als Geneezing
in de Verhandeling van de Longont-derzelve.
steking gezegt is,) voor de herstel-
ling en welstand van 't gantsche lig-
haam gezorgt zyn, alle Koude des
Luchts, en verkouwende Genees-
middelen, zuur, raauw, en Koud
voedsel; en wyders alles wat een ge-
schikte Huishouding in de voedende, Oeconomia.
en doorstraaling in de vloeibaare en
beweegende deelen en vochten kan
verhinderen, dienen zorgvuldig ge-

weert, als in't derde Hoofdstuk omstandig is aangewezen.

Daar het Zog Klontert, verdikt, en door deszelfs verblyf en ophoping, een Gezwel maakt, daar moet tydig met warme doeken, handen en zachte wryving, als mede door een zuigster, die niet al te vinnig trekt, de borst of borsten van deze overladene stoffe voorzichtig werden ontlast, en zulx zo dikmaals hervat, als dienstig zal worden geoordeelt, om het geklonterde te verdunnen; en zoo het noch doenlyk zy, weér vloeibaar te maaken, kan men dusdaanig een stoving aanbevelen.

℞ Rad. Althææ ʒj

Herb. Malv.

Verbasc.

Flor. Chamomill.

Sambuc.

Artimis. an. Pj

Coq. in Vin. Gallic. siv. Cerevis. dulc. Colat.

ʒ. Fotus.

Een zachte wolle lap hier in nat. gemaakt zynde, zo heet als 't behoort, en styf uitgewrongen, geap-
plie

pliceert, wel toegestommelt, en als 't nodig is, weder ververscht.

Of daar het Gezwel noch maar weinig plaats en Borst-Klieren beslaat, noch versch, en met geen of weinig pyn en ontsteking verzeld is, daar genees ik die doorgaans in de zuigende Vrouwen door het *Emplastrum de Mucilagibus*, en in de niet zuigende door het wat meerder verdroogende ende verteerende *Emplastrum Petri Datbeni, de Labdano* enz. Doch deze laatste gebruik ik zelden, omdat ze alte heet en treckende is.

VII.

Heeter Geneesmiddelen, zo als de *Schadelyk-*
Mentha, Majorana, Absinthium, heit der
Phellandrium, Nicotiana, de *Spiritus* heete Ge-
Vini, Spiritus Matricalis, en dierge- neesmidde-
 lyke, (die men den * Leerling aan-
 pryft) moet niemand alhier bestaan
 te gebruiken, zoo hy niet door het
 gebruik van het fynste, en de ver-
 X 4 har-

* Zie Overkamps nieuw Gebouw der Chirurgie, pag. 404-408.

harding van het Kaasachtigste en lymigste deel des Gezwels, een hardneckig hard Gezwel, en ook wel een Kanker, of immers ten minsten indien de ingelegene stoffe wat heet en Galachtig mocht zyn, een heevige pyn, Ontsteeking, Koorts, en grooter Zweeringe wil verwecken.

VIII.

Wat een Heelmeeſter te doen ſtaat, zo het Borſtgezwel wil zweeren.

Zo evenwel de ingelegene Stoffe door de bovengenoemde veilige ontdoende middelen zich niet wil ontdoen, maar tot een Etterwording neigt, zoo moeten aanſtonds de middelen daar heen gewend worden, dat men des Gezwels rypigheit, en des Etters ontlaſting zoekt te bevorderen. Waar toe zoodaanige rypmaakende pappen kunnen werden gebruikt, als in het Vierde Hoofdstuk, van het rypmaaken der Ettergezwellen, voorgeltelt zyn.

IX.

Op wat wyze het

Ryp gemaakt zynde, zoo moet het Ettergezwel, indien het niet tydig

dig doorbarst, een grooter verzwee-^{gezwel, ryp}
 ringe komt te maaken, door de ^{zynde,}
 vlym worden geopent; doch som-^{moet geo-}
 wyl moet men in dit zoo licht be-^{pent wor-}
 vreesde Geslacht een brandmiddel ge-^{den.}
 bruiken; en dit is al doorgaans, in
 plaats van de naaste weg, een straat-
 jen omgewandelt. Den Helschen
 steen dat eenige roemruchtige Heel-
 meesters tot *Amsterdam*, en elders,
 naast eenige jaaren, voor een won-
 derbaar Kunstje hebben geacht en
 gebruikt, voldoet my zo wel niet,
 als het brandmiddel, by my gemeen-^{Lapis In-}
 lyk in 't gebruik, en in ons Vier-^{fernalis.}
 de Hoofdstuk aangewezen; want
 de helsche brandsteen, in een wei-
 nig nat met de punt gedoopt, en
 tegens de Huit aangedrukt, wel
 aanstonds deszelfs buitenste deel, en
 de Opperhuit, zoo dat het zwart
 word, maar het en dringt niet zo
 haastig, als men roemt, tot aan
 het Etterhol in: Invoegen, wan-
 neer men het zwart gemaakt plaats-
 je, dan noch al met de vlym, om
 tyd, ter ontlasting des Eppers, en
 tot verlichting der pyn, uit te win-
 nen,

nen, wil en moet openen, zo zal het doorsteeken smertelyker bevonden, dan of men geen Corrosyf hadde gebruikt, daar in het tegendeel, het onze de huid voor 't doorsteeken gantsch ongevoelig gemaakt heeft.

Vorders moet de Genezing, volgens het voorschrift van de Verhandeling der Lettergezwellen geschikt zyn, altoos acht gevende op de verscheidenheit der voorwerpen, der ongevallen, en nevensgaande quaalen.

HET XV. HOOFDSTUK.

Van de Liesbuil.

Beschryving van de Liesbuil. 2. Deszels verscheide soorten, en daarom deszels verscheide naamen. 3. Oorzaaken. 4. Teekenen. 5. Genezing. 6. 't Onderscheit van een Liesbuil of een Liesbreuk. 7. Teekenen hier van. 8. Dat somwylen by een Liesbuil ook wel een Liesbreuk gevonden word. 9. 't Welk door eenige aanmerkelyke waarnemingen bewezen word.

I.

DE Liesbuil is een tegennatuurlyk *Byvo.*
Gezwel der Klieren, agter de *Beschry-*
Ooren, onder de Oxels, en in de *ving vande*
Liefschen, met een langzame voort- *Liesbuil.*
komst, hardigheid, pyn, ontsteking,
en spanning doorgaans de vingeren
wederstrevende.

I I.

*Verscheide
soorten en
naamen
deszelfs.*

Zy is of niet besmettelyk, ende goedaardig, of besmettelyk, en als dan Pockig, als mede wel Pestilential.

I I I.

Orzaaken

Evenwel komt de goedaardige, zelfs uit een onzuiver bloed, 't welk of door zyn scherpe hitte en ziltigheid de teedere fynce bloedvaatjes en pypjes der Klieren doorknaagt, opspant, en als Gistende uitzet. Als mede, en meest, door een slymerig zuur, die de vloeijende bloedstof verdikt, en in deze Klieren doet stilstaan en stremmen, waar uit deszelfs vorder bederf, verstopping, opspanning, doorknaaging, en scheuring in deze lydende Kliervliesen, haalt en ontwyfelbaar volgt, waar door dat als dan dit Gezwel zich verheft, en aangroeit, verweckende door de aanpars, of toevloed, en belemmering ter doorstraaling der vloeibaare vochten, zodanig een pyn, ontstelt-heit, flauwtens en Grillige Koortsen, als dan de meerder of mindere
hitte

hitte en fcherpte dezer onthoudene Stoffe gemeenlyk voortbrengt.

Somtyds word zy, dooreen langduurig gefuckel, en vorig gequyn, wel door een Eiterdragt voortgebracht, en zo ter ontlasting zynde gevordert, voordelig tot de gezondheid bevonden.

De Pockige Liesbuil komt voort uit een Pockig fenyn, meest door een vuile byflaap aangewonnen, pronkt in de Liesen met die verfoeijelyke tytel van Klapoor, enz.

Want in de byflaap met een onachtige hoer, komt zeer licht een vuile befmetting in 't bloed, dewyl de geopende tocht en zweetgaatjes, en de conduitjes der Teeldeelen, zeer haast des byflaaps pockig vergift ontfangen, en zulx door de Adertjes van de Voorftanders, de Sluitspier, enz. de wederomkerende bloedftof medegedeelt, zo dat wel zeer haast, het Hert, de Geesten, en het bloed befmet kunnen worden, waar uit dan gevolgelyk dat booze monfter, die fchrickelyke Pokplaaag (daar den reinen Godt, de onreine Venusjonkers rechtvaardig mede bezoekt) zo

Porz.

Glandula

Proftata.

Mufculus

Sphyncter.

mon-

monstreus te voorschyn komt, zoo niet deze pockige Liesbuil dit boos fenyn uitspouwt, en aldus noch dien armen zondaar tydig door goede middelen, onder den genadigen zeget des Allerhoogsten, gered komt te worden.

Bubo.

De Pestige Liesbuil komt in Pesttyden uit een ontfangen pestig fenyn, waar door het Hert, het Bloed, en de Geesten zynde besmet, haar quade stoffe tot in deze ontfangelyke Klieren gedreven, en aldaar komende stil te staan, zeer licht komen te verderven en te verrotten, waar uit zeer haast dusdanig een vuil en quaadaardig Pestgezwel wordt voortgebracht.

Want de meest vergoorde, rauwste en lymachtigste stoffe des bloeds, en der vordere niet genoeg om- en doorstralende vochten, maaken alhier het voornaamste Gezwel, terwyl het fynste gedeelte noch eenigstints doorgaat, waarom dan ook dit Liesgezwel, 't zy Pockig, 't zy Pestilential, of goedaardig, doorgaans zo hard, zo traag, en bezwaarlyk te vermorwen en te ripen ons voorkomt.

I V.

De teekenen dezer Liesgezwellen *Teekenen.*
 zyn dan uit dit voorgestelde, voor *Bubones.*
 't grootste gedeelte, kenbaar genoeg,
 maakende agter of ook wel dicht on-
 der de ooren, het Gezwel, dat men
 (om van de andere te onderscheiden)
 Oorgezwel noemt. Deze komt my *Parotis.*
 veel meer in Kinderen, als in de be-
 jaarden, en meer in een vochtige
 Herfst en Koude Saizoenen, dan des
 Zomers voor, gelyk als daar van de
 reden in 't bovenstaande kan worden
 gevonden. Men kent ze wyders aan
 haar traage opkomst, hardigheid,
 wederstrevigheid, pyn, en maar klei-
 ne ontsteeking, geduurige Koorts,
 enz.

Het Gezwel des Oxels, die van
 ouds Onderoxelbuil genoemd wierd, *Bubo Sub-*
 schuilt doorgaans in de holte des oxels, *axillaris.*
 met een aangroejende hardigheid,
 steekende pyn, Koorts, ongeduu-
 righeit, nachtwaking, somtyds met
 qualyktens, flauwtens, benaauwt-
 heit aan 't hert, en in de ademhaa-
 ling verzelt, en dit alles noch wel
 met gantsch geen ontsteeking, noch
 hitte.

hitte. Hoe zwaarder deze laatstgenoemde teekenen zyn, hoe gewichtiger dit Gezwel moet geacht zyn, inzonderheit in besmettelyke tyden, wanneer quaadaardige ziekten en verdachte Koortsen komen te heerschen.

In de Lieffchen vertoont zich dit Gezwel doorgaans langwerpig breed, en scheuins nederdalende na de holte desdeels, ende Grondplaats der Klieren, meermaals, inzonderheit in ongezonde lichaamen, tot een geweldige grootheit aangroeyende, vertonende evenwel maar een vlacke verhevenheit, doch met een wederstrevende hardigheid, nypende pyn, en intrecking der Zenuwen, Peesen en Vliesen des Onderbuiks, doende de lyders gekromt gaan; veeltyds met een trage, duistere, belemmerde pols, bennaauwt' ademhaalen, en flauwtens, doch alles na dat dit Gezwel goed- of quaadaardig word bevonden.

De goedaardige Liesbuil veroorzaakt geen quaad, indien dezelve niet te diep ingewortelt, zeer groot, of alreeds verzworen ons voorkomt,
of

of quaalyk gehandelt word, die door een ontlasting der ziekmaakende stof *Crisis* opdaagt, word veel veiliger ryp gemaakt en ontlast, als dat ze (schynde te ontdoen) weêr inwaards wykt, achter de ooren rypt zy doorgaans, langzaamer, als onder den oxel, diens grooter warmte door de Bloedvaaten en holte des deels, de taaiheit der stoffe dezès Gezwels, veel vaardiger verdunt, en tot een vloeibaaren Etter stooft en bequaam maakt, als mede deze Liesbuil des Oxels, zo die groot is, niet tydelyk word geopent, zo volgen zeer licht verzworene holtens en Etterboesems, van weegen de zacking des Etters, ruime spatie, holte der deelen, onfankelykheit der Klieren, enz. de gemaakte opening door Steekwieken te veel gevexeert, en al te lang open gehouden, wil licht in een Pypzweer veranderen.

Zo wanneer ook de Pockige en de Pestilentiaale Liesbuil, niet krachtig genoeg ter ontlasting uit- en voortgezet worden, en wederom inslaan, zoo zal de eerste wel haast de vuile pocken uitbroeijen, ende de laatste

wel in weinig uuren zoo doodelyk als eerst pynelyk worden bevonden.

V.

Genezing. De Genezing bestaat in een goede maniere des levens, zo in de Verhandeling van de Ontsteking genoegzaam vertoont is.

Ten tweeden, moet de quade stoffe in het lichaam verbeterd, dan zulx mag in de meeste Liesbuilen geensins door het purgeren, en veel min door het Aderlaaten geschieden, of de alreeds tot zo ver uitgedrevene schadelijke vochten, zullen dus wederom inwards worden getrocken, en het geheele bloed en levendige Geesten kunnen besmetten, en mogelyk haast de doodt veroorzaaken: Evenwel kunnen in de hardlyvige de zachte afzettingen, en zulx voornamentlyk in de goedaardige Liesbuilen achter de ooren, noch wel wat goeds doen, andersints moeten wy het gebruik des Zetpils, en het Klisteren, veel veiliger keuren, immers in alle soorten van Liesbuilen de wyze voorzichtigheit gebruikende.

Het zweeten is hier de boodſchap, en zulx, door zulke zweet- en hartſterkenge Geneesmiddelen, als in de Verhandeling van de Ontſteking en elders vertoont zyn: Op dat door deze allerveiligſte wys, en zeekerſte manier, de traagheit dezer onthoudene en dikwils quaadaardige ſtoffe, in haare taaje ſlymerigheit verdunt, en voorts door de vereiſchte plaatsmiddelen ontdaan; of dat wel het zekerſte is, uitgebroeid mag worden.

De plaatselyke Hulpmiddelen mogen dan alhier geenſints terugdryvende zyn; want alle verkoelende, zuurre, verdickende, of ook te vochtige en al te zachte Geneesmiddelen, moeten hier worden geweert. Myn gebruik is een krachtige uittreckende pap; daar de pyn, de Koorts en de reden tot een zwering groot zyn, als by exempel:

℞ Rad. lilior. Alb.
 Cepar. an. ʒiʒ
 Flor. Chamomill.
 Melilot. an. Mj
 Ficum No. xij
 Sem. Sinap. ʒʒ contus

Y 2

Cog

Coq. ex Cerevis opt. Crass Colatur adde
Far. Fenugrac. q. s.
Ung. Basilic. nostr.
Empl. de Melilot. nostr. q. s.
m. f. Cataplasma.

Nota. Het *Unguentum Basilicum* en het *Emplastrum de Melilota*, doen ik van elx een mooie kluit onder de heetgemaakte pap, waar mede dat de lyders telkens worden bezorgt, en zulx zoo veel, of zoo weinig, als my tot de rypmaakinge goed dunkt.

Ofte men kan ook tot het zelfde oogwit, een plaaster gebruiken, die (door de Krachten der Gommen en vordere middelen verwarmt, verdunt, verteert, of ten spoedigsten dit Gezwel uitlokt en rypgemaakt; doch alles na den aart en toestand, als mede de plaats van de Liesbuil komt te vereischen. Als

R. Empl. Petri Darbeni
Labdan. an. ʒʒ
Melilot. ʒij
f. Emplastrum.

Of is dit Gezwel en de Ontsteking gelyk als wel onder den Oxel, en inzonderheit in de Liesschen gebeurt, veel grooter en verder heen uitgebreid, als de plaats voor het Ettergezwel vereischt of gewenscht word, en dat men alleenlyk maar in 't midden van het Gezwel wat uitpuiling en teekenen van een zweering verneemt, zo behoeven juist niet over alle die lydende deelen, zulke sterk uittreckende Geneesmiddelen, immers niet in de goedaardige Liesbuil gebruikt te zyn. Maar men zal de voornaamste uitpuiling daar mede bezorgen, en de rest des Gezwels met een braave ontdoende pap beslaan, en alles met een bequaame binding bezorgen, als de gelegenheit van het lydende deel benodigt zal worden bevonden.

Of ik maak een plaaster zo groot als 't Gezwel is, van het *Emplastrum Petri Dathenum*, de *Labdano*, *Muscilaginis*, of diergelyke, na dat tot vermorwing en ontbinding van de ingepakte verharde stoffe vereischt word; ik voeg in het midden een genoegzaame klomp van ons *Emplastrum*

strum de Melilota, daar al wat rykelyk van de vetste Vygen noch ondergestampt zyn: Gedenkende aan de Goddelyke plaaster des Konings *Hiskia*, en zeekerlyk met zulx gelukhet my dagelyx, de herdneckige Koude ingepakte Kliergezwellen, der zo van ouds genoemde Ontlastplaatsen, en ook elders, daar die willen en moeten rypgemaakt zyn, ter ontlasting te vorderen, ende de rest voorspoedig te verteren.

*Emuncto-
ria.*

Wat vorder in't openen en ter Genezing ontrent de Liesbuilen moet worden bevlytigt, zulx is in onze Verhandeling der Eutergezwellen uitvoerig vertoont. Sommige maaken de Pestilentielle Liesbuilen alvoreens, om te eerder ontlasting van haar inschuilend pestig fenyn te bekomen, een loutere Blaadracht op de Kruin des Gezwels; en zulx acht ik niet quaad, maar pryselyk, want de alderspoedigste ontlasting, is ook als dan de alderzekerste.

V I.

*'t Onder-
scheid van* Noch een noodzaakelyke waar-
schouwing dient hier aangeknoopt,
dat

dat is, dat men in't openen der Lies- een Liesbuil
 gezwellen met alle bedenklyke voor- of een Lies-
 en omzichtigheit, op een zeker soort breuk.
 van een Liesbreuk, of een uit- Hernia Bui-
 en vastgeschokt Liesdarmgezwel bonocela.
 verdacht moet zyn, want zeekerlyk
 worden derzelver teekenen, zo ver-
 scheidentlyk altyd niet gevonden,
 als wel een waanwyze onbedrevenc
 in dit werk, zich mochten verbeel-
 den, want zoo wel een verhard en
 vastgepakt Darm- of Breukgezwel,
 als een verharde Liesbuil, zullen on-
 trent dezelfde plaats der Liefche
 hebben ingenomen, de Liesbuil toont
 meermaals maar een Kleine roodig-
 heit of ontsteking, zo ook wel mede
 dit Darmgezwel, het eene als mede
 het andere is somtyds pynelyk, som-
 tyds onpynelyk, en doorgaans beide
 hard, wederstreving en onbeweeg-
 lyk in het aantasten, beide met ver-
 lies des appetys, met walging,
 Koorts, ongeduurigheit, benauwt-
 heit des herten, belemmerde Pols-
 slag, enz. en evenwel dit alles tegen-
 staande, zo moet nochtans een wys
 Heelmeester, het onderscheit weren
 te vinden, of daar hy noch twyffelt,

niet al te voorbarig de vlym of het brandmiddel gebruiken; en hier ter plaats nooit anders bestaan, als daar de zekerheit des Eppers, zonder eenig Darmgezwel, zich klaarlyk opdoet.

V I I.

*Teekenen
hier van.*

De hardlyvigheit, geduurige walging, braaking, zuure vergoorde oprispinge, ja somwyl stinkende opqualming in de mond, hik, windrigheit en 't gerommel van het ontstelde Gedarmte, de Krimpemde Buikpyn, schielyke opkomst des Gezwels als mede dat het doorgaans een weinig hooger geplaatst is, moeten, uit meerder Kenteekens, den Meester de Liesbreuk van de Liesbuil doen onderkennen.

V I I I.

*Dat som-
wylen by
een Lies-
buil ook
wel een
Liesbreuk
gevonden
word.*

Doeh 't kan ook gebeuren, dat een Liesbreuk of Darmgezwel en een Liesbuil, gelykelyk in de Lies ons voorkomt, waar van, myns wetens, by de Autheuren niet veel exempelen te vinden, zoekt de Konstlievende Leerling hier van een staaltje of twee, ik zal het hem toonen.

I X.

Een geschikte Vrouw, die al veel Kinderen hadde gebaart, vrezende van haaren ontuchtigen man (die onlangs ter Zee was vertrocken) tot fooi, met een zeer pynlyk Lies-Gezwel vereert te zyn, ontbood een voornaam Heelmeeſter, en deze my ook tot dit werk: Zy verhaalde ons haaren droevigen ſtaat, en wy vonden zodanig een Gezwel in de Lies, 't welk zy zeide na het uitſtaan van een zwaare geledene Koude, met een vehemente Buikpyn en nevensgaande Koorts, vry ſchielyk te hebben gekregen. Wy daar op dit ingepakt en verhard Liesgezwel beſchouwende, twyffelde zelfs, of hier een Liesbuil (gemerkt haar mans quaad leven, of een Darmbreuk ſchool: wy ordonneerden haar dan aanſtonds een openende en Darmverzachtende Kliſter, en ik liet haar op dit Gezwel een braave pap van *Flores Chamomille, Melilotæ, Sem-Aniſi, Cumini, ma. Cum Cereviſiæ Opt. Farina Lupinorum Fœnugraci*, enz. heet gebruiken, om aldus, hoe dat het mocht zyn,

zyn, in 't minste niet tegens de regels der Konst te zondigen, dewyl tot beide zoo grooten verdachtheit was, en zulx gelukten ons tot zoo verre, dat binnen vier a vyf dagen een Ettergezwel voortquam, zulx ryp gemaakt zynde, en van zich zelfs latende open barsten, zo is de zwering wel haast genezen geweest, maar was nochtans, van wegens het daar onder schuilend Breuk- of Darmgezwel, genoodzaakt geweest een zachte Breukband van wit Bombafyn te draagen.

Op den achtsten Mei 1691, verzocht my den Welgeleerden Geneesheer *Josephus Butler* met hem, tot zyn medehulp, na 't Dorp *Bennebroek*, by de Huisvrouw van *W. R. Timmerman*, dien ik (daar komende) verftond, dat zy eerst een zwaare Buikpyn, met een opstoppinge des Dreks hadde gehad, en dat daar op 't sedert met een hevige en geduurige Koorts een zeer pynlyk hard Gezwel in de rechter Lies was gevolgt, zulx door een Heelmceester van het naast by gelegen Dorp *Heemstede*, met pappen ryp gemaakt, en met een

een groote verrotting der deelen opgebrosen, en dus ter ontlasting gevordert zynde, zo is ook daar benevens, met een vervaarlyke stank, den dus lang opgestopten Drek, in zyn ophooping geweldig ter opening uitgebariten, zoo dat door den afgryslyken stank, daar nauwlyx menschen by konden dauren. Wy vonden nu deze elendige Vrouw in dien soberen toestand en uittermaaten zwak, met een korte, ongelyke, duistere, ja bevende pols, drooge tong, en het wezen als te worstelen met de dood; vervallen; hebbende (zo als men ons wilt te zeggen, noch dezen voormiddag zwaare Stuipeu gehad. Den Chirurzyn 't verband afdoende, zoo vonden wy noch met een groote verrotting en stank, uit de wyd opgebarsten opening (welkers holte van onder het schaambeu tot in de hol- *Os pubis.* ligheit des onderbuiks en 't Gedarmte doorging de pitten van de stukjes *Appel Cina*, die zy kort te voren hadde genuttigt, in en met den uitkomenden Drek gelost. Uit het fundament wierd gantsch geen afgang meer vernomen. In 't kort, de zaken

ken stonden hier slecht, en niemand geloofde anders als dat deze Lydster in 't kort de laatste snak zoude komen te geven.

Hier bleek dan zeker, dat een uitgeschooten Darmgezwel, en een Liesbuil of Gezwel in de Lies de plaats gelykelyk ingenomen hadde gehad, en dat de scherpe stof van de zweering niet alleen deszelfs dekzelen, maar ook onderwaards het uitpuilend Gedarmte, buiten twyffel, mede aangestoken door de ophoping van de opgestopte drek hadde doorgeknaagt en doen rotten. Wy konden hier dan niet beter aanbeveelen, als de dienstigste hartsterkinge, en, indien zy konde, wat Kalfsnat te nuttigen: De diep verzworen verrotte opening vulde ik aanstonds met platte wicken (na dat dit stinkend hol schoon gemaakt was) in warme Brandewyn, met *Theriaca*, *Aloës* en *Myrrhe* vermengt, gedompelt, taamelyk op, met een heet gemaakte Pap uit *Scordium*, *Absinthium*, *Rutæ*, *Flores Chamomillæ* en *Melilote*, in oud Bier gekookt, en met een weinig *Farina Lupinorum* en

Fenugraci vermengt, bestaande, voorts
 maatige dicke drukdoeken, en een
 beknopte band, met een slag maar
 tusschen de beenen doorgaande, be-
 floot ik dit verband vrytameelyk vast,
 bevelende zulx den Heelmeester, des
 anderen daags 's morgens aldus weder
 te doen: Dien namiddag gezament-
 lyk wederkomende, vonden wy de
 Lydster wat beter, en het verband
 los doende, de stinkende sledders,
 en wat zo verrot was, aan 't schei-
 den; met minder stank en uitstorting
 van Drek; dus deed ik weder 't ver-
 band als den voorigen dag, en wy
 kregen op deze wys, in't kort, een
 volkomen scheiding van al het quaad,
 een gezuiverde zweer, verminderde
 Stank, en Drekloozing, met een
 merkelyke toeneming van Krachten;
 dies wy haar, dewyl zy nu somwyl
 wat voedsel begon te gebruiken, het
 Kalfs- en Hoendernat, Krentsopjes,
 Bier en Brood, en diergelyk zacht
 openend voedsel beval, en bragt nu
 tegens de gezuiverde Grond met ge-
 noegzaam vaste wicken, dit volgend
 Geneesmiddel,

ʒ Gum. Elemn. ʒij
 Bals. Copaiua. ʒB
 Sp. Vin. ʒj
 Misc.

Hier mede de Ulceratie noch
 maatig opvullende, zo heb ik nu,
 in plaats van de pap, met e n ver-
 sterkende plaaster, goede drukdoe-
 ken en binding, het Gezwel maatig
 vast besloten, ende noch de voorige
 stilte met ernst aanbevoelen. In som-
 ma, het gelukte ons in dit buitenge-
 meen voorval uitermaaten wel, met
 de Grondplaats volkomen geslooten
 te krygen, zo dat den afgang door de
 natuurlyke wegen weder te voor-
 schyn quam. K gaf order aan den
 Heelmeester van *Heemstede*, op deze
 wys vlytig voort te vaaren, en vor-
 der, zoo dra als het vleesch genoeg
 uitgezet was, opdroogende Genees-
 middelen, en als dan (vooral de ver-
 eischte noodige binding) met opvul-
 ling van Drukdoeken in de holte van
 de Lies te gebruiken, tot dat de
 zweer volkomen zoude gesloten zyn,
 nemende daar op myn afscheid, met de
 wensch van een voorspoedige Gene-
 zing.

En

En alhoewel dezen eenvoudigen Heelmeeſter, op dien tyd, als de nood 't grootſt, en de Vrouw op 't zwakſt was, ons geliefde voor te ſtellen, of 't noodig was, dit hol tot aan de plaats van het beſchadigt Gedarmte open te ſnyden, om dus tot aan de Grond van de quaal te komen? Dewyl deze Vrouw toch anders zeker ſterven moest; en dat hy, als wy hem vraagden, op wat wys, niet eens aan het Ysbeen, dat ons daar toe in de weg zou zyn, hadde gedacht, zo droeg zich nochtans dezen goeden Konſtyveraar, zo vlytig, na alles 't geen wy hem aanprezen, dat hy in zyn handel en gezeglykheit veel waanwyzen en opzwetzers (die meermaals zeer handeloos worden bevonden) beſchaamden.

Want eenige weken hier na komt deze Vrouw zelfs aan myn huis, maar waarlyk ik kende haar niet, zynde nu wel gedaan, fris, gezond, ſchoon en bloozende van wezen. Zy gaf my te kennen, dat zy die Vrouw van *Bennebroek* was, ende verzocht my, dat ik haar, tot haar geruſtheit noch eens belieſde te viſiteren, het
welk

welk doende, zo vond ik nu noch maar een klein spelde gaatje van dit groot Gezwel ongesloten, en verder alles vast en volkomen vereenigt. Ik gaf haar een rolletje *Diapalmplasters*, waar mede dat ook dit klein overblyffel wel haast volkomen sloot zy is t'federt gezond en welvarende geweest, hebbende onlangs (dewyl zy noch jong is) in 't Kraambed gelegen, en een braave jonge Spruit overgewonnen, zonder dat iets van 't voorgaande Gezwel weder opgedaagt is.

Op den eersten January 1694. verzocht my zeker deftig Geneesheer, by zyn Dienstmaagt, die veertig jaaren oud was, dien ik niet alleen met een geduurige Koorts, Flauwtens en verval van Krachten, maar noch daar benevens, na 't uitstaan van een zwaare Buikpyn, eerst met een groot verhard ende nu zacht Gezwel in de rechter Lies, belast vond te zyn, het welk in zyn opkomst uittermaaten pynelyk, nu gantsch onpynelyk was geworden. Haar visiterende, bevond ik de verhevene plaats des Gezwels al t'eenemaal zwart en ge-
 gran-

grangeneert te zyn, en in het opdrukken met de vingeren, even als een Ettergezwel, 't geen ons opgevuld van Etter voorquam. Myn raad was terstond, dat hier wel eerst een zwering kon zyn geweest, maar tegenwoordig, door de voorgaande opblaazing, Gifting, uitzetting en verrotting in het Gedarmte, de te saam vergaderde en opgehoopte drekcerlang, met een afgryfslyke stank, en 't grootste gevaar des levens stonden uit te barsten: de vreesvoordien lieffelyken reuk beschikten haar; op dien zelven avond noch, met een overdekt Sleetje, van daar, tot in haar broeders huis; daar wel haast dien geweldigen bocht met een veraarlyke stank uitstorte. Ik gebruikte in dees elendige Dochter geen pappen, om de deelen des onderbuiks niet al te slob en week te maken, maar wel het *Emplastrum de Labdano*, krygende met dit volgend lavement gewenschte scheiding van des Gezwels verrotte en stinkende Sleders en verstorve bekleedselen dezer beschadigde deelen.

℞ *Pulv. Myrrh.**Aloës. an. ʒij**Tberiac. Andromach. ʒiiij**Spir. Vin. ʒv**m. f. Lavamentum.*

Zulx heet, en met wieken daar in nat gemaakt zynde, vulde ik, na de scheiding en ontlasting van het bedorvene, uit dit vervaarlyk hol, vry taamelyk op; daar over dat ik dan de *Labdanum* plaaster, voorts genoegzame kleine dicke Drukdoeken, en een bequame binding, die maatelyk floot, overvoegden.

Het verband was dusdanig, ik ordonneerde haar een bandje van zacht Bombafyn om de middel, het welk zy aanhield: Voorts andere bandjes, die men in yder verband verschoonde, bestaande zo een bindsel in drie a vier strookjes Lywaad, die aan haar beginsel gezaamentlyk vast genaait zynde, van agter aan 't Lendebandje met twee Luurspelden wierd gespelt, de nederwaards hangende strooken tusschen de beenen over deze beschadigde deelen loopende, wierden voor op de buik, aan het middelbandje, als agter, doch yder strook

be;

benevens de ander, verspreidender wyze, vast gemaakt, zulx dat dus de vereischte binding, zo los, of zo vast als 't behoorde, met weinig ontblooting, beweging en moeite gevoeglyk konde geschieden. Zy was uittermaten zwak, doch nu verminderde de Koorts, flauwtens en stank, en begon zy nu weder wat voedzel, doch meest lepelspys, te gebruiken: maar die haar meermaals plotseling weêr ontliet, en zich (inzonderheit het Bier en Brood) tot de Lies uistorten, evenwêl kreeg ik dit hol zeer voorspoedig met een goed vleesch vervult, tot zulx, zo draa de grond gezuivert was, niet meer de boven gemelde betting, maar ons vleesch groeiend digelstyf gebruikende, en nu een schoon roode vlacke Zwcer verkregen hebbende, zo heb ik die zeer gelukkig ende voorspoediglyk door platte wieken met ons *Emplastrum Griseum* bestreken, onder een maatige en vaste binding geheelt, als dat noch eenige weken een Klein Speldegatje open bleef; het geen eindelyk mede volkomen is geslooten, en zy aldus, door des

Heeren Genade, tot haar voorgaande Gezondheit herstelt is geworden.

Ik hield deze lydzaame Dochter, onder de Kuur, als iemand, die zyn been heeft gebrooken, gedurig zoo stil op de rug te leggen, als het haar doenlyk was; op dat den gequetsen darm (die ik geloof de Colon te zyn geweest) tegens de vleezigste deeltjes van de Penszak en des onderbuiks des te bequamer mocht komen aan een te hechten en te sluiten, want als zy naderhand, wanneer de opening al zeer klein was geworden, maar voor een weinig tyd uit het bed begon te komen, zo quam noeh al meermaals een dun en taanagtig vogt, als met een tap uitgestort, zo dat ik haar daarom te ernstiger, tot aan het gewenschte einde, van de Genezing, de stilte, en het leggen heb aanbevoelen.

Onlangs te voren, zocht my dien zelfden Geneesheer, tot hulp by een van zyne Lyders, zynde een jonge Vrouw, dien ik met dezelfde quaalen bezocht vond, ik had noch al wat moed om haar te redden.

den, maar haar Heelmeeſter, die
noch jong, ende my al vry wat
waanwys voorquam, ſchoof, zoo
beleeft als hy kon, myn volvaar-
digheit tot zyn hulp en byſtand
van der hand: Ende de Man, de
onkosten van twee Heelmeeſters
ontziende, zoo was myn dienſt
daar gedaan, met dat ze begon,
en deze Lydſter, vier a vyf dagen
daar na, ontweid en op het Stroo
geleid zynde, uit alle haare elenden
verloſt.

HET XVI. HOOFDSTUK.

Van de Gezwellen Antrax, Carbunculus, of Negenoo, Furunculus, Bloedvin, Panaritium, de Vyt.

1. Beschryving van het Negenoo.
2. En in welke deelen onzes lichaams dit gebrek gevonden word.
3. Deszelfs verscheide soorten.
4. En gedachten over deszelfs Oorzaaken.
5. 't Gevoelen van den Schryver hier over.
6. Deszelfs verscheide teekenen.
7. Voorzegging.
8. Genezing.
9. 't Quaad gevoelen van W. Barbette.
10. En van St. Blankaart.
11. Welke wederlegt worden.
12. Verdere Aanmerkingen aangaande de Genezing.
13. Genezing der Bloedwinnen.
14. Beschryving van de Vyt.
15. En deszelfs Genezing.

I.

Kool in Pesttyden, Pest-Kool of Beschry-
ving van 't
Negenooog.
 anders ook Negenooog genoemd, is een Gezwel tegen de Natuur, in
 eenig uitwendig deel des lichaams, Antrax.
Carbuncu-
lus. Ignis
Persicus.
 hard, Knobbelig, wederstreevig,
 met Ontsteeking, hitte, spanning,
 Klopping, stekende pyn, enz.

I I.

Zy komt in allerlei uitwendige In welke
deelen
onzes
lichaams
dit gebrek
gevonden
word.
 deelen den mensch te bespringen,
 doch evenwel, volgens myn bevin-
 ding, meer in de handen en vingers,
 als in de voeten en toonen, en alzo
 gereed in de Peezige en Zenuwach-
 tige, als in de Vleefige, Spierach-
 tige en Klierachtige deelen.

In de Amandelen of Keelklieren,
 zyn my die meermaals groot en vin-
 nig voorgekomen.

Zelfs de litten, einden en toppen
 der vingers worden van dit Gezwel
 wel zo fel bestormt, dat met een ve-
 hemente pyn, ontsteeking en opspan-
 ning deze onreckelyke deeltjes van
 malkanderen scheurende, komen
 open te barsten: bedervende deszelfs

boos- en quaadaardig ingestort sap, al meermaals, zonder dat eenig Konstig Meester het kan beletten, de zenuwen, peesen, vliessen, als mede de beentjes zelfs van deze tedere werktuigelyke deelen.

I I I.

*Deszelfs
verscheide
soorten.*

Zy is of Pestilentiaal en besmettelijk in tyden van Pest, andersints niet besmettelijk, maar nochtans wel somwyl uitnemende quaadaardig.

*Carbunculus.
Anthrax
Furunculus*

Zy word, wanneer ons groot en quaadaardig voorkomt, Negenooog genoemd, de byloopers en die klein zyn, pronken met den naam van Bloedvin, Bloedzweer, Puist, enz.

Somwyl komen de Negenooogen in een meerder getal te voorschyn, met een groote ontsteking en algemeen Gezwel, de gantsche deelen beflaande.

I V.

*Gedaachten
over des-
zelfs Oor-
saken.*

De Ouden hebben des Negenooogs oorzaak, een onmatige hitte, brand, en opziedinge in het bloed, ende de Stoffe dezès Gezwels, uit een heet, zwart,

zwart, verbrand, grof en aardachtig bloed voortkomende geoordeelt te zyn.

De nieuwe zyn zelfs de zaake niet eens. Sommige stellen, namentlyk in de niet besmettelyke Negenoo, die ons dagelyx voorkomt, vermits des Gezwels scherpe hitte, aangroei, drift, spoedige opkomst, doorbooring en uitbarsting door eene vaste huid, spouwende in een zo geweldige veelheit deszelfs Kool en vuiligheid uit, latende, als de sledders zyn uitgevallen, doorgaans (immers in de vleefige deelen) wel een zeer diep hol, maar nochtans een schoon rood vleesch, en gezuiverde zweering na, die spoedig geneest, altemaal teekenen, dat alhier niet een Koud slymerig zuur, 't welk andere willen, maar zulx, als strax gezegt is, deze Negenoo voortbrengt.

Carbunculus.

Andere stellen de oorzaak (voornamentlyk die van de Pestige Negenoo) een vluchtig corrosyf zuur te zyn, doende het bloed zeer schie-lyk verdicken, verstyven en stremmen, waar door dat zelfs de voornaame Slagaders worden als eenig-

*Pestilentia-
lo Carbun-
culis.*

sints t'zaamgetrocken en beklemt, zo dat in het bloed geen genoegzaam whichtig Zout en Geesten worden gevonden; waar door de ommeloop des bloeds word vertraagt en verhindert, ende de Lyders zo haastig komen te sneuvelen. Daar dan het bloed door een scherp en knaagend zuur zo licht stremt en stil staat, daar worden ook (zo zy gelooven) te eerder dusdanige besmettelyke Negen-oogen voortgebracht: Ziet hier van breder *Overkamp*, in zyn zo genoemt *Nieuw Gebouw der Heelkonst*, Kap. 5. pag. 204. 213. wiens omstandige ende wydloopige Stelling, al vry wat waarschyntlyk schynt. Evenwel geloof ik, dat hier al vry wat op zoude kunnen gezegt zyn, doch die hier op een kort en bondig antwoord zoekt, wys ik tot de *Pestschryving* van den Geleerden Heer *Paulus Bar-bette*, pag. 6-8.

V.

*'t Gevelen
van den
Schryver
hier over.*

De oorzaak van Pestilentielle ziek- tens en accidenten, moet dan (myns oordeels) voornaamentlyk in de besmettelykheit der Lucht gezogt zyn, de-

dewelke zo algemeen de behoorlyke vastigheid der menschen bederft, los maakt en vernietigt, de Geesten uitbluft, de hitte verftikt, en zo voort de Krachten vernielt, waarom dan ook niemand zo licht deze bezoeking Godts kan ontvluchten.

V I.

De Negenooq neemt zyn beginfel van een Kleine Puist, met hardigheid, spanning, ontsteking, en een zeer hevige pyn: Zy groeit doorgaans haastig, en barft eerst met eenige kleine gaatjes open, daar op dat de huid wel haast t'eenemaal van mal-kanderen scheurt, dan vertoont haar de bruine, of ten minsten blauwcoleurige Kool, die onder het uitlossen des Eiters met alle zyn vuile dotten en fledders uitzweert, en laat (na dat hy groot is) een holte na, die vorders na de Konst moet worden genezen.

*Deszelfs
verscheide
teekenen.*

Somtyds is zelfs deze niet besmette-lyke Negenooq, met een geduurige Koortse, beving, walging, braking, flauwtens, en groote benaauwtheit des herten verzelt, alles,
na

na dat derzelver ingeslootene stoffe quaadaardig bespeurt word.

De besmettelyke Negenooog ver-
toont zich blaauw , ook wel bruin,
ten minsten loodverwig van couleur,
het Gezwel komt al doorgaans wat
langzaamer als de niet besmettelyke
voort, de pols is duister en klein, en
veeltyds met bezwyming, flaauw-
tens, Koud zweet, en een bruinag-
tige dorre tong, verlies des appetys,
stinkende adem, benaauwtheit des
herten, flaauwe stem en slaperigheid.
Doch somtyds zyn de lyders ook wel
ylhoofdig en raazende, alles, na dat
dan de hoeveelheit van dit pestig fe-
nyn, en de plaats, die zy heeft inge-
nomen.

VII.

Voorzeg-
ging.

Indien de besmettelyke Negenooog
inlaat, zoo komt deszelfs quaadaar-
dige stoffe wederom onder het bloed
tot in't hart, en den lyder aldus haast
ten einde van zyn elendig leven.

Zelfs de niet besmettelyke Negen-
oog kan zo quaadaardig zyn, dat hy
inlaande de dood veroorzaakt.

Zy laat, als de Korst of Kool is uitgevallen, een diepe uitgeholde zwering na, als of die door een zeer fcherp afknaagend middel was gemaakt, fomwyl met corruptie van het Gebeente, van Zenuwen, Pelen, enz.

Zy is na haar grootheit, quaadaardigheit, en na de waardigheit des deels, 't welk zy heeft ingenomen, te vreezen.

VIII.

Tot de Genezing moet de manier *Geneezing* des levens, als in de Verhandeling der *derzelus.* algemeene ontsteking vertoont is, gereguleert zyn.

Grooter onderscheit moet men betrachten in de waarneming van de tweede oorzaak, want de Negenooog (zelfs de niet besmettelyke) moet noch door het afzetten, noch door het aderlaaten wederom inwards tot in het omloopende bloed zyn getrocken, of de quaade gevolgen zullen den onvoorzichtigen Heelmeester, de schult van de dood des lyders wel mogelyk haast, doch te laat, doen ondervinden.

Het

Het maatig zweeten is beeter en veiliger, zelfs al is de Negenooog van de quaadaardigste soort niet, de besmettelyke vereischt zweetdryvende, en vooral hartsterkende Geneesmiddelen, die wy den Heelmeeſter aanbevelen.

I X.

't Quaal
gevoelen
van de Heer
Barbette.

In de goedaardige Negenooog beveelt den Ouden Vader *Aquapendens*, door de achtbaarheid van *Galenus* gestyft, het bloed (zelfs tot bezwymens toe) af te laten: Of wil dat niet gelucken, met verkoelende Geneesmiddelen, doch deze raadgeving is niet alleen verwerpelyk, maar ook ten hoogsten verfoejelyk, als mede alle verkoelende terugdryvende middelen op dit Gezwel te gebruiken, zo als doenmaals de gewoonte schynt geweest te zyn. Ziet daar van wyders dien genoemden Auteur op pag. 395.

Veiliger en noodiger is het, dat, zelfs op de niet besmettelyke Negenooog, vry sterke uit- en voorttrekkende middelen worden gebruikt, die met een krachtig rypmakende en
den

den Etter verweckende moeten zyn. Recht tegen de leering van dezen *Aquapendens*, die geen Ettermakende Geneesmiddelen wilde gebruiken.

X.

Zelfs worden de Ettermaakende Geneesmiddelen by dien naarstigen en beroemden *Paulus Barbette* veracht; want, zegt hy, de *Vogten* zyn van zelfs tot de bederwing genegen, en nochtans moet de Ettermaking en dus de ontlasting ten alderspoedigsten worden beyvert. En van St. Blankaart.

XI.

Doctor *Stephanus Blankaart* in zyn zo genoemde * *Konstkamer der Heelkonst*, pryft niet alleen aan zacht den buik te zuiveren, dat wel somwyl niet zo nadeelig kan zyn, maar ook een weinig bloeds af te tappen door het Aderlaaten, Koppen, of Bloedzuigers. Maar hoe zal men dit van dezen Geneesheer verstaan? Zal men Ader-

* Steph. Blankaarts *Konstkamer der Heelkonst*, Kap. VI. pag. 182.

Aderlaten? Zo komt zulx immers in het lydende deel niet te pas; doet men het in eenig ander deel, zo word de schadelyke stoffe des Negenoochs weder tot onder het bloed getrocken; doet men 't door Koppen, het geen hy belast, ik wil immers hopen, dat hy die niet anders, dan op 't Gezwel zelfs wil stellen, en zo mede de Bloedzuigers, evenwel zegt hy niet anders: wat zal dan den Leerling, die dezen man zyn Boeken zo greetig doorsnuffelt, beginnen? Nademaal dat hy in dit geval geen verder onderscheit, daar het onderscheit nochtans zo groot is, gelieft te maaken. Het zal dan best zyn, dat de leergierigen, by geoeffende Heelmeesters, en bondiger Schryvers, eer zy tot zwaare fouten vervallen, haar klaarder laten onderwyzen.

Tot de Genezing wil hy de voortkruiping van de Negenooch beletten en tegengaan, en ordonneert tot zuivering het *Butyrum Antimonii*, ook in zyn eerste plaaster een once *Aerugo* of het *Spaansgroen*; in zyn tweede plaaster beveelt hy de *Calx Viva*, de

Cantharides, de *Ærugo*, *Vitriolum Romanum*, *Arsenicum*, als mede wyders het *Unguentum Ægyptiacum*, of de uitsnyding der Kool, enz.

XII.

Op dit alles lust het my tot waar- Aanmer-
kingen,
aangaande
de Gene-
zing.
schouwing van den Leerling dit wei-
nige te zeggen, dat de voortkrui-
ping (waar door ik niet anders dan
de aangroei van de Negenooog ver-
staan kan) geensints moet worden
verhindert noch tegengegaan; want
indien wy dezès Gezwels uit- op- en
voortkomst willen bedwingen, zo
bedwingen wy ook met een, de uit-
dryving van dit boos en verderfelyk
quaad; en houden wy het binnen,
't zal alles bederven, waar het aan-
hecht: Want de quaadaardige stoffe
des Negenooogs verbrand en verteerd
zeer haast de van haar ingenomene
deelen dien zy beslaat, met verzwaa-
ring van Koortse, flauwtens, be-
naauwtheit des herten, enz. gelyk
wy zulx, zo klaar en zichtbaar, da-
gelyx in de verkeert gehandelde Ne-
genooogen, Pestbuilen, enz. die met
verkoelende en te krachteloozè, of

met de niet vereifchte uittreckende middelen behandelt zyn, komen te ondervinden.

Het is wel waar, dat de Ontfteking en hitte in de omgelegene deelen, als mede de pyn zeer groot kan zyn, maar daar toe moet een pynstillende en uitwaaffemende pap, doch niet zoo zeer verhittende, fchroeiende en droogende, als ons die *Overkamp* * opdift: Maar zo als by ons in de Ontfteeking getoont is, worden gebruikt, en onder des moet evenwel dien boozen wolf, die in zyn ingenomen poft zo veel quaads doet, zyn lyders met hevige pyn en toevallen, en zyn bedwingers en tegenhouders met fchande beloont, met kracht uit zyn hol zyn gevordert, en zulx gefchied geenfints met bedwingende of inhoudende, maar met fterk uittreckende vorder uitlockende ryp- en Ettermakende Geneesmiddelen.

Wat nu wyders de bovengenoemde fcherpe, indroogende, Korftmakende en fcherpknaagende middelen

* Kap. XII. pag. 382.

len mochte betreffen, de zulke kan ik geensints pryzen, nademaal dat ook zelfs niet de besmettelyke Negenooft niet aldus, maar door de alderkrachtigste uittrekkende en voorts Etterverwekkende Geneesmiddelen, onder 't gebruik van zweet- en hartsterkende Geneesmiddelen, veel voorspoediger, veiliger en bequamer kan uitgelokt, en ter gewenschter ontlasting zyn gevordert.

Ik weet zeer wel, dat de vrees voor het wederom inslaan, het gebruik van een diepe Korst te maken om 't quaad ook op dusdanig een wys te bedwingen, aanpryft, maar ik ben ook verzekert, dat onder des de tyd tot des zelfs alderspoedigste ontlasting, die alhier zo noodig is, word verloren, en dat alle deze schadelijke stoffe, die tot het lydende deel, of ingevloeit is, of noch invloeiende vastbakt en droogt, de Zweetgaten aldus meer en meer worden gesloten, en de uitwendige werktuigen, als aders, slagaders, zenuwen, Pelen, enz. zeer licht gequetst, of ten minsten onderwyl kunnen worden beschadigt. Meerder pyn, tyd

en arbeid zal het kosten om den Eter, die tot de losmaaking en scheiding zo noodig en dienftig is, te verkrygen.

Andere vreezen de verrotting, die meermaals in een quaadaardige of ook wel besmettelyke Negenooog word gemerkt, zoekende daarom liever het *Ægyptiacum*, het *Vitriol*, het *Spaans Groen*, en diergelyke scherpe afknaagende middelen te gebruiken, en dit heeft wat schyn, en komen dusdanige hulpmiddelen, somtyds zeer wel in de verrottende zweeren, maar nochtans (myns oordeels) alhier geensints te pas. 't Is wel waar, en zelfs heb ik in Pestbuilen, Pestkolen, en diergelyke Pestgezwellen, meermaals, en ook in onze uitreis na Oost-Indiën, sommigen met een groote stank en verrotting gemerkt, maar evenwel daar benevens ook ondervonden, dat onder het gebruik van de *Spiritus Vini*, de *Theriaca*, de *Myrrha*, *Aloes*, als mede het *Radix Vincetoxici*, *Angelica*, *Aristolochia*, *Scordium*, *Ruta*, *Absinthium*, en diergelyke Hulpmiddelen, en zulx te eerder, als daar by den

Et-

Etter gevordert en ontlast wierd, die zware toevallen voorspoedig wierden overwonnen.

Wat de uitsnyding der Kool, of Korst, tot in het gezonde Vleesch belangt, ik zegge, dat zulx van Dr. *Blankaart* veel lichter bevolen, als door een braaf Heelmeester met voordeel kan uitgevoerd worden: Want immers is doorgaans de Negenoo, gelyk die ons dagelyx voorkomt, als mede de besmettelyke, wanneer die noch in zyn opkomst is, zoodaanig tusschen, en aan de Pefen, Zenuwen, Vliesen, Klieren, Bloedvaten, enz. vastgehecht, dat dezelve geensints zo gevoeglyk, als den onverzochten het toeschynt, is uit te snyden, en weg te nemen.

XIII.

Wy laten dan zulke onbedrevene Leermeefters vaaren, en houden het veel liever met onze oude, zekerste en allerveiligste manier, dat is, gelyk nu in dit, en wel voornaamentlyk in 't voorgaande Hoofdstuk ver- toont is, met de alderkrachtigste uit- trekkende, ryp- en Ettermaakende

*Genezing
der Bloed-
winnen.*

Geneesmiddelen, en is de Negenoo, of hardneckig en traag, of besmettelyk, en wil hy niet voort, zoo maakt men noch wel een voornaame Blaardracht recht op zyn Kruin, en men zit 'er voort met loutere verwarmende uitlockende middelen agter her, tot dat dezen pruilende bullebak meer en meer voortkomt, en onder de verwackering des Etters zyn quaad komt uit te spouwen, want zonder de vordering van den Etter, onmogelyk geen gewenschte noch ontlasting van de boosaardige stoffe des Negenoo's kan worden verkregen.

Corruptio. Dusdanig is daarom in dit Gezwell myn practyk, en zulx al doorgaans met een zo voorspoedige ende gewenschte uitslag; dat ik nooit eerder de vrees voor verrotting of versterking te boven geraakt, als wanneer ik de alderspoedigste Ettermaking betragt en verkryg: Gebruikende vryelyk en onbeschroomt de krachtigste uittreckende Geneesmiddelen, of een braave versterkende en rypmaakende pap, of ons *Emplastrum de Melilota*, met rykelyke Vygen daar

onder gewerkt, en voort met ons *Unguentum Basilicum* in, als mede na het uitvallen der Kool, waar mede dat ik noch dagelyx, zelfs groote en quaadaardige Negenooogen voorspoedig kom te genezen.

Doch wanneer eenig Pees- of Zenuwachtig deel, of ook 't Gebeen- te, met het uitvallen der Kool, mogt bloot geraakt zyn, zoo moet men vooral de lucht, en de vettigheid daar in vermyden en weren. Bequamer zal dan de holte met poejer- tjes uit *Myrrba*, *Mastix*, *Olibanum*, *Aristolochia*, en diergelyke kunnen worden bestrooit; en dus wel het veiligst de groei en genezing, als mede de scheiding van het gene bedorven mogt zyn, worden verkregen.

Men moet mede in alle Pees- en Zenuwachtige deelen, als daar zyn de handen en vingers, alles zo veel als ons doenlyk is, voor opkrimping (die dezelve zeer onderwarig zyn,) beschutten, gebruikende in allerlei Ettergezwellen en Zweeringen de- zer werktuigelyke deelen, verzach-

tende lenigmaakende pappen, en vordere Geneesmiddelen, op dat de vliessen, vefels, huid, peefen en zenuwen haar vereifchte en noodige reckelykheit behouden, die andersins met sterk verhittende, droogende en der deelen inkrimpende Geneesmiddelen zeker zullen inkrimpen, gelyk dan van zylx byzonder hier na zal kunnen gehandelt worden.

X I V.

*Befchry-
ving van de
Vyt.
Furuncu-
lus.*

Wat nu de Bloedvin of Bloedzweer belangt, dezelve kunnen doorgaans, in een meerder getal, en laten 't purgeren veel veiliger toe, evenwel dient ook het zweeten gevordert, deszelfs Genezing wil insgelyx best door de Etterwording geschieden.

X V.

*Deszelfs
Genezing.
Panari-
tium.*

Als mede de Vyt des vingers, die meermaals slechts uit een druppel of twee fcherp corrosyvig vocht ontstaande, zeer haastig dat deeltje, dat zy beslaat, doorknaagt en bederft. Waarom dan ook daar in de alder-
spoe-

spoedigste ontlasting, ja zelfs wel
soms tyds door een voorzichtige in-
snyding (daar het de noodt en de
hevige pyn vereischt) in de zyde
des vingers moet worden bewerkt,
of ten zy dat men door een pyn-
stillende stooving, of pap, en met
de buitenste huid wat lucht te ge-
ven, of (dat my altoos na wensch
gelukt is) met een groote Blaar-
dracht, van Spaansche vliegen; in dit
pynlyk lid des vingers, te maken,
de gewenschte verlichting komt te
verkrygen, en zulx te lichter (daar
ik het noodig oordeel) onder het
gebruik van een zweetdryvend rust-
middel, gelyk als dit volgende:

℞ *Rob. Sambuc.*
Diascord. an. ℥ij
Laud. Opiat. gr. j
Croci Britt. gr. iij
m. f. bolus.

Of,

℞ *Diascord. Fracast.* ℥j
Ocul. Cancr. pp. ʒ℥
Laud. Opiat. gr. j

Croci

Croci Britt. gr. vj

Aq. Meliss. Zijß

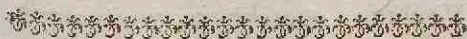
Rob. Sambuc. zij

m. f. haustus.

Nota. Men kan ook een pynstillend papje over de vinger en langs de loop der pesen op de hand bezorgen.

Hebbende nu al in meenigte van jaaren, geen opening anders dan de Blaadracht, in dit Gezwel behoeven te maken. De jonge Heelmeesters kunnen, zonder te snyden, my dit na doen, indien het haar be-
lieft.

HET XVI. HOOFDSTUK.

Van de Vochtbreuk , Hernia
Humoralis.

1. Beschryving van de Vochtbreuken , dat dezelve van andere Liesbreuken wel onderscheiden moet worden.
2. Deszelfs verscheidenheit.
3. Oorzaaken.
4. Teekenen.
5. Twee aanmerkenswaardige waarnemingen.
6. Noodzakelykheit van dit Gezwelwel te onderkennen.
7. 't Onderscheid tusschen de Vochtbreuk en Darmbreuk.
8. Waar op men moet verdacht zyn , wanneer deze Vochtbreuk zich zeer groot opdoet.
9. Eenige toevallen , welke deze Vochtbreuken somwylen verzellen.
10. Eenige aanmerkenswaardige Waarneemingen.

I.

WAnneer de deelen des Gemachts Beschry-
met een Ontsteking ofte Ge- ving vande
zwel , het welke uit het Bloed , de Vochtbreuk-
Gal , of andere t'saamgemengelde kenz.
Voch-

*Hernia Hu-
moralis.*

Vochten, voortkomt, word aangetaft, zo hebben de Oude zulx een Vochtbreuk genoemd, als uit een vermengeling van t'faam- en ingevloide Vochten of fappen, alzo men het hedendaags beliest te noemen, ontstaande. Wy willen deze naam niet betwiften, want het moet ons bekend zyn, dat, hoe sommige nieuwelingen daar tegens ook morgen schrollen, nochtans een Ontfteeking in de oogen een oogontfteeking, in de Keel een Keelontfteeking in de Zyde een Zydewee, en in de Long een Longontfteeking voortbrengende, desgelyx deze deelen bespringende, een zo van oudsgenoemde Vochtbreuk maakt; die voor al wel dient gekent, wanneer men ze van een Darmbreuk, Vleeschbreuk, en diergelyke ongevallen in 't Gemacht, recht zal onderscheiden en wel genezen.

II.

*Deszelfs
verschei-
dentheit.*

Deszelfs verscheidentheit bestaat in het onderscheit der stillstaande en opgehoopte t'faamvergaderde Vochten, die het Gezwel en d'Ontfteeking heb-

hebben gemaakt, of in de verscheidenheit der deelen, die meest bezet zyn: Somtyds is dit Gezwel klein, somtyds grooter, of wel tot een verbaarlyke grootheit opgezwollen en aangewassen.

Somwyl zyn maar alleen de buitenste bekleedselen van het Balzakje, somwyl ook de Opperklootjes en *Epidimides*, de Zaatballen zelf, als wel meermaals niet alleen de Waterblaas, maar ook het Gedarmte, de Liefliche, den onderbuik, de Billen, en Dyen van de zelve ontsteeking bezet en ingenomen.

Of zy is verhard, en ook wel quaadaardig en pockig, en daarom moet haar verscheidenheit voorts uit de oorzaak worden gekent.

I I I.

De oorzaak dan van een rechte *Oorzaken*.
Vochtbreuk is, gelyk in de Verhandeling van de Ontsteeking en de Belroos genoegzaam vertoont is, uit- en inwendig. Van uitwendige komt dit Gezwel door allerlei zwaare beweginge, te paart ryden, door vallen, slaan, schoppen en ook door

door het al te veel knellen der Breukbanden, en verkeerde maniere van binding voort, waar door deze teder en zeer ontbankelyke deelen, door de t'saamvergaderde ophooping en het verderf der gekneufde stilstaande Vochten, tot groote Gezwellen uit- en opgezet komen te worden.

De inwendige oorzaak is ook in onze Verhandeling van de Ontteeking omstandig aangewezen.

Sarcocèle Die door een onzuivere byslaap, of door opstopping van een Druiper, of vuile Zaadloop ontstaan is, zullen wy onder den rang van een Vleeschbreuk stellen, waar van in't naastvolgende Hoofdstuk zal worden gehandelt.

I V.

Teekenen. De Teekenen zyn voor 't Gezicht, en aan een goeffent Meester genoegzaam bekend, doch moet evenwel dit Gezwel van alle Darm- Vleesch- Water- Winderige- en andere soorten van Gemachtsgezwellen, verstandelyk zyn onderscheiden, en na hare verschillentheit worden behandelt, op

op dat niet den lyder de onbewustheit des Heelmeesters met een veel smertelyker lyden, ja wel met de bittere dood bezuure, waar van tot waarschouwing een exempel van een doodelyk voorval den leerling dient kan doen.

V.

Op den 1 Maart 1692 verzogt my *Twee Aan-*
 des avonds laat, zeeker vriend, dien *merkens-*
 ik weleer van zware gezwellen had- *waardige*
 de genezen, dat ik aanstonds, niet- *waarnee-*
 tegenstaande de zeer gladde straten, *mingen.*
 zyn broeder wilde komen bezoeken,
 den welken by my getuigden zeer elendig
 te zyn, dat die nu al eenige dagen met
 een zeer groot en pynelyk gezwel in't Ge-
 macht had geworstelt, dat al het gene
 zyn Geneesbeer, of immers die daar voor
 t'scheep quam, daar tegens hadde in 't
 werk gestelt, gantsch zonder uitslag was
 geweest, dat die getuigde, dat het een
 zwaare Darmbreuk was, die niet kon-
 de gered zyn, dat op de voorslag, van
 een goed Meester, daar by te verzoeken,
 by geantwoord hadde, dat kunt
 gy wel doen, maar wat zal 't helpen?
 Dat de Vrouw van de Man, ook zeer
 stof

ftof en flauw, de zaak haer als nauw-
 lyx aantrok, en die zeer veel van dezen
 Geneesheer hield, en dat hy niet langer
 zyn broeder in dien elendigen toefland
 konde befchouwen, zonder ook my daar
 eens by te verzoeken, enz. En in der
 waarheit, ik vond alles, gelyk my
 verhaalt was: Een man tuffchen de
 veertig en vyftig jaaren oud, zynde
 door zyn uitgeftaane zware pyn door
 een Gezwel in 't Gemacht, en door
 een gedurige Koorts ten einde van
 zyn Krachten, zyn gantsch dor en
 mager lichaam, drooge tong, duis-
 tere, zwacke en bevende pols, ende
 geduurige ontlooping van zyn wa-
 ter en afgang, getuigde my alle zeer
 klaar zyn haast aanftaande dood: het
 Gemacht beziende, vond zulx met
 een Gezwel, zo groot als een acht-
 jaarig Kinds hoofd, en voor 't groot-
 fte gedeelte met een beginnende ver-
 fterving bezet, de rest verzworen, af-
 geknaagt, pynelyk, en met niets ter
 wereld bedekt. Maar zulx tegens het
 piffige natte hembt ende lakens aan-
 fchuurende, zo lag dezen elendigen
 te kermen over zyn elendige pyn.
 Dezen Geneesheer in den naam quam
 twee-

tweemaal des daags, ende was even voor myn komst aldaar geweest. Ik vraagde de vrouw, (want het waren welhebbende luiden,) of zy niet wist, dat'er ook goede Meesters in *Haarlem* waren te vinden, die tydig by haar Man verzocht zynde, hem, onder den zegen des Allerhoogsten, zeer wel van zyn Gezwel hadde konnen genezen; daar 't nu te laat was. Zy verontschuldigde zich met het zeggen van den Geneesheer, dat het een ongeneesselyke Darmbreuk was, die onmogelyk niet konde worden gered. Ik vraagde haar daar op: hoe dit Gezwel was voortgekomen? Zy antwoordde my, met een zwaare Koorts en aangroeiende pyn, en een Gezwel in 't Gemacht: Ik vraagde haar, of haar man wel ooit een breuk hadde gehad? Of hy met de opkomst en verder uitzetting van dit Gezwel, ook hadde gebraakt? En of ook eerst een Gezwel in de Lies gemerkt? Of den afgang niet opgestopt had geweest? enz. Op dit alles kreeg ik neen ten antwoord. Ook voelde ik als noch in de Lies geen zwellling ter wereld, maar wel een geschommel

*Hernia Hu-
moralis.*

van een grooten overvloed van Etter-
rig wai in 't Gemacht, alle het wel-
ke my verzeekerde, dat hier geen
Darmbreuk, maar wel een Gezwel
van een vochtige stoffe, Vochtbreuk
genaamt, en daar in dat nu de na-
tuurlyke warmte, de Geesten en
doorstraalende Vochten zekerlyk wa-
ren verftikt geworden, deze ramp-
spoeden hadden veroorzaakt. Ik keur-
de de opening tot ontlastinge dezer
fchaadelyke opgehoopte Etter anders
noodig, nu niet raadzaam, van we-
gens zyn verlorene Krachten en het
uiterfte, daar in dat ik hem vond,
voorzeggende, dat hy het niet lang
zoude maaken. Ik floeg evenwel
noch dien zelve avond ten alder-
spoedigften een pap tegens de begin-
nende verfterving, over 't gebrek,
zeggende 's morgens ten zeven uuren
weder te zullen komen, verzoeken-
de, dat den Geneesheer daar van de
weet gedaan mocht worden: Dien
ik dan ook aldaar op 't gestelde uur
vond, en was het Gezwel nu in de-
zen nacht eenigfints doorgebrooken,
met een geduurige uitzypeling van
de vervuilde, verzwore, dunne stin-
ken-

kenden Etter, nu quam daar op wat verlichting van pyn, en een beginnende verfterving begon zich dien dag tot fcheiding te fchicken, en ik verbond hem des namiddaags, als mede des avonds, met merkelyk voordeel, maar zyn krachten waren te verre vervallen; want op den naaften morgen, zynde den derden Maart, vond ik hem te agoniferen. Dien vriend beliefde zich te verſchoonen, zeggende, dat hy het Gezwel voor een Darmbreuk hadde aangezien, om dat het Gezwel zich in 't begin zo hard had verthoont, en waarom dat hy dan al verſcheide Kliften hadde verordineert; enz. Ziet daar, Konſtlievende Lezer, hoe dat hy kan doolen, die de Gezwellen niet recht uit malkanderen kent, indien hier met goede ontdoende rypmaakende, verwarmende ende verſterkende pappen, in tyds, na vereifch van de Konſt gevigileert was geweest, den Lyder kon door de uitvordering en ontlaſting van dit Ettergezwel, gered worden, ende wel mogelyk zyn gezondheid weder bekomen hebben. Zo als wy door

Gods goedheit veel zwaarder Vocht-breuken , als mede verftervingen in de deelen der Schamelheit hebben genezen. Van de eerfte foort zal ik noch hier een klein staaltjen invoegen , fpaarende noch twee andere zwaare voorvallen , tot daar wy de Verhandeling van de verfterving zullen vertoonen.

Op den zeventienden February 1678, ontbood my zecker Burger , zynde een man ruim vyftig jaaren oud , wezende van een zwaarlyvig , flymerig en vochtig Geftel, en die noch daar by maar taamelyk op zyn gezondheid leefden. Ik vond hem te bedde, en met een geduurige Koorts te worftelen, klaagende my van een langs hoe meer toenemende pyn van wegens een groot Gezwel in 't Gemacht, 't welk ik ook in waarheit zo groot vond als een gemeen mans hoofd, de roede was (even als meermaals gebeurt) dervoegen door het wyduitgebreid bederf ingetrocken, dat ik hem naauwlyx konde vinden, dit groot Gezwel vertoonde zich zeer ontfteeken, verhard, wederftrevig en pynlyk in 't aantasten, in
de

de Liesschen bevond ik zeer weinig zwelling, zo dat dit Gezwel t'eene- maal uit een vochtige stoffe bestaande, zeer licht van een Gezwel, die een Darmbreuk maakt, was te onderscheiden.

Vreezende voor een haastige versticking dezer t'saamgehoopte Vochten, en voor een generale versterking van het Gemacht, zo heb ik hem aanstonds (dewyl hy niet hardlyvig was) tot een maatig zweeten gevordert, en daar op des anderen daags, door een Aderlaating van vyf a zes oncen bloeds, uit den arm, gezocht, den grooten toevloed der Vochten en Koortse te stillen; en tot plaatselyke Hulpmid- delen, voor eerst, met een zakje van teruggdryvende Kruiden en Bloemen, door gestikt, in zoet Bier gekookt en ityf uitgeparst zynde, eenige uren zo heet, als hy konde verdragen, 't Gemacht gestooft, en voort dusdanig een pap daar over bezorgt:

℞ Rad. Lilior. alb. ʒijß
 Herb. Malv.
 Scabios. an. Mj
 Scord.
 Rut.
 Flor. Chamomill. an. Mij
 Melilot.
 Sambuc. an. Mj
 Coq. in Cerevis Opt. q. s. Contus. adde
 Far. Alb.
 Lupinor.
 Orob.
 Lin. an. ʒß
 Spir. vin. q. s.
 m. f. Cataplasma.

Nota. De Brandewyn, in't heet
 maaken, tegen yder verband maar
 eerst onder de pap geroert, dus kreeg
 ik eerlang een zeer groot Etterge-
 zwel, en de opening door de vlym
 gemaakt hebbende, de ontlasting na
 wensch, zo dat wel haast de Koorts
 pyn, en alle toevallen verdweenen,
 en het Gemacht voorspoedig tot be-
 hoorlyke dunte, zachtheid en ge-
 nezing gebragt is geworden, zo dat
 hy op den vierentwintigsten Maart
 volkomen in zyn gezondheid hersteld
 is geweest.

Des jaars daar aan, Anno 1679, overviel hem weder dit zelfde Gezwel, hy verzocht my tot zyn hulp, doch ik kon niet komen, leggende zelfs toenmaals in een zware Krankheit; dies moest hy een ander Heelmeester, en dezen noch een Geneesheer by hem verzoeken, doch daarna verstond ik, dat hem zyn quaal in't Graf gesleept hadde.

V I.

Zo moet men dan dit Gezwel verstandig, even als nu ten deelen toont is, onderscheidentlyk uit een Darm- en Vleeschbreuk weten onderscheiden; op dat men niet 't een voor 't andere nemende, de Gezwellen verkeerdelyk handelt, en in de Voorzegging groffelyk kome te missen.

Noodzakelykheit van dit Gezwel wel te onderskennen.

V I I.

Want hier vertoont zich een groot Gezwel in 't Gemacht, doorgaans met ontsteeking, hardigheid, pyn en geduurige Koorts, dorst, hitte, en meermaals met geen of zeer weinig Gezwel in de Liesche, met geen

't Onder-scheidt ins-schen een Vocht- en Darm-breuk.

Buik- noch darm-pyn, walging, braking, en ook wel zonder hardlyvigheit, het Gezwel en de pyn word eerst in het Gemacht gemerkt: daar en tegen vertoont zich een Darmbreuk eerst met een Gezwel in de Lies, en dan, by lager uitzinking tot in het Gemacht, meest zonder pyn of ontsteking in de uitpuilende deelen, maar wel met pyn en Krimping tot aan de Maag, in 't Gedarmte, met walging, brakingen, hardlyvigheit, enz. zonder merkelyke dorst, hitte en Koorts; of ten zy, dat het uitgeschote Gedarmte, komt te versterven; men voelt in een Darmbreuksgezwel de uitgebreidheit en loop des Darms tot hoog in de Lies, waar door dan; als mede uit meer andere kenbaare zaaken, een zoogenoemde Vochtbreuk van een Darmbreuk genoegzaam is te onderscheiden.

*Hernia
Humoralis.*

*Hernia In-
testinalis.*

Hoe dat een Vleeschbreuk, van een Vochtbreuk word onderkent, zal in het naastvolgende Hoofdstuk klaarder voorgesteld worden.

VIII.

Ontrent de Voorzegging, en de Genezing van dit Gemachtsgezwel, moet men (indien het ons vry groot en hevig voorkomt) op een schielijke versterving dezer deelen wel degelyk verdacht zyn, op dat, wat haastig mocht opkomen, tydig voorzegt of bekend gemaakt zy; en om des te yveriger door ontbindende terugdryvende middelen, of door rypmaking, en immers altoos door de deelen levendig houdende pappen, zorgvuldig in de weer te zyn, vorder moet met Gezwel, zo als van de Ontsteeking vertoont is, worden geleeft.

Waar op men moet verdacht zyn, wanneer deze Vochtbreuk zich zeer groos opdoet.

IX.

Noch moet hier kortelyk worden aangemerkt, dat meermaal niet alleen de deelen der Schamelheit, maar wel de blaas, en inzonderheit deszelfs hals en sluitpier, door zwaare ontstekingen kunnen worden bestormt, met ophouding des Waters, nypende persing, hevige pyn, en gedurige Koorts: Ja, zulx kan inwendig zo

Eenige soevallen, die deze Vochtbreuken somwylens verkellen.

vehement, ende nochtans uitwendig met zo weinig Gezwel ons voorkomen, dat zelfs (by anderfints taamelyk geoeffende Heelmeefters) gewaant word, dat hier een Steen in de blaas zich verschuilt, en dat men op die voet, en met die gedachten den Lyder met het Zondyzer beftaat te ondertasten, ja dat men het Zondyzer, door deze opgezwole, en genoegzaam als toegewrongene verengde teedere pynlyke deelen, zelfs tot in de blaas ('t geen wel meermaals als dan gantsch onmogelyk is) zoekt in te brengen, om de gewaande Steen, en deszelfs hoedanigheid na te fpeuren, verwekkende aldus noch veel zwaarder toevallen, ontfteltheit, en pyn, ja zelfs wel gevaarlyke Ettergezwellen en ongeneeslyke Pypzweren, zo als my dezelve meermaals zyn voorgekomen, ende waar uit wy maar een eenig ftaaltjen kort zullen vertoonen.

X.

*Eenige
aanmer-
kenswaar-
dige Waar-
nemingen.*

Op den eenentwintigften Decem-
ber 1687. wierd ik by een Twynder,
oud vierenveertig jaren, verzogt. Ik
vond hem te bedde, en door een zeer
groot

groot Gezwel en Ontsteking, die hem niet alleen het gantsche Gemacht, maar ook de Lieffchen en deelen des onderbuiks hadde ingenomen, in een zeer jammerlyke toestand. Ik vroeg hem na de oorzaak en de beginselen van zyn quaal? En verstond van hem en zyn Huisvrouw, dat hem zyn ongeval met een vry sterke Koortse, en daar op een hevige pyn, met zwaare persinge des onderbuiks, met moeijelykheit en onmacht in 't waterloozen, was begonnen, dat een zeker Geneesheer, (die veel over Steen en Graveel wierd geroepen) tot hem ontbood dat die aanstonds oordeelde, dat hier een Steen in de Blaas zich onthielt, die nu tot voor de Waterloop was geschooten, dat hy daar op, door den Heelmeester, die dezen Geneesheer dan daar toe gebruikte, een- en andermaal op een zo onverdraagelyken harden wys gevisiteert was, dat hem het bloed vry sterk tot de Schacht quam uitgebarsten, alhoewel vruchteloos, dewyl geen Steen wierd gevonden; en dat hy noch schrikten, als hy aan die uitgestaane pyn, hem
in

in dit ondertaften aangedaan quam te gedenken, dat fceder een dusdaanig verhard en zeer pynelyk Gezwel en Ontsteking was voortgekomen, met geen kleine verzwaringe van de elendigste persing en pyn in het Watermaaken, waar by dat noch quamen de klachten, dat hem dit elendig bezoek gaan, voor den Genees- en Heelmeeſter (wiensraad, volgens haar beider getuigeniſſe, niet meer begeerden) noch zo veel hadde gekoſt, enz.

Ik beklagde deze oprechte onnoozele menſchen by my zelve met hart en ziel, verfoeiende zulke onnoodige voortgang ende onnutte quelling, die, 't zy door onkunde, of wel door een vuile baatzucht, geplaat, afgryſlyk in aller vromengedachten moeten zyn. Ik bezorgden dezen Lyder zyn ontſtelde pynelyke deelen van ſtonden aan, met een pynſtillende terugdryvende pap, en verzogt (alzo my den lyder gansch Krachteloos, flauw, Kleinmoedig, en met een vry ſterke geduurige Koorts voorquam) den wel in de Konſtgeoeffende Geneesheer *Johannes*

nes *Sifmus*, tot myn hulp, wy kregen door middelen, die de verstopte waterwegen zacht opende, zo door dienstige afkookfels en Klisteren inwendig, als door ontbindende ontdoende pappen uitwendig te gebruikende, wát beter ruimte en schot in het Watermaaken, maar nu quamen aan ons verscheide zeer pynlyke Ettergezwellen, zo in, als ter zyden, en ook dicht onder het Gemacht te openbaren, die wy bemerkte dat haar tot in de diepte der Sluitspier en Krop van de blaas doorgingen en zich als nu na buiten quamen te zetten. Dies heb ik de luiden moeten voorzeggen, dat waarschylyk met het open barsten of openen dezer Ettergezwellen, niet alleen den Etter, maar ook de pis, daar door zyn ontlasting zoude komen te zoeken, en by gevolg ongeneeslyke Pypzweertjes moesten gevreesst zyn, dietot in de hals van de blaas penetrerende, of nooit of ten minsten zeer bezwaart zouden kunnen worden geneezen: Evenwel drong ons de hevige pyn tot de alderspoedigste rypmaaking, en de opening dezer Ettergezwellen,

en op deze wys de ontlasting door de vlym verkregen hebbende, zoo zyn door de groote uittocht des scherpens Etters, de geweldige pyn, de Gezwellen, ontstekingen en hardigheden wel hand over hand gemindert doch daar op volgde wel haast de uitloozing des waters, zodanig als wy hadden gevreesd en voorzegt. Voorts volgden (als nu den Etter ontlast en meest uitgelooft was) eenige kleine Pypzweertjes, waar door (wanneer hy met geen kleine moeite) zyn water maakten, de pis wel helder uitstraalden, alhoewel die (als de Konysholen,) kromhollig rondom en onderwaards langs de Zaadballen inwaards gaande, uitwendig nauwelix zichtbaar waren. Veel moeite heb ik ter hulpe dezses bedrukten lyders aangewend, en eindelyk door den zegen des Allerhoogsten met een onvermoeiden yver, zo door t'saamenheclende, als opdroogende Geneesmiddelen, Drukdoeken en bindingen, hem tot zo verre gebracht, dat meest alle de Pypzweertjes tot flot en genezinge zyn gevordert; als dat noch een speldegaatje of twee
die

die niet wilde fluiten, en daar het water noch wel fomtyds eens doorstraalde, zyn overgebleven, en hy tot dus verre herstelt, dat hy zyn beroep weêr waarnam. Tot dat hem, eenige jaren daar na, weder nieuwe ontstekingen en Ettergezwellen hebben bestormt, die zo wel de pis als den Etter uit hebben geloost, zoo dat hy in groote elenden op den zesentwintigsten July 1703. in den Heere gerust is.

De Kinderen krygen mede wel, door een ontfangene Koude, of door het gebruik van al te veel zuur, een nypende pyn, met een geweldige persing, spanning en onmacht in 't watermaaken, overmits de Zenuwachtige vezelen de Krop van de blaas toewringende, de Sluitspier beknelen en sluiten, zo dat by die Lyder-tjes niet eenen drup water kan worden geloost. In dit geval wilde men al mede het Zondyzer gebruiken, om *Decatheter* na de gewaande Steen in de blaas te zoeken, gelyk my dan ook dusdanige Kinderen zyn voorgekomen, welkers Ouders, op 't hooren van Steen, en voor dit bezoeken verschrikt en ont-

ontfelt, haar toevlucht tot my genomen hebben, en dien ik met een doorgestikt zakje van openende Bloemen, Zaaden en Kruiden, in zoet Bier gekookt, styf uitgeparst, en hier mede de deelen der blaas en des onderbuiks zynde gestooft meest altyd, en doorgaans voorspoedig tot lozing des waters gebragt heb, zonder dat zy het onnodig, pynelyk en schadelyk visiteren, zyn onderworpen geweest.

Als iemand bedriegelyk te werk gaan, en door een vervloekte baatzucht voortgedreven, ten nadeel van des menschen herstelling, zyn zaken op vuil bedrog aanleid, zo geraakt hy wel eens in zyn eigen wargaaren en verstrikt; zoodanige ondeugende Konstoeffenaars zoeken ook wel dusdanige Heelmeeesters aan werk en geld te helpen, om dat ze daar zelfs hun voordeel in zien en van trekken, en zo een vervloekten practyk en handel wil het alziende Oog niet gedogen, schandelyk vallen die aanslagen meermaals aan duigen, waar van een klein staaltje hier kort dient. Een suckelende Juffrouw, ontbood dien
zel-

zelve Geneesheer, dien liefhebber van het onnoodig bezoeken, in haar water zag hy den Steen en hoe groot in haar blaas; dies moest zy haar, na het gebruik van eenige Geneesmiddelen van zyn Heelmeester doen bezoeken, doch hier wilde die Juffrouw niet aan. Den Geneesheer, eenige dagen daar na haar bezogende, ziet haar Mans water, dat in het Urinaal (dewyl hy ziek was geworden) bewaart wierd, voor de pis van de Juffrouw aan, hy vind daar in weder den Steen; die haar zo ontwyfbaar quelden, met ernstig verzoek, dat zy haar ten spoedigsten moest laten bezien: Zy verzoekt, dat hy het water ter degen bezien wil; hy doet het, en ziet daar in andermaal den Steen, en in wat grootheit dat die haar quelde. Eindelyk zegt ze, Doctor, het is myn mans water, hy is ziek geworden. Hier stond dezen Held beteutert, evenwel houd hy eenige dagen daar na zyn woord staande, ziet in haar eige water den steen, en dringt op het bezoeken sterk aan, zyn eerste fout maakt dat de Juffrouw

voor een tweede beducht is, zy bedenkt een list, stiert op dien zelfden dag des middags met een by hem onbekend Vrouwmensch, het zelfde water, des morgens door hem bezichtigt, aan zyn huis, die hem verzoekt, dit water eens te willen bezien, met byvoeging, dat het van een persoon is, die men bezwaart heeft gemaakt, dat met Steen en Graveel mocht gequelt zyn. Hy beziet met al zyn wysheit de pis, ende verklaart volmondig, dat dezen lyder geen Steen noch Graveel quelt, en dat men daar op volkomen gerust mag zyn. Dit was nu genoeg, hy wierd afgedankt, en een ander Geneesheer, die my dit geval voor de waarheit verhaalde, in zyu plaats gebruikt.

Een ryk Amsterdamsch Heer, oud ontrent sestig jaaren, verzocht (met zyn Koets van de Hoffstede komende, myn raad, voor een nypende persing, pyn en onmacht in 't watermaaken, dien ik hem gaf, ende waar mede dat hy hem wel bevond, maar eenige weeken daar na bezocht ik

ik hem (op zyn verzoek) tot Amsterdam, daar hy woonachtig was. Ik was verwondert, dien Heer zoo uitermaaten verzwakt, ende by na van al zyn Krachten verstookten te vinden. Hy verhaalde my, dat men hem, als onlangs zyn pynelykheit in het watermaaken hem weder beving, op het vermoeden van Steen, zoo pynelyk hadde bezocht, dat onder dat werk een zwaare bloedstorting uit zyn roede ontstaan was, het geen hem dus hadde verzwakt, dat zulx wel zynde gestemt, noch evenwel somwyl eens weder ontstond. Ik dienden hem van myn goeden raad, zoo veel als my doenlyk was, hem voornaamentlyk bevelende een goede en voorzichtigte wyze des levens, met vermydinge van alles, wat eenigfints zuur, scherp, zout, of hitfig, en het bloed ontstekende mocht zyn; gelyk als mede alle sterke waterafdryvende Geneesmiddelen, ontroeringe des gemoeds, enz. Doch kort daar aan verstond ik, dat deze quaale, en bloedstorting, dien

C c z

Heer

Heer, in het Graft gesleept hadde.

Het Zoontje van *Jan Adams*, Merselaar, vier jaaren oud, te onverstendig op de Heup en Lendenen geslaagen zynde, beving welhaast groote pyn en moeijelykheit in het watermaaken, met een hevige Koortse, opspanninge des Gemachts, en een groot Gezwel in het Gemacht, de Schacht, enz. Een pap van zuure gekarnde Melk met Haver en Gort, waren de eerste Geneesmiddelen en raad der Buurwyven. Dit maakten het alles verhard, en inwendig aan 't zweren, tot dat dit Gezwel in de Krop van de Blaas, onderwaards tegens het begin van de Schacht is doorgebrooken, waar door niet alleen den Etter, als mede de pis, met kracht is uitgeborsten, en dagelyx ontlast geworden.

Op den negentienden February 1676. verzochten my de Ouders, als 't nu te laat was, ter hulp, ik vond het in die elendige toestand, namentlyk de Krop van de Blaas, de Sluitspier,

spier, de voorstanders en waterweg, met een vervuilde en zeer pynelyke verzweering ingenomen, de pis met den Etter gedurig uitvlocijende, en het verwaarlooft lydertje met een geduurige Koortse, ongeduurigheid, walging, flauwtens en zwakheit bevangen: Als mede het Gemacht, de Schacht en de bilnaadt noch met een groot, verhard, blauweouleurd Gezwel zo bezet, dat alles met een haastige versterving wierd gedreigt, de pis met den Etter door de al te kleine opening onderwaards tegen het begin van de Schacht niet ruim genoeg haar ontlasting vindende, zakte nederwaards tot in het balzakje, en in de bilnaat met opspanning, ontsteking en hevige pyn; al te saamen vruchten van een verfoeilyke onachtzaamheit en verachting aller dienstige Geneesmiddelen.

Dit verknoeit werk heb ik gezogt zo veel my doenlyk was, te verbeteren, met alle de verdikte, valtzitende, vervuilde Stoffe des Gezwels, door versterkende ontdoende pap te ontbinden, en los te maken, te doen

uitwaassenen, of ter ontlasting uitwaards te locken, en onderwylen het gevaar des Kinds, of ten minsten de zwaarigheid in de Genezing, en de vrees voor een of meer ongeneeslyke Pypzweeren, met uitvloeijing der Pis, aan de Ouders niet verzwygende.

De al te enge opening heb ik door Korte Steckwickjes wyder gemaakt, en een goede binding en drucking, als de opgeleide Middelen, de quaal, en de gelegentheit der lydende deelen aan my toelieten, gebruikt. De vervuultheit en flank heb ik door een inspeuiting, uit *Agrimonia*, *Melissa*, *Scordium*, en by 't Kookfel een weinig *Mel Rosarum*, *Myrrha* en *Mastic* vermengt, verbeterd, driemaal daags heb ik dit arme lydertje verbonden, de zweering gezuivert, en de deelen geslonken zynde, de hulpmiddelen wat verandert, de Steckwickjes en d'inspeuiting nagelaaten, en aldus door myn yver het Gezwel, de ontsteking, den Etter en zweering wel gered, maar evenwel, na zo veele aangewende betrachtingen,

zoo door de vereischte Hulpmidde-
len, als noodige binding, geensints
konnen beletten, dat noch al een
tyd lang daar na, een klein pypzweer-
tje met uitzypeling des Waters is
overgebleven, en zulx te lichter,
van wegens de al te soobere zorg
en toeverzicht van de achtelooze Ou-
ders.

HET XVIII. HOOFDSTUK.

Van de Vleeschbreuk, Hernia Sarcocoele.

1. Beschryving van de Vleeschbreuk.
2. Deszelfs verscheidenheit.
3. Oorzaaken.
4. Teekenen.
5. Voorzegging.
6. Genezing.
7. Waar op men te letten heeft, als een Ettergezwell met een Vleeschbreuk t'saamen komt.
8. Hoe de uitsnyding gedaan kan worden.
9. Wat in overweeging komt voor 't oeffenen van de Handgreep.
10. Geneezing van de Vleeschbreuk, met verscheide Aanmerkingen.

I.

Beschry-
ving vande
Vleesch-
breuk.

Sarcocoele.
Hernia
Carniosa.

DE Vleeschbreuk is een Gezwel tegens de Natuur, door een bloedige of lymmerige stoffe, aan de ballen of derzeiver vliesige bekleedfels, tot een vast vleesch aangroeyende.

stekingen, Ettergezwellen, Wonden, enz. waar door het overige gedeelte der bygevoegde Stoffe is komen te verharden, mitsgaders neder-vloeiing van een slymerige Bloedstoffe, die zich aan de Zaadballen, Opperklootjes, of aan der zelve dexielen vast hechtende tot zodanig een Vleeschgezwel komt te groejen.

Somtyts komt ook wel de Vleeschbreuk uit een sijn, goed, en zuiver bloed voort, inzonderheit, wanneer de fyne Slagadertjes en Zenuwtjes dezer deelen gekneust of doorknaagt, verzworen, gebarsten, en alzoo by gevolg verwydert zynde, het ingevloede tot voeding niet altemaal nodig hebbende, deszelfs overvloed, voor zo veel het stilstaat, tot een Vleeschachtige Stoffe doet groeijen.

Zy komt ook wel door een onzuivere byslaap, mitsgaders door wederhouding, alteratie en bederving des Zaads, ook daar een vuile Zaatvloeiing ontydig en al te schielyk word opgestopt, zo dat dus gestuit, en in de menigvuldige Kleine Zaadvaatjes (die de Ballen uitmaaken, bly-

blyvende staan , zeer haastig pyn , opspanning , gezwel , enz. veroorzaakt , tot zulx dan een sterker toevloed , of aanpars des bloeds , of der andere vochten bykomende , en dus de altyd nodige ommeloop des bloeds zynde verhindert , zoo groeit alles gantsch vaardig ende wel meermaals tot een wonderbaare grootheit aan. In Oost-Indiën heb ik dusdanig een soort van Vleeschbreuk dikmaals in de ontuchtige Venusjonkers , verschrickelyk groot gezien , en genezen ; doch dit Gezwel word in zyn beginsel van de bovengemelte Vleeschbreuk onderscheiden , en met de vuile naam van Venuskloot verciert : Doch dit gebrek niet wel na de Kunst in 't begin gehandelt zynde , of ook de vluchtigste stoffe door al te verhittende middelen , en door de ingeschaapene warmte der ballen zynde verteert , zo vind men des te lichter het overschot tot een zeer verhard Vleesch-Gezwel aan gewaschen.

Noch kan ook de Vleeschbreuk worden veroorzaakt door al te harde en te vast knellende Breukbanden in de

de Lieffchen en tegens het Gemacht, zo dat aldus des bloeds ommeloop en doortraaling der Vochten zynde bebeler, het lymerigste gedeelte der ingevloeide stoffe tot Vleesch aangroeit.

I V.

Teekenen.

De ware Vleeschbreuk groeit doorgaans schielyk, doch de Venuskloot daar en tegen van langer hand aan. Vertoonende zich knobbelachtig, hard en oneffen, wederstreeft het gevoel, met weinig, of (immers in het begin) gantsch geen Gezwel in de Lies; en somwyl, inzonderheit als zy goedaardig is, met weinig, doch anders wel meermaal met een geduurige ende meest knagende pyn, zittende vast aan der Zaatballen ende deszelfs aanhangsel of bystander, en ook noch wel daarenboven een groot gedeelte des Balspiers en van het Gemacht innemende.

V.

Voorzegging.

Is de Vleeschbreuk veroudert, en by gevolg (als somwyl gebeurt) quaadaardig geworden, zo bevind men

men die doorgaans met een stekende pyn, bruin blauwcouleurig, Knobbelig, Knurfachtig ende verhard te zyn, wederstrevende alle verterende middelen.

De goedaardige ende noch eerst aangroeiende Vleeschbreuk, word wel somtyds, doch evenwel zeer bezwaarlyk door Geneesmiddelen, en als dan noch maar alleen voor het merendeel verteert en genezen, ik zeg voor 't merendeel, om dat noch al doorgaans, hoe wel het ook mochte gelucken, eenige weinige hardigheid na de ommeloop overblyft.

De verouderde word niet anders, als door 't manuaal, en als dan, ten minsten met verlies van het eene balletje, weggenomen.

Of ten ware, dat dit Gezwel maar alleen aan 't inwendig Vlies van 't balzakje, doch dat wel 't minst gebeurt, was vast gehegt, als wanneer het met behoud van het balletje nog wel uitgesneden kan worden. *Dartel.*

De Etterwordende Vleeschbreuk wil zeer bezwaart sluiten, komende licht een of meer kleine Pypzweertjes na te laten.

De

De Venus- of Zandkloot, moet vooral nooit weder inwaards worden gedreven, of de vuile Pocken zullen mogelyk uit deze met bloed vermengde quaadaardigheit voortgebragt worden.

De Kankerachtige Vleeschbreuk neemt wel verschrickelyker wys de ballen en gantsche Balzak weg, kruipende langs des penszaks scheede tot in de Liefliche en onderbuik in, be-roovende op een zeer elendige pynlyke wyze, de arme lyders van het leven.

V I.

De genezing dan bestaat, in de t'saamgevoegde Stoffe dezès gezwels te verdunnen en te verteren.

Of tot Etterwording, dat is, tot Etter te brengen.

Of uit te snyden.

Of, dat voor geen waare genezing mag gerekent zyn, te onderhouden.

Tot verdunninge dezer t'saamgevoegde Stoffe, zoo dienen de verzachtende en ontdoende pappen gebruikt: Als by exempel,

℞ Rad.

Tegennatuurlyke Gezwellen. 415

℞ Rad. lilior. albor.

Alth. an. ʒj

Herb. Violar.

Bismalo.

Malv.

Parietar. an. ʒj

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mj

Coq. in Cerevis. Opt. q. s. Colat. Contus adde

Far. Orub.

Æmugræc.

Lin. an. ʒʒ

m. f. Cataplasma.

En zekerlyk met dusdanige zachte
gemaatigde ontdoende middelen zal
men veel eer de hardneckigheid de-
zes Gezwels overwinnen, verdun-
nen, ontbinden en doen uitwaasse-
men wat vast is gezet, als door zeer
sterk verhittende middelen, gelyk de
Lavendula, *Majorana*, *Mentha*,
Rorismarinus, *Savvia*, *Absinthium*, en
diergelyke. Evenwel zoo wanneer
eenige flauwtens, winderigheid en
zucht, gelyk in de Kinderen som-
wyl dit gebrek gezien word, de
quaal mocht verzellen, zo kan men
het *Sem-Carui*, *Cumini*, *Anisi*,
met de bovengenoemde Bloemen al-
leen,

leen, of met een weinig *Scordium*, *Agrimonia*, *Pbellandrum*, enz. tot een papje gemaakt, gebruiken: En dus in alle voorvallen onze remedien, na de verscheidenheit der gezwollen veranderen na de gelegenheit van zaken.

Gelyk als ook het *Emplastrum Petri Datheni*, *Sticticum*, *Paracelsi*, *Muscilaginum*, de *Labdano*; als mede in de bejaarden, wanneer geen Ettergezwollen voorhanden zyn, het *Emplastrum Ranarum cum Mercurio*, weinig of ook wel rykelyk daar onder gemengt, zelfs in de goedaardige Vleeschbreuk veel goeds kunnen doen, en waar mede ik zeer vele van deze Gemachtsgezwollen, noch in haar aangroei zynde, heb overwonnen.

V I I.

Waar op men te letten heeft, als een Ettergezwel met een Vleeschbreuk t'samen komt.

Doch als 't nu gebeurt, dat een Ettergezwel in het Balzakje, de Vleeschbreuk verzelt, zo komen zekerlyk de ryp- en Ettermakende middelen best te pas, en wyders alles, wat tot de genezinge dezer Ettergezwollen in 't balzakje behoort: ook dient

dient gelet, dat men by deze gelegenheit door geen onmatig gebruik van te lange Steekwieken, of ook door loode pypjes, de zwellings, ontstekings en pyn verwackert, den Etter verscherpt, en dus een ongeneeslyke Pypzweer (die somtyds Kanakerachtig kan worden) verwekt; de welke in deze deelen, voornaamelyk in een hardneckige Vleeschbreuk, licht kunnen veroorzaakt worden. Maar zo wanneer dit Gezwel en deszelfs onthoudene stoffe goedaardig is, zo zal men de opening niet ten spoedigsten trachten te sluiten, op dat (zo veel doenlyk is) de stoffe dezès Gezwels, door Ettergevendende middelen des te bequamer mag worden gebruikt.

VIII.

Ongaarn, en als met loode schoenen, komt men tot de Handgreep, evenwel wanneer de bovenstaande middelen vruchteloos zyn, en dat men de snyding noodig; gevoeglyk, en by gevolg raadzaam mocht komen te keuren, zo zal men alvorens (het lichaam daar toe bereid zynde) het

*Hoe de
uitsnyding
gedaan kan
worden.*

balletje, met deszelfs daar aan vast vereenigt Vleeschgezwel, met de linkerhand vatten, dan maakt men een sneede zo groot als 't benoodigt mocht zyn, in het balzakje, en men zoekt 't Gezwel van zyn dexelen af te scheiden, en door de gemaakte opening uitwaards te krygen. Men brengt dan een kromme naalde, met een sterke zyde draad, met Wasch bestreken, boven 't Vleeschgezwel door des Penszaks scheidde, zo na aan de bal, als 't kan zyn, en men bind met de wederzydsche einden de Penszaks scheidde zo vast als 't behoort; en dan moet alles, wat buiten deze binding is, worden afgesneden; en vorders de wonde en omgelegen delen, zoo als de Konst gebied, gehandelt, beschermt, ter dracht gebracht, en ter Genezing zyn bevordert.

I X.

Wat in overweging komt voor 's oeffenen van de Handgreep. Doch eer men alvorens tot deze Handgreep komt, zoo dienen alvorens deze drie Zaaken in acht genomen.

Eer-

Eerstelyk, dat zo wanneer 'er een hardigheid tot in de deelen des Liesche, en vorder opwaards gaat; en aldus, als met de deelen des Onderbuix vast is vereenigt, als somwyl gebeurt, dat als dan deze Handgreep onnut, en al te gevaarlyk; geensints mag worden in 't werk gestelt.

Onnut, vermits 't overblyffel een nieuw Gezwel zal verwecken, het geen eerlang quaadaardiger, grooter, en licht meer en meer Kankerachtig zal worden bevonden; en dus, by gevolg, al te gevaarlyk, dewyl de zeer tedere Zaadvaaten met deszelfs naast aan gelegene deelen (dus hoog afgetornt) den Lyder veel eer het Graf als Genezing zal verschaffen.

Tentweeden, of dit Gezwel noch dus groot, noch diep ingewortelt niet word gemerkt, zo mag noch evenwel deze pynlyke Handgreep, in geen oude, verzwakte, noch ongezonde lichamen zyn aangevangen: Ook niet; in een scherpe, bittere Koude, enz. ofte een hevige pyn; ontsteking, toenemend Gezwel en

aangroeijende quaaen als Koortfen , Zenuwtreckingen, flauwtens, bezwyming en diergelyke toevallen , zullen wel mogelyk kunnen worden veroorzaakt, en den lyder ten grave doen daalen.

Ten derden, soo wanneer dese Vleeschbreuk alrede t'eenemaal Kankerachtig mogt fyn, en met verouderde Zweren en Pypzweren beset en doorwortelt, so wil ik liever een onderhoudende genezing, als de snyding aanvangen, en doen, so als in een bysonder Hoofdstuk van de behandeling der verouderde Kankergeswollen en Zweeren vertoont sal worden.

X.

*Genezing
van de
Vleesch-
breuk, met
verscheide
aanmer-
kingen.*

De onderhoudende Genezing bestaat dan (immers voor zo veel die de algemeene middelen komt te betreffen, byzonder daar in, datmen de quaade vochten in't lichaam door goed voedsel verbetert, en door zachte afzettende en verterende Geneesmiddelen uitleid, dat men by gelegentheit eens het zacht zweeten vordert, en de Aderlaating, daar de

toe-

toevloeiing des bloeds en der scherpe vochten zulx mocht vereifchen, of doet, of hervat, ook kan, tot diverfie, een Spaanfche Vlieg, ter plaats daar 't beft word geoordeelt, worden geftekt.

Sommige Konftbazen pryfen ook in dit gebrek ter genezing aan, 't afkookfel van *Cina*, *Sarfa parilla*, en diergelyke te drinken; andere pryten de Thee, en de Koffy, doch ik acht, dat men altoos, en ook in deze quaal voornaamentlyk op de hoedanigheid der lichamen zal hebben acht te geven.

Sommige komen noch verder, en fpielen (om het vervloekte Spreekwoord na te volgen) her onder of daar over, en vorderen de arme Lyders, na een langduurig en fterk zweten, tot een fterke quyling, tot zo verre, dat alle de levenskrachten, de Geeften, Sappen, enz. byna t'eenemaal verfpilt zyn, zo dat ze dus uitgeteert en verdroogt, gantsch krom gebogen, te voorfchyn komende, een levendig geraamte vertoonen. Zulke zware behandelingen worden, zelfs tot Genezing van de niet poc-

kige Vleeschbreuk, in 't werk gestelt, niettegenstaande dat de lichaa-
men van een heet, scherp en droog
gestel, en 't gebrek, de grondquaal
en oorzaak tot binnen de Nieren,
ons komen aan te wyzen. Deze hel-
den, of liever waaghalsen, hebben
haar dan geen kleintje uitgeslooft,
wanneer ze op zo een vigilante wys,
de Genezing van de verouderde en
hardneckige Vleeschbreuk vruchte-
loos onderstonden, en eindelyk daar
op de Lyders genoodzaakt zyn ge-
worden, haar wederom tot myn vo-
rige raadgeving te wenden, 't welk
was, dit gebrek, onder een goede
manier des levens, enz. voorzichtig
te onderhouden.

En moeten op 't lydende deel de
bewaarende of onderhoudende mid-
delen na de toestand van de Vleesch-
breuk gericht zyn: Is die noch niet
opgebrooken? Dat men die dan ook
aldus zorgvuldig zoekt te behouden,
of ten ware dat een Ettergezwel met
voordeel wierd verwacht, gebrui-
kende liever zulke middelen, die de-
zelve koesteren en verzachten, doch
die niet al te vochtig, veel min ver-
kou-

kouwende, maar maatelyk droogende, verwarmende en versterkende zyn; gelyk dan in onze betrachtting in deze en alle andere hardneckige Kliergezwellen doorgaans moet worden geoeffent.

Is de Vleeschbreuk met Zweeren en Pypzweeren bezet, zo moet men die niet te veel zoeken te sluiten en op te droogen, of de binnen gehouden beslotene vochten, die deze teêr gevoelige deelen geduurig knagen en pynigen, zullen noch scherper worden, noch meer afknaagen, en alles noch zwaarder ontsteltheit toebrengen.

De Kleine Kinderen zyn een minder soort dezès Gezwels in't balzakje onderwarig, die doorgaans licht door een verterende plaaster: als 't *Emplastrum de Labdano, Petri Datheni, Stipticum*, enz. of door een diergelyke pap kan worden ontdaan. Alleen dient het van een Daringszwel of zogenaamt scheursel wel onderscheiden, op dat niet het een voor 't ander genomen, verkeerdt word behandelt.

Op den achtentwintigsten Maart 1692. vond ik het Zoonje van ze-

ker Koopman, oud vyftien à zeffien weken, onder de plompe handen van een onwetend wyf, die de Ouders voor een verftandige Meestres was aangeprezen. Zy verbond dit Kind in de nypende koude met de gantsche buik bloot, en van 't vuur af, want aldus en in dit poftuur moest de Minne het vasthouden, terwyl zy dit wicht zyn gewaande Darmbreuk quam te bezorgen, 't welk zy my verzekerde zwaar gebrooken te zyn. Ik afkeurig van defen handel, liet dese lompe Meestres aanftonds opftaan, voegden de minne met het Kind by 't vuur, bezag het, doch vond geen de minfte tekens van eenig Darmgezwel in de Lies, daar my de Minne ook getuigde, noch nooit iets te hebben vernomen. Alleen was des Kinds huidel met een vry groot verhard en noch dagelyx aangroeiend Gezwel ingenomen, 't welk door dit onnucftyf binden en knellen, nu meer en meer quam te verharden, en pynlyk wierd gemaakt, fchreeuwende dit lydertje gantsche nachten van de hevigge pyn en Krimping des Buiks, door zo veel ontfangene Koude; dies heb
ik

ik terftond alle binding der Liefche
verboden, en dusdanig een verdun-
nende pap op 't Gezwel van 't bal-
zakje gelegd.

℞ Herb. Malv. Mj
Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mß

Calendul. Pj

Sem. Anis.

Levistic. an. ʒj

Cumin. ʒij

Coq. in Cerevis. Opt. Colatur. Contus. adde.

Far. fœnugræc.

Orob. an. ʒij

m. f. Cataplasma.

En zulx drie- a viermaal daags
doen ververschen, en de Minne, het
Kind, de volle borst, de warmte,
rust, enz. aanbevolen; ende vooris
kort daar aan door ondoende plaas-
ters 't gebrek overwonnen, zonder
dat ooit eenig teken van Darmbreuk
opgedaagt is; want het groeide van
dien tyd af aan, tot vreugd voor de
Ouders, en rust voor de Minne, na
wensch. Ziet zulke buitensporighe-
den begaan de onwetende Wyven,
die haar met de Edele Genees- en

Heelkonst willen bemoeijen; dewelke, om haar vermetele stoutheit, onwetentheit en dwaasheit wat meer strafbaar behoorden te zyn, op dat niet dusdanige tedere Wichtjes, zo licht quaamen het ongeluk te treffen, van onder de ongeoeffende handen dezer Beulinnen te vervallen.

Op de by my vertoonde wys heb ik menigte Kinderen van groote Gemachtsgezwellen genezen, en al dikmaal zodanige voorvallen, als strax een staaltje verhaalt is, by verwaande Wyven, die zich voor meestresfen uitgaven, ontmoet. Wy leeren en bevelen het Vrouwvolk wel, der Kinderen zogenaamde Darmbreukjes zodanig te binden, als na diens verscheidentheit word vereischt, maar niet, dat zy, zelfs, zonder ons weten, dit werk zich zullen aanmaatigen. Zy hebben den geest des onderscheids niet, veel min 't verstand, de hoedanigheid, noch de kracht, om zo stout, als onkundig en dwaas, in het zwaar en bekommert beroep des Heelmeesters te treden.

Wat

Wat wyders de bejaarde belangt, op den zeventienden January 1681, verzocht my een bedaagt Bürger van een zwartgallig en zeer ongematigt lichaams gestel, tot zyn hulp, hebbende nu al lang met een verouderde Vleeschbreuk in het Gemacht geworstelt: Ik vond dit Gezwel in zyn zeer groote en uitgestrektheid steenhard, zeer pynlyk, oneffen, en met aan de ballen vast vereenigde Knurven, blaauwcouleurig, en onderwaards met een weinig zachtheid, daar een Ettergezwel stond voort te komen. Ik heb hem de hardneckigheid dezès Gezwels, en de sobere hoop tot genezing, aantsonds voorzegt, het lichaam voort op de zachtste wys gezuivert, en alhoewel ik eenigstints vreesde, dat dit gebrek met 'er tyd wel Kankerachtig mocht worden, nochtans dusdanig een pap op het zelve, tot vermoring en rypmaaking dezer verdorve stoffe gelegd,

R. Rad. lilior. alb.
Alch. an. ʒj
Herb. Malv.

Scord.

Scord.

Rut. an. Mj

flor. Chamomill.

Melilot. an. Mij

Sambuc. Pj

Coq. ex Cerevis. Opt. Colatur. Contus. adde

Far. Foenugræc.

Lin. an. q. s.

m. f. Cataplasma.

Het Ettergezwel ryp gemaakt en door de vlym geopent zynde, spoog eerst een zeer vervuilde en stinkende Etter in overvloed, en toen meer en meer een scherpe bloedwaterige of dunne quaadverwige vochtigheit uit, en aldus verkreeg ik wel de vermindering van de grootheit dezès Gezwels, maar geenints van de verouderde hardigheit, quaadaardigheit, en hardneckigheit; dies ik my eindelyk tot de slymverterende plaasters, namentlyk de *Mucilagibus*, *Petri Datbeni*, *Ranarum cum Mercurio*, van elx even veel onder malkander gesmolten, gewend heb, de opening ter dracht gehouden, en dus dit hardneckig Gezwel met 'er tyd overwonnen, ik zeg met 'er tyd,

want

want eerst in Mai de genezing volkomen is getroffen.

Een geruimen tyd hier na ontbood hy my weder, en ik vond hem als doen zyn been met zeer diepe ingewortelde, vuile en verrottende Zweren bezet: Ik heb hem doen andermaal zyn lichaam gezuivert, de afkookfels van *Cina*, *Salsa parilla*, enz. laten gebruiken, en onderwyl tot afleiding en ontlasting der qualyk gestelde scherpe Vochten, een Etterdracht in het beste been gezet, en hem op deze wys, en door de vereischte plaasmiddelen, op zyn Zweren te plaatsen, door Godts genade voorspoedig tot gezondheid herstelt.

A. V. L. Kuiper, kloek Werkman, en een sterk Vischeter, oud vyf en veertig jaaren, groot van persoon, doch vry vochtig van gestel, en veel Buikpyn onderwarig, kreeg met zwaar heffen en tillen, een vry groot Darmgezwel, of zogenaamd Scheursel in de linker Lies tot in de buidel. Ik op den vyfden February 1675. daar by verzocht zynde, vond daar benevens noch een verhard Gezwel in 't Gemacht, wesende vast met

met de Ballen vereenigt, het verhard, opgespannen, en tot syn plaats uitgeschokt gedarmte, eerst door een windbrekende Klisteer inwendig en door een verzachtende pap uitwendig gestooft, en toen ingebracht zynde, zo heb ik hem wyders door een zachte en gemakelyke Breukband van Bombafyn, waar van de met fyne Watten opgevulde Drukdoek met een strookje langs de zyde des Breuks tusschen de benen door passerende gantsch geen Knelling, en dus by gevolg, gene de minste gelegenheit aangroei van de Vleeschbreuk kost geven, zulx onderwyl met de ordinaire bovengenoemde verdunnende plaasters bezorgende, invoegen dat door deze Hulpmiddelen de zaaken zo wel en na wensch zyn uitgevallen, dat ik in eenige volgende jaaren, hem, en zyn talryk Huisgezin wel van verscheide qualen heb genezen, zonder dat van zyn verhaalde ongevallen meer gerept is geworden, tot op den veertienden Juny 1682, dat ik by hem zynde verzocht, zyn Breukgezwel weder een weinig vond uitgeschooten, en verhard

hard, doch door een ontbindend papje, een weinig gestoof, en dus weêr in geraakt zynde, zo heeft hy zyn zwaar Kuiperswerk, als voren wederom waargenomen.

t'Zedert heb ik deze goede man, noch zyn huisgezin, dewyl zy nu onder hun Maagschap een Heelmeeſter door 't Huwelyk hadden aange-
wonnen, niet meer bedient: Tot dat ik op den twintigſten Juny 1683. tot hem ter hulp verzocht ben geworden; als wanneer hy al eenige weken zeer elendig en bedlegerig was geweest. Ik vond hem onder 't beſtier van den beroemden Geneesheer *Simon van Zyl*, en onder de handen van een jong, doch welgcoeffent Heelmeeſter, die (als gezegt is) de Neef was geworden: Men verhaalde my, dat hy met een ſterke gedurige Koorts, die hem ook noch beſtormde, een groot Gezwel met een zeer pynlyke ontſteking in de Liesſche en in 't Gemacht had gekregen, 't welk rypgemaakt en geopent zynde, zo was op de groote ontlaſting van een taamelyke goede Etter eerſt, en ſedert van een quaadaardige dunne ſcher-

scherpe bloedwaterige stoffe, gansch geen verlichting van Koorts, noch van pyn gevolgt, maar wel een algemeene verzwacking des lichaams, noch aangroeijende pyn, opsetting van harde verhevene kanten, met een zeer groote weggrottende Zweer, die niet alleen de deelen des Balzaks, maar ook ter eene zyde geen klein gedeelte van des Penszaks scheidte verteerde, de verharde Zwelling breide zich tot in den Onderbuik uit, met bezwaarlykheit in d'Ademhaling, flauwtens, bedorven eetlust, nachtwaking, vervalte krachten, enz. Dit alles dan nu dusdanig gestelt vindende, zoo heb ik zyn Huisvrouw en Kinderen (dewelke met myn komst noch wat goedsverhoopte) de hardneckigheid en ongeeeslykheit van dit Gezwel, de verder uitteringen en de haast aanstaande sterftyd van den lyder voorzegt, en onderwyl wel met zyn Genees- en Heelmeester door de bequaamste wegen, zo in- als uitwendig, en dit laatste door zachte, zuiverende, pynstillende pappen, enz. de zaken zo veel als ons doenlyk was, ten goede be-

behartigt , maar nochtans geenfints
konnen beletten, dat hy (alhoewel
niet alleen door de grootheit van zyn
pynlyk toeval, maar ook door de ge-
durige uitterende Koorts, langzaam
verzwackende) op den 30 Augustus
1683. door de dood van dit elendig
leven en lyden verlost is geworden.

Ontrent dezelve tyd hadt zeker
Schoolmeester, van een bruin, dor,
mager, droefgeestig gestel, al eenige
jaaren een verouderde Vleeschbreuk
omgedragen, hebbende daar toe den
raad van verscheide Konstoeffenaars,
en vele verkeerde middelen van lap-
zalvers en onwetende menschen ge-
bruikt. Hy verzocht nu myn hulp,
benevens den toestand van zyn quaal,
en daar by wat hoop dat ik tot de ge-
nezing van zyn quaal had, te weten?
Hem daar op beziende, vond ik zyn
Gemacht met een steenhard, bruin,
blauwcouleurig Gezwel, zo groot
als een tienjarig Kinds hoofd, alom
zeer vast bezet met een geweldige
spanning, stekende pyn, en weder-
zyds uitbreiding tot in de Lieffsche,
zynde tot noch toe nooit open gebro-
ken, maar wel nu en dan wat ontstelt

geweest. Somma, ik vond hier een volkomen Kankerachtige verharding, dies heb ik hem gantsch geen hoop ter Genezing kunnen geven, maar wel de vrees en verwachting van des Gezwels openbarsting, en dan een verzwaring zyner elenden, niet hem, maar de naaste vrienden bekend maakt, en aan hem een goede manier des levens aanbevelen, alle zout, zuur en scherpe spys en drank verboden, en voor zyn gebrek niet anders, dan maar een onderhoudende Genezing te werk gestelt, gebruikende een tyd lang deze navolgende plaaster,

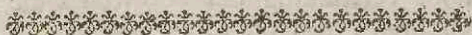
*℞. Empl. de Ranis. cum Mercur.
Diapompholig. an. q. s.
f. Emplastrum.*

Met deze plaaster, dien ik om de twee a drie dagen ververschte, heb ik hem zyn zware neêrhangende huidel bezorgt, en zulx met zachte Drukdoeken, en een daar toe gemakelyke band behoorlyk onderschoort, waar mede hy noch lang daar na (sonder dat dese Kankerachte Vleesbreuk quam open te barsten, of dat (van wegens de belemmerde ommeloop,
door

door verfticking der doorftaalende
vochten, een ontydige verfterving
opgedaagt is) geleest heeft tot dat ten
laaftten zyn verouderde teringkoorts
tot zo verre quam te verwackeren,
dat zyn bouwvallig Iemen hutje ein-
delyk onder den laft zyns lydens is
komen te bezwyken.

Meer ftaaltjes van dit tegennatuur-
lyk laftig Gezwel zou ik den Lezer
konnen vertoonen, maar al te veel
walgt, dies spoeden wy ons ter Ver-
handeling van de noch refterende Ge-
zwellen.

HET XIX. HOOFDSTUK.

 Van den Slagaderbreuk.
 Aneurisma.

1. *Dat de Gezwellen recht gekent moeten worden.* 2. *En vooral den Slagaderbreuk.* 3. *Deszelfs beschryving.* 4. *Oorzaken.* 5. *Teekenen.* 6. *Voorzeggung.* 7. *Geneezing.* 8. *Twee zeldzaame waarnemingen.* 9. *Wat men voor de Handgreep te overwegen heeft, met een waarneeming van H. Rhoonhuizen.* 10. *Dat de Oude Konstoeffenaars zo niet veracht moesten worden.* 11. *Dat de hairklooveryen van de Heer Overkamp voor de Leerlingen zeer schadelijk zyn.*

I.

Dat de Etergezwellen recht gekent moeten worden.

DE onderlinge verscheidentheden van de *Tegennatuurlyke Gezwellen*, by onze nieuwe *Konstopbouwers* en verachters der oude *Konstleeraars*, zo weinig, of maar ter loops aangehaalt, wel van malkander

te kunnen onderscheiden, is den jongen Heelmeester ten hoogsten noodzaakelyk; ten einde, op dat hy geen doodelyke fouten, mislagen, noch verkeerde behandelingen in zyn hachgelyke Konstoeffening tot schande en schade van zyn Evenmensch komt te ondernemen.

I I.

Vooraf dient de Slagaderbreuk (zo bedrieglyk voor den weetniet en lossebol) regt gekend, als wezende opgevuld van Slagaderlyk bloed, bleek, bol, zacht, de couleur der andere deelen gelyk en onpynlyk.

*En vooral
den Slag-
aderbreuk.*

I I.

Deze Tegennatuurlyke Slagaderbreuk by de Heer *J. van Horne*, een hartaderspat, by *H. Rhoonhuizen*, genaamt, komt doorgaans van een gequetste of wyduitgebreide Slagader voort, haar verscheidenheit kan en moet in derzelve oorzaaken nagespeurt worden.

*Derzelve
beschry-
ving.*

I V.

Doorzaken Deze kunnen uit- en inwendig worden gestelt; uitwendig zyn alle geweld, vallen, slaan, bonfen, en zwaare Kneuzingen, zodanig dat zy een Slagader onderwaards in haare binnenste dicke of buitenste dunder rock, of ook wel die beide doen scheuren, en 't levendig bloed in en tusschen de Spieren uitstorten, ook als den onvoorzichtigen Heelmeester in de Aderlaating de ondergelegene Slagader quetst, en waar door de Heer *Thomas Bartholyn* * getuigt, dat een persoon tot *Napels*, Anno 1644, zyn gantschen arm verloor, waar in men, die ontledende, noch de groote verwyderde mond des Slagaders, opgevuld van een grooten hoop zwart maar dun bloed, aldaar verrot; en de Slagader in veel stukken verbroken bevond. Door quetsing van des Slagaders binnenste rok moet noodzaakelyk ook de buitenste zyn getroffen; zo dat het bloed aldus tusschen de Spieren ingedrongen,
al-

* Kap. I. pag. 142.

aldaar verrot, verftinkt, en wel den gantschen arm kan doen verfterven; en zo doodelyk voor den lyder, als fchandelyk voor den Meester worden bevonden.

V.

Evenwel geloof ik, dat niet altyd *Teekeneri.* des beide Slagadersvlielen gequetst, maar ook wel door zware kneuzing, verplettering, enz. het binnenste dicker vlies kan komen open te barften, zo dat het buitenste, dunder en reckelyker, heel blyft, en de binnenste niet weêr genezende, de verwydering maakt, die de Slagader met 'er tyd meer en meer uitbreid, verwydert, en dus deze Slagaderbreuk eerst wel klein, maar door de vermeerderde geklonterde bloedstof, grooter en grooter zynde geworden, formeerd, makende in 't begin wel een tastelyke Klopping van het levendig Slagaderlyk bloed, maar het Gezwel grooter geworden, en de onthoudene bloedstof van geesten en warmte zynde berooft, zo moet ook noodzaakelyk en by gevolg de Klopping niet alleen verminderen, maar

ook eindelyk wel t'eenemaal komen op te houden, zo dat die in een verouderde Slagaderbreuk niet meer kan worden gevoeld. En hier op behooren de jonge Heelmeefters wel degeelyk verdagt te zyn, en niet daar de Klopping juist niet word gevoeld, dit Gezwel ('t welk ons wel van wegens zyn zachte bolligheit, als een koud Gezwel voorkomt) onbedachtelyk zouden onderftaan te openen.

Nochtans gebeurt het wel, dat de Klopping in een verouderde Slagaderbreuk aanhoud. *Fabritius Hildanus* * getuigt van een groote ongeneeflyke verouderde Slagaderbreuk die de geheele linker zyde tot aan de hals en het borftbeen besloeg, met een sterke Klopping, zonder pyn, doch met een benaauwde Ademhaaling; en noch van een groote Slagaderbreuk in den arm, door quaade Aderlaating, met quetsing van de Slagader, groeiende tot de grootte van een Gansen-ei, met een Klopping niet alleen voor't gevoel, maar
ook

* Obs. 297.

ook zichtbaar, eenigfints verhard, en met weinig pyn, als alleen in het uitstrecken des arms, zo dat dit Gezwel ons verscheidentlyk voorkomt, 't zy door uitwendig geweld, door quetsing des Slagaders, enz. of ook wel door inwendige scherpe Vochten, de vliessen doorknaagende, en in veel deelen des lichaams, dog wel inzonderheit daar groote Slagaderen zyn, voortkomende.

V I.

Uit alle dit voorverhaalde word *Voorzeg-*
dan den Slagaderbreuk gekent, *ging.* voor-
namentlyk dient geweeten, dat die
al doorgaans, en wel meest in of on-
trent de Slaapspiereen, die vry bloot
voor 't uitwendig geweld, en door
des Slaapslagader doorvlochten, ont-
staat. De Voorzeggingen kunnen
insgelyx uit het verhandelde zyn ver-
toont.

V I I.

Wat de Genezing betreft, die ge- *Genezing.*
schied door Geneesmiddelen, of door
de Handgreep, de opgeleide Genees-
middelen moeten loutere versterken-

de middelen, die kracht mogen hebben, om des Gezwels opgehoopte en verdikte bloedstof te verteren, te verdroogen, en de verwyderde of gequetste Slagader wederom te doen sluiten; dan zulx wil doorgaans beter in een eerstopkomende Slagaderbreuk, dan in de verouderde, gelucken, 't zy met krachtige plaasters, of door versterkende Stoovingen, ik zal, uit meer andere, maar alleen twee gevallen tot nut voordien leerling hier benevens voegen.

V I I I.

Twee zeldzame waarnemingen.

Een Jongman, ons in Maagschap bestaande, van quaad stof opgeleid, mager, schraal en bleek, van Kindsbeen af ongezonder, hebbende in zich niet anders dan een scheurbutig, dun, zwart, waterachtig bloed, genas ik van veelderlei quaalen en toevallen, die uit zyn ongedaanheit ontstonden, als neusbloeding, verrotting in de mond, scheurbutige ontstekingen, Zweeren, Gezwellen, enz. kreeg ook, door de scherpe quaadaardigheid der vochten, een groote Slagaderbreuk in de slaap des Hoofds, zich

Aneurisma

zich niet anders dan als een koud Gezwel, vol en opgespannen van Etter, vertoonende, de binnenste rok des Slagaders scheen my toe verbroken, en door de quaade gesteltheit der vochten doorgeknaagt te zyn, zoo dat my dus een meer en meer aangroejende Slagaderbreuk, zonder eenig voorgaande geweld veroorzaakt, voorquam, en dien hy eerst na eenige weken aan my vertoonde, een zachte pulsatie, de opgetspantheit, de plaats, d'onpynykheit de onveranderde couleur des Gezwels, enz. toonde aan my de zekere tekenen van een Slagaderbreuk. Ik heb dezen suckelaar met versterkende plaasters, voornaamentlyk uit ons *Emplastrum Santalinum* bestaande, en door een vry vaste bezwachteling van dit Gezwel genezen.

Deze plaaster, in ons zeven en twintigste Hoofdstuk beschreven, geloof ik wel een der bequaamste te zyn tot vertering van dit Slagaderlyk bloedgezwel. Men kan ook het *Emplastrum Oxicrocium*, de *Labdano*, en daar noch eenige sterk opdrogende en verterende Geneesmiddelen,

na

na dat de zaaken vereiffchen zullen, by gedaan kunnen worden, gebruiken.

Nooit is my, myns wetens, een grooter Slagaderbreuk voorgekomen, dan in 't driejarig Zoontje van P. A. Mr. Zilverfmit, terwyl ik het ander Zoontje, oud zes jaren, van een breuk hoog in 't Dybeen gelukkig genas: dit Gezwel besloeg de gansche rechter zyde en slaapspier des hoofds, vertoonde zich vry hoog opgespannen, met klopping, onpynlyk, en natuurlyk gecouleurt, de Ouders getuigde my, dat dit Gezwel zeer schielyk gekomen was; doch wisten niet door wat oorzaak, ik oordeelde aanstonds, dat zulx dooreen loutere bons of val moest veroorzaakt zyn, en dat dit Gezwel door een borst of opscheuring des slaapflagaders, door Slagaderlyk bloed dus opgevuld was, 't geen door onvoorzichtigheit (alzo het ons als een Gezwel vol Etter vertoonde) geopent zynde, het Kind aanstonds door een sterke bloedvliet de geest zoude geven. Yder, zelfs de Dienstmaagt, ontkende styf en sterk, het Kind door vallen of bon-

sen

fen eenig ongeval te hebben ontfangen; doch door hard aandringen bekende eindelyk de laafte, dat het Zoontje, met een klein wagentje te ryden, een zware bons tegen de fteenen gekregen had. Terftond heb ik een ftoving van onvervalschte goede Roode Wyn, daar in de verfchgeplukte *Myrtis Laurier* en *Rofemaryn blaaden*, met roode *Rofen*, in waren gekookt, bevolen, daar in een zagte wolle lap gedompelt, ftyf uitgenepen, en aldus heet het Gezwel overdekt, dikmaals ververscht, het hoofd wel toegestommelt en voor alle Koude bewaart, en zulx met een zo gewenscht gevolg, dat deze groote Slagaderbreuk meer ende meer geflonken en kleinder geworden, het lydertje in vyftien a zeftien dagen, door Gods goedheit, van dit gevaarlyk Slagaderlyk bloedgezwel volkomen is genezen geworden.

I X.

Op dusdanig een wys geloof ik, Wat men voor de Handgreesse overwegen heeft, dat een Slagaderbreuk, die niet te veroudert, noch met een geklonterde Bloedstof opgevuld is, wel best te ge-

met een
waarneem-
ming van
H. Rhoon-
huifen.

genezen zal zyn, maar vind men zulx door de veroudertheit dezès Gezwels ondoenlyk, zo moet men komen tot de Handgreep, en dan alvorens wel naarstig overwegen, of door de Hand-Konst wel wat goeds zal uitgericht kunnen worden; want daar dit werkje zich al te hachelyk opdoet, zal 't geraden zyn, een zo gevaarlyke Handgreep veel liever te lasten beruften, als by der hand te nemen, om niet de dood des lyders en eigen schande, als mede een wroeging in 't gemoet, zich zelve op den hals te haalen.

Men zal dan wel in bedenking nemen, of en op wat wys de wegneeming van de Slagaderbreuk veiligst kan worden volvoert, en zulx zal u deszelfs grootheit, veroudertheit, ingeworteltheit, gestolde bloedstof, enz. maar voornaamentlyk des Gezwels Standplaats kunnen verbieden of aanbevelen, waar na dan tw voornemen en overleg verstandig moeten gegrondvest zyn.

Den braven *Hendrik Rhoonhuifen**,
wel

* Obs. 4. pag. 4.

wel in de Konst geoeffent Heelmeester tot *Amsterdam*, gewaagt van een verouderde Slagaderbreuk, een Ockernoot groot in 't voorhoofd, dien hy tot op het Beckeneel open sneed, maar door de gevolgde zwaare bloedstorting met een groot werkelyk brandmiddel stempte, na twee dagen 't verband losmakende, voorts de Konst en 't been tot scheiding bewerkte, en gelukkig genas. Op deze plaats kon een vaste binding, die veel ter Genezing helpt, gebruikt zyn, waar op dat, voor de Handgreep, altyd naauwkeurig dient gelet.

Men moet nooit onderstaan de Slagaderbreuk lichtvaardig en onbedacht te openen. *Pareus* *, geoeffent Heelmeester der Koningen van *Frankryk*, getuigt des Gezwels bedriechelykheit, dewyl in des zelfs veroudertheit de fynste bloedstof zynde verteert, 't groffte gedeelte verdikt en Klonterig, wel eenigfints verdroogt en verhard, en eindelyk licht ter verrotting slaat, opbarst, zwaare bloedstorting en de dood veroorzaakt.

Be

* Lib. VII, Kap. XXXI.

Bedriechelyk, om dat men in de verouderde Slagaderbreuk wel meermaal, van wegen deszelfs geklonterde verdroogde bloedstof, meest uitwendig, zich als eenig ander Gezwel vertoonende, zonder Klopping, te lichter by den onbedrevenen word geopent. Den laatstgenoemden Auteurs verhaalt een opmerkelyk voorval van een Priester van *St. Andries*, hebbende een verouderde Slagaderbreuk in de deelen des Schouders. Dezen voorzichtigten Heelmeester waarschouwt den lyder op 't alderkrachtigst, dit Gezwel niet te laten openen, doch 's jaars daar aan (de Slagaderbreuk noch eenigfints grooter zynde geworden) opend een Heelmeester, dewyl die het voor een Ettergezwel scheen aan te zien, eerst met een brandmiddel en voorts door de vlym, dit Gezwel, waar op aanstonds een zo geweldige bloedstorting volgde, dat dien goede vriend eerder een lyk was, eer *Pareus*, daar voort ontboden, by hem konde komen.

Jaques Guelmeau *, desgelyx als
Pa.

* Kap. VI. pag. 31.

Pareus, Heelmeester des Konings van *Frankryk* vertoont ons ook een staaltje van wysheit, kloekmoedigheid en voorzichtigheit, als mede ervarentheit in de Heelkonst verhaald een exempel van een Vrouw, hebbende, door een quade Aderlating, een Slagaderbreuk een vuist groot in 't vouwen des arms, het geronne bloed was, gelyk men uitwendig zien kon, al aan 't rotten, ende de huid begon eenigfints door te breeken, dus was, om geen doodelyke bloedstorting af te wachten, zo wel een korte als Klockmoedige resolutie noodig; hy bind dan, met raad en in 't byzyn van verscheide Heelmeesters, de Slagader drie vingeren breed boven de Slagaderbreuk vast toe, na dat hy, na de loop des Slagaders, zo als die van de groote Oxel-Slagader afdaalt, de insnyding na de loop der Spieren zo diep gemaakt heeft, dat men de Klopping des Slagaders merkelyk konde voelen, ontdekt die verder, en steekt een kromme naalde met een sterke draad onder de Slagader door, en maakt dus een vaste binding, zo dat op deze wys

F f

geen

geen zware bloedstorting stond te vreezen, voorts snyd hy de Slagader onbeschroomt open, neemt al de geronne bloedstof uit, wast dit stinkend log met Brandewyn en een weinig van 't *Ung. Egyptiacum*, en volvoert in een maand de gewenste geneezing zo gelukkig, dat geen letsel in de beweging, nog iets van de Slagader overgebleven is.

X.

Was de oude Konstloeffenaars zo niet veragt moesten worden. Nu vraag ik de opmerkende leergerigen Heelmeester, of wy niet nog by dusdanige brave Konstleeraars mogen school gaan, om te weten wat ons in diergelyke voorvallen te doen staat? Diens Konstboek van onze nieuwe Reformateurs en hun navolgers al mede zo verachtelyk is agter de bank geraakt. Ik vond het zelve in Oost-Indiën vuil en verslingert door een achteloos Heelmeester (op een ander Schip zynde overgegaan) in een hoek vergooit, ik nam dezen vondeling op, en liet hem, t'huis komende, met een nieuw Kleed bekleeden. Zeker zo wy, in veel stukken, deze en meer andere oude Konstloeffenaars volgen, en die, daar 't ons doen-

doenlyk is, trachten met ons verstand te slypen, te verbeteren, wy zullen gunst en eer behalen, en bequaam zyn onzen evenmensch, door des Heeren genade, ook zelfs ontrent een Slagader, uit het gevaar van doodelyke bloedstortingen en haastige versterking te redden.

X I.

Wy moeten, tot nut van den Leer- Dat de
 ling, zaken, maar geen woorden, hairkloove-
 noch belachelyke hairkloveryen be- ryen van de
 schryven, op dat hy in allerlei zware Heer Over-
 voorvallen niet beteutert noch verle- kamp voor
 gen mag staan, maar afgericht in de Leerlin-
 de Konst, met vaardige handen, gen zeer
 goede middelen en bezwachtelinge, schadelijk
 wat goeds kan doen. zyn. Die lieve zoe-
 te vriendelyke woordjes van honderd
 duizend mesjes, krings- en klootswyze
 bewegingen, de kleinste sprankjes van
 de blaasbalkjes der Zenuwen, de hon-
 derd duizend millioenen van deeltjes in
 een scrupel, en die in zo veel duizende
 vluchtige, zoute, zuure, vaste, geestige,
 waterachtige, Olie en aardachtige te
 verdeelen, en meer andere pleizierige
 vertooningen, doen niets ter zaak,

en nochtans dient den Leerling, wil hy Dr. Owerkamps Schriften veritaan, de kop daar me te breken, dus word zijn kostelyke tijd verspild, en hy maakt zich zelfs dom en onbequaam om wat hy in zaken van gewicht te weten en te betrachten heeft, konstig uit te voeren.

Nu zouden wy noch iets van de verwyderde of geberste Aderen kunnen schryven, maar die Gezwollen zijn zo algemeen en bekend, dat zulx onnoodig hebben geacht, dit maar alleen zeggende, dat zo wanneer de lyder geen pijnlijke zweren nog schielijke bloeding willen afwachten, zy in tyds de benen met lange zwachtels leeren bezwachtelen, tot sluiting en beschut van deze Gezwollen.